

Pannonia Bo
2 Spadina Ro

LIBRARY
JUN 28 1966
UNIVERSITY OF TORONTO

MAGYAR REMEKIRÓK

A MAGYAR IRODALOM FŐMŰVEI

Sajtó alá rendezik

Alexander Bernát	Erődi Béla	Négyesy László
Angyal Dávid	Ferenczi Zoltán	Rákosi Jenő
Badics Ferencz	Fraknói Vilmos	Riedl Frigyes
Bánóczi József	Gyulai Pál	Széchy Károly
Bayer József	Heinrich Gusztáv	Széll Kálmán
Beöthy Zsolt	Koroda Pál	Váczy János
Berzeviczy Albert	Kossuth Ferencz	Vadnay Károly
Endrődi Sándor	Kozma Andor	Voinovich Géza
Erdélyi Pál	Lévay József	Zoltvány Irén

30. KÖTET

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF MUNKÁIBÓL

I.

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

magyar irod. intézet és könyvnyomda

1905

R. H. N. fec.

Franklin-Társulat

B Eötvös József

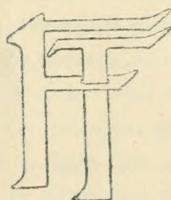
BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF
MUNKÁIBÓL

Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta

VOINOVICH GÉZA

I. kötet

Szépirodalmi művek

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

magyar irod. intézet és könyvnyomda

1905

Franklin-Társulat nyomdája.

BEVEZETÉS.

Széchenyin kívül egész irodalmunkban Eötvös Józsefre talál leginkább Carlylenak az a mondása, hogy a nagy ember mindig valamely eszme által van megszállva. Minden munkája mély meggyőződésből fakad s valamely eszmét hirdet. A mint nincs hozzáfogható magyar író eszmegazdagság dolgában, csaknem éppen oly páratlanul áll szakadatlan, izgatott munkássága is. Írt költeményeket, szomorú- és vígjátékokat, társadalmi és történelmi regények mellett irodalmi és politikai tanulmányokat vegyest, hozzászólt a börtönügyhöz és æsthetikához, volt publicista és szónok, költő és politikus egyszerre.

Mult századbeli fejlődésünk két főmozzanata: a magyar parlamenti kormány népképviselet alapján s történelmi önállóságunknak összhangba hozatala Ausztriához való viszonyunkkal — ha nem az ő révén ment is teljesedésbe, azok eszméjének érlelése s kezdeményezésök jórészt az ő érdeme. Politikai eszméit szolgálja írói tolla, s szépirodalmi munkáiban is politikai és társadalmi meggyőződései tükröződnek.

1813-ban született, szeptember 13-án, Budán. A sors ellentétet ellentétre halmozott születése és hajlamai között. Főúri bölcsőbe fektette a demokratia későbbi bajnokát; aulikus, reactionarius ősöket adott nemzeti kifejlődésünk egyik leendő vezérének. Családja — katonai érdemek ré-

vén — Mária Terézia alatt szerezte bárói rangját és kiváltságait, melyek ellen küzdeni volt az utód hivatása. Apja és nagyapja oszlopai voltak a régi rendnek, melynek ostromára rendelte őt a sors. Atyja tárnok volt és alkanczellár, feleségül német leányt vett: Lilien Anna bárónőt, ki fiát kosmopolita szellemben nevelte. «Nem neveltettem soha más, csak anyám által» — mondja Eötvös Toldynak írt önéletrajzi levelében. Atyja kevesebb hatással volt reá, inkább csak azon a réven, hogy nevelőül Pruzsinszky Józsefet, Martinovics összeesküvésének elitélt tagját, választotta mellé, Pulszky szerint azért, hogy túlzásaiban meggyűlöltesse fiával a szabadelvű eszméket. Ha ez volt czélja, csalódott. Pruzsinszky szerettette meg Eötvössel hazáját s a nagy forradalom és a demokratia eszméit. Ő rajta kívül barátai voltak rá hatással: Palocsay Tivadar, kikapós gavallér, ki azonban érzelgős német verseket is írogatott; Pauler Tivadar, tanulmányaiban félig-meddig vezetője; Lukács Móricz, a ki később kibővítette Eötvösnek a börtönjavításról szóló tanulmányát, s legkivált Szalay László.

Szalayval holtáig összefűzték az ifjúság emlékei s a férfikor közös eszméi. Együtt iratkoztak be, tizenhárom éves korukban, philosophiára, — a mi akkoriban az egyetemen a gymnasium mai VII. és VIII. osztályának felelt meg, — s később a jogra is. Szalay ügyvédnek készült, de különös kedvvel olvasta a történelmi munkákat, s elbeszéléseket írt és verseket, melyeket Eötvös kitűnőknek talált. Eötvös is verselt, s lefordította Goethének *Goetz von Berlichingen*ét, Látogatták tanáraikat, legkivált a lelkes Horváth Istvánt; bejáratosak voltak Kulcsár Istvánnál, a kinek házában megfordult minden író és művész; megismerkedtek Virág Benedekkel, Szemere Pállal és Kazinczy-

val, a ki utolsó munkáját, a *Pannonhalmi út*ját, azzal ajánlotta Eötvösnek: «Légy, a kit várunk!»

Mindezen íróknak irodalmi munkásságuk szoros szövetségben állt a hazafias törekvésekkel; mindenki úgy érezte ebben a korban, hogy az irodalmi újjászületés előkészítője a nemzetinek. Eötvös az ő tanítványuk abban, hogy szépirodalmi munkássága sohasem szakadt egészen külön a politikától.

Egészen fiatalon szemtanúja volt politikai küzdelmeinknek is. Az egyetem elvégeztével Szalay Pozsonyba ment, törvénygyakorlatra Kölcsey mellé, a kivel ő ismertette meg később sokszor emlegetett «kedves Pepijét», a «szeretetreméltó, lángvérű gyermeket». Eötvös az országgyűlési ifjúság között volt jelen az 1832-iki országgyűlésen, mely a főrendek conservativ többségének ellenére is kivitte a rendi kiváltságoknak legalább valamelyes megszorítását. Hallotta Széchenyi, Nagy Pál, Deák, Bezerédj István szónoklatait; ott volt, midőn törvénybe iktatták, hogy a jobbágy pénzen megválthatja robotját; midőn kimondták, hogy az országgyűlés költségeit a jobbágyság helyett a főpapság és nemesség viselje; együtt ujjongott a juratusokkal, midőn a lánczhíd-törvénynyel meg volt téve az első lépés a közadózás elvéhez.

1833 végeig maradt Pozsonyban. Akkor letette az ügyvédi vizsgálatot s aljegyző lett Fehérmegyében. Itt ismerte meg a megye szervezetét. Két év multán a m. kir. kanczelláriához került, hol fogalmazóságig vitte. Akkor hátat fordított a hivatalnoki pályának s nagy útra kelt Nyugat-Európába. 1837-ben tért haza, megférfiasodva, benyomásokkal és élményekkel gazdagon, utitáskájában a megkezdett *Karthausi*val, melynek meséjét és milieujét

szintén úti impressióiból szőtte, mely közben egy hetet töltött Grande Chartreuseben, mialatt szemlélte a barátok életét, megismerkedett egy spanyol aristokrata szerzetessel, s többször találkozott egy titokzatos és regényes nővel, ki e szerzetest igyekezett volna lebeszélni a fogadalom letételéről.

Megint írók körébe jutott, mikor Eperjesen, mint a kerületi tábla ülnöke, megtelepedett. Itt iınokoskodott a megyeházán a két Vachott, itt élt Kerényi, Sárossy Gyula, Pulszky, mint megyei aljegyző, s Trefort, gyakornok a kerületi táblánál. Vidéki elszigeteltségükben egész lelkesedésökkel az irodalomhoz fordultak. Eötvös szomorújáték-cziklust tervezett, melynek hőse Attila lett volna, papirra vetette útirajzait, Borsodvármegye felszólítására megírta *Véleményét a fogházjavítás ügyében*, s dolgozott a *Karthausin*, melyből egyes részleteket felolvasott Pulszkynak. Közben-közben feljárt Pestre, szüleihez. Itt érte az 1838-iki árvíz. Sárosmegyei barátai álmélkodva olvasták nevét Pestvármegye köszönő határozatában azoké között, kiknek a főváros hálával tartozik. Nemsokára azt hallották, hogy — jóformán még a veszedelem napjaiban — franczia mintára — *Árvízkönyvet* kezdeményezett Heckenast Gusztáv könyvkiadó javára, kinek az árvíz sok kárt okozott. Ebben a könyvben jelent meg a *Karthausi*, Eötvös első regénye és legkedvesebb munkája, melynek egy példányával kedveskedett jegyajándékul menyasszonyának, Rosthy Ágnesnek, a kivel 1842-ben esküdtek meg. Minthogy Eötvös 1839 óta szerepet vitt a főrendi táblán, míg az országgyűlés Pestre nem költözött, Pozsonyban éltek, szerényen, mert Eötvös családja az 1840-iki pénzválságban elvesztette vagyonát.

A *Karthausi* megjelenésétől kezdve szakadatlan irodalmi munkásságban telik Eötvösnek egész élete. 1839-ben megindítja Szalayval a *Budapesti Szemlét*, az első magyar revuet, melynek fő czélja: a törvényhozást politikai és jogtudományi értekezésekkel fölvilágosítani és támogatni. Eötvös egy év alatt két értekezést közöl füzeteiben: a szegénységről Irlandban és a zsidók emancipatiójáról. A mellett 1842-ben és 1845-ben megjelenik két nagy regénye: *A falu jegyzője* és *Magyarország 1514-ben*.

Neve már régebb idő óta ismert volt az irodalomban költeményei révén, melyek 1835-től fogva jelentek meg az akkor legolvasottabb folyóiratok hasábjain. 1839-ben az Akadémia is tiszteleti tagjává választotta. Versei a maguk korában népszerűek voltak, nehányuk ma is általánosan ismeretes; a *Megfagyott gyermek* hosszassága mellett is megindító, a külföldi útja küszöbén írt *Búcsú* a legkitünőbb magyar ódák közé tartozik, *Végrendeleté*nek lyrai sóhaját nem fásította meg az idő. Eötvös azonban azt hitte, megérzik versein, hogy témái nem önkényt kristályosulnak művészi formába; érzései és gondolatai nem születnek egyenest költői mozdulatban, szava nem hajlik ellenállhatatlanul a rhythmushoz, s nem csendűl rímbe magától.

Színműveivel sem volt megelégedve. Az eleven mesét, pergő dialogust, biztos jellemrajzot kivánó műfaj nem illett subiectiv és elmélkedő természetéhez, annál is kevésbbé, mert æsthetikai meggyőződésből áldozta fel a művészi forma kivánalmait az eszmék világos kifejtésének, a jellemrajz erőteljességét alárendelte az irányzatos meséének, stílje is ünnepélyes, körmondatos.

Akármennyire vonzotta is a színdarab tetszetős és eleven formája, akármilyen kedvvel fordította is *Goetz* után

Victor Hugo *Angelo*ját, s ámbár Toldy bő ismertetésre méltatta *A házasulók* czímű első vígjáték-kisérletét, török-romantikus szomorújátéka pedig, *A bosszú*, megiratása (1834) után rövid időn szinpadra is került Debreczenben (1836), mégis felhagyott a színműírással, épen miután az *Éljen az egyenlőség* cz. eleven szatirájában jellemzetes és mulatságos, a színpadon is hosszú életű darabot alkotott (1840). Mulatságosság dolgában vetekszik ez az akkori idők legjobb vígjátékaival, mélységre, találó voltára s jellemzetességre fölül is múlja valamennyit.

A darabban mindenki az egyenlőséget hirdeti, de mindenki csak fölfelé keresi. A gróf szégyenlené vőül az alispán fiát; az alispán nem tűri, hogy lányának az ügyvéd fia udvaroljon; a nevesebb fiscalis nem tartja collegájának szegényebb ügyvédtársát, mert az ügyvédek közt is van különbség.

A vetélkedés átmegy a cselédségre is. A szobalány apja, a kalmár, kevesli vőnek a szabólegényt; az alispán kulcsárja lenézi a gróf inasát, mert ő a vármegye katonája. Mindebben van valóság és komikum, de sok hasonlóság is, a minek halmozása a nevetségest is unalmassá teszi.

Az osztályok ellentétét a szerelmesek békítik ki, s ez Eötvösnek első munkája, melyben az érzés oldja meg a bonyodalmat, a mi később rendes költői eljárása lesz.

Az osztály-ellentétek megfigyelése és kigúnyolása főtárgyuk regényeinek is, melyekben szintén az érzésre hárul az összebékítés feladata. A regény az ő igazi tere; az kevésbbé élesen tünteti ki a jellemrajz- és cselekvény fogyatkozásait, többet elnéz a belső compositió szabatossága és a nyelvnek személyenkénti jellemzetessége dolgá-

ban; több oldalról megvilágítja az alapeszmét, megtűri a reflexiókat és kitéréseket, több eszmének enged útat, s tágabb teret hagy magának az írónak is, ki szabadabban foglalkozhatik egyéni benyomásaival, s feltárhatja benső vivódásait, mint Eötvös teszi is már első regényében, a *Karthausi*ban.

Az író egyéniségében négy érdekel: érzése, gondolkodása, képzelete és ezek viszonya. Egyensúlyukat Eötvösnél egy elv szabja meg. Mint azon írók, a kiktől buzdítást nyert, ő sem tartotta a költészetet pusztán a képzelet játékának. Nem csupán a szellem gyönyörködtetője akart lenni, hanem az élet munkása is; nem pusztán szórakozást kívánt nyújtani, hanem még inkább tanulságot. Azt tartotta, hogy a költészet kedves játékká aljasul, ha a kor nagy érdekeitől különválik. Egyik költeményében is azt írja: «Kit nem hevít korának érzeménye, Szakítsa ketté lantja húrjait.» Őt magát valóban mindig a kor eszméi sugalmazzák. A *Karthausi* a harminczas évek levertségének könyve, egy nemes lélek hánykódása a fájdalom hullámain, melyet álmaink boldog szigetéről a valóság szomorú partjára visznek. Magyar tárgyú két nagy regénye egy-egy politikai irat népszerűbb alakban. Csaknem egy időben teszi közzé a *Reform*ot és *A falu jegyzőjé*t, a nép helyzetének s a nemesség előjogainak, a megyei visszaéléseknek rendszeres leirását és költői rajzát. Történelmi regényében meg akarta mutatni egy belháború minden iszonyát, midőn új polgárháborútól féltette nemzetét.

Ez az elv, a gyakorlati czél szolgálata, sokban korlátozta Eötvös vonzó költői egyéniségét; komoly czélja visszatartotta a képzelgések és könnyed benyomások csábításaitól.

Eötvös soha sem veszi le szemét a valóságról, melynek élethű festését tartja legfőbb czéljának. Legfölebb annyi szabadságot enged képzeletének, hogy tapasztalatainak elszórtan megfigyelt adatait összehordja egy halomba. Taksony-megyében együtt van a megyerendszer minden bűne. Ezért mondta Deák Ferencz, hogy olyan ez a megye, mint az állatorvosi könyvek czímlapján az a ló, melyen valamennyi betegség meg van jelölve; az a betegség mind megvan, de nincs olyan ló a világon, a melyen mind együtt volna. Csakhogy a művészet ősidők óta élt az elemek ily halmozásával, s e nélkül nem tüntethetné fel a művészet korlátai között a korlátlan életet.

A hol saját tapasztalata nem gyámolíthatja, történeti regényeiben erkölcsi elvül vallja, hogy «az író ne képzelőtehetségét, hanem azon ismereteket kövesse, melyeket magának, ha lehet, egykorú kútfőkből lelkiismeretes vizsgálódások által szerezhetett». Egyénei így talán kissé elmosódottak lehetnek művészileg, de a kor bélyegét tisztán kivehetni rajtok. Történeti felfogás dolgában senki sem múlja őt felül, Kemény sem. Kivált a csoportok meglepően elevenek nála, a hol nem köti a személyi hűség.

Támasz nélkül képzelete félénk. Inkább a tudósé, mint művészi; általánosító inkább, mint egyénítő. Az érzések és gondolatok örökös hullámzása elönt előtte mindent, mint a dagály a fövénybe rajzolt vonalat.

Képzeletét nagyrészt érzése pótolja. Lelki életében az érzés az uralkodó vonás. Rendkívül fogékony és érzékeny lélek. Lelke mélyén, mint a csigában, mindig hallatszik valami bánatos sóhaj. Az ilyen léleknek nincs nyugta soha, beleavatkozik mindenbe. Érzése válogatja ki írói tárgyait is, fiatal szívzajlása idején érzése iratja vele a «bánat

könyvé*n*-t, a *Karthausit*. Mikor megismeri a megye szervezetét, szíve megesik az elnyomottakon, gúnynyal fordul elnyomóik ellen, *A falu jegyzőjé*ben. Mikor úgy látja, hogy hazája örvény felé sodródik, kétségbeesése eleveníti meg előtte Dózsa György táborát. Mikor gyermekeinek neveléséről gondoskodik, a nevelésről támadt gondolatait a *Nővérek*ben rakja le. Így fakad minden munkája érzéséből, hangulatából. Tulajdonképen lyrikus prózában.

Minden érzése gondolattá fejlik; szíve minden verésének megfelel egy reflexió. Mintha agya is érezne és szívével is gondolkodnék. Minden tekintet érzést és gondolatot ébreszt benne. Kitérés kitérést ér, az értekezések egymás sarkát tapodják. A philosoph lépten-nyomon megállítja a költőt, de a philosoph is mindig költői.

Az érzés örökös dagálya, a reflexiók áradása nemcsak az egész munkát duzzasztja fel, széttolja az egyes mondatok határait is. A szó ruhája nem feszül meg a gondolaton. Az eszme nem kristályosodik szóvá, feloldódik a terjengő körmondatokban.

Mint mondatainak rajzát, az alakok képét is áradó érzelme mossa el. Az érzés meleg színeivel vannak aláfestve, de nincsenek biztos határvonalaik. «Egyike a másikba gyűrűzik» — mondja Péterfy. — A jó és rossz tulajdonságok nem fonódnak össze az alakokban, hanem vagy a gonoszság túlnyomó bennük, vagy a jóság. Első tekintetre úgy látszik, mintha Eötvös munkáinak emberserege két táborra szakadna: a gonoszak- és jókéra. A gonoszok a kiváltságok őrei; tőlük szenvednek a jók. Ez megint írói elvéből következik. Regényei nem egyének tragédiáit mondják el, hanem osztályok küzdelmét elevenítik meg.

Eötvös nem is igyekszik másokkal versenyezni az egyén

benső vergődésének élénk és finom rajzában, de ritkítja párját annak feltüntetésében, a mi czéljához tartozik: mint áll küzdelemben az ember az intézményekkel s mint alakítják ezek jellemét. Nála az egyén az eszme kedvéért van; nem szobor, csak oszlop, mely a gondolat tetőzetét tartja. Ez sokat kimagyaráz Eötvös alakjainak természetéből; megérteti velünk, hogy ha alakjai nincsenek is élénken jellemezve, a kort kitűnően és igazán jellemzik s nem hagyja elfeledni, hogy bár az egyén rajzát legtöbbször elnagyolja, alkotott néhány kitűnő typust.

Más élénkebb érdeklődést kelthet alakjai iránt, rokonszenvünket senki sem tudja hamarább hősei részére vonni. Mint vékony meséjét az eszmegazdagság, elnagyolt hőseit a bennök buzgó nemes érzés tölti ki, s a mint a regény szűkes cselekményét a kor rajza és bírálata pótolják: az egyének benső küzdelmének helyébe az intézményekkel vívott kegyetlen harczuk lép. Nem boldogtalanságra születtek, mint Kemény emberei, s nem is maguk hívják ki a sorsot, mint azok; a fennálló rend, a társadalom teszi őket szerencsétlenekké.

Ámbár az író érzése ad nekik életet, az alakok érzelmi registere nem bő. A szenvedély lázongását nem ismerik. Írójuknak finomabb szálakból szőtt lelke nem bírta beleélni magát a szenvedély egyoldalúságába; higgadt gondolkodása nem ért nyomába azon különös logikának, mely az indulat tüzénél lobban lángra s látszólag minden logikának ellentéte.

Nem jutott el a kedély másik határához sem: a naivság nyilt békéjéhez. Sokszor és szívesen fordult a néphez, de egyszerű eszejárását mindig megzavarta reflektáló kedvével, természetes érzését a magáéval complikálta, a

mire kész bizonyság a *Molnár-leány* is. Azt lehetne mondani, hogy jobban szereti, mint ismeri a népet s naiv alakjait.

Legelevenebb alakjai, a kiket sarkastikus kedvében teremtett. Pompás szeme volt a hibák és félszegségek észrevevésére, — s felháborodó érzése mindjárt meg is büntette azt a maga módján, érdeme szerint: egy futó mosolylyal, mint a pörlekedő kedvet *Pusztalak*ban, vagy irónikus kifigurázással, mint az egyenlőséget papoló, meghunyászkodó és kevély nagyképűeket; legtöbbször nem sajnálja tőlük a sarkasmus égető suhintását sem, s cserdítve vág végig egész seregen, mint Taksony-megye kiváltságos rendein.

Ha végig pillantva alakjain, azt kérdezzük, hogy az emberi léleknek milyen megrezdüléseit vette észre először ő s mely alakjaiban jegyezte fel azokat: akkor azt kell felelnünk, hogy ilyen megfigyelései és ilyen alakjai nincsenek s hogy a legmélyebb és legvonzóbb lélek, a kit könyvein át megismerünk: az író maga. De ha azt kérdezzük; korának mely érzéseit és eszméit fejezte ki műveiben, akkor a felelet az, hogy valamennyit.

A munkáiból kivehető közös alapeszme leginkább társadalmi, — de abban a korban még politikai is volt. Az egyénnek a fennálló renddel folytatott küzdelme nála osztályok harczává szélesül: a *Karthausi*ban az öreg gróffal Dufey áll szemben, a komornyik fia; kettejök közt az aristokratia és demokratia mindennapos küzdelme foly. A főúr Gusztáv s Armand, a nép gyermeke, barátságuk mellett is épen így állnak szemben egymással. *A falu jegyzőjé*ben is két osztály áll szemben: a nemesség és a nép. Tengelyi nemeslevelének elvesztével elveszti minden

jogát s szakadatlan üldözésnek van kitéve. Két nagy chorus az egész regény: egyik az elnyomóké, másik az elnyomottaké. Az író maga mindig emezekhez szít. *Magyarország 1514-ben* szintén osztályok harczát mutatja, mely akkor iszonyú belháborúvá gyúladt.

Ez alapeszme kifejlődésében némi fokozatot vehetni észre. A *Karthausi*ban az ifjú szív lyrai világfájdalma mind a két világot egyaránt gonosznak látja, bár végül mégis az egyszerűbbhöz hajlik; *A falu jegyzőjé*ben a nép nemesebbnek tűnik föl elnyomóinál; a pórlázadás regényében is Dózsa pártján, a nép táborában van az igazság; a *Nővérek*ben övé a boldogság is; egyszerűen, hozzájok hasonlóan éljünk, ha boldogok akarunk lenni.

Hogy munkái ilyen szorosan símultak korához és eszméihez; ez magyarázza Eötvös regényeinek a maguk korában való népszerűségét; hogy pedig költészetének, több mint félszázad multán, ma is vannak csodálói, s munkáinak sem érdekességük, sem értékök nem avult el, annak az a nyitja, hogy embereiben az általános embert is kifejezte s korának eszméit kapcsolatba hozta az általános emberi, közelebbről a keresztyén eszmékkel. Műveinek maradandósága ezen kívül érzés- és eszmegazdagságán sarkallik. Az utóbbit illetőleg senki sem mérkőzhetik vele íróink közül; e tekintetben legyőzi máskülönben diadalmas művészi versenytársát is, Keményt.

Munkái az idő tanui, mint a történelmi művek, mert a kor vágyait és eszméit szólaltatta meg azokban, s nemzeti kifejlődésünk bajnoka volt egy írói tollal kezében.

A mult század törekvéseiből és küzdelmeiből különben mint politikus is kivette a maga részét. Egyéniségének egyöntetűségéről s meggyőződéseinek mélységéről az a

legjobb bizonyság, hogy a politikus Eötvösben ugyanazon jellemvonásokat találni, mint az íróban. Csakhogy itt inkább javára válik képzeletének szigorú mértéktartása, gondolatainak bő és eleven áradása, az eszméibe való elmélyedés, stíljének szónoki zengése. Érzése itt sem hagyja el soha; minden szava költői mély érzelemből fakadt, s nem csupán az észnek, hanem a szívnek meggyőzésére is törekedett; szokása volt az írott törvényekkel szemben az iratlanokra hivatkozni. Beszédei Kölcsey szónoklataira emlékeztetnek. Neki jutott örökül atyai barátjának érzelmes szónoki stílje, az ő ajkán támadtak fel annak mély lyrai hangulatai, érzésből fakadó költői gondolatai, szivének őszinte kegyelete az elhúnyt nagyok iránt, hamar meginduló rokonszenve a szenvedőkkel, körmondatainak nyugodt hullámzása, nyelvének ünnepies zengése. Ez érdemei révén szállott rá Kölcsey halála után az Akadémia ünnepi szószéke, honnan először épen magának Kölcseynek emlékét újította meg. Csakhogy emlékbeszédeiben nem oly subjektiv, mint Kölcsey; elmélkedő hajlama minden pályában a vezér-eszmét keresi, mely az emberben testet öltött. Az ünnepi beszédek is mindig valami hazafias vagy irodalmi eszme körül forognak. Politikai beszédein is mély érzelmesség ömlik el; emberszerető érzése bírja szólásra is, midőn tűzzel védi a börtönrendszer javítására vonatkozó javaslatokat, hévvel pártolja a zsidók polgárosítását; mindkét eszme mellett szót emel az irodalomban is egy-egy tanulmánynyal. Fölemeli szavát egy emberségesebb büntető-törvénykönyv kidolgozása mellett, megszerkesztésében is részt vesz. Lelkesül a szabadságért minden formájában: az egyéni, erkölcsi, nemzeti és vallásszabadságért egyaránt; kikél a nemesség előjogainak fentartása

s a követi utasítások oktalan rendszere ellen; felszólal a magyar nyelv ügyében, védelmezi a szólásszabadságot, síkra száll a vallásszabadság és vegyes házasság kivívásáért. Érzés- és gondolatgazdagságra nézve ritkítja párját a politikában is. Az elvont fejtegetésben alig múlhatta őt felül valaki, oly óvatos és megfontolt volt, oly logikus és igazságos. Tervet és elméletet senki sem tudott jobban kidolgozni, de a megvalósításhoz egyaránt hiányzott belőle Széchenyi gyakorlati erélye s Kossuthnak mindent magával ragadó szenvedélye.

Gondolkodása két ily rendkívüli szellem közelében s a negyvenes évek mozgalmainak közepette is megőrizte eredetiségét. Széchenyi a nemzet gazdasági előmenetelén buzgólkodott, Kossuth azt hirdette, hogy a szabad nemzet természetszerűen gazdagodik; Eötvösnél e két törekvés összeolvadt egy társadalmi átalakulás vágyában, mely együtt hozná meg a politikai szabadságot a gazdagsággal, s melynek valódi eszköze a nemzeti műveltség emelése. Széchenyi a reformot a kormány és aristokratia révén akarta keresztül vinni, Kossuth ezeknek odakiáltotta: «Veletek és általatok, ha tetszik; nélkületek, sőt ellenetek, ha kell!» s maga a kisnemességre gondolt első sorban; Eötvös magát a népet látta szeme előtt s az értelmiségre számított különösebben. Midőn Széchenyi *Kelet népé*ben izgató modora miatt megtámadta a *Pesti Hirlap* szerkesztőjét, Eötvös kelt leghathatósabban Kossuthnak védelmére, mert úgy érezte, hogy Kossuth a történelem logikájánál fogva úgy következik Széchenyi után, mint Desmoulinsre Danton és Robespierre. Később a megyerendszerhez ragaszkodó Kossuth ellenében erőteljes meggyőződéssel s minden harczra készen hirdeti, hogy a félszázados küzdelmek díja

s a fejlődés biztosítéka a felelős kormány, népképviselet alapján. Ő tűzi ki ebben a negyvenes évek mozgalmainak czélját, az alkotmányért folyt hosszú küzdelmek megoldását. Ő mondta ki ez intézmények nevét először Pestvármegye közgyűlésén. Ő szedte pontokba a megyerendszer hátrányait s rajzolta meg a kifejlődés útját a *Pesti Hirlap*ban megjelent vezérczikkeiben, midőn e lap a centralistáknak, Eötvös barátainak kezére jutott.

Hirdette, hogy a hol a törvényhatóságok majdnem törvényhozási hatalmat gyakorolnak, ott gyenge lábon áll a jogegyenlőség és személyes szabadság; bizonyította, hogy a megyében a szabadság csak nemesi szabadalmakat jelent s hogy a megyerendszer mellett alkotmányunknak egyedüli biztosítéka a megyék vis inertiaeje. Következésképen át kell alakítani a törvényhozást osztályokéból a nemzet független képviseletévé; azonfelül egységre van szükség a közdolgok igazgatásában s erőre a rendfentartó hatóság kezében: vagyis központosításra és erős kormányra. Óriási hajtóvadászatot rendez, minden bokrot megráz, minden rejteket felkutat és semmit sem hagy felriasztatlanul, a mire a gúny egy nyilát ellőheti. A régi trójai csellel él: fejtegetéséből a gúny egész fegyveres csapatja özönlik elő.

Czikkei a nemesség közt akkora felháborodást keltettek, hogy az népszerűtlenséggel fenyegette Eötvösnek egész pártját, az ellenzéket, melynek népszerűségére pedig szükség volt a nemzet érdekében. Barátai kértére felhagyott tehát czikkeivel, meglevő czikkeit azonban rendszeres könyvvé foglalta s megbővítve kiadta *Reform* czímen. Kossuth maga is a megyéhez szított, melyet alkotmányunk egyedüli bástyájának nézett a kormánynyal

szemben; szobatudósoknak nevezte a centralistákat, s törekvéseiket utópiának tartotta. Eötvös fejtegetései és tervei azonban belevették magukat a nemzet gondolkodásába s neki megvolt az az elégtétele, hogy 1848 elején, a párisi forradalom hírére, maga Kossuth indítványozta a felelős kormányt, s a felirat kijelentette, hogy «collegialis kormányrendszerünknek magyar felelős ministeriummá alakítását minden reformjaink alapfeltételének és lényeges biztosítékának tekinti».

A kinevezett felelős ministeriumban Eötvös is helyet foglalt, mint a «vallás és nevelés»-ügyek vezetője. A kormány erejét azonban a napi politika emésztette fel; még nem jött el annak az ideje, hogy a jövő nemzedék művelésén lehetett volna dolgozni. Eötvös többször is le akarta tenni tárczáját, de társai nem engedték. Midőn azonban a nép elfoglalta az Új-épületet, azt a forradalmat látta eljöttnek, melytől Széchenyi rettegett; Bécsbe ment, s Pulszkytól, ki akkor államtitkár volt Eszterházy Pál mellett, útlevelet kért külföldre. Megnyugtató szavak lecsillapították s az utolsó schönbrunni küldöttséggel megint visszatért Pestre. Még egyszer megjárta Bécset a követséggel, mely az uralkodó helyett az országgyűléshez fordult, eredménytelenül. Itthon a forradalom megmutatta véres arczát; a meggyilkolt Lamberget végigvonszolta a nép a hajóhídon és a Dunaparton. A konczolás hírére Eötvös és Trefort családjaikkal együtt Bécsbe menekültek, majd onnan is tovább.

«Miért távoztam el? — írta Csengerynek Münchenből; — azt annak, ki engem s lelkületemet ismeri, könnyű, másnak lehetetlen megmagyarázni.» — «... hasztalannak éreztem magamat. Engem az ég forradalmi embernek

nem teremtett. Bármi nagy czélt lássak is magam előtt, az egyesek szenvedéseiről megfeledkezni nem tudok, s meggyőződésem szerint az anyagi erő, melyre minden forradalom támaszkodik, nem azon út, melyen az emberi nem előre haladhat.»

Tudta, hogy Jellasich benyomúlt az országba; Batthyány elhagyta a tábort és hazát; Deák visszavonúlt; Kossuth útlevelet szerzett Francziaországba; a honvédelmi bizottmánynak több tagja már el is menekűlt — s neki családja és gyermekei voltak.

Két telet Münchenben töltött, a nyarat közben Salzburg mellett, az aigeni park egyik kis lakában; a másikat a stahrembergi tó partján, Tutzingban, hol Szalay is lakott. Sógora, Trefort, mindenütt vele volt. Aggodalmaik közepett a munkában kerestek vigaszt. A történettudósok, Szalay László és Horváth Mihály, nemzetünk történelmét vizsgálták, a múltban keresve biztatást a jövőre, hogy e nemzet annyi sorscsapás után a mostanit is ki fogja bírni. Eötvös megint az általános emberihez emelkedett. Bölcselkedő lelke keresni kezdte az 1848-iki események kapcsolatát a nagy franczia forradalom eszméivel. Meg akarta írni a franczia forradalom történetét a magyar közönség számára, éreztetve eszméinek hatását Magyarország újabb történetében.

Munkaközben bővült eredeti terve. 1837-iki utazása óta hordta magában a vágyat, hogy megírja a keresztyén civilisatió történetét, élete főművéül. Már akkor helyet kerestek maguknak az eszmék a *Karthausi* lapjain. Most e két terv összeolvadt egy államtudományi nagy munkában, mely a történelmi tapasztalatból indúl ki, vizsgálja az ellentétet az ókorból ránk maradt állameszme s a kereszt-

tyén polgárosodás eszméi közt, az utóbbiakért lelkesűl, mint bölcsész, s megvalósításukat sürgeti a modern államban, mint gyakorlati államférfiú. *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra*, ez a munka czíme.

Latra vetette itt a franczia forradalomból ránk maradt nagy jelszavakat, s fürkészte, mily ellentmondásban vannak azok egymással. Bizonyította, hogy civilisatiónk és társadalmi rendünk, mely a szabadság elvén nyugszik, ellentétben van az állammal, mely az absolut egyenlőség elvén alapszik s az egyént aláveti a többség korlátlan akaratának. Vizsgálja, hogy melyiknek kell a másikhoz alkalmazkodnia, s arra a következtetésre jut, hogy az egyéni szabadság elvét kell alapúl venni az állam rendezésében is. Az államhatalom és egyéni szabadság közt az egyensúlyt a központosítás és a községi önkormányzat vannak hivatva fentartani.

Az erre vonatkozó fejtegetések teszik a könyv leggyakorlatibb részét; ezt méltányolja legjobban Laboulaye is. Lehet, hogy — mint Laboulaye megjegyzi — az eszmeháromságból nagyon is kiemeli a szabadságot; abban is lehet valami, a mit Trefort említ fel, hogy mellőz néhány olyan eszmét, melyek rövid időn szintén uralomra jutottak, mint pl. az államgazdasági és socialis kérdés; de tagadhatatlan, hogy e könyv maradandó becsű államböl-csészeti munka, melyet külföldön együtt emlegetnek Stuart Mill hasonló tárgyú s későbbi eredetű nagy munkájával. A mi politikai irodalmunknak koronája e mű, melynek ránk nézve különös becset ád az, hogy bár általános eszmék körül forgolódik, folyvást szeme előtt áll hazánk helyzete, mint a töprengő Hamlet előtt meggyilkolt atyjának szelleme.

Munkája még nem készült el teljesen, midőn 1850 novemberében hazajött falura, a fehérmegyei Velenczére. Látta a magába fuló bánatot s az elfojtott gyűlöletet, méla szomorúsággal figyelte a kitűrés hallgatag ékesszólását, a tétlen ellenállást; nézte a csendes ábrándozókat, a kik képzelgésekkel hidalták át a szakadékot múlt és jelen között. Lelkére ránehezedett a végpusztulás aggodalma. Visszatér régi eszméjére: kibékíteni hazánk érdekeit Ausztria érdekeivel. Állambölcseleti nagy művének elveit most törekvéseinkre alkalmazza, s egymásután írja a röpiratokat, melyek mind közelebb férkőznek a gyakorlati megvalósításhoz. Most is általános eszmék után igazodik s általános európai érdekekből indúl ki. Német nyelven is írja röpiratait, mert első sorban a külföldet akarja meggyőzni a magyar ügy igazságáról s megoldásának lehetőségéről. Első könyvében, melynek czíme *Ueber die Gleichberechtigung der Nationalitäten in Oesterreich,* közvetlenül a forradalom után, még 1850-ben, csüggedése beérné a puszta lét biztosításával, s ezt is csak azon a réven tartja elérhetőnek, ha világossá válik a meggyőződés, hogy Ausztria fennállása Európai szükség s Ausztria csak úgy állhat meg, csak úgy tehet szert erőre és egységre, ha a területén élő nemzetiségek közös ügyeiket egységes Reichsrathra és közös miniszteriumokra bízzák, s csupán benső ügyeikben intézkednek szabadon. Második könyve, *Die Garantien der Macht und Einheit Oesterreichs* (Leipzig 1859), majdnem egy évtizeddel később, e részben Anglia és Irország reáluniójára hivatkozik példaképen, de már mégis azt hirdeti, hogy: egy különböző nemzetiségekből összeróttt állam, mely azokat évszázadokig nem bírta assimilálni, csak úgy lehet hatalmas, ha azokat természetes

fejlődésükben támogatni és erősíteni igyekszik, mert csak így várhatni, hogy az egyes nemzetiségek meggyőződjenek arról, hogy fennállásuk és kifejlődésük az egységes állam fennállásától függ. Ezzel már biztosítva van Magyarország kiemelkedése az örökös tartományok sorából.

Lassankint izmosodik bizalma, a mint látja Európa újabb fejlődését, a németség tömörülését, az olaszok küzdelmeit nemzeti egységökért s nemzetünk ragaszkodását ősi alkotmányunkhoz. Kivált a német egység eszméjét tekinti olyannak, mely hazánk sorsára is hatással lehet, a mennyiben legtermészetesebb megoldása az volna, ha Ausztria német tartományaival belépne a szövetségbe s ott esetleg fenhatóságra tenne szert; a többiek kívül maradva, saját alkotmányuk szerint élnének s csupán az uralkodó személye révén tartoznának össze a monarchia német tartományaival (*Die Sonderstellung Ungarns vom Standpunkte der Einheit Deutschlands*, 1860.).

A történelem máskép fejlődött, mint Eötvös képzelte, de betelt s telik most is folyton-folyvást, hogy mindazon veszélyeknek tekintetbe vételével is, melyek a nemzetiségi egyenjogúság elismeréséből az államra háramolhatnak, a kérdést sem elhárítani, sem megoldani nincs más mód, a történelmi jogok s a politikai és egyéni szabadság elvének őszinte elismerésén kívül, a mint azt a *Nemzetiségi kérdés*ről (1865) írt magyar röpiratában Horvátországgal való kapcsolatunkra nézve is javasolta.

A hatvanas években megjelent röpiratainak ugyanaz volt a sorsuk, mint annak idején a *Reform*nak: mikor Eötvös megírta azokat, akkor még nem lehettek népszerűek. Hazafias érzéséhez, következtetéseinek gondos-

ságához nem férhet szó; aggodalma alapos, óvatossága kényszerű volt; sem véleményének igazságát, sem munkásságának hasznát nem lehet elvitatni; de nem volt meg az a meggyőződése, hogy a nemzetek a legszomorúbb korban sem érhetik be a puszta tengődés biztosításával, mert az élet, mely el van tiltva a fejlődéstől, nem élet, s megállás nincs, csak haladás vagy elhanyatlás. Eszméi megint jórészt teljesedésbe mentek, mint a *Reforméi*, de megint más volt a megvalósítójuk, s ha az 1867-iki kiegyezés sokban Eötvös eszméire ütött is, ez eszmék mégis sokat módosúltak, míg valóvá lettek. Eötvös megint a terveket és elméletet szolgáltatta, a megvalósítás Deák érdeme. Eötvös elvont elmélkedéseinél inkább illett a viszonyokhoz a negyvenes években Kossuth elszánt bátorsága, most Deák higgadt bölcsessége. Deák állandó és megingathatlan elvet testesített meg, a jogfolytonosságét, s épen annyit követelt Königgrätz után, mint Königgrätz előtt; Eötvös a külső politikai viszonyok alakulása szerint emelkedett a létért való szegényes aggodalomtól a történeti jogok követeléseig. Egy volt végczéljuk: az alkotmány visszaállítása, csakhogy Deák rendíthetetlenül ragaszkodott az 1848-iki törvényekhez, Eötvös ellenben minden compromissumot elfogadott volna, mely hamar kínálkozik és reménynyel kecsegtet. Egyikük sem tudta külön gondolni hazánk jövőjét a birodalométól, elveik mégis ellentétesek voltak ebben is. «Én nem osztom Deák nézetét, — írja Eötvös Falknak, 1865. VI. 17. — ki mindent csak a magyar királytól vár; sőt ellenkezőleg, mindent csak az alkotmányos Ausztria népeitől remélek.» Más és más volt taktikájuk is. Deák a nyugodt kitűrésre adott példát, Eötvös viszont nem győzte tolni az idő szekerét; kapva-

kapott minden alkalmon, mely kiegyezésre vezethetett volna, s már Schmerlinggel is egyezkedett.

Eötvösnek legmeghittebb barátai is Deák mellé álltak, s ő maga alapított lapot, a *Politikai Hetilapot*, hogy nézeteinek elmondására tere legyen. Egyedül Andrássy kapcsolta őt Deák köréhez, s Eötvös most megint a két vezér között áll, mint pályája első felében. Deák az elv vallására fektette a fősúlyt, Andrássy keresztülvitelén buzgólkodott; Eötvös készséggel segített mindkettőben. Deák tartózkodott a kormányzattól s a kormányt csak a teendők megítélésében segítette; Andrássy mestere volt a tervnek és a tettnek; Eötvös a siker biztosítékát abban látta, ha maga viszi keresztül terveit, azért készségesen vállalt tárczát Andrássy alatt.

Ministersége mind a kétszer rövid ideig tartott, de az alatt mindent megtett, a mit tehetett. 1848-ban törvénynyé emelte a tanszabadságot (XIX. t.-cz.), tervbe vette a népoktatás reformját, s kidolgozta annak javaslatát. Az állam kötelességének nézte a népnevelést; költségeit községi adó útján kívánta fedezni, s azért állami felügyelet alatt, a felekezetek- és községeknek is engedett volna befolyást. Mindenütt kötelezővé tette a magyar nyelv tanítását s elválasztotta a vallástant a többi tantárgytól. Reformjai akkor puszta tervnek maradtak, de nagy részöket maga valósította meg második minisztersége alatt. Egész szívével csüggött a nevelés kérdésén, melyben jövőnk biztosítékát látta s eszméi győzedelmének zálogát, mert a művelődés fejleszti ki az egyént s teszi méltóvá a szabadságra.

A tespedés szomorú korában is dolgozott a műveltség javára. Ő támasztotta fel halottaiból a megfogyott Kis-

faludy-Társaságot s az ép úgy megapadt Akadémiát. Második ministersége alatt ő vitte keresztül régi eszményét, a zsidók emancipatióját, nem különben a görögkeleti szerb és rumán egyházak szervezését. 1868-ban törvényjavaslatot terjeszt elő a keresztyén hitfelekezetek egyenjogúságáról, mely még azon évben törvénynyé emelkedik (LIII.). 1870-ben beterjesztett törvényjavaslata nemcsak a hazánkban már meglévő, hanem bármilyen vallás szabad gyakorlatát s akár új felekezetek alakulását is kívánja biztosítani. A mellett fejleszti az egyetemet; új tanszékeket állít és laboratoriumokat rendez be. A ki a tudomány egyik eredményének tartotta, hogy az embert képessé és érdemessé teszi a szabadságra, az védte és erősítette a tudomány szabadságát is.

Ennyi munka közben többé nem jutott ideje könyvet írni. Egy-egy beszélyt még írt, egy nagyobb regénybe is belefogott, de az már töredéknek maradt. A *Nővérek* (1857) után nem írt nagyobb szépirodalmi művet. Csak egy kötetet adott még sajtó alá *Gondolatok* czímen, anyja emlékének ajánlva. Kis jegyzőkönyveinek tartalmából válogatta össze kiadójának unszolására. Mély gondolatok ezek, melyekben egy nemes szív belső világa tárul fel. Alapjok nem a hit és erkölcs, mint Pascal *Pensées*inek, inkább La Rochefoucauld maximáival vannak rokonságban, a mennyiben tapasztalati igazságok gyanánt szűrődnek le a társadalom s az emberi lélek ismeretéből. De mint Pascalnál, nála is ritkák a szűkszavú axiomák, néha egész részletes bizonyításokat találni köztök, s az egész könyv ép oly erővel fordúl a materialismus, mint Pascalé az atheismus ellen, a mint Salamon Ferencz megjegyezte.

A szűntelen, túlfeszített munkásság, az örök küzdelem és

gyötrődés aláásta Eötvös egészségét. 1870-ben beteg lett, de azért élénken érdeklődött a képviselőház tárgyalásai s minden politikai esemény iránt. Megvásárolta az Eszterházy képtárat s még 1871 januárjában egy nagy előterjesztést adott a Ház elé, a népnevelés állapotáról. A hónap derekán erős láz kezdte gyötörni s tüdőbajtól féltették. Lemondását is beadta, de Andrássy kértére megint visszavette; hanem az országgyűlésen még sem jelent meg többé. Február másodikán délután elszunnyadt; szunnyadtában szállt éj a beteg szobára, s reá is az a nagy éj, a melyből nincsen ébredés.

Neve él, egyénisége példa. A magyar irodalom és politikai történet alakjai között kimagasló hely az övé, a múlt század történelmének buvárlója az ő szépirodalmi és politikai munkáiban fogja megtalálni a legnagyobb események előkészítését és magyarázatát. Eszméi megtestesültek alkotmányunkban s ha az új intézményeknek nem ő adott is nevet, az nem homályosíthatja el előttünk érdemét s nem fájhat az ő lelkének, a ki nem kivánt más emléket eszméi győzedelmén kívül.

Voinovich Géza.

KÖLTEMÉNYEK

(1833—1863)

A MEGFAGYOTT GYERMEK.

Ily késő éjtszaka ki jár
Ott kinn a temetőn?
Az óra már éjfélt ütött,
A föld már néma lőn.

Egy árva gyermek andalog,
Szivét bú tölti el;
Hisz az, ki őt szerette még,
Többé már fel nem kel.

Anyja sírjára űl, zokog
Az árva kis fiú:
«Anyám, oh kedves jó anyám!
Szivem beh szomorú!

Mióta eltemettek itt,
Azóta bús fiad.
Nincs a faluban senki most,
Ki néki csókot ad;

Nincs senki, a ki mondaná:
Szeretlek, gyermekem!
Puszta a ház, hideg szobám,
Nem fűtenek nekem.

Melléd temetve én is itt
Miért nem nyughatom?
Szegény és elhagyott vagyok,
Hideg a tél nagyon!»

Az árva búsan zengi így
Kinos panaszait;
Felelve rá a téli szél
Üvöltve felsivít.

A gyermek fázik, könnyei
Elállnak arczain;
Borzadva néz körűl, de itt
A holtak hantjain

Mély nyúgalom uralkodik;
A csend irtóztató,
Csak szél sohajt a fákon át,
Sziszegve hull a hó.

Fölkelne, jaj! de nincs erő;
Lankadva visszadűl
A kedves dombra, — felsohajt
S mély álomba merűl.

És ím az árva boldogúl,
Jól érzi most magát:
Elmúltak minden gondjai;
Az álom hív barát.

Szive még egyszer feldobog,
Mosolygnak ajkai;
Csöndes-nyugodva alszik ott, —
Meghaltak kínjai.

1833.

A NYUGALOM.

A keresztnél méla csendben
Ül a remete,
A homályos erdőségen
Függ tekintete.

Mint mikor, ha béke lészen
Hosszu harcz után,
S fehér zászlókat tüzünk ki
A várak falán:

Úgy ez aggnak homlokán is
Már felvonta rég
Fehér színü lobogóját
A szent békeség.

A keserv vezette egykor
Az ifjút ide,
És e kunyhó szűk körében
Folyt le élete.

Most nyugodtan visszanézhet
Múlt korára ő,
Mint egy védfal áll előtte
Az elmult idő.

«Hála néked üdvözítőm, —
Így imádkozik —
Hogy elmúltak a keservek,
S szívem nyughatik.

Mindazok, kiket szerettem,
Régen nyugszanak,
S kínos vágyim s a reménység
Már nem bántanak.

Mint a lombveszített tölgyfa
Állok mostan itt,
És a vész, bármint dühöngjön,
Fel nem háborít.»

Mély gondokban elmerűlve
Űl a remete,
Fájdalom és öröm nélkül
Hallgat érzete.

A kunyhóhoz víg kedvében
Gyermek közeleg
És az aggot tisztelettel
Így szólítja meg:

«Áldj meg engem, szent remete,
Hogy boldog legyek!
A faluból jöttem hozzád,
Eprekért megyek.

Im rózsákat hoztam néked,
Nemde szépeket?
A szomszédok is csodálják
Kicsi kertemet.»

Az agg férfiú megáldja
A jó gyermeket,
S ez, rózsáit általadva,
Vígan elsiet.

Némán űl az agg sokáig,
A rózsákra néz,
S rég lecsillapúlt szivében
Feltámad a vész.

Visszagondol szebb korára,
Hol gyönyört igért

Neki is a gazdag élet,
Mint küzdelmi bért.

Hol a lyányka bíbor ajkkal
Szerelemről szólt,
S elmerűlve nézetében
Ő is boldog volt.

Régen elvirúlt tavasznak
Szebb virágira
Gondol vissza — s egy nehéz csepp
Húll rózsáira.

1834.

HOLDVILÁG.

Ha a nap leszállva eltűnt,
Mint egy fényes képzelet,
S a sötét éj fátyolával
Elterűl a föld felett:

Szívesen andalgok akkor
A harmattelt réteken,
És a hallgató természet
Nyúgodalmat ád nekem.

Mint ha aggnak homlokára
Hint ezüstöt az idő,
S nyúgodalmat nyer végtére
A sokáig szenvedő:

Úgy talál e föld nyugalmat,
Ha a nap lement,
És a holdvilág magasról
Rá ezüstöt önt.

1834.

A SAJKA.

Egy sajka lejt magánosan
A néma tó felett,
Messzünnen által-hallani
Lapátütéseket.

S ime most hangosb az ütés,
A part felé közelg,
Hol a habok tajtéka közt
A holdvilág enyelg.

S egyszerre csend uralkodik
Megint az éjtszakán,
Elérte partját s ott pihen
A hosszu út után.

Ekkép haladsz te, árva szív,
Homályos útadon;
Majd egykor megpihensz te is
Nem ösmert partokon!

1835.

DALNOK ÉS KIRÁLY.

Szélvész üvölt, — a tenger
Egy sajkát zúg körűl,
Rajt' egy öreg király és
Egy ifju dalnok űl.

S mig korona övedzi
Az aggnak ősz haját,
Még fris babér az ifju
Redőtlen homlokát.

«Mit ér mostan hatalmam,—
Szól búsan a király; —
Ki annyi harczban győzött,
Dicsetlen sírt talál.

A nép könnyen felejti
Meghalt királyait,
Csak a ki jutalmazza,
Említi tetteit.»

‚Isten veled, szerelmem! —
A dalnok énekel; —
Isten veled örökre,
Ifjadnak halni kell.

Ha majdan énekemnek
Ismétled hangjait,
Gondolj reám is akkor,
Ki némán fekszem itt.

Elég gyönyört találtam,
Ne sírj, oh kedvesem:
Szerettem, énekeltem,
És ez elég nekem'.

S a tenger inkább ordít,
A szél inkább fütyűl,
A sajka szirtre vetve,
Törötten elmerűl. —

Megszűnt a vész, nyugodtan
Áll a tenger megint,
A holdvilág felkelve,
Reá ezüstöt hint.

A dalnok fris babérja
Fenn úszik tükörén:
Az aggnak koronája
Temetve fenekén.

1835.

BEDGELLERT.

Egy kromlech áll magánosan
Bedgellert völgyiben,
Alatta tört fegyver között
Egy welsz vitéz pihen.

S egy ifju sír a kő felett,
Ki tudja azt, miért?
A múlt csatákért könnyezik,
Vagy tán a kedvesért?

Ki az, s mily harczban vérezett,
Kit itt temettek el?
A kő mohos, faragtalan
S ezekre nem felel.

De a keserv a kő felett
Beszélőbb felirás,
Mint szó, melyet hiú utód
A sírkövekre ás.

A hős és a pásztorfiu
Nem oly különbözők:
Keserv az ember élete,
Hidd, mind kesergtek ők.

1836.

BUCSÚ.

Isten veled, hazám, bátrak hazája,
Isten veled, te völgy, ti zöld hegyek!
Gyermek-reményim s bánatim tanyája,
Isten veled, én messze elmegyek;
Ha visszatérek, boldogulva, hon,
Hadd lássam népemet virányidon!

Nem mint Helvétia hótakart tetői,
Nem nyúlnak oly magasra bérczeid,
S tán szebbek a Provence daltelt mezői,
Mint zöld kalászt hullámzó téreid:
Virág mit ér, mit ér a bércz nekem?
Hazát kiván, hazáért ver szivem.

Az ég egy kincset ád minden hazának
S a nemzet híven őrzi birtokát;

Császárról szól a franczia fiának,
Büszkén mutatja Róma ó falát,
Hellásznak kincse egy elomló rom:
Tiéd, hazám, egy szentelt fájdalom.

Hallgatva áll Rákosnak szent határa,
Ah, régen hallgat immár a magyar!
S az ősök elenyészett nyomdokára
Az esti szellő új fövényt takar;
Hallgatva áll a tér, szivünk szorul,
S egy köny beszél hazánk nagyságirul.

S egy köny Budáról, mely magas tetőjén
Sötéten áll, egy bús emlékezet,
Nagy sírköve hazámnak temetőjén,
S ráírva mind, mi véle elveszett;
Régen szétdönté az idő falát,
Kövén meglátni a csaták nyomát.

S még áll Mohács, még áll! magasbra nőnek
Az új barázdán s régi hősökön
Kalászai, erőt ad a mezőnek,
Bár rég lefolyt, a férfivér-özön.
Nincs kő határán, nincsen kúnhalom,
De áll a tér s nem vész a fájdalom.

S nem veszhet el, mig az ezüst Dunának
Nagy tükörén egy honfiszem pihen,
S magyar lakik a parton, s a hazának
Csak egy romlatlan gyermeke leszen;
Buda-, Mohács-, Nándornál elfutó,
Tán honom könnye vagy te, nagy folyó?

S oh én szeretlek néma bánatodban,
Hazám, szeretlek könyeid között,
Égőn szeretlek özvegy-fátyolodban,
Nehéz keserved melybe öltözött;

Bájlón mosolygsz, mert bár sorsod kemény,
Él még a sír felett is egy remény.

És most isten veled, talán sokára,
Örökre tán, hazám, isten veled!
Rég eltűnt ismert bérczid kék határa,
S tovább siet vándorló gyermeked;
Ha visszatérek, boldogúlva, hon,
Hadd lássam népemet virányidon!

1836.

AZ ÉLET FÁJA.

Ismertem én ifjú koromban
Egy fát, éltemnek kertiben,
Gyönyör között és bánatomban
Enyhet találék hűsiben,
S mint fészkihez a kis madár,
Reá e szív pihenni jár.

Mert zölden áll, bár rég körűlte
Eltűnt a kert s virágai;
Az ősz ez egyet elkerűlte,
S tömötten állnak ágai,
S bár elveszett minden remény,
E fán még zöldet látok én

S a lomb között ezer virágot,
Pirúlva az ágak fölött,
S ha feltekintek, napvilágot,
Csillogva a levél között,
Hol fülmile csattogva szól
Elmúlt tavasznak bájiról.

«Ne nyulj a fához: szép gyümölcse,
De elveszi nyugalmadat —
Így szóla isten édenébe'
Ádámhoz tartsd parancsomat,

Mert élted fája ez, s tövén
Tied csak egy, a zöld remény.»

Ah bús rege! — s talán valónak
Találom én is egykoron;
Ha majd a régen szomjazónak
Enyhülés int le ágidon.
Milyen gyümölcsöt adsz nekem,
Éltemnek fája, szerelem?

1837.

SZÖRNYEN SZÉP.

Miként Vesuv virágtakart tövében
Megrázva, most egyszerre ingadoz,
S tetőjén láng kitör s szilárd dühében
A bájvirányon széjjeláradoz:
Ekkép remegsz te is, ha részegűlve
Merész karom erősen átfogott,
S a szenvedély, mint láva, elterűlve,
Arczod felett pirosan elfutott.

S miként a tenger kél, erős karával
Ha szélvész átkarolta árjait,
S a sziklafalra csap hullámzatával
S fehér tajtékkal önti partjait:
Ekkép emelkedik melled dagadva
Szélvész-hatalmú érzeményivel,
Míg végre könnyű leplén áthaladva,
Mint hab kiárad a fehér kebel.

S Vesuv ha áll lángoknak bíborában;
Ha tenger kél, mert szélvész fölveré;
Bár térdre húll a nép bámúlatában,
Gyönyörrel néz a szép szörnyek felé:
Igy nézek én reád, ha szenvedélyek
Átdúlják lelkedet; ha veszni kell,

Mit bánom én! oly szépek a veszélyek,
Gyönyör között ha veszhet e kebel.

1837.

A KÍSÉRTET.

A kertben áll a rózsa,
Pirúlva bájolón,
Nincs párja szép nemében
A lombos bokrokon.
Nincsen delibb a föld körén,
Tavasznak nincs édesb tömény.

S a lyány jön a virághoz:
«Ah bájoló virág,
Mért vesznél ösmeretlen?
Hadd lásson a világ.
A lomb elrejti kelyhedet,
Virúlj te itt szivem felett.»

És ím a hölgy s a rózsa
Egymással mennek el,
Ez illatot lehelve,
Az vígan énekel.
S miként az illat s dal vegyül,
Gyönyörrel telt a táj körül.

De hő a lyányka keble,
Nem jó pihenni ott,
Hol szív dobog szeretve;
S a rózsa hervadott,
Búsan lehajtja szép fejét,
Elillatozta életét.

De boszút áll halottan
Mosolygó gyilkosán,

Mint egy rém kóborolva
A szép arczok haván,
S bármerre fordúl ellene,
Ott áll piros kisértete.

1837.

A VÁR ÉS A KUNYHÓ.

Áll grófi vár magányosan
A puszta bérczfokon,
Kőczímer a kapuk felett,
Zászlók a tornyokon;

S mélyen kerítik árkai
Sok százados falát,
Hová török s tatár erő
Nem lelheté utát.

S egy kis lak áll a bércz alatt,
Zöld rétnek közepén,
Nyugalmasan fészket rakott
A gólya tetején;

Zöld a kerítés, kis falát
A dél sugáritól
Egy hársfa védi, födele
Nem nyúl ki ágiból:

De a magas tornyok felett
S a kisded ablakon
Egy nap sugára játszadoz,
S mindent egy fénybe von.

S kéken terűl a tiszta ég
A vár s kunyhó felett,
Egyképen mintha áldana
Urat s szegényeket.

* * *

Eljött az est, csikorgva nyílt
A tölgyfa várkapu,
S büszkén köszöntve lép elő
A deli úrfiu.

Arany kard csördül oldalán,
Dolmánya gyöngyözött,
S reszketve csillog drágakő
A nyuszt-kalpag fölött.

Eljött az est szép hajnala
S a kunyhó ajtaján,
Pirúlva, mint az ég, kijő
A szép jobbágy-leány.

Remegve lép s meg visszanéz,
Megáll s tovább siet.
A völgyben nincs ily szép leány,
Világon sem lehet!

Ah, régen vár az ifiú
Erdő sötétiben,
Siet, siet a szép leány,
Keblén majd megpihen.

Szű szűn dobog, ott állnak ők
Hallgatva boldogan,
Eltűnt a vár s a kunyhó rég
Az éj homályiban.

Eltűnt a föld s a nagy világ,
A gyémánt s czímerek,
Egy érzeménynek lángiban
Dobognak a szivek.

* * *

Magasan ül a büszke gróf
Várának termiben,
Arcza komoly, fehér haja,
A szív örömtelen.

S az ajtó nyílik és belép
A grófnak egy fia,
Egy földmíves s egy szép leány
Vezetve általa.

«Atyám! — a deli ifju szól —
Add szent áldásodat,
Csak őt, csak őt szerethetem,
Csak érte él fiad.»

‚Csak őt, csak érte?' — szól az agg,
S harag gyúl arczain —
‚Mocskot, tudod, nem szenvedek
Ősimnek czímerin.'

«Mocskot nem szenvedek magam —
Szól a földmívelő —
Nevem felett; leányomat
Mért csábitá el ő?»

‚Itt függnek ősim képei —
A gróf szól — s czímerek,
Nincs köztük egy is nemtelen,
S nem lesz, míg én leszek.

Nemzetségfám terjedten áll,
Áll ősim tereme,
A harczmezőn pihennek ők;
E faj hősök neme.'

Szól a jobbágy: «Velem leány!
Gróf úr, isten veled.

Erősen áll ez ősi vár,
S hires vitéz neved.

De voltak ősim nékem is,
Van nékem is hazám,
S a gróftul nem koldúlt kenyért,
Bármily szegény, apám.

E hársat nézd, száz évivel,
Csekély lakom előtt,
Nemzetségfának ülteté
Ősöm a zöldelőt.

Felnőtt a fa, száz ágakat
Hajtott erős töve,
S hidd el, gróf úr, jobbágyod is
Gondol még ősire.

Ha ott ül estve s a mező
Kaszálva illatoz,
S az est harangja énekel,
Mint egy szentelt koboz:

A múlt időkre gondol ő.
Miként te, hős uram,
S a nemtelen szemekből is
Megindúl a folyam.

Mert voltak ősim nékem is
Hazáért vérezők,
S mert nem említed tettöket,
Tán nem vitézek ők?

Bár ősöd hantja szépen áll,
Ismert a harczmezőn,
A népnek hamva, büszke úr,
A por eldődidön.»

A jobbágy szólt s büszkén kimegy,
Hol kis kunyhója áll,
De ah, szelid leánya ott
Nyugalmat nem talál.

S nyugalmat nem talál a gróf
Fia, sohajtozik:
A várban s a kunyhóban *egy*
Keserv uralkodik.

* * *

Ősz lett, a hársak zöldje hull,
A fecske elrepűl,
Elszáradt lomb csörögve száll
A kis kunyhó körűl.

S a büszke várnak tornyain
S a tölgy kapu felett
Búsan szállong gyászlobogó,
Szines zászlók helyett.

Csikorgva nyíl a várkapu
S kilép a gyászsereg,
Egy rézkoporsót visznek ők,
Rajt' festett czímerek.

Nyílik a kunyhó ajtaja,
Fehér leányok ott,
Virágtakart födél alatt,
Kihozzák társokat.

Megállanak a zöld mezőn,
Uj sírgödör körűl,
S a gróf s a jobbágy bánata
Egy könyüvé vegyűl.

Rög rögre húll, temetve ott
Két fájó szív pihen,

A gróf és a jobbágyleány
Egy sírnak mélyiben.

1837.

REMÉLJ!

MÁRIÁHOZ.

Reményed eltűnt, pusztán áll jövendőd;
Szólsz sóhajtva, s én elhiszem neked;
Mi könnyen ismer szenvedő kebelre,
Mi biztosan a szív, mely szenvedett!

S miként te, úgy szenvedtem én; szenvedtem,
Mit nem gyanít a zajgó néptömeg,
Fájdalmakat, melyekről nem beszéltem,
Bút, bánatot, mit ők nem értenek.

Mert, lám, szerettem én is szép napokban,
Szerettem hőn, hivebben nem lehet;
S én is csalódtam s néma bánatomban
Én is elátkozám az életet.

S egy szív, ha volt, mely szívemet megérté,
Mely értem érezett, egy hű kebel,
Már rég pihen, s a néma sír fölébe
Az elhagyott hiába térdepel.

Magam vagyok. Ifjú és elhagyatva
E nagy világon, hol szeretni kell.
Ki bánja ezt? ők sorsomat irígylik
S e puszta fényt, nem ismert terhivel.

Oh hidd nekem, ha ajkaim mosolygnak,
S ha kedv derűl fel néha arczomon,
Én bús vagyok, mert szívem nem felejthet,
Mert nem remélhet annyi sírokon.

Én bús vagyok; de te, ki még szerethetsz,
  Kit gyermekek mosolyganak körűl,
Ki jó maradtál, mondd, mért nem remélsz te?
  Ki még szeretni tud, az még örűl.

Oh nézd a rózsafát, téli napokban
  Oly búsan áll, virágtalan, komor;
De zöld borítja újuló tavaszszal,
  És száz virágtól vídám a bokor.

S e szív, mely hajdan elragadva érze,
  Mely forrt, feszűlt gyönyör érzelminél,
E szív ne vetné messze téli álmát,
  Ne hajtna új virágokat? — Remélj!

1838.

A TOKAJI HEGY.

Egykor lángokat vetettél,
Ősz tető, most vesztegelsz,
És kiégett köveidben
Szőlő-fürtöket nevelsz.

Mégis jól tudod, mi voltál,
Híven érzed, a mit rég:
Régi lángod, régi fényed
Boraidban most is ég.

Képed ez, te árva nemzet,
Mely elveszted fényedet;
Oh, de mondd, hát könnyeidben
Lángol-e még szent tüzed?

1838.

A BEFAGYOTT VISZTULÁHOZ.

Eljött a tél s rossz napjaid,
Befagytál, szép folyó!
Jégláncz szorítja testedet
S fehér sírtakaró.

S kevélyen jár a gaz csoport
Szent árjaid felett,
Lábbal tiporva kínodat,
Felvágva kebledet.

Te némán állsz, s már hirdetik
Örök halálodat,
Már zsarnokid szined felett
Építik házukat.

De éjtszaka, ha némán áll
Az elhagyott határ,
Mozogni kezdnek habjaid.
Tavasz közelg-e már?

Közelg! Oh ébredj, nagy folyó!
Emeld hullámidat,
Im a mező már zölden áll,
Törd széjjel lánczidat.

És zúgj tovább örömtelin,
Győzelmed fényiben;
Nincs több, ki mostan merne még
Tiporni kebleden.

1838.

ÁLOM.

Egy álmot álmodék régmúlt napokban,
Csodásan bájost s mélyen kínosat.

Magam valék, megnyílt az ég felettem,
Leszállt egy angyal fényes távolából
S fejemre tett egy rózsakoszorút,
Oly illatost, olyan virágozót,
Hogy szívem nem birá gyönyörje terhét:
Szerelmet adtam, jó ifjú, neked, —
Így szólt az angyal, bájjal rám tekintve.

S míg ott ülék gyönyörnek érzetében,
Hervadni kezdtek a nyiló virágok,
A zöld levél sárgulva húllt alá,
S tövis-koszoru vérzé homlokom,
Hogy szívem már nem birta kínja terhét:
Szerelmet adtam, jó ifjú, neked, —
Így szólt az angyal, búsan rám tekintve.

Oh álom volt a rózsa s a tövis,
Álom, mely többé vissza nem jövend.

1839.

A NAP MIKOR . . .

A nap mikor leáldozik,
Pirosan áll az ég határa, —
Mohács- s Budánál vérzzél,
Magyar! — hazádnak alkonyára.

Az éj ha jön, oly bús a táj
A kelő hold halvány világán, —
Mikor e honra éj borúlt,
Félhold mosolygott pusztulásán.

De hajnal jő a hold után,
S ragyogva új nap kél egünkön ; --
Leszállt a hold, s mért nem ragyog
Hát új nap ismét nemzetünkön ?

1839

MOLNÁRLEÁNY.

Szép a tavasz, ha visszajő,
S mint régi jó barát,
Elmúlt időket emleget,
Ha új virágot ád.

És szép a rózsa, a piros,
Virágzó teljében ;
De szebb még a molnárleány
A Tárcza völgyében.

S szép nyárban esti éneked,
Te árva csalogány !
De szebben hangzik az öröm
A lányka ajakán.

Hisz az ifjú molnárlegény
Szerelmet esküszik,
Hogy őt szüretkor elveszi
S hív leszen akkorig.

De ah, hitetlen a legény,
Elhagyta kedvesét,
Eljött szüret s kiszűrte ő
A szép szemek nedvét.

S bár holdvilág éjfél felé
S a liliom halovány,
Százszorta haloványabb még
Őszkor a szép leány.

S mikorra tél lett, húll a lomb.
S a lombra húll a hó;
Fehér a tér, megállt a víz,
A csermely s a folyó.

De ah! nem állt meg semmi úgy
A Tárcza völgyében,
Mint a molnárleány szive
Kihűlt hív keblében.

1839.

SZERENCSE S NYUGALOM.

Nyugodt a táj: a tél hófátyolával
Rég elborítá messze téreit,
A csermely áll, zajos hullámzatával
Nem mossa többé puszta partjait.
Nem suttog lomb a barna, görcsös ágon,
S mely rajta énekelt, a víg madár
Rég hallgat, s a kihalt, hideg világon
Virágtalan, de nyúgodt a határ.

Nyugodt, mig a tavasz első fuvalma
A csillogó mezőn végig futott,
Egy délen át a nap-meleg hatalma
A téli tájon győzve elhatott.
S im újra felriad ezer szavával
A nagy természet álmai után,
A csermely felzúg, olvadott havával
Patak rohan a hegynek oldalán;
A jéglepelt egy napnak olvadása
Elvonta, szinlett nyúgalom helyett
Feltűnt az elmúlt ősznek hervadása
S a pusztaság a barna föld felett.

S a nyár ha jő virágos köntösében,
Mi bájoló a messze láthatár;

A föld világosabb, zöld rejtekében
  Gyönyörről énekel minden madár;
Az ágak nyögve föld felé hajolnak,
  Nem bírva többé édes terhöket;
A csermely zúg, virágok illatoznak,
  S örömzaj tölti a természetet.

Örömzaj, — míg az ősz első ködével
  Homályt borít a színes táj felett,
S téli halált hirdetve jégszelével,
  Egyszerre elront annyi életet.
Sárgán lehúll a lomb sötét tövéről,
  Eltűnt az illat, a virágozás,
A fecske messze száll e bú helyéről,
  S csak csend marad, csak őszi hervadás.

Elvíra! lám, ez keblünk nyúgodalma,
  Ez a szerencse, melyről álmodál;
Azt feldulá egy nyájas nap hatalma,
  Emezt egy dér — és elhervadva áll.
Biztos csak egy: sorsodnak változása,
  Vész, ha pihensz, ha éldelsz, veszteség;
Minden tavasznak eljő hervadása,
  És a nyugalmat vész követte még.

1839.

ELVÍRÁHOZ.

Szeretlek! — oh vagy mért ne mondanám ki,
Mit évekig kinosan érezék,
Mi szívem átka volt, szivem reménye,
Vigasztalóm, s mi által szenvedék!

Szeretlek! — Vagy nem hordozám-e eddig
Hallgatva súlyos bánatterhemet?
Vagy hallál egy panaszt? vagy csak gyanítád,
E szív hogy érted annyit szenvedett?!

Nem tűrhetem tovább. Mit eddig rejte,
Tovább nem bírja e szorúlt kebel,
A szív feljajdul hosszu bánatában,
A seb kitört, most hadd vérezzek el!

Oh én szeretlek! — Ajkaim kimondák,
Gördűlt a koczka, melyen éltem áll,
Űzz bár magadtól, veszszenek reményim,
Kimondhatám, — és te kihallgatál!

A bánatot, mely keblemet gyötörte,
Már nem magamba rejtve hordozom.
Ha bár érezve nem, megértve hangzik,
Nem hasztalan, mint eddig, bús dalom.

Te érteni fogod, ha elragadva
E lant keserveimről énekel,
Te érteni fogod ajkamnak átkát,
Megérteni, mért vérzik e kebel!

Megérteni, hogy ifiú koromban,
Hol annyi szép remény mosolyg felém,
Öröm helyett csak bánatot találván,
Csak a keserv gyönyörjét éldelém!

Megérteni e szívet bánatában,
A mit reméltem s a mit szenvedek;
S ha majd a nép megindúl szózatomnál,
Titkon elmondani: én értelek!

Oh, hadd remélnem! És ha jobb napokban
E vészhányt szív majd megpihenhetett,
Ha csak egy név maradt meg életemből,
S talán egy áldás sírhalmom felett;

Ha boldogabb utódok majd kivívták,
Miért korunk hiába küzködött,

S ha visszanéznek hálás érzetökben:
Tán megneveznek a dicsők között.

Vagy ha felejtés díja életemnek,
E gyermekábránd ha nem létesűl,
S mint életemben elhagyatva álltam,
Úgy elhagyottság lesz a sír körűl:

Te ne felejts el sírom éjjelében,
Gondolj reám, ha majd már nem leszek:
Czélom magas vala, bár el nem értem,
S dicső vagy névtelen — szerettelek!

1839.

ŐSZ.

Légy üdvözölve ősz, te föld halála,
Borult egeddel üdvözöllek én,
E szívhez illik bús napod homálya
S e hervadás a messze föld szinén.
Pusztán, mint téreid, áll életem.
Halálra intesz, üdvöz légy nekem!

Hervadva húll már a levél a fáról,
És elszállt a virágok illata:
Igy tűn el az öröm, csak múlt bujáról
Meg nem feledkezik a szív soha.
Oh hullj levél, majd nyugtot ad e föld;
Ha veszve a remény, mit ér a zöld?

Mit ér a dal nekem a zöld berekben,
Ha csak elmúlt vigalmaimra int,
Hogy én is hittem egykor emberekben,
S hogy minden eltűnt, gyermek álmakint,
S éltemből egy maradt: a fájdalom,
És az, mire taníta, bús dalom.

Dalom, mely mint az ősz a hársfa ágit,
Szinesre festi végreményimet;
Miért irígyled? Elvevé virágit
És pusztán hagyta ifju éltemet.
Lehúll a lomb, ha oly szinezve áll,
Közelgve csak szebbíti a halál.

Miként legszebb a nap végső sugára,
Legcsillogóbb a hajnal csillaga:
Úgy önti báját a költő dalára
Tikkasztó élte nyájas alkonya.
Órája elmult, megnyeré a bért:
Öröm helyett a fonnyadó babért.

1839.

EGY ÚJSZÜLÖTT GYERMEK HALÁLÁRA.

Alig jött s már is elhagyott,
A kit úgy vártatok,
Szerelmeteknek gyermeke; —
Szülék, ne sírjatok!

Édes a hosszu nyúgalom
Bár percznyi lét után:
Nem jó nekünk a föld szinén,
Alatta jobb talán.

Hisz azt, mi életünkbe' szép,
Ő már élvezte itt:
A napnak meleg sugarát
S anyjának csókjait.

1840.

MAHOLNAP SÍR TAKARJA . . .

Maholnap sír takarja
Elfáradt szívemet . . .
Ne sírjatok, barátim,
Füves hantom felett.

Nem volt oly könnyü éltem,
Mint mások képzelék;
Higyjétek, jobb volt nékem,
Hogy jókor elmenék.

Láttátok-é tavaszkor
Az olvadt hóvizet,
Mely vígan csörgedezve
A völgy felé siet?

Hogy' csillog-villog árja,
Mi vígan cseng zaja,
S felette hány szivárvány
Von ívet partira.

De jőjetek, ha nyár lesz
S a víz elszáradott,
S nézzétek csak az útat,
Hol árja elfutott.

Hány s milyen akadályok,
Sziklák mindenfelől,
S mig fenn csillogni látszott,
Mily küzködés belől.

Im képe élzetemnek:
Felszíne csillogó,
De oh, ha azt tudnátok,
Mit rejt e szép folyó!

1841.

A MÚLT.

Ne bámuld azt, ha sokszor,
Bár boldoggá tevéd,
Bús hangok töltik ismét
Költődnek énekét.

A múltat el nem törli
Boldog jelen soha:
Az is fáj, a mit elvett,
Az is, mit meghagya.

1842.

BOLDOGSÁG.

Boldog az, ki e világon
  Senkit nem szeret,
Élvez, mit az élet nyujta,
  Élvez és megvet.

Ím az élet szép s mosolygó
  Völgyen s bérczeken,
Száz gyönyört találsz, csak egy kell,
  Egy: légy szívtelen.

Fogd körül erős karokkal
  Lángtelt hölgyedet,
Éldeld ajki édes csókját,
  Bird szerelmedet,

S ha e nyájas hang, mint mások,
  Téged megcsala,
Mért kesergnél? Az, mit birtál,
  Szép s való vala.

Nemde édes, bárha fonnyad,
  Rózsád illata,
Hő napod habár lenyugszik,
  Nemde szép vala?

És ha hölgyed, az imádott,
  Hitszegő talán,
Egykor birtad lángszerelmét,
  Szíved mit kiván?

Birtad — birtuk s boldogíta,
  Mért kesergenénk?
A jövőt más kor vezérli,
  De a múlt miénk.

És miénk, mit nyájas kézzel
Nyujt a pillanat;
Szép az élet, mért teremtsünk
Bús ábrándokat?

Éldelj hát és zárd magába
Gyenge szívedet;
Boldog az, ki e világon
Senkit nem szeret.

1842.

TANÁCS.

Oh nézd a tölgyet, erős gyökerével
A földből szíja élte nedveit,
De felfelé hajt minden erejével
S az éghez nyujtja lombos ágait.

Így tégy te, ember, kit e földhöz kötnek
A sors, s ezer szükség vas karjai;
Bár innen élsz, ez nem elég körödnek,
Magasabbak küzdelmed czéljai.

Áldást a szív csak így terjeszt körére,
Egész pályánk hasznos csak így lehet:
Miként nagyobb árnyékot vet földjére
A tölgy, mennél magasbra nőhetett.

1845.

ÉN IS SZERETNÉM...

Én is szeretném nyájasabb dalokban
Üdvözleni a szép természetet,
Ábrándaimnak fényes csillagokban
S bimbók között keresni képeket.

Én is szeretnék kedvesem szeméről
  Enyelgve és busongva dallani,
S nyájas arczáról, jég-hideg szivéről
  Érzékenyen sok szépet mondani.

Én is szeretném lángoló szavakkal
  Dicsérni ősz Tokajnak tűzborát,
Szabály szerint kimért zengő sorokban
  Megénekelni a magyar hazát.

De engem fölver nyájas képzetimből
  Komoly valónak súlyos érczkara;
Fajom keserve hangzik énekimből,
  Dalom nehéz koromnak jajszava.

Mit ezrek némán tűrve érezének,
  Eltölti égő kínnal lelkemet;
Mért bámulod, ha nem vidám az ének
  S öröm helyett csak bút ébreszthetett?

Mig gyáva kor borúl hazám fölébe,
  Én szebb emlékivel nem gúnyolom;
Mig égő könny ragyog ezrek szemébe',
  Szelíd örömről nem mesél dalom.

Miként az æol-hárfa viharokban
  Feljajdul a magas tetők felett:
Úgy zeng a dalnok bús dalt bús napokban,
  Ki várna tőle nyájas éneket?

Ha éji vész borítja látkörünket,
  Villámokért sohajt a tévedő;
Ha régi bánat kínozá szivünket,
  Nem könnyeket kér-e a szenvedő?

S ilyen legyen dalom: egy villám fénye,
  Egy könny, kimondva ezrek kínjait;

Kit nem hevít korának érzeménye,
Szakítsa ketté lantja húrjait.

1846.

KLÁRI DALA.

Miért dobog, miért feszűl,
Miért zajog, miért örűl
Ma ekként kebelem?
Hisz' a világ nem változott,
Nincs új virág, új csillagot
Sehol nem lát szemem.

Te eljövél, és szívemet,
Mint nap ha kél a bércz felett,
Sugár hatotta át.
Olyan sötét volt életem,
Most üdv a lét, a szerelem
Elűzte bánatát.

De jaj nekem, ha elhagyál!
Mint ha a nap nyugodni száll,
Éj födné létemet.
A szerelem napom vala,
S egy napnak nincs két hajnala:
A szív egyszer szeret.

1846.

PANASZOK.

Az ágon függ remegve
A zöld levél,
Körülte vígan szállong
Az esti szél.

„Mért kell lekötve lennem? —
Sohajtozik —
Zöld a mező s rajt minden
Virágozik.

De én az ághoz kötve
Csak rab vagyok,
A szép mezőn veled nem
Szállonghatok'.

S a szellő átsuhanva
A rét felett,
Magával visz egy száraz
Falevelet.

,Mért kelle elszakadnom
Szól bús szava —
A törzsről, hol az élet
Oly szép vala?!

Kit elragadt tövéről
A végezet,
A földön nem talál az
Más nyughelyet'.

1847.

MOHÁCS.

Eldődeink siralmas harczhelyén,
Zöldebb a fű Mohácsnak mezején;
Több illat tölti a virágokat,
S a gazda, mondják, szebb kalászt arat.

E földet hősök vére áztatá,
Azért küld Isten ily áldást reá;
Mert szent határ az s puszta nem lehet,
Hol honfiszív honáért vérezett.

Oh ne sirasd meg annak végzetét,
Ki a hazáért adta életét!
Édesen alszik anyja kebelén,
S áldások őrzik csendes nyughelyén.

Mely a hazáért élt, a hű kebel,
Földjét termékenyítve hamvad el;
És szelleme a sír körűl marad,
Tettekre intvén az utódokat.

1847.

A TÓHOZ.

Tó, mi nyugton áll vizednek
Messzenyúló tűköre;
S nemde hányszor felriasztott
Már a vésznek vad keze!

Színeden a holdvilágnak
Képe úszik s csillagok; —
S hányszor verték partjaidat
Felzavart sötét habok!

Sajkák lejtnek könnyü úton
Most a zöld partok felé; —
S hány hajós látott dühödben,
Mely sajkáját széttöré!

Boldog tó, a vész ha átment,
Nem zavarja színedet!
Boldog szív, mely elfelejti,
A mit egykor szenvedett!

1847.

OH LENNÉK FELHŐ . . .

Oh lennék felhő, mely a kék egen
Merengve száll bújával csendesen,
Keblét kitárja, száraz tájakat
Termékenyít és mindig fenn marad,
Fenn, míg a hosszu pályán átfutott
S a tiszta éggel egygyé olvadott,

Vagy lennék vész, dühöngő fergeteg,
Mely égen barna felhőt kergetek,
Melynek szavára minden felriad,
Mely mindent széttép, mindent elragad;

S ha majd a földön rontva átröpűlt,
Véghetlen tengeren elcsöndesűlt.

Vagy lennék tölgy, a mely't a vész lever,
Mely lombos ágival földön hever,
Melyet, mint évekig zöldelve állt,
A végső percz is még zölden talált,
És anyja keblén hűn hervadhat el,
Mig végre tiszta láng emészti fel.

Vagy lennék féreg, melynek látköre
Egy fának árnyán túl nem terjede,
Melynek, hogy éljen, csak egy nap jutott,
Csak egy koránnyt és alkonyt láthatott.
Lennék bármi – felhő vagy fergeteg,
Féreg vagy tölgy – csak ember ne legyek!

1847.

VÉGRENDELET.

Ha majdan átfutottam
Göröngyös útamat,
S hova fáradtan érek,
A sír nyugalmat ad:

Márvány szobor helyébe,
Ha fenmarad nevem,
Eszméim győzedelme
Legyen emlékjelem.

S ha majd kijőtök néha
S megálltok síromon,
Zengjétek el a legszebb
Dalt néma hantomon.

Magyar dalt, lelkesítőt,
Melynél a szív dobog,
Tán halva is megértem,
S keblem hevűlni fog.

És sírjatok egy könnyet
Barátotok felett:
Dalt érdemelt, mert költő,
Könnyet, mert szeretett.

1848.

A ZÁSZLÓTARTÓ.

I.

Gyásztérein Mohácsnak
Megszűnt a nagy csata,
Tört vértek s fegyverek közt
Fekszik sok dalia.

S hol annyi bátor küzdött,
Oly sok szű vérezett,
Az esti szellő sóhajt
A gyászmező felett.

Ébren csak egy vitéz még
Az ezerek közül;
Romján a dúlt hazának
Csak ő tekint körül.

Vér foly le homlokáról,
Széttörve fegyvere,
Egész csak még a zászló, —
Ezt tartja hős keze.

Ezt tartja és körülnéz,
Számitva társait:
És lám egy sem hiányzik,
Mind, mind jelen van itt.

Ki reggel véle jött el,
Mind megmaradt helyén —
Keblében mély sebekkel,
Szenny nélkül fegyverén.

S ő föltekint az éghez:
«Légy áldva, Istenem!

Sok bajnokunk veszett el,
De Árpád népe nem.

A nép, mely ily csatát veszt,
Mely halni így tudott,
Feltámad még a sírból
S még egyszer élni fog.»

Így szól, és most tovább megy
A pusztult téreken;
Már csak lépése hangzik
S a táj csendes leszen.

II.

Mély völgynek rejtekében
Áll egy magányos lak,
Fölötte zúg a fenyves,
Alatta a patak.

A völgy körül a Mátra
Magaslik ég felé,
Miként ha nagy falával
Nyugalmát védené.

Felette tiszta égnek
Borúl el kárpita,
Áldásként öntve fényét
A völgy virágira.

S míg lenn a messze síkon
Naponként harcz zajog,
E tájnak nyugodalmát
Csak ha a lomb susog —

Zavarja, — s zúgó csermely
S madárkák éneke.

Itt élt régmúlt napokban
  Egy tisztelt remete.

Nyugodtan, mint e bérczek,
  Tisztán, miként ege,
S magányban, mint a csermely,
  Így folyt el élete.

Hajdan, ifjabb korában
  A dalia nevét
Jól ismeré az ellen,
  S hatalmas fegyverét.

S a hon, mely nem felejti
  Győzelmes bajnokát,
Sokszor babérral fűzé
  Körűl hős homlokát.

De hogy leszállt Mohácsnal
  E honnak csillaga
S nem volt miért csatázzon
  A bátor dalia:

E völgy nyugodt körében
  Rejté el bánatát;
Szivét a bú emészti,
  A rozsda jó vasát.

Most agg, hosszú napokban
  Sok évek folytak el;
Haja galamb-fehér lett, —
  Nyugodtabb a kebel.

S miként ha hó takarja
  A hervadt téreket,
Csak itt-ott áll egy kóró
  A jég-lepel felett:

Ugy hosszu életének
  Nehéz keservibül
Csak itt-ott még egy emlék,
  Mely néha felmerül.

De ha távol falukból
  A nép hozzája jött
S az agg letérdepelve
  A feszület előtt,

Éghez emelt kezekkel
  Könyörgé istenét,
Hogy el ne hagyja veszni
  Letiprott nemzetét;

Hogy el ne hagyja veszni
  A szép magyar hazát,
Hogy el ne hagyja veszni
  Nagy Árpád magzatát:

Akkor sejdíti néha
  Az ájtatos tömeg,
Hogy bár e fej megőszült,
  Hogy bár e kéz remeg, —

De egyiránt még ifjan
  Hevűl ez agg kebel,
Szemén a könnyek érte
  Még nem apadtak el.

III.

Igy múlt a hosszu élet;
  Kifáradt a kebel,
Mit rég sejdít, most érzi:
  Hogy végre menni kell.

S kiket sokszor szavával
  Vigasztalt bú között,
Még egyszer összegyüjti
  A kis kunyhó körött.

«Oh légyetek üdvözölve
  Még egyszer, jámborok,
Kik terhes életemnek
  Baráti voltatok.

E hosszu földi pályán
  Végig kisértetek,
Oh légyetek üdvözölve
  Utolszor, hív sereg!

Egy kincset rejt e kunyhó.
  Mig ifjabb volt karom,
Megvédtem; éltem eltelt;
  Most már rátok bízom».

Igy szól, s megy kunyhajába
  S egy zászlóval kilép;
Terhétől karja reszket;
  Bámulva áll a nép.

«Im kincsem! szebb napokban
  Királyom bízta rám, —
Közötte száz veszélynek
  Mohácsnál hordozám.

S sok évig a kunyhóban
  Őriztem kincsemet.
Im itt van, szenny nem érte
  E szentelt színeket.

Büszkén lobog, mint egykor
  Győzelmeink alatt;

Sok elveszett Mohácsnál.
  De zászlónk megmaradt.

Mátyás fényes lakában
  A félhold ül Budán,
S új zsarnokok jöhetnek
  A zsarnokok nyomán:

De míg e zászló meglesz
  S élnek emlékeink,
Nem fognak eltiporni
  Győzelmes ellenink.

A hosszu éj után a
  Napnak kell jőnie,
És a korány fuvalma
  Fölébred majd vele.

S ha kéz lesz, mely e zászlót
  Fel birja tartani,
E szellő a redőket
  Ki fogja bontani.

És újra kardot fognak
  Az elszokott kezek,
Melyek lánczot viselve
  Megerősbültenek.

S megtisztul a töröktől
  Budának szent fala
És újra ön-hazánk lesz,
  Mi börtönünk vala.

De hol van, a ki tartsa
  Vészek között, a kéz?
Hol van, ki védni birja
  Zászlónkat, a vitéz?»

Szólt — s ím, a mint körűlnéz,
  Száz kar emelkedik
És száz ajakról egy szó — — —
  Mind, mind ajánlkozik:

«Kevés egy élet, egy kar,
  E terhet hordani,
De mindnyájunkra bízzad,
  S meg fogjuk tartani».

S a melyet elbocsáta,
  Száz kéz ragadja meg
A zászlót, s most közöttük
  A *nép* felett lebeg.

Ő látja, s megnyugodva
  Csukódik bé szeme:
Hisz zálogát jövőnknek
  Jó kézbe tette le!

1863.

———

ÉLJEN AZ EGYENLŐSÉG!

Vigjáték négy felvonásban

(1840)

Quid rides? mutato nomine
de te Fabula narratur

Horatius

SZEMÉLYEK:

Gróf Ábrányi.
Ilka, leánya.
Hegyfalvy, alispán.
Hegyfalvyné.
Vilmos, } gyermekei.
Irma }
Perlegi, a gróf táblai ügyvéde.
Gyula, fia.
Gáborszky, ügyvéd a Hegyfalvy házában.
Biri, Irma szobaleánya.
Ferencz, inas gróf Ábrányinál.
János, az alispán huszárja.
Első }
Második } kortes.
Harmadik }
Cselédek, kortesek.

Játékhely: Hegyfalva, részint Gróf Ábrányi, részint Hegyfalvy házánál.

(Először adták Pesten, 1844 okt. 26. Felujították 1868-ban, 1872-ben és 79-ben, Eötvös szobrának leleplezésekor, s legutóbb 1890-ben.)

ELSŐ FELVONÁS.

ELSŐ JELENÉS.

Kert, baloldalon a grófi lak, jobbra lugos, előtte asztal, melynél részint ülnek, részint körüljárnak.

Gróf, Ilka, Hegyfalvi, Vilmos, Irma, Perlegi, Gyula.

PERLEGI. Akármit mondjon nagysád, annyi bizonyos: ha ez úgynevezett haladásokat még egy ideig folytatjuk — mindennek vége

VILMOS. Azaz: minden pernek, nemde?

PERLEGI (neheztelve). A teins úr mindig víg, mindig enyelgő; de ne féljen, eljön az idő, midőn változni fog, mint mások.

VILMOS. Engedelmet, teins táblabiró úr — nem akarám sérteni; de ha minden katona végre invaliddá lesz, ebből az következik-e, hogy emez mankóján jobban harczol, mint ifjú bajtársai?

PERLEGI. Nem fogok elmésséggel versenyezni; de hogy egy szép nagy per is szép dolog — — —

VILMOS (nevetve). Főkép, ha hosszú.

PERLEGI (növekedő haraggal). Ha hosszú, ha hosszú! ez az örök panasz, — mintha az igazságot olyan könnyű volna föltalálni, mint az ifjuság gondolja.

VILMOS. Igaza van. Ha mint gyermekek, Irmával bujósdit játszánk, Irma behunyta szemeit, s akkor azt hivé, nem látja senki. — Mit ő gondolt, az hazánkban az igazságra illik: bekötvék szemei, s ím senki nem találja.

HEGYFALVY. Ne vegye rossz neven fiam tréfáit; napjainkban mind úgy gondolkoznak.

PERLEGI. Fájdalom! fiam sem sokkal jobb. Egyébiránt idővel talán ő is megjózanodik. Fiatal korában mindenikünk nagy, hatalmas pert kezd a fönnállók ellen; később megelégszik, ha tractálhat s csak költségeit visszakaphatja.

VILMOS. Korunk talán valamivel szerencsésebben vitte pereit.

PERLEGI. Meglehet; csak azt kivánom, hogy a kik ez ügynek legbuzgóbb pártolói valának, soha meg ne bánják tettöket. Mi magosan áll, sokaknak alólról úgy is parányinak látszik; jó-e, leereszkedni, egy sorba állva a tömeggel, meggyőzni mindenkit, hogy nem csalódott? Ez más kérdés.

GRÓF. Már, mi ezt illeti, a fiatalsággal tartok. Azon természetelleni elkülönzéseknek, melyek osztály és osztály közt léteznek, végre meg kell szünni nálunk is. Vagy volt-e nevetségesebb valami azon büszkeségnél, melylyel valaha az egyes rendek egymásra néztek, — melylyel a mágnás a nemest, ez ismét szegényebb társát, — ez a polgárt, s így tovább egy magyar a másikat lenézé? Fölvilágosodott századunk ily képtelenségeket nem tűr többé.

HEGYFALVI. Igazság! Mi fel vagyunk világosodva, ez nem tarthat tovább.

VILMOS. Helyes, éljen az egyenlőség!

PERLEGI. Jól van, jól! adja az ég, hogy méltóságtok szép okaikkal önmagukat épen úgy meggyőzhessék, mint azokat, kikhez szólnak; de tudok eseteket — —

IRMA. Politika és mindig politika, s mi szegény asszonyok, kik nem értünk s azért nem szólhatunk hozzá!

VILMOS. Az ártatlan azt hiszi: mert nem ért, nem szólhat hozzá, — tegnaptól óta jöttél Magyarországba? (Gyulához.) Átadtad-e már a könyveket, melyeket a városból hoztunk?

GYULA. Még nem, de...

ILKA. Ah! könyvek! Hol vannak?

GYULA. Itt, a mellékasztalra tevém. (Fölkel.)

ILKA. Nézzük. (Az asztalhoz mennek.)

GRÓF. Mi talán rá is gyujthatunk, — tüzet! (Inas gyertyát hoz.)

HEGYFALVY (fölkelve rágyujt).

PERLEGI és GRÓF (a szin elején beszélnek).

PERLEGI. Nagyságos uram! az alispán jókedvében van, most tractáljunk, — igérjen neki 100,000 forintot, 150,000-et, ha kell, de tractáljon mindenesetre, — a per vonaglik.

GRÓF. S valóban oly szükségesnek hiszi?

PERLEGI. Mondom, a per vonaglik, nincs más mód.

HEGYFALVY (ezalatt hozzájok jött).

GRÓF. Talán egy kis séta nem ártana?

HEGYFALVY. Menjünk, — úgyis az új rózsalugost nem láttam még: valahányszor kertedben körűljárunk, mindig valami új szebbítést találok.

GRÓF. Hizelegsz; ha kertedre csak valamivel többet költenél, még szebb lehetne.

HEGYFALVY. Tudod jó Erzsikém gondolkozásmódját; s nem, mintha épen ellenzené, ha máskép akarnám, mert hisz' ő mindent tesz, mit én kivánok: de magam is látom, hogy igaza van; mi inkább acquirálunk.

PERLEGI. Jobb is, — a roppant investitiók, melyeket ő nagysága e jószágban már tett, bizonyosan két procentet sem hoznak. (Halkan a gróf hoz.) Most rajta!

GRÓF. Igazsága van, barátom; de ismeri szeszélyemet, mások közt — mit is akartam mondani? — igaz, nekünk perünk is van e jószág iránt. Mit gondolsz, Hegyfalvy, nem volna-e jó, ha tractálnánk? (E beszéd alatt kifelé sétálva eltűnnek.)

Vilmos, Ilka (előre jönnek). *Irma, Gyula* (hátulról).

ILKA (kezében könyv). Köszönöm szép könyveit; mi már itt azt hittük, hogy elfelejtett.

VILMOS. Ilka! hogy' mondhat ilyeket?

ILKA. S talán nem volt jogunk? Ott marad városában két héttel tovább, mint föltevé; nem ír, nem felel Irma leveleire; úgy tartom, nem sok szerénységre vala

szükségünk, hogy e gondolatra jöjjünk. Vannak példák...

VILMOS. Mért e keserű szavak? Pár perczig lehetünk tanú nélkül s ön szemrehányásokra használja.

ILKA. Talán nekünk is vannak kémeink, és...

VILMOS. Azok mit mondanak?

ILKA. Hogy Hegyfalvy Vilmos oly elmés úrfi, hogy... hogy még, nagy kérdés — tudna-e valakit szeretni? Legalább vannak emberek, kik ezen kétkedni mernek, és...

VILMOS. S ön azok közé tartozik, nemde? Természetes — nem andalgok magányosan a hold szelid sugárinál, nem állok wertheri szomoruságban az emberek közt, szerelmemet nem teszem ki czégérnek a sokaság előtt: ki hinné, hogy szeretni tudok; nemde úgy van? Az, hogy bent talán annyival van több, mennyivel kevesebb mutatkozik a felszinen, — hogy nem a legtelibb szív szólal föl leghangosabban, arra nem gondol senki.

ILKA. Ne nehezteljen ön, lám én oly szerencsétlen vagyok, — atyám...

VILMOS. Gondolja, észrevesz valamit?

ILKA. Isten mentsen. Valahányszor önről szól, mindig azt mondja, hogy sokkal több esze van, mint hogy valaha szerelmessé válhatnék.

VILMOS. Tehát ő azon valaki, ki szívemen kétkedik, — könnyű lesz őt az ellenkezőről meggyőznöm, — szerepemet úgyis már alig vihetem tovább. Ocsárlom az asszonyokat, elméskedem a házasság fölött, s ha tréfáim közt önre nézek, lábaihoz borulhatnék.

ILKA. Tudom, tudom, jó Vilmosom, de az Istenért, el ne árulja magát — mindennek vége lenne, azonnal elküldenének s többé nem szólhatnánk egymással; atyám — — (zavarodottan) önnek igaza volt

VILMOS. Nemde, ő nagysága, a liberális mágnás, nem adja nemes embernek leányát? Nem mondtam? Óh, én ismerem e szabadelvű urakat, — hangos szó akármennyi, — tettel minek követnék elveiket? Ők az

egyenlőség barátai, s mint barátok szokták, szép beszéddel róják le tartozásukat.

ILKA. Előbb még kételkedtem, de a minap B. Kőszeghy volt nálunk; ő is szabadelvű, mint ön tudja, s mikor a többi vendégek elmentek, ketten egy ideig nem tudom kiről beszéltek, ki leányát szintén nemesnek adta, — nem képzelheti, mily szörnyű dolgokat mondtak.

VILMOS. Ne féljen — hol két szív igent mond, a világ hasztalan kiált nemet közükbe; — van egy titkos ereje a szerelemnek, mely végre előítéleteket is legyőz. (Visszatekint.) De menjünk arra, itt Gyula közelg hugommal, hagyjuk őket magányosan. (Beszélgetve el.)

MÁSODIK JELENÉS.

Irma. — Gyula.

GYULA. Hát végre, mitől régen féltem, megtörtént.

IRMA. Nem értem önt.

GYULA. Azt hiszi, nem tudok mindent? A gróf, kiről szülői egy idő óta annyit beszéltek, s ki a napokban eljövend, mi volna más, mint kérő?

IRMA. S ebből mi következik, mint hogy felföldjére ismét visszautazzék — vagy talán nem bízik szavamban?

GYULA. És szülői?

IRMA. Eleinte talán neheztelni fognak, később majd kibékülnek.

GYULA. Fog-e ellentállhatni akaratuknak?

IRMA. Atyám azon tíz év alatt, melyek óta mostohámmal él, nem akart semmit, s mostohám — engedelmeskedni szeretet nélkül gyávaság. No, s miért néz oly búsan, oly kétkedve reám?

GYULA. Oh, Irma, ön erős és szilárd akarat, de szülőinek ellenében . . .

IRMA. S ön mestere az önkínzásnak; tudja hogy szeretem, — talán hibáztam, hogy megmondám, — de

megtörtént, s nem kételkedhetik rajta; rövid időre még titkolódznunk kell, de ez nem tarthat soká, s akkor, ha birtokom csakugyan földi boldogságának biztosítása, czéljánál áll: — ön ifjú, gazdag, tele reményekkel, — nos, mondja nekem, hol van itt ok szomorkodásra? Köröskörül egész láthatárán napsugárok, s ön a kis árnyéknál, melyet maga vet magának, éjről ábrándozik.

GYULA. Mit tehetek róla!

IRMA. Sokat, igen sokat; — nézze bátyámat, nem egészen egyenlő-e helyzetök? A gróf nem kevésbbé büszke atyámnál; ő leányát alispán fiának — mint az alispán szegény magamat ügyvédnek — nem adja; — s ím Vilmos víg, s hígye el, lelkének derültsége nem hidegebb azért. De ott jönnek az öregek, menjünk Ilka után, — nem jó, ha sokat együtt látnak, — atyám néha gyanakodó. (Beszélgetve el.)

HARMADIK JELENÉS.

Gróf, Hegyfalvy, Perlegi. (Ellenkező oldalról beszélgetve jönnek, s a szinen átmenve, többször megállnak beszélni.)

GRÓF. Mint mondám, az egész dolgot csak a világ kedveért kivánom; évekig egymás mellett lakunk a legszebb barátságban, minek perlekedjünk? — Jószágomhoz némi jogaid vannak, a beruházások, mint magad tudod, roppantak; egyezzünk meg inkább barátságosan; — a per, hidd el, eltartana még évekig.

PERLEGI. Legalább 25 esztendeig, teins uram, legalább 25 esztendeig.

HEGYFALVY. Tudom, tudom; de lám: családom a falu nevét viseli és . . .

GRÓF. Ily középkori előitéleteken talán túl vagyunk; napjainkban minden név szebben hangzik egy kevés pénz, mint bármely szép prædicatum hangjai mellett.

HEGYFALVY. Ne érts félre, de (zavarodtan) Erzsikém — hisz' ismered — soha meg nem egyeznék.

GRÓF. Lássa az ember, még azt akarná elhitetni

velünk, hogy házánál neje parancsol, mintha bizony...

HEGYFALVY. Ki mondta ezt? De tudod, van egy bizonyos kimélet, egy bizonyos...

GRÓF. Jól van; hogy tehát nőd tökéletesen megnyugodjék, 25,000 frttal többet adok; 125,000 frt ugyan sokkal több, mint mennyit jogod ér, mert a két puszta, melyet együtt bírunk, tudod, nagyon homokos; de jó barátság fejében legyen meg ez is.

PERLEGI. Már, méltóságos uram, ez ellen nekem protestálnom kell; — 125,000 frt — mit gondol? hisz' az egész nem ér többet.

HEGYFALVY. De talán valami más mód is lehetne, valami (zavartan) családi összeköttetés.

GRÓF (halkan). Innen fú a szél? (Fönn.) Hisz' arról később szólhatunk; de talán a 25,000 frt helyett ürgei jogaimat akarod? Ürge szép jószág — végezzük el egyszerre azon pert is; én lemondok jogaimról. (Mindhárman beszélgetve el.)

NEGYEDIK JELENÉS.

Vilmos, Ilka, Gyula, Irma. (Hátulról közelítnek.)

IRMA. Mi dolga lehet atyámnak a gróffal? — oly komolyan szólnak.

GYULA. Úgy hiszem, per iránt egyezkednek.

ILKA. Istennek hála, hogy egyszer a sok perlekedésnek vége szakad.

VILMOS. Nem nagy reményem van; egyezkedni csak az szokott, ki előre tudja, hogy a perrel semmit sem lehet nyernie, s ha atyám akarna is, nem hiszem, hogy mostohám megegyeznék, pedig házunkban egy lélek, egy akarat uralkodik. — Csak rosszabb következése ne legyen.

ILKA. Mily rossz következés?

VILMOS. Halálos gyűlölség, mi Magyarországban a barátságos egyezkedéseknek közönséges következése. Egyébiránt nem vagyunk atyafiak, — ez megnyugtat.

ILKA. Ha nem egyeznek meg, mi a pert elveszítjük s el kell költözködnünk.

IRMA (vigan). Ne félj, itt van Perlegi, ő bizonyosan egy ideig föntartja még az igazság sujtó karját, mely ha végre lecsap — annyi papiros közt kardja eltompúl.

ILKA. Oh nem, nem, a pernek három hónap múlva vége lesz: Perlegit beszélni hallottam atyámmal — nincs semmi remény.

VILMOS. S ön azt az ellenfélnek mondja meg? Ha ezt Perlegi tudná — — De nyugodjék meg; különös szerencsétlenség volna boldogtalanná válni Magyarországban azért, mert per idő előtt végződött.

IRMA. Ott jönnek, s valóban mogorva képpel.

ÖTÖDIK JELENÉS.

Előbbiek, Gróf, Perlegi, Hegyfalvy. (Beszélgetve jönnek.)

GRÓF. S ez végszavad?

HEGYFALVY. Hidd el, barátom, ha lehetne . . . én . . .

GRÓF. Tudom, nőd nem engedné.

HEGYFALVY. A mi nőmet illeti, ő nem volna akadály, de . . .

GRÓF. Legalább, ha az egésznek rossz vége lesz, engem nem vádolhatsz; 125,000 frt s ürgei jogaim — ez, úgy hiszem, elég.

PERLEGI. Még egyszer mondom: fölötte sok, s csak mert nagyságod épen elhatározottan úgy akarja, egyeztem belé; egyébiránt kérem, emlékezzenek meg, hogy én épen ellenkezőt javasoltam.

GRÓF. Ne féljen; úgyis, a mint látszik, nem lesz semmi belőle: barátom lovagi érzeményei nem engedik, hogy nője engedelme nélkül itt valamit tegyen. — Ne többet erről. (Ilkához.) Megmutattad-e vendégeinknek az új georginát, mely épen most virágzik?

IRMA. Gyönyörű virág.

HEGYFALVY. De, leányom, a mint látom, estveledik. Talán haza mehetnénk.

ILKA. Már? Oly szép az est, maradjanak még.

HEGYFALVY. Kedves nőm várni fog, — menjünk, kedveseim; (a gróffal kezet szorítva) reménylem, nem veszed rossz néven, hogy kivánatodat nem teljesíthettem.

GRÓF (megrázza kezét). Hogy is beszélhetsz így? — Mi a régiek maradunk. (Egymás közti búcsuzás.)

(*Hegyfalvi, Vilmos, Irma* el jobbra, — *Ilka* be a házba, — *Gyula* hátul járkál, néha előre jő s ismét eltűnik.)

Gróf, Perlegi.

GRÓF. Ki mondta volna ezt?

PERLEGI. Bizonyosan Fakúthy informálta — ügyes prókátor, s meg kell vallani: ha nagysád részéről a per úgy állna, mint az ellenfélnél, s nagysád egyezkednék — én sohasem jönnék házához. De Hegyfalvyban nem kerestem volna ennyi szilárdságot.

GRÓF. Szilárdságot? — mondja inkább: gyöngeséget; ha nője nincs, gondolja, meg nem egyeztünk volna? Nem tudom, mily hadvezérről hallám, hogy ingadozni látván seregeinek egy részét, hátuk mögé álgyúkat állíttatott. — Ez Hegyfalvy helyzete. — Csak azért tántoríthatlan, mert fél. — De akárhogy — mit tegyünk?

PERLEGI. Én nem tudom; a pörnek vesznie kell, — talán még egy kis oppositió s izgága a liquidátiónál; de mindez soká nem tarthat, s ily gazdag felperesnél sikertelen.

GRÓF. Nem hiszi, mennyire boszankodom; e házban növekedtem, éltem; e kertben nincs egy fa, melyet nem én vagy szülőim ültettek, s most el kell távoznom. — Átkozott ősiség!

PERLEGI. Talán még volna mód: Hegyfalvy többször családi összeköttetésről szólott; — nagysádnak egyetlen leánya van, s Vilmos helyes ember . . .

GRÓF. Képtelenség! — Arról szó sem lehet.

PERLEGI. Én nem látom, miért nem? A Hegyfalvy családnak szép jószágai vannak, jogaik roppantak s Vilmos az egyetlen figyermek.

GRÓF. És leányom! — És Vilmos, kinek az egész eszébe sem jut.

PERLEGI. Ki tudja! A szomszédság — a koregyenlőség.

GRÓF. Mondom, hogy nem; én ismerem Vilmost; ő víg, könnyelmű és sokkal eszesebb, mintsem fiatal fejét a házasság járma alá bocsátaná. És a mi Ilkát illeti, érte jótállok. Az egész csak Hegyfalvytól, vagyis inkább nejétől ered, kik, minden szabadelvűségök mellett, menyöket szívesen neveznék grófnőnek. — Hígye el, ismerem én ezt.

PERLEGI. De ha úgy volna is, mit árt, ha nekünk hasznos? S még egyszer mondom: Vilmos, noha elveit egy cseppet sem pártolom, oly elmés, oly nyájas s csinos ember, hogy Ilka kisasszony talán nagy megerőltetés nélkül beleszerethetne; hacsak nagysád azon meg nem ütközik, hogy Hegyfalvy nemes-ember, és — —

GRÓF. Mit képzel felőlem (kaczagva) én, azon, hogy nemes-ember, én! Oh, barátom, mily kevéssé ismer. — Kérje tőlem leányomat fiának, s ha szereti, itt kezem, az övé.

PERLEGI. Isten mentsen, nagyságos uram, én csak úgy gondoltam — vannak emberek . . . no, szó és tett két dolog, én nem veszem rossz néven senkinek.

GRÓF. De én, épen én, ki oly hangosan hirdetem korunk szabadabb elveit, ki polgárok s nemesek közt egyenlően választom barátimat . . . Perlegi, ugyan mi jutott eszébe?

PERLEGI. Csak gondoltam, mert megvallom, nem képzelhetem, mi más ok gátolhatná e minden törvényes tekintetben oly kivánatos házasságot.

GRÓF. S ön azt hiszi, hogy én azon hatalommal, melyet leányom fölött gyakorlok, így visszaélhetnék, hogy tulajdon gyermekemet eszköznek tekintsem, melyet

pereim bevégzésére használok? Nem volna-e ez alávalóság?

PERLEGI. A mint méltóságod gondolja. De megyek — segédemnek még ma írnom kell; — ha már így nem végezhetjük perünket, legalább gondoskodnunk kell, hogy a felperes ne seb nélkül győzedelmeskedjék. (El a házba.)

GRÓF (szünet után, — keserűen). Ah! Hát ez czélotok; természetes, a tekintetes úrnak grófi menyre van szüksége: a per jó alkalom, a gőgös mágnás hogy' merne ellentállani, ha jószágvesztéssel fenyegettetik? Minden rendén van . . . hisz' az egyenlőség századában élünk, s mit érnének fönséges elveink, ha a nemes úrfi nem mágnásleányt vezetne oltárhoz? Oh, tekintetes uram és asszonyom, én ismerem szabadelvűségteket; mit magatok fölött láttok, könnyű, haszontalan fellegek, melyeket az első szellő elvisz; alattatok por, megvethető göröngy, melyet lábbal tapodtok, csak ti a nagyok, a fönségesek, kiknek minden istenteremtette lény alattvalója — vagy legföljebb hasonlója. De most az egyszer csalódtatok: történjék inkább bármi, ez bizonyosan nem! — — S mégis, ha meggondolom, hogy e helyet el kell hagynom; hogy, miután annyi évet töltöttem e házban, távoznom kell, elkergetve tanyámról, s hogy még boszút sem állhatok, — hogy nem tehetek semmit (lábbal toppant . . . gondolkozik). Boszút? Hátha mégis boszút állhatnék e gőgös, felfuvalkodott fajon? (Mindig gondolkozva.) Gyula leányukat szereti, — a leány, mint Ilkától hallám, viszonozza érzeményeit; de a szabadelvű alispán úr talán leánya számára is mágnásról gondoskodik, s csupa következetességből nem engedheti, hogy gyermeke ügyvéd fiához menjen, kinek, mi több, nagyapja mesterember volt. — Mit, ha e fiatalemberen segítenék? — (Hátranéz.) Ott búsong egy félóra óta a fasor alatt. (Szünet.) Miért ne tenném? Így legalább boszúlva leszek! Oh, tekintetes és vitézlő uram, az egyenlőség századában élünk; a theoria felséges, próbáljuk meg egyszer praxisát! (Hátrafelé menve az épen átmenő Gyulához.) Barátom, Gyula! ily mély ábrándokba merülve?

GYULA (előre jő). Méltóságos uram!

GRÓF. Min szomorkodik?

GYULA. Az est oly szép — föl s alá jártam e fák alatt.

GRÓF. S talán valakire gondolkoztunk?

GYULA (zavartan). Nem, — de...

GRÓF. Tudom, tudom, s vannak pillanatok, hol magányra van szükségünk, nemde? Én is ismertem ezt, fájdalom, hogy e bajokon oly régen átmentem.

GYULA. Az est szép, a természet...

GRÓF. Az ön korában a természet közönségesen feledett barát, kihez csak akkor fordúlunk, ha vigasztalás kell; azt véli, nem vettem észre, hogy ifjú barátom, ki itt előttem áll, egy bizonyos valakit szeret, s hogy érzelme azon bizonyos valaki által viszonoztatik. S minden rendén van, ha a szülőknek egy cseppel több józanság jutott volna a természet kezéből. Úgy-e, nem egészen csalódom?

HATODIK JELENÉS.

Előbbiek, Vilmos.

VILMOS (halkan jő jobbról; észrevéve a jelenlevőket, egy fa mögé vonúl). A gróf még itt? Elrejtem magam.

GYULA (mindig zavartabban). Nem értem nagyságadat.

GRÓF. Miért e titkolódzás? Mondom, tudok mindent; hibája a leányoknak, hogy néha többet tudnak, mint kellene; a szerencse az, hogy a mit tudnak, azt el is mondják. Ilka mindent elbeszélt, — hígye el, való részt veszek sorsában.

GYULA. Köszönöm, méltóságos uram, — de Ilka kisasszony mindig csak enyeleg.

GRÓF. Önnek jó izlése van: Irma szép, elmés leány, s ha jelenvalókat dicsérni nem volna elveim ellen, hasonlót mondhatnék kedvese izléséről is. Ön bizonyosan boldog lesz.

GYULA. Boldog!

Gróf. S miért nem? Mert szülői ellenzik? Való ellenzésüknek oka puszta előítélet, a melyet ép azért, mert okokkal nem védhetnek, annyival szilárdabban fognak védni akaratukkal; de végre mégis csak szülők: apja gyönge, anyja mostoha, kit Irma nem szeret, — akadályok kétségenkívül; de mit árt az, ha szerettetünk?

Gyula. Oh, de ha az akadályok áthághatlanok, ha szerelmünket semmi remény nem segíti, ha senki nincs, kinek szerelmünket megvallhatnók — s a szív kétszer görnyed öröm és bánat terhe alatt.

Gróf. S ha én segíthetnék?

Gyula. Nagysád?

Vilmos (halkan). Ő!

Gróf. Ha szavamat adnám, hogy Irma öné lesz?

Vilmos (halkan). Erre kiváncsi vagyok.

Gyula. Teljes lehetetlenség; a Hegyfalvyak e házasságban sohasem fognak megegyezni.

Gróf. Vilmos is ellenezné? Ő is osztaná szülői előítéleteit?

Gyula. Nem tudom, — Vilmos barátom; de ha mindazokra gondolok, miket másokon már tapasztaltam: ki tudja, nem csalódtam-e benne is?

Vilmos (halkan). No várj!

Gróf. Megvallom, felőle jobb reményben vagyok. De hagyján! tegyük föl, hogy az egész család ellenzi kivánatát, mit árt az?

Gyula. Ha nem egyeznek meg, Irma mikép lehet nőmmé?

Gróf. Ha azzá lesz, mielőtt megegyezésöket kérné.

Gyula. Nem értem nagysádat.

Vilmos (halkan). De én félig-meddig értem.

Gróf. Szóljunk tisztán: ön Irmát szereti s tőle viszont szerettetik; szülői, nevetséges gőgből, a házasságot soha sem fogják megengedni. Már közelg a felföldi mágnás, kit a mostoha a szegény leánynak szánt. Ha eljött s kedvese kényszeríttetett: ön boldogtalan lesz. — Irma még boldogtalanabb; mert hígye el, ily

esetben a legkönnyelműbb leány többet szenved a legérzékenyebb férfinál. Már ha ön kedvesét egyszer az oltárhoz vezette, mind e bajoknak eleje lesz véve. — Az ősz közelg... jókorabb esteledik, a templom két lépésre... a tiszteletes személyes barátom... s Irma önt annyira szereti. — Ért most?

VILMOS (halkan). Bravo, méltóságos uram!

GYULA. Ne űzzön tréfát velem; ez nem lehet komoly szándéka.

GRÓF. Csalódik, komolyan szólok, s ha egy perczig meggondolja helyzetét, át fogja látni, hogy tanácsom jó.

GYULA. Lehetetlen.

GRÓF. Ha a leány szerelmét birjuk, nincs többé lehetetlenség.

GYULA. De nem lennék-e a világ legalábbvaló embere, ha Irma szerelmével ennyire visszaélnék?

GRÓF. Ki szólt itt visszaélésről? Vegyük a dolgot practice! — Ön fiatal ember, gazdag, teli reményekkel, a jövő tisztújításnál főbírónak választatik, három évvel később, ha úgy kivánja, követté vagy alispánná, — minden apa boldognak nevezheti magát, ki leányának ily férjet választhatott. Mi tehát a Hegyfalvyak ellenzésének oka? Gőg, puszta, nevetséges fölfuvalkodás.

VILMOS (halkan). Köszönjük.

GRÓF. S ennek ön fel akarná áldozni Irma életboldogságát s szerelmét — mindent? Gondolja meg, barátom! mindent egy előitéletnek.

GYULA. S Irma neve, becsülete?

GRÓF. A világ itéletétől fél? Azt hiszi, mert Hegyfalvyék most ellenzik házasságát, ha megtörtént, nem fognak megnyugodni? Mi rosszúl ismeri az embereket! — Az első órákban lármázni s fenyegetődzni fognak, tudja Isten, mi szörnyűségekkel, — főkép a teins asszonynak ily alkalommal szép szónoki tehetségei lehetnek; később a lárma elhangzik, s csak hosszú képek maradnak, míg pár hét múlva minden rendén lesz, s az alispán a világ legboldogabb emberének hirdeti magát. Józan kifogása ön iránt senkinek

sem lehet, s azon egy hibáját, mely most akadályúl szolgál, bizonyosan senki említeni nem fogja. Meglátja: nem múlik el félév s az egész család büszkén hirdeti, hogy leányukat soha mágnásnak nem is adták volna.

GYULA. És a szülők akarata?

GRÓF. Akarata! Van-e Hegyfalvy házában más akarat, mint az asszonyé? S ez érdemel-e annyi kíméletet? Hígye el, ha szegény elnyomott barátom szólni merne, nem volna fortélyra szükségünk. De menjünk a házba, nem-szerelmesnek az est hűvös, bent bővebben szólunk e tárgyról. (Elmennek a házba.)

VILMOS (előre jön). Oh sors! oh sors! ki meri mondani, hogy nem pártolod a szeretőket? Ide jövök, hogy Gyulával szóljak, s a grófot találom, ki önmaga adja a legjobb tanácsot önmaga ellen, s maga ajánlkozik kivitelére. Lássuk: (gondolkozva) a templom két lépésnyire, a tiszteletes személyes barátja — hosszabb estvék, s mi több, holdfogyta; ha a dolog megtörtént, ki ellenezheti? Pár óráig dörmögnek, pár napig bosszankodnak — két hét múlva mindenki megelégszik. — A terv oly szép, hogy szinte kár volna, ha többen nem követnék; — lássuk: Irma Gyulát szereti, Ilka engem; Gyula személye s vagyona ellen nem lehet kifogás, ellenem sincs: hát mi gátolja boldogságát? Hasztalan előitélet — a középkor maradványa, épen az, mi miatt én szenvedek, s mit, a gróf bölcs véleménye szerint, balgaság volna tisztelni; egyébiránt apám híres szabadelvűségéről, később helyben fog hagyni mindent, csakhogy ellenzésének való oka ne gyaníttassék; grófom még szabadabb elvű. Hol itt a különbség? Méltóságos uram, ez angyali gondolat volt, s ha két hét múlva nem nemes embert szorít, mint vőt, szabadelvű szivéhez, s ha nem hirdeti az egész világnak, hogy életének legszebb kívánata teljesedett, midőn leánya nem mágnás-társai közül választott, nem én leszek oka.

A kárpit legördűl.

MÁSODIK FELVONÁS.

ELSŐ JELENÉS.

Szoba Hegyfalvyék lakában.

Irma (dolgozó asztalnál), *Vilmos*.

VILMOS. A mint mondám, füleimmel hallottam; a gróf angyali ember.

IRMA. Nem látok okot ennyi elragadtatásra.

VILMOS. Nem, hálátlan; s nem gondoskodik-e kiházasításodról, s nem kötelességünk-e, s pedig szoros felebaráti kötelességünk, részünkről ismét leánya kiházasításáról gondoskodni s fölmenteni őt mindazon bajoktól, melyek ily fontos határozattal összekötvék.

IRMA (fölkel). A büntetést megérdemlené; de az egész balgatagság — semmi más.

VILMOS. Balgatagság? Szavamat adom, én tanácsát követni fogom.

IRMA. S én?

VILMOS. Te?

IRMA. Hát valóban azt gondolod, hogy magamat e lépésre elhatározhatnám?

VILMOS. S miért nem?

IRMA. Tudod-e, mi egy nő becsülete?

VILMOS (hevesen). A női becsület? — Oh, ne félj — jól tudom azt: nem követni világi tekintetet, vagyont, szép nevet, külső fényt, hanem szivet; nem színleni szerelmet, hanem érezni; nem kínozni ál-közönyösséggel azt, kiért lángol; nem hazudni — egyszóval: én mást nem ismerek; s ha tervemben valami volna, mi ezt sérti, hidd el, én nem javasoltam volna testvéremnek.

IRMA. Szavam nem úgy vala értve... ismerlek, s e részben bátran követném tanácsidat — de a világ! Vilmosom, a világ!

VILMOS. A világ! — s mily világ? Egy pár szom-

széd, a falu, legfeljebb a vármegye, s ettől tartasz? Egy pár izetlen beszélgetés, mely legfeljebb tizennégy napig tart, s ennek áldoznád föl boldogságodat? Oh, ti asszonyok! hogy mindig ily állhatatos harczot víttok boldogságtok ellen! — Elől néhány fönségesen hangzó elv, s ha ez legyőzetett, százféle kétely s félelem; s ha ettől is megszabadultatok; a világ, az illedelem, hiuságtok; — ha a paradicsom megnyilnék előttetek s a kapunál csak egy anyó vagy nénike áll, ki ujjával fenyeget: ti nem mertek belépni.

Irma. Mindez szép és jó, de gondoltál-e az akadályokra?

Vilmos. Meggondoltam mindent. — Megvallom, első tekintetre féltem, hogy tervünk a tiszteletes makacsságán hajótörést szenved; a mint azonban a dolgok állanak, e részben is nyugodt vagyok. A tiszteletes talpig becsületes ember; az egyetlen mód, melylyel hozzá közelíthetünk, szive, melynek ez alkalomra két igen hasznos gyöngesége van: az, hogy érdemetlen magamat, kit ő nevelt, érdemem fölött szeret, s mostohámat talán ép úgy gyűlöli. Ma reggel nála valék s elbeszéltem pörünk állapotját, s hogy mind a gróf, mind apám házasság által akarnák a dolgot kiegyenlíteni, ha mostohánk — mit az egész világ tud — a grófot nem gyűlölné annyira s nem ellenzene mindent, mi által a per kiegyenlíttetnék. A jámbor öreg sóhajtott s mondá, hogy ha apám igazán akarja, mostohánk nem lehet akadály; — mire én apám gyöngeségét említém, s hogy soha egyenesen nőjének ellentmondani nem fog; — mire ő ismét nagyon sóhajtozott, s én egyenesen azon kéréssel léptem elé, hogy titkon adjon össze; — ő ismét sóhajtozott s utasításáról szólt, lelkiismeretéről és a tractualis gyűlésről; de végre, miután én boldogtalanságomat festettem, szeretetére emlékeztetém s hogy éltem tőle függ: azon válaszszal bocsátott el, hogy ha a két apa felszólítja őt, nem fogja szerencsémet ellenzeni. Ma a gróf megy hozzá, s a nélkül, hogy valakit nevezne, kérni fogja,

hogy egy bizonyos napon hozzá jövő párt eskessen meg; délután vagy holnap apám jő ugyanazon kéréssel... a tiszteletes kevés beszédű, látva a két apát, azt hiszi, hogy minden rendén van, s legfeljebb később, midőn két párt lát, egy kissé elcsudálkozik, de kérelmünket többé nem fogja ellenezni.

Irma. És nem sajnálod bajba keverni e szegény embert?

Vilmos. Bajról szó sem lehet. Ki tegyen panaszt ellene? A gróf s apám, kik őt magok szólítják föl, nem panaszolkodhatnak. Most talán csak meg vagy már győződve?

Irma. Igen, hogy az egész kivihetetlen; kövesd inkább tanácsomat: várjunk nyugodtan; ha szülőink állhatatosságunkat látják, bizonyára megegyeznek.

Vilmos. Végre, végre bizonyosan — hisz' utoljára mindenikünkre örök boldogság vár; de most — most, oly hosszú-e életünk, hogy boldogságunkat halasztgatni lehetne, s azon úgynevezett szerencse, melyet később aggkorunkban találhatunk, ér-e annyit, hogy ifjú boldogságunkból csak egy órát is adjunk érette? Ne ellenezd boldogságomat, kedves, jó, szép Irmám! Lám, ha te nem egyezel meg, minden reményem füstbe megy, — csak ha velünk tartasz, juthatunk czélhoz.

Irma. De gondold meg...

Vilmos. Csitt! az öregek jönnek; már messzünnen hallom az égiháborút: vonúljunk vissza, szobádban többet szólhatunk... (Menve.) Nemde, jó hugocskám, megteszed, a mit kérek? (Balra elmennek.)

MÁSODIK JELENÉS.

Hegyfalvy, Hegyfalvyné, Gáborszky.

Hegyfalvyné. Legalább megmondtad neki véleményedet igazán, mint férfihoz illik?

Hegyfalvy. Hogyne, kedvesem! Mindent illendően

és nyugalmasan megmondtam neki: hogy megegyezni nem fogok.

HEGYFALVYNÉ. Képzelhetem; ki is verhetne téged fel gyáva nyugalmadból? Benned nincs egy, de egy csepp vér!

HEGYFALVY. De kedves angyali feleségem, mondtam már: a gróf nyájas s barátságos volt irántam, mint mindig, ha csak egy bántó szó, de csak egy...

HEGYFALVYNÉ. Egy bántó szó? — Hallott az ember ilyet? Ő megkéri leányát, s kinek? — Vilmosnak, a legszebb, leggazdagabb fiúnak az egész vármegyében, és ez a felfuvalkodott gróf még nem is felel; de mindez semmi bántás; a barátság tovább tart, mint annakelőtte, — oh, hogy én lehettem volna ott...

HEGYFALVY. Ne boszankodjál annyira, kedvesem, mert bizony megárt; hisz' én nem is kértem meg a maga rendén, csak úgy mellékesen szóltam a dologról, hogy éppen elérthette, de...

HEGYFALVYNÉ. Nem kérted meg? (Legnagyobb haraggal) s nem mondtam-e, hogy megkérd? s nem igérted-e százszor, hogy ha majd a gróf a pör iránt egyezkedni akar, tenni fogod? S most!... Oh, jól tudom, te mindenkinek szót fogadsz, csak nekem nem, házadban mindenki parancsol, csak nődnek nincs szava!...

HEGYFALVY (ég felé emelt szemekkel). Erzsikém, Erzsikém!

HEGYFALVYNÉ. Oh, ismerjük ezt, — szép szó a mennyi csak kell: édes Erzsikém, — szivem — angyalom! Szerelmesek nem szólhatnának nyájasabban; de tett — soha. Ha valaki szólni hallaná, azt hiszi: házában nem parancsol senki, csak én, s mondja valaki, történik-e a legkisebb dolog is úgy, mint én akarom?

HEGYFALVY. Már a mi sok, csak sok! Maholnap még megszólnak engedékenységem miatt.

HEGYFALVYNÉ. Tudjuk, tudjuk, neked bizgatóid vannak: emberek, kik ellenem föllovalnak, mert nem nézhetik a csöndes boldogságot, a melyben élünk; már rég észrevettem, s ha még soká tart, nem tűrhetem.

HEGYFALVY. Az hibáznék még! – Végre váló-pert kezdenél.

HEGYFALVYNÉ. Sok asszony vált el férjétől, kinek ennyi oka nem volt.

HEGYFALVY. Mondj csak egyetlenegy esetet, hol nem hódoltam volna kivánatidnak.

HEGYFALVYNÉ. Jól van; hát mikor kértelek, hogy leányodat Kassára küldd, megtetted-e? Már megírtam volt nénémnek — az egész világ tudta, s Irma nincs-e itt? Nincs-e itt maiglan az egész világ csudálkozására?

HEGYFALVY. Hogy' is kivánhatod ezt? Tudod, nincs kedvesebb gyermekem, s most a szegény leányt, kinek annyi derült órát köszönhetek, oly távol küldjem házamtól, egyik rokonodhoz, kit alig ismerek?

HEGYFALVYNÉ. Nem mondtam-e? Most legalább nem tagadhatod többé. Tudod, hogy fiadat szeretem, s ím azonnal kiesik kegyedből s Irma válik legkedvesebb gyermekeddé; egy közel rokonomhoz akarom küldeni; legkedvesebb, mondom, legkedvesebb nénémhez, de te alig ismered őt — én szeretem, már elég ok, hogy te gyűlöld: egész életemet neked szentelem, nincs napom s éjjelem, csakhogy kedvedben járjak s dolgaidat jól intézzem el, s te nyugodtan, hideg szívtelenséggel elmondod, hogy derűlt órára nem számolhatsz többé, ha elmegy; mondd magad, lehet-e érzékenyebben sérteni asszonyt, mint te tevéd?

GÁBORSZKY. Hígye el nagysád, a teins úr nem úgy értette a dolgot.

HEGYFALVY. Esküszöm, Erzsikém, eszembe sem jutott; (esdekelve) lám kérlek, hisz' én mindent teszek.

HEGYFALVYNÉ. Jól van, meglássuk, — hát küldd el Irmát.

HEGYFALVY. Mindent, lelkem, de kérlek...

HEGYFALVYNÉ. Nem magamért, leányodért, házad becsületeért kivánom.

HEGYFALVY. Házam becsületeért?

HEGYFALVYNÉ. Úgy van, becsületeért; ma este a grófnál nem vettél semmit észre?

HEGYFALVY. Én? — — Semmit.

HEGYFALVYNÉ. Nem volt-e ott az ifjú Perlegi?

HEGYFALVY. Ott volt, s hát —?

HEGYFALVYNÉ. Nem vetted észre, hogy e búbánatos, halványképű unalom képviselője leányodba szerelmes?

HEGYFALVY (elbámulva, tagadólag). Oh, mi jut eszedbe!

HEGYFALVYNÉ. S hogy leányod, az ártatlan Irma, helyesli, sőt viszonozza érzeményit?

HEGYFALVY. Lehetetlen!

HEGYFALVYNÉ. Igaz, úgy látszik; — egy jött-ment prókátor fia, kinek nagyapja varga volt, s egy alispán leánya! A dolog elég csudálatos; de ki nem ismeri a pórt? Ez mind emelkedni akar.

HEGYFALVY. Hidd el, kedvesem, csalódol.

HEGYFALVYNÉ (Gáborszkyhoz.) No, most szóljon az úr, mondjon el mindent, mint nekem elbeszélte.

GÁBORSZKY. Már a mi ezt illeti — biztossá tehetem nagyságodat, nincs semmi kétség.

HEGYFALVY (haraggal). Hogy' meri ezt mondani? Mik alapjai? Mindent, mindent akarok tudni!

GÁBORSZKY. Nagyságtok tudják: én néha hallgatódzom.

HEGYFALVY. Szép mesterség, — egyébiránt tovább.

GÁBORSZKY. Természetesen csak a nemes család érdekének előmozdítására — mint kötelességem hozza magával, — s a tekintetes úr, ha kegyesen vissza méltóztatik emlékezni, a mult tisztválasztásnál, hol az ellenfél conferentiáinak titkait hasonló módon kitudtam...

HEGYFALVY. Jól van, jól, — a dologra.

GÁBORSZKY. Hívségemért megdicsértettem, noha most...

HEGYFALVY. Minek e haszontalan szóvita? Én önnek érdemeit ismerem és méltánylom; de szóljon egyszer már leányomról.

GÁBORSZKY. Jól van, hát a mint mondám — én néha egy és más ajtónál hallgatódzom, vagy néha a folyosókon, este lent a kertben, a fák mögött, s ekkor nem

egyszer, de százszor láttam és hallottam Irma kisasszonyt Perlegi úrral beszélni s megvallom, oly nyájasan, hogy az, mit ő nagysága mondott, minden kétségen kívül áll.

Hegyfalvy. Mert nyájasan szólt, — ez szép ok!

Hegyfalvyné. Oh, jól tudom, leányod mindig védelmezőt talál benned.

Gáborszky. A mint tetszik; ha nagyságtok úgy parancsolják, én hallgatok, — noha — —

Hegyfalvy. Nos?

Gáborszky. Még többet mondhatnék; például: levelek járnak, szép kis rózsaszín-levelkék, melyeket Irma kisasszony úgy elrejt — —

Hegyfalvy. Ha ezt bebizonyíthatná,... mutasson egyszer egy ily levelet, és...

Gáborszky. És?...

Hegyfalvy. Megjutalmazom, mint még tisztújításkori érdemeiért sem tevém; Irma pedig, szavamat adom, még az nap Kassára megy.

Hegyfalvyné. Most már, Gáborszky, szedje össze eszét; — te pedig, úgy tartom, szavadat állod.

Hegyfalvy. Ne félj; ha ezeket bebizonyítjátok, Irma még az nap elmegy; — leányom Perleginé! az hibáznék még, majd bizony! Ezek az emberek azt hiszik, mert nemes-emberek — nincs különbség köztünk; kövesse meg magát, prókátor uram és maradjon hasonlói közt. Mi törzsökös nemzetség vagyunk, Erzsikém, — s bár távol vagyunk minden előitélettől, jól tudom, mivel tartozom családomnak.

HARMADIK JELENÉS.

Előbbiek. Huszár.

Huszár (jelentve). Nagyságos uram! künn három ember várakozik.

Hegyfalvy. Küldd patvarba, vagy patvaristámhoz, ha dolguk van.

HUSZÁR (el akar menni).

GÁBORSZKY. Ki tudja, nem nemes-emberek-e? — A tisztválasztáshoz közelgünk.

HEGYFALVY. Miféle emberek?

HUSZÁR. Kricskei kortesek, a mint mondják.

HEGYFALVY. Oktondi! nem mondhattad ezt mindjárt? Ereszd be azonnal, — reménylem, megkináltátok?

HUSZÁR. Úgy látszik, nincs rá szükségök — imide-amoda járnak.

HEGYFALVY. Semmirevaló! Ha mondták, hogy kortesek, azonnal ereszd be; nemestársaimat mindig örömmel látom. (Huszár el.) Oh, ez a cselédség szörnyű vigyázatlan, — egy hónap múlva választás, s a kricskeiek itt a pitvaromban szomjaznak.

HEGYFALVYNÉ. Adass nekik később kettős adagot, úgyis pinczénk üresedni kezd; csak ezt a népet ne kellene látnom.

HEGYFALVY. Még egy kis türelmet, kedvesem, ha a tisztújításon túlestünk, elkergetheted őket, a mint tetszik; de most . . .

HEGYFALVYNÉ. Tudom, tudom: de azt előre mondom: utolszor választatod magadat; — miért ne tehetnél te is szert valami hivatalra?

NEGYEDIK JELENÉS.

Előbbiek. Három kortes.

(Belépnek nagy hajlongások közt.)

HEGYFALVY. Isten hozta kelmeteket. — Kricskeiek nemde? (A kortesek hajlongnak.) Szivemből örvendek, hogy ily barátságosan fölkerestek.

ELSŐ KORTES. Tekintetes, nagyságos vicespán úr, mi egész testtel s lélekkel jöttünk tiszteletünket tenni.

HEGYFALVY. No s Kricskén hogy vannak?

ELSŐ KORTES. Csak úgy, szegény ember módjára — eszünk, iszunk, a többiről az Úristen gondoskodik.

HEGYFALVY. És Pitykésy uram mit csinál?

MÁSODIK KORTES. Bátyám? Nemesek hadnagya még mindig; — néha erőt vesz rajta a gyöngeség, főkép mióta az utolsó restellatiónál véletlenűl fejét törték be, — vasárnap délutánokon el is szédül estefelé, de akkor hát mi ifjabbak csak fölemeljük s hazaviszszük. — Vörös orr nem betegség.

HEGYFALVY. Nincs jobb emberem a vármegyében. (Nőjéhez.) Hisz' emlékezel Pitykésy barátunkra, kiről annyiszor beszéltünk.

HEGYFALVYNÉ. Hogyne? Jó, kedves ember!

HARMADIK KORTES. Ez talán a teins asszony volna.

HEGYFALVY. S nem ismerik kelmetek?

ELSŐ KORTES. Vigyen el a menydörgős . . . ! követem alássan, csak azt akartam mondani, hogy eszem a lelkit, úgy szeretjük, úgy! majdnem mint a teins urat.

HEGYFALVY. No, hát a jövő választás felől hogy, gondolkoznak?

ELSŐ KORTES. Mi mindnyájan csak úgy gondolkozunk, mint a teins úr, — mi ránk biztosan számolhat, a kricskeiek nem csaltak meg még soha senkit. Az ördögöt is elválasztjuk, ha a teins úr akarja.

HARMADIK KORTES (legrészegebb). Azaz, ha nemesember, mert ha nem nemes — öreg apó azt mondta — még ha Argyrus királytól jönne, sem kell neki.

ELSŐ KORTES. Pista! ne beszélj ostobaságokat, — hiszen ha nem nemes, nem candidálják.

HARMADIK KORTES. Nem candidálják? No még csak ez volna hátra, — akkor porrá török mindent, míg nem candidálják . . . (Énekel.) Virágzik a tulipán, Hegyfalvy lesz vicespán! . . .

ELSŐ KORTES. Bizony ez a fiú csupa bajunkra jött el; alássan engedelmet kérünk, de csak fiatal a gyerek, és már négy napja, hogy nem aludtunk; ha az ember jókor nem gondolkozik a restauratióról, misem lesz belőle. Tehát, tekintetes, nagyságos vicespán uram, mi testestől, lelkestől mellette vagyunk.

HEGYFALVY. Köszönöm bizalmukat; — de, nemes-

társaimék, tudják, hogy én kivánatjokat semmiben sem szoktam ellenezni, — hát a főbirórul hogy gondolkoznak?

ELSŐ KORTES. Már mi kricskeiek bizony más főbírót akarnánk.

HEGYFALVY. Nem elégszenek meg kelmetek a mostanival?

ELSŐ KORTES. Nem bizony, tekintetes, nagyságos vicespán uram! Ez a főbíró igen furcsa ember; szomszédok vagyunk, s ha marhánk véletlenül rétjére megy, ő kigyelme bizony behajtatja, — és ha egy pajkos gyerek a faluból valami gyanúba keveredik — érti a teins úr, csak úgy, valami bitang marha iránt — hígye el nagyságod, csak úgy bánik vele, mintha csupa idegen volna.

MÁSODIK KORTES (az elsőhöz). Látja, bácsi, az még mind semmi, — de mondja csak el, mit tett Pitykésy bátyámmal... az már szörnyűség, nagyságos uram!

ELSŐ KORTES. Igaz, majd el is felejtettem volna. — Nohát, Pitykésy uramnak pere volt, apjától kapta örökségbe, s maga is huszonöt esztendeig vitte szerencsésen — s most, képzelje csak nagyságos uram, a szolgabíránk elitélte; minekünk hozzá egy mákszemnyi bizodalmunk sem lehet!

HEGYFALVY. De hát kit tegyünk helyébe?

ELSŐ KORTES. Hát, csak volt nálunk minap egy öreg úr, s aztán a gróf is — ott a szomszédból — eljött, és azok egy úrfit ajánlottak, a ki épen nem volna kedvünk ellen. — Hogy' is hivják csak, Jancsi?

MÁSODIK KORTES. Nem tudom biz én — valami Pernyegi vagy Perkegi, vagy mit tudom én; — de csak hatalmasan muzsikáltatott, s nekünk nagy bizodalmunk van hozzá!

HEGYFALVY. Talán csak nem a fiatal Perlegi?

ELSŐ KORTES. Perlegi? Úgy van, Perlegi, a ki most ott nem messze tőlünk a nagy pusztát megvette.

HEGYFALVYNÉ (halkan férjéhez). Ezt ne engedd.

HEGYFALVY. Én úgy tartom, hogy még igen is fiatal — talán vicebírónak tehetnők őt?

Második kortes. Legyen hát vicebíró — igazság, úgy-e bácsi? — Mért ne lehetne vicebíró? Hisz' tőlünk függ.

Első kortes. Csakhogy már megigértük, és . . .

Második kortes. Megettük, megittuk a borát — éljen az igazság!

Első kortes. És meg aztán vasárnap megint Kricskére jő muzsikáltatni.

Második kortes. Igazság!

Hegyfalvyné. Pedig épen vasárnapra akartuk megkérni a kricskei nemes urakat ide hozzánk, ha megaláznák magukat.

Első és Második kortes. Kérjük alássan, részünkről a megtiszteltetés.

Hegyfalvy. Hát várhatjuk?

Első kortes (lassan a másodikhoz). Mit tegyünk, ha a vicespán úr meghí?

Második kortes (halkan). Gyerünk el, ott úgyis csak korcsmabort iszunk.

Első kortes. Eljövünk, teins uram.

Mindhárman. Csókoljuk kezeit . . . ajánljuk magunkat.

Hegyfalvy. Így csak el nem mennek házamból; jerünk le, egy pohár bor ilyenkor reggel jól esik.

Első kortes. Ha a teins úr megalázza magát, s velünk iszik.

Hegyfalvy. Semmi alázás, — magyar nemesek közt nincs különbség. (A kortesek megcsókolják a Hegyfalvyné kezét s el Hegyfalvyval.)

Hegyfalvyné. No végre szabadúltunk; — hígye el, Gáborszky, már alig tűrhetem.

Gáborszky. Csak még egy pár hétig, restauratió után úgyis mindennek vége, — de most szükségünk van rájok . . . ha egyszer megnyírtuk e nyájat, jövő nyírásig úgysem néz rá senki.

Hegyfalvyné. De minden három esztendőben . . . ez szörnyűség!

Gáborszky. Hígye el nagysád, azt senki sem érzi

jobban, mint én: tegnapelőtt három egész nemes község kezein mentem át, s a hány csak volt, mindenik egyet csókolt rajtam; — de ki tehet róla, ha máskép nem lehet? Pestre is sáros az út, mégis csak elmegyünk rajta.

HEGYFALVYNÉ. Még a dolgot magát, Isten neki! csak eltűrném, — de a gőgös mágnás, ki mellettünk lakik, tudom, jóízűen kinevet nemestársainkkal együtt.

GÁBORSZKY. Csak hadd nevessen, — azért ha nagysád ismét hatalmas vicespánné lesz, ő kegyelme is csak úgy bókol, mint mások; — okos ember bizony csak hivatal szerint tisztel mindenkit.

HEGYFALVYNÉ. Igaz! hát mit beszéltek Irma és Perlegi egymással?

GÁBORSZKY. Egy párszor felőlem szóltak, s meg kell vallanom, nem épen oly kedvezően, mint talán kivánhattam volna, és bizony nagysáddal sem bántak sokkal jobb módon.

HEGYFALVYNÉ. Oh jól tudom — a háládatlan! De szerelemről nem szóltak semmit?

GÁBORSZKY. Akármennyit; — igaz, hogy csak általánosan; de nagysád tudja, mindig úgy kezdik: előbb az elvek, az alkalmazás azután magától jön.

HEGYFALVYNÉ. És a levelek?

GÁBORSZKY. Már a mi a leveleket illeti, azokért jótállok, megesküdhetném rá.

ÖTÖDIK JELENÉS.

Előbbiek. Vilmos (jő balról.)

VILMOS (halkan). Most az egyszer jó volt hallgatódznom.

HEGYFALVYNÉ. No várjatok! — Maga pedig, Gáborszky, szedje össze az eszét.

VILMOS. Jó napot, édes anyám!

HEGYFALVYNÉ. Ah! te vagy, Vilmosom? Azt gondoltam, agarászni mentél.

VILMOS. Nem volt kedvem, — de ha dolga van . . .

HEGYFALVYNÉ. Isten mentsen! — Gáborszky, várjon szobámban reám. (Gáborszky, magát meghajtva, el jobbra.)

VILMOS (székre veti magát.)

HEGYFALVYNÉ. Fiam, te rosszkedvű vagy.

VILMOS. Én?

HEGYFALVYNÉ. Már tegnap észrevevém — vacsoránál egy szót sem szóltál.

VILMOS. S nincs rá okom? Van-e boldogtalanabb ember a világon! nem fosztattam-e meg éltem egész reményétől, boldogságától, mindenemtől?

HEGYFALVYNÉ. Ne vedd annyira szivedre, fiam! Kapsz te leányt akármennyit, — grófnét, bárónét, a mi csak tetszik; — az a gőgös mágnás pedig leányával együtt kitakarodik falunkból; a per annyi, mintha nyerve volna, s jótállok, ha még ezerszer gróf volna s aranyhegyeket igérne — nem marad itt bosszúságomra.

VILMOS. Mit használ az nekem? . . . Kellenek-e nekem czímei, birtoka?

HEGYFALVYNÉ. Szegény fiú! De mit tegyünk? Ismerem a gróf büszkeségét; ha még más elvei volnának, talán lehetne reménylenünk, de ily szabadelvű hypokritánál nincs semmi reményem.

VILMOS. Egy mód mégis volna, ha kedves anyám akarná.

HEGYFALVYNÉ. Mily kérdés? Nem tudod-e, menynyire szeretlek, mint kivántam enmagam e házasságot? De, hidd el, a felfuvalkodott gróf gőgjén nem győzhetünk. Hallottad atyádtól — ő 150,000 forintot ajánlt jogainkért, és mégis, midőn apád családi összeköttetésről szóla, azonnal másra fordítá a beszélgetést. Ki előitéletének még érdekeit is föláldozza, kit számokkal írt okok meg nem győznek, azzal hiába vesztjük időnket.

VILMOS. Nem is meggyőzésről szólok. Tervem olyan, melynek kivitelében nem szorulunk ő méltóságára.

HEGYFALVYNÉ. Nem értelek.

VILMOS. Megmagyarázom: Ilka szeret s talán érdemem fölött, úgy, hogy értem minden áldozatra kész.

Hegyfalvyné. Az áldott leány!

Vilmos. A szerelem ugyan mai időben házasságra nem igen tartatik szükségesnek, s a szív, az örök hűség esküje után is, néha érintetlen tőkekint marad az aszszonyi kebelben, más alkalomnál használandó: de én e részben nem haladtam korommal, s azt hiszem, Ilkám szive a fődolog.

Hegyfalvyné. Igaz, csakhogy a legfőbb tárgyakban nem a fődolog a határozó

Vilmos. De hagyjuk el Ilkát egészen s nézzük a grófot: ő barátom — az egész vidéken nincs ember, kivel szívesebben társalkodnék, kit inkább magasztalna, s ha nevetséges előitéletei nem gátolják, nem lehetne kedvesebb veje nálamnál.

Hegyfalvyné. Igaz, igaz, — de tudod-e, mi egy előitélet? Számtalan van, ki meggyőződése ellen cselekszik; előitéleteit szentnek tartja mindenki.

Vilmos. De ha például nem kérdeznők, — ha Ilka velem, a nélkül, hogy észrevenné valaki, a templomba megy, ott megesküszik s a gróf az egészet csak akkor tudja meg, mikor már meg nem változtathatja?

Hegyfalvyné. De hogy' s miként? Az egész oly regényes, hogy szinte kételkedem kivihetésén.

Vilmos. Ilka megegyezik; kertjeink egymás mellett, s találkozhatunk a nélkül, hogy valaki gyanítaná, s ha elmegyünk, Ilka távozását észrevehetné; a tiszteletes atyámnak barátja; — egy pár jó szó atyámtól s a világ legboldogabb embere vagyok.

Hegyfalvyné. Igen, de a tiszteletes makacs ember — nem hiszem, hogy könnyen megegyeznék.

Vilmos. Talán . . . de ne vegye rossz néven, kedves anyám . . .

Hegyfalvyné. Csak szólj bátran.

Vilmos. Ha apám azt mondaná, hogy a házasság csak azért történik titkosan, mert ön ellenzi?

Hegyfalvyné. Igaz, a dolog valószinű, én annyit szóltam a mágnások, főkép a gőgös gróf ellen, s ha a

tiszteletes hallja, már azért is megteszi. — Igen, de a következések?

VILMOS. Nincs mit félnünk; eszes ember, mint a gróf, ha egyszer átlátta, hogy viszonyait akaratja szerint irányoznia nem lehet, a viszonyok szerint irányozza akaratát, s ha már nem kormányoz, legalább úgy tetteti magát, mintha tenné. Ő bizonyosan nem fog lármát ütni; — legfeljebb a dolognak módját s nem lényegét fogja kárhoztatni. Csak atyám emelhet akadályokat.

HEGYFALVYNÉ. Atyádért jótállok; — de . . .

VILMOS. Hígye el, mindent meggondoltam, — s ha ön, kedves, jó anyám, akarná . . .

HEGYFALVYNÉ. Én? Ki kivánhatná inkább nálamnál?

VILMOS (kezet csókol). Éltem egész boldogságát anyámnak fogom köszönni.

HEGYFALVYNÉ. Ha azt a gőgös mágnást mégis oda vihetnők, hova akarjuk; ha megegyezni kénytelenittetnék — mily boldogság! Nincs senki, kit úgy gyűlölök.

VILMOS. Oh, lelkesítse hát szeretet s gyűlölség tervem pártolására.

HEGYFALVYNÉ. Reám, a mint mondám, számolhatsz; de még vannak némi nehézségeim, jer velem a kertbe — ott bővebben szólhatunk. (Kalapot vesz.)

VILMOS. Még egyet: Ilka néha ír, — nem kellene mondanom, de anyám előtt nincsenek titkaim; — levelei nénémhez intézvék s általa jönnek kezeimbe; mondja meg Gáborszkynak, hogy ne elegyedjék mások dolgába, — kémlelve forgolódik szüntelen körülöttünk, s megvallom, nem hiszek neki; ő tíz forintért elárulná a világot.

HEGYFALVYNÉ. Hát a levelek, melyeket Irma kapott, téged illettek?

VILMOS. Hát kit mást? Néha nem szólhatok Ilkámmal, s akkor írunk — természetesen hugom által, máskép a levél fölírása bajba keverhetne; — de hát mit gondol, anyám?

HEGYFALVYNÉ. Megvallom, azt gondoltam, e levelek Perlegitől jönnek; tudod, hogy szerelmes.

VILMOS. Szerelmes? S talán bizony Irmába? (Nevet.)

HEGYFALVYNÉ. S te azt gondolod, gyanúm alaptalan?

VILMOS. Gondolom? Tudom. Nem vagyok-e legjobb barátja, s ha Irmát szeretné, nem szólt volna-e velem? És — engedelmet — de a dolog nagyon is nevetséges. (Nevet.)

HEGYFALVYNÉ. Igazad van, ez nem valószinű; de nézd csak őket, ha együtt vannak; sok eszed van, de hidd el, mi asszonyok ilyenekben tisztábban látunk.

VILMOS. Nem ismeri Gyulát; ő sohajtozik, mint mások lélekzenek; fejében most a tisztújitás zúg, főbírónak akarja magát kandidáltatni, s most Ámor maga csak mint kortes közelíthetne szívéhez.

HEGYFALVYNÉ. Mi ellene leszünk; — még fiatal; — elég, ha albírónak választatik.

VILMOS. Isten mentsen, inkább korteskedni fogunk mellette.

HEGYFALVYNÉ Atyád már kimondta nézetét több kortes előtt.

VILMOS. S meg fogja ismét változtatni; — mintha bizony tisztújítás előtt más változhatlan nézete lehetne valakinek azon egyen kívül, hogy önmaga szükségkép a választandók közé tartozik. Nekünk Gyula mellett kell korteskednünk, s még pedig sok okból; — először: barátom; másodszor: az öreg Perlegi úgy leitatta számára a közbizodalmat, hogy ha ellenünk fordúl, még apámnak is veszélyessé válhatik; — harmadszor . . .

HEGYFALVYNÉ. Elég, elég; majd szólok hát apáddal, — most jerünk.

VILMOS. S Gáborszky?

HEGYFALVYNÉ. Mindjárt megmondom neki. (Kiált.) Hé, Gáborszky!

HATODIK JELENÉS.

Előbbiek. Gáborszky.

(A mellékszobából jő.)

GÁBORSZKY. Parancsol méltsád?

HEGYFALVYNÉ. Az úr szüntelen leskelődve, kémkedve jár gyermekeim körűl, – tudja meg, hogy én azt nem szenvedhetem s nem fogom tűrni házamban.

GÁBORSZKY. Méltóságos asszonyom!

VILMOS. Ha az úr azért hallgatódzik, hogy igazságokat halljon, — adjon egy jó szót, s ne féljen, többet mondok, mint maga kíván...

GÁBORSZKY. Teins uram!

HEGYFALVYNÉ. Járjon ön dolgai után; becsületes ember nem leskelődik.

VILMOS. Főkép, ha, mint itt, senki sem kivánja, s csak mint kedvelő kémkedhetik.

GÁBORSZKY. Teins uram!

HEGYFALVYNÉ. Menjünk. (El Vilmossal középen.)

GÁBORSZKY (sokáig utánuk néz). Álmodtam vagy ébren vagyok? Én ne hallgatódzzam, ne kémkedjem többé? S ki parancsolja nekem ezt? Az alispánné, kinek eddig csak azért álltam kegyeiben, mert hallgatództam; ki egy félórával előbb újra parancsolta, hogy leskelődjem, és most — fejem szédül! — — Becsületes ember nem hallgatódzik! — Jól van, jól! Főkép, ha senki sem kivánja! — de ha kivánták — úgy van, kényes úrfi, kivánták, nagyon is kivánták, ha az embernek szelíd, nyájas hangon mondták: édes Gáborszkym! szedje össze az eszét; — mit akkor? S nem volt-e így? És most ő nagysága nem szenvedheti a leskelődést, most nem tűrheti házában! Ördög és pokol! ha én ebből egy szót értek, akármi legyek! Hogy' is volt csak? — (Gondolkozva.) Itt vagyok egy félóra előtt, s akkor a legnagyobb vigyázat parancsoltatik. Vilmos úrfi jő — elküldenek, s most egyszerre a vicespánné nem szenved-

heti a leskelődést: — különös, igen különös! — Vilmos szép fiú s az asszony javában van, s ő nem tűrheti a hallgatódzást. Furcsa! igen furcsa! S mit, ha ez egyszer nem engedelmeskednénk? Ha enszámunkra kémkednénk, csak úgy, mint kedvelők, a mint az úrfi mondta? — Vagy azt gondolja talán ez az asszony, hogy másnak nincs jelleme? hogy csak parancsolni kell s negyven éves ember, mint én, rögtön megváltozik s mindennel fölhagy, mint a kutya, melyet keresni küldünk s egy fütytyel visszahívhatunk? — Oh, csak az hibáznék! (Gondolkozva kifelé indúl.) Kémkedjünk egyszer önmagunkért; némely titkok szépen kamatoznak, s ki tudja, mire jöhetünk; vannak példák — Don Carlos — szegény alispán! (El.)

VÁLTOZÁS.

HETEDIK JELENÉS.

Kert a grófnál, mint az első felvonásban.

Perlegi, Gyula (jönnek).

GYULA. Az Istenre kérem, atyám, ne hirtelenkedjék!

PERLEGI. Hisz' nem ma születtem; bizd azt reám, én ismerem a világot. (Menni akar.)

GYULA (föltartja). Kérem, ha csak egy kissé szeret, ne menjen Hegyfalviékhoz.

PERLEGI. Látott-e ilyent a világ! Te a vicispán leányát szereted, az egész világ tudja, s magad is megvallottad, — erről hát nincs kétség — a leány téged viszontszeret, ezt is az egész világ tudja, s te legalább nem tagadtad, mert, hála az égnek! hazudni nem tudsz, — rossz prókátor vált volna belőled — s a megyénél is talán jobb előmeneteled volna, ha máskép lenne, — de Isten neki, én örülök, hogy hazudni nem tanúltál, s még huszonhat éves korodban is el

tudsz pirulni. — A leány tehát viszontszeret, ez hasonlókép bizonyos, s midőn én, mint apád, Hegyfalvyékhoz akarok menni, hogy a leányt annak rendje szerint megkérjem — te föltartóztatsz; — van-e ebben csak egy mákszemnyi ész?

Gyula. Ha átmegy, mindent elront.

Perlegi. Elrontok? Szeretném tudni, miként? Talán az által, mert megmondom, hogy fél Mesterházát s a nagy pusztát, melyet a megyében most vettem, neked adom, s hogy ezenkívül halálom után legalább 100,000 forintra számolhatsz? Fiam, te megbódultál szerelmedben, — neked házasodnod kell.

Gyula. Oh, atyám!

Perlegi. Házasodnod, mondom, s pedig mentül előbb — nincs más mód; — a leány, a kit szeretsz, borhoz hasonló: ha csak ritkán, mintegy lopva jössz vele össze, elszédülsz, magadon kívül vagy, tökéletes részeg: de élj vele, szokjál hozzá, s mint a megszokott borivó pohara mellett, úgy te kedvesed ajkain nem veszted józanságodat. Szerelemben, mint a homoeopathiánál, csak az infinitimális részecskék hatnak, az egész adag nem tesz változást.

Gyula. Atyám nem ismeri Hegyfalvyék büszkeségét.

Perlegi. S mi közöm büszkeségökhöz? — velem talán csak nem fogják éreztetni?

Gyula. Hígye el, nem adják ide leányukat.

Perlegi. Nem? S miért nem, ha szabad kérdeznem?

Gyula. Mert apám ügyvéd, s ők leányuknak legalább mágnást keresnek.

Perlegi. Fiam, mondom, te magadon kívül vagy; — nem adják ide lányukat! S miért? Mert fiam vagy, az én fiam, ki nemes-ember, mint ők, ki náloknál gazdagabb, — s csak mert prókátor vagyok! — Nem Magyarország-e ez? S hát kié ez az ország, ha nem a prókátoroké?

Gyula. És azután nagyatyám ....

Perlegi. Nagyatyád? Oh, tudom, mert csizmákat varrt és nem inkább csizmákat lopott — mi nemes-em-

berhez sokkal illőbb foglalatosság lett volna — úgy-e? De ne félj, fiam! ezen segítünk; nagyapád, minden csizmadiasága mellett, oly jó nemes-ember volt, mint bármely alispán az országban; — elviszem leveleimet s majd meglátjuk, van-e a Hegyfalvyék levéltárában egy, mely velök mérkőzhetnék? (Indul.)

GYULA. Csak most ne menjen, édes atyám, oly igen fölindult....

PERLEGI. Hagyd el! soha sem allegálok jobban, mint haragomban. — Tisztába kell jönnünk.

GYULA. Holnap, édes atyám.

PERLEGI. Mi vagyunk a felperesek, minek itt halasztgatni? Az egyenes út a legjobb; én tisztába akarok jönni. Fehér vagy fekete, nekem mindegy; de azért jótállok, hogy ha e szabadelvű alispán úr kikosaraz, keressen más vármegyét magának! Ha 20,000 forintomba kerülne is, itt nem parancsol többé! — (Sietve el jobbra; az álfalak közt találkozik Vilmossal.) Alázatos szolgája! (El.)

NYOLCZADIK JELENÉS.

Gyula. Vilmos (jő).

VILMOS. Mi lelte apádat? Úgy rohant el mellettem, hogy szinte felforditott.

GYULA. Én a világ legboldogtalanabb embere vagyok.

VILMOS. Ismét! Oh, kérlek, szállj le magas egedből.

GYULA. Csak nevess — én főbe lövöm magam.

VILMOS. Azt nem teszi senki, ki fejét még valami jobbra használhatja, azaz: eszén van; de mi hoz ily szenvedélybe?

GYULA. Képzeld csak: atyám megtudta, hogy húgodat szeretem, s most átment és megkéri.

VILMOS (nyugtalanúl föl s alá jár). Ez baj, valóságos baj! Mostohám régóta észreveszi szerelmedet, de ma reggel addig beszéltem, míg maga is meggyőződött gyanuja alaptalanságáról s Gáborszkynak megparancsolá, hogy ne leskelődjék többé — s most öreged mindent elront.

Gyula. Mondtam neki, de hasztalan; midőn hallá, hogy apád Irmát ügyvéd fiának nem fogná adni, úgy felindúlt, hogy még kevésbbé tarthattam föl. Nézete szerint ügyvédnél nincsen nagyobb úr az országban.

Vilmos. Ha jól vesszük, igaza van, — ügyvédek az igazság gyámnoki; jövedelmeink hatoda Isten s világ előtt őket illeti; csak atyámat lehetne kapaczitálnunk!

Gyula. S te még enyeleghetsz? — Ha atyám kosarat kap — min kételkednünk sem lehet — a jövő tisztújításon mindent elkövetend, hogy atyád megbukjék és akár lesz sükere, akár nem, kész a halálos gyűlölség.

Vilmos. Igaz, igaz; — bár ne történt volna! De épen nem tarthattad őt vissza?

Gyula. Kértem, rimánkodtam, elkövettem mindent, — hasztalan!

Vilmos. Atyám szabad elveivel s a század szellemével, mely nélkül jó reggelt sem kivánhat, tévedésbe hozza az egész világot; de atyád oly régi ügyvéd s nem ismeri jobban embereit! Oh, ezek az öregek! Ifjú korunkban hiszünk mindenkinek s csalódunk, — később minmagunknak, s ismét csalódunk; már mondja aztán valaki, hogy okosodunk. — De várj csak (megáll), valamire mégis jó, — most egalább Irma megegyezik.

Gyula. Mit mondasz?

Vilmos. Midőn vele ma reggel tervemet közlém, tele volt kételyekkel; — Irma józanabb mindazon leányoknál, kiket ismerek; de nincs egy is, kiben ne volnának bizonyos gyöngeségek, s minden szeretete mellett, melylyel hozzád viseltetik, alig hittem, hogy oly hamar meggyőzhetem. A mód, melylyel most apád fogadtatik, mindaz, mi Irmának mondatni fog, a kilátás, hogy legfeljebb egy hét múlva Kassára küldetik: meg fogják győzni e lépés szükségérűl, s nem ismerem nővéremet, ha, mikorra haza megyek, tökéletesen elhatározva nem találom őt.

Gyula. Hát mégsem mondtál le őrült terveidről?

Vilmos. Mit tehetek én róla, hogy azok, kikkel dolgunk van, nem józanabbak? Megmondtam már ma

reggel, hogy el vagyok határozva; mióta tegnap este a gróffali beszélgetésedet kihallgattam, tisztán látom, hogy csak így juthatunk czélhoz.

GYULA. De meggondoltad-e testvéred nevét, családodat?

VILMOS. Meggondoltam, mondom, meggondoltam s el is készítettem mindent; — atyám hihetőleg most szól a tiszteletessel, s a nélkül, hogy csak mozdúlnál, boldogítunk.

GYULA. S gondolod, hogy testvéred meg fog egyezni?

VILMOS. Meg vagyok győződve.

GYULA. És Ilka?

VILMOS. Szeret.

GYULA. És én?

VILMOS. Kényszerítünk, — vagy nem tudod-e, hogy boldogságom is ettől függ? S azt hiszed, kis nehézségeken fölakadok? Hol egyenes út nincs, ott görbe a legrövidebb, s azon járunk. De ott jön a gróf — mindjárt szólok vele.

GYULA. De kérlek, Vilmos!

VILMOS. Bizd magadat reám, — vannak emberek, kiknek mindig nemtőre van szükségök: nálad én vállaltam e szerepet magamra. Az emberek annyit csalódnak önkárukra: én önhasznukra csalom meg őket — van-e ennél szebb hivatás?

KILENCZEDIK JELENÉS.

Előbbiek. — A gróf jő.

VILMOS (nevetve). Jó napot, méltóságos uram!

GRÓF. Jó napot, Vilmos, — honnan jő?

VILMOS (halkan). Egy perczig zavarba hozom. (Fönn.) Én köszönni jöttem nagysádnak.

GRÓF. Nekem?

VILMOS. Egész családom, főkép nővérem nevében, kinek jövőjéről oly nagylelküleg gondoskodni kegyeskedett.

GYULA (halkan). Az Istenért, mit csinálsz?

VILMOS. Oh, példátlan nagylelkűség! A gróf hugom részére vőlegényről gondoskodik; tudja-e a gróf, mi az? — E világ legfőbb, egyetlen kincse; az északpont, melyhez a leányszív, mint mágnestű, szüntelen remegve mutat; a kikötő, mely után minden hölgy a bizalom és kétkedés között — mint Columbus Amerikája felé — evez. S most, midőn egy hálaadó család a meghatás könyűi közt köszönve áll előtte, a gróf úgy tetteti magát, mintha mitsem tudna az egészről. Volt-e valaha balkéz, mely jobbjának nemes tetteit kevésbbé ismeré?

GRÓF (egyre nagyobb zavarban). Ön mindig jókedvű, de . . . .

VILMOS. Ne tettesse magát, Gyula mindent elbeszélt.

GYULA (halkan). Ez már több, mint tréfa.

GRÓF (neheztelve Gyulához). Ezt nem tettem fel önről.

VILMOS. S azt hiszi, ha Gyula tervét nem közli velem s én nem egyezek meg, lehetett volna sükerről szó? Alkotmányos elv: rólunk semmit nélkülünk! S noha apám most — mint sokszor életében — ettől eltávozik, én tartok reá.

GRÓF. Ha ön is egyetért, akkor minden rendén van. (Gyulához.) Nemde mondtam? Vilmos eszét ismerem.

VILMOS. Alázatos szolgája. Tudtam, nincs jobb mód valaki által eszes embernek tartatni, mint ha vele egy véleményen vagyunk; de a dologra. Az öreg Perlegi épen most kéri meg nővéremet; e szép alkalomnál öregemmel vagy legalább mostohámmal úgy összevesz, hogy egyességről vagy kibékülésről többé szó sem lehet; — tehát sietnünk kell.

GRÓF. Igaza van, de mit ér minden fáradozásunk, ha Gyula nem akar — elvei . . . .

VILMOS. Akarni fog — nemde, Gyula? Van egy elv a világon, melynél magasabbat nem ismerek, az: hogy ki által szerettetünk, azt boldoggá tegyük s kinek az ég szivet adott, érzi, hogy ehhez mérve minden egyéb elveink pompás phrasisoknál nem sokkal érnek többet.

GYULA (zavartan). De remélhetem-e, hogy Irma valaha meg fog egyezni?

VILMOS. Azt bizd reám; — ki úgy szeret, mint ő téged, s csak egy úton juthat kedveséhez: azon jár, ha száz előitélet állná is útját.

GYULA. És apád, ki oly nyájasan fogadott házában, és most....

VILMOS Boldoggá fogod tenni leányát, és, hidd el, végre őt magát is; ha mostohám nem volna, nem szorulunk ily fortélyokra.

GRÓF. Oly szülők akaratja, kik, midőn gyermekeik boldogsága forog kérdésben, előitéletekhez ragaszkodnak, nem érdemli az engedelmességet.

VILMOS. Teljes meggyőződésem.

GYULA. Ha Irma megegyeznék, ki volna nálamnál boldogabb!

VILMOS. Egy félóra múlva hrt hozok, addig várj szobádban.

GYULA. Boldogságom kezedben van. (El.)

VILMOS. Hála az égnek, hogy végre rávettük; érte fáradunk s még ő csinál akadályokat.

GRÓF. Ön nem hiszi, mi szerencsétlen természetű e fiatalember; — képzelje csak: midőn tegnap önről mondám, hogy minden előitéletektol ment, kétkedve felelt.

VILMOS. S ki tudja, nem volt-e igaza? — Minden emberben van valami, mit önmaga elveknek, más pedig előitéleteknek nevez; mért volnék én jobb? Például: minden tisztelettel a gróf iránt — meg vagyok győződve — atyám helyzetében nem cselekedném másképp.

GRÓF. Én? Mi jut eszébe? (Nevet.) Engedelmet, ha fölkaczagok, — a dolog igen mulattató.

VILMOS. Sokat teszünk, min, ha másokról halljuk, kaczagunk; nagy különbséget tesz nézeteinkben, ha magunkra alkalmazzuk. De fecsegek s tennünk kellene — minden percz drága. Volt-e a gróf már a tiszteletesnél?

GRÓF. Azonnal megyek; — csak ne csinálna nehézségeket.

VILMOS. Remélem, nem csinál. – Mindenesetre ne nevezzen a gróf senkit. Beszélje el neki egyszerűen, hogy e napokban egy fiatal pár jövend hozzá, s hogy igen lekötelezve érezné magát, ha a szeretőket titkon összeadná. Ha kérdez — mondja neki legfeljebb, hogy az egész egy mostoha ellenzése végett történik titokban, s hogy az apák megegyeztek. Irmát nevezni nem lenne tanácsos; — a tiszteletes apám lekötelezettje, s meglehet, előbb vele is szólna; így, ha szolgálatát megigérte, az oltártól, főkép ha velök meg[illegible]k, nem fogja elküldeni.

GRÓF. Igaza van, nem lehetünk eléggé vigyázók; — s mikorra gondolja?

VILMOS. Nincs veszteni való időnk; mostohánk Irmát Kassára akarja küldeni, s most az öreg Perlegi kérése után pár nap múlva bizonynyal útnak indítja. — Tegyük vasárnapra, házunk tele lesz kortesekkel, akkor annyival kevésbbé vehetik észre.

GRÓF. Jól van; megyek a tiszteleteshez. Remélem, az idő eljövend, midőn apja át fogja látni, hogy mindez javára történik.

VILMOS. Oh, miért nem hasonló ő méltóságához! Mit ér a szabadelvűség, ha tetteink nem egyeznek beszédinkkel!

GRÓF. Igaz, de ahhoz szilárd akarat és erős meggyőződés szükséges; — este meglátjuk egymást, honn leszek. (El balra.)

VILMOS (egy darabig elkiséri s visszajő). Szilárd akarat és erős meggyőződés! vagy hol az hibázik — kénytelenség! (Indúl s a függöny legördűl.)

HARMADIK FELVONÁS.

ELSŐ JELENÉS.

Kert Hegyfalvy házánál; jobbra fák, balra barlang. Jobbról az alispán *huszárja*, balról a *gróf inasa*.

INAS. Nem látta kend Irma kisasszonyt?

HUSZÁR (hetykén). Nem biz én! (Halkan.) A paraszt még jó napot se kiván.

INAS. Hát azt se' tudja kend, hol találhatnám?

HUSZÁR (halkan). Kend s mindig kend! Csak úgy szól, mintha cselédje volna az ember. (Hetykén.) Ha kend jó helyen keresi, kend bizonyosan megleli.

INAS (halkan). Goromba! (Fönn.) Egy levelem van a kisasszonyhoz, rám bizták, hogy a saját kezeibe adjam s benn a házban azt hallottam: itt a kertben van.

HUSZÁR. Hisz' én nem mondtam kendnek, hogy nincs itt; ha kendre bizták s kendnek szüksége van a kisasszonyunkra, azt javaslom kendnek: keresse föl kend.

INAS (halkan). A mint látszik, a kendet orrolja. (Fönn.) Ej, be czifrán rakja kend a sok kendeket.

HUSZÁR. Ha kend engem kendez, mért ne kendezném én kendet?

INAS. Hajdútól kár is volna több becsületet várni.

HUSZÁR. Én a tekintetes vármegyének lovas katonája vagyok, érti kend? nem hajdú.

INAS. Nagy különbség! Egyik, mint a másik, ütleg-virtuóz.

HUSZÁR (haraggal). Ütleg-virtuóz!

INAS (hátrál). Az újságban állt.

HUSZÁR. Ne emlékeztess művészetemre, mert bizony sententia nélkül úgy kikaphatnád....

INAS (mindig hátrál). No ez hibáznék még....

HUSZÁR. Ha nem válogatod szavaid — meglehet, nem soká fog hibázni.

INAS. Végre még ily hajdú is többnek tartaná magát nálamnál?

HUSZÁR. Azt talán csak magad is át fogod látni, hogy a vármegye katonája s ily strimflis inas közt nagy a különbség.

INAS (kaczag). Micsoda?

HUSZÁR. Engem a nemes vármegye fizet, — én a vármegye embere vagyok, nem ily haszontalan német inas.

INAS (gúnynyal). Hát kend csakugyan azt hiszi, hogy hajdú liberiás inasnál több?

HUSZÁR. Azt biz én, és minden becsületes házban úgy is van — kis inas és pesztonka — ez a legkisebb; azután jő: liberiás inas és fraj, azután huszár és kulcsárné; — kérdezzen kend akárkit; én kardosan járok, mint bármi katona.

INAS. Persze! hogy mikor tányért vált, el ne vegyék hóna alól.

HUSZÁR. No várj, te sváb, (ellene indúl) hadd porozzam ki liberiádat...

INAS (fut). Otromba ütleg-virtuóz.

MÁSODIK JELENÉS.

Előbbiek. — Gáborszky.

GÁBORSZKY (közikbe áll). Mit jelent ez? Részegek kendtek, vagy a korcsmában vannak? Hogy' mernek itt a teins alispán úr kertjében verekedni?

HUSZÁR és INAS. Tekintetes fiscalis úr!...

GÁBORSZKY. Szóljanak egymás után.

INAS. Hát csak úgy volt, hogy én átjöttem...

HUSZÁR. És itt gorombáskodik velem...

INAS. Kend hazudik, csak egy levelet hoztam...

HUSZÁR. És csak úgy szól az embernek, mintha bizony csupa cselédje volna...

GÁBORSZKY. Így soha sem tudok meg semmit. — (A huszárhoz.) Most kend hallgasson; előbb ő szól.

INAS. Hát, a mint mondtam, egy levelet hoztam a kisasszonynak.

GÁBORSZKY. Irma kisasszonynak? (Halkan.) Hátha most jönnék nyomára? (Fönn.) Mily levelet?

INAS. Mit tudom én? — Az ifjú Perlegi adta Julinak, ennek nem volt ideje, s a jágernek adta, ez épen az úr pipáit tisztította, s a kertészt kérte meg, — a kertész rám bízta.

HUSZÁR. Lássa csak az ember azt a sok haszontalan német cselédet.

GÁBORSZKY. Hallgasson kend: hol van a levél?

INAS. Itt, teins uram. (Átadja.) Ha tudtam volna, hogy e házban így bánnak az emberrel, én bizony nem hoztam volna.

GÁBORSZKY (halkan). Ismét rózsaszin-levélke, most legalább nincs többé kétség. (Fönn.) Bízza rám; előbb ott láttam a kisasszonyt, — magam fogom átadni. (El akar menni.)

INAS. Köszönöm alássan; nem kell feleletre várnom?

GÁBORSZKY. Nem, majd átküldjük. (Menni akar.)

HUSZÁR. De kérem alássan a teins urat, ez az ember oly goromba volt velem...

GÁBORSZKY. Mi közöm nekem ahhoz, menjen panaszra. (Halkan.) A levél kezemben... ám most tagadják...

INAS (hátrál). Nem méltóztatik semmit parancsolni? (Elsiet.)

HUSZÁR. Ne félj, utolérlek. (Menni akar.)

GÁBORSZKY. János!

HUSZÁR (megáll). Teins uram!

GÁBORSZKY. Hát nem szégyenli kend magát?

HUSZÁR. Mit csináljon az ember, ha ki sem hallgatják.

GÁBORSZKY (legnagyobb türelmetlenséggel). Hát szóljon kend, mi panasza?

HUSZÁR. No hát — először: ha összejövünk, ez az ember meg sem köszönt...

GÁBORSZKY. Megbolondúlt kend? (Menni akar.)

HUSZÁR (utána). Aztán csak úgy kendez, mintha cselédje volnék.

GÁBORSZKY (nevetve). Hát kendtek is rangon vitatkoztak? (Tovább megy.)

HUSZÁR. És — képzelje csak a teins úr — ő azt hiszi, hogy liberiás inas több a huszárnál.

GÁBORSZKY (nevet).

HUSZÁR. Úgy-e nevetséges?... Mondja maga a teins úr, mi több?

GÁBORSZKY (nevet). Biz én nem tudom. (El.)

HUSZÁR (utána bámul). Nem tudja! Ezt sem tudja! — Oh, azok az urak néha szörnyű ostobák.

HARMADIK JELENÉS.

Volt. — *Irma, Biri* (jönnek).

IRMA. Nem volt-e itt valaki a tulsó udvarból, János?

HUSZÁR. Volt biz itt, nagyságos kisasszonyom! De csak jöjjön át még egyszer, s jótállok, nem maga lábain megy vissza.

BIRI. Mi baja, öreg? szinte félek, oly mérgesen forgatja szemeit.

HUSZÁR. Hogyne, mikor az ember a császárt is szolgálta, és húsz esztendeig huszárkodott a vármegyénél, és azután ily jöttment németnek sem parancsolhat...

BIRI. Hiszen a gróf inasa a faluból való.

HUSZÁR. Annál rosszabb, ha az Úristen magyarnak teremtette, és aztán ily ferde köntösbe búvik. — Mikor porozom, én bizony csak a ruhát nézem.

BIRI. János, maga mindig veszekszik, — meglátszik a régi katona.

HUSZÁR. Biz az nem úgy van. Olyan vagyok, mint a harapás kenyér; de mikor az embert bántják, mikor ilyen jöttment kenyérevő csak úgy kendezi az embert, mintha pajtása volna: akkor bizony...

BIRI. Természetes, az ember megkivánja a magáét.

Huszár. Ha urammal, mint szolgabirák, a faluban jártunk, az egész járás levette kalapját forgóm előtt, és most egy ily ficzkó még jónapot sem kiván, s ha az ember panaszkodik, a teins fiscalis úr szóba sem áll.

Irma. Gáborszky?

Huszár. Hát ki más, mint az a tót?... Még ő maga veszi el tőle a levelet...

Irma. Mily levelet?

Huszár. Hát azt, melyet az a haszontalan inas hozott nagysádnak.

Irma. Kitől?

Huszár. Perlegi úr adta Julinak, ez a jágernek, s ez nem tudom kinek, az ismét más valakinek, míg az inas kezeibe került.

Irma. S most Gáborszky kezében van?

Huszár. A fiscalis úr azt mondta, hogy nagysád ott túl sétál, s maga fogja átadni a levelet.

Irma (halkan). Új baj!

Huszár. Az oktondi előbb azt akarta, én keresném föl nagysádat; majd bizony én inasa leszek ő kegyelmének!

Irma. Kend bolond! Menjen mindjárt és hozza ide Gáborszkyt, vagy a levelet.

Huszár (menetközben). Bolond! Hogy huszár létemre minden inast szolgálni nem akarok... Hallott-e ilyet a világ! — (El.)

Irma. Tudod-e, Biri, hogy e levél által egész tervünk semmivé lehet?

Biri. Remélem, Gáborszky nem meri feltörni.

Irma. S miért ne? — Nem büntethetem s nem jutalmazhatom, mit félne tőlem?

Biri. Igaz, sőt talán még érdemet csinál magának belőle, — a nagyságos asszony nem egy forintot adott neki ily szolgálatokért. De várjon nagysád, fölkeresem, s ha mindjárt nem adja ide levelét, vigyázzon magára. (Indúl.)

Irma. A világért se menj; ha észreveszi nyugtalan-

ságunkat, még rosszabb. Mindent jó szerencsénkre kell biznunk.

BIRI. És ha az megcsal, s a lakodalomból semmi sem lesz, s engem elkergetnek?... Istenem, én inkább elszököm.

IRMA. Egész reményem Perlegiben fekszik; vigyázóbb, mint hogy valamit írt volna, miből tervünket gyaníthatnák.

BIRI. Vigyázó! Vigyáznak is azok a szerelmesek. És ez az ostoba János, ki czimei fölött vitatkozik s a levelet csupa büszkeségből el nem fogadja... Az ember agyonmérgelődhetnék. — Vármegye huszárja, s méltóságával bibelődik.

IRMA. Hagyd el, s mások nem teszik-e épen azt?

BIRI. Az egészen más, — azok urak... de hogy szegény ember is ily ostobaságon töri fejét, az szörnyűség. Pedig mégis úgy van: apám szegény külvárosi kalmár, s mert Gazsim szabólegény, nem engedi, hogy elvegyen; azt mondja: minden szomszéd megszólaná, ha kereskedő létére leányát mesterlegénynek adná; pedig én bizony egy cseppet sem bánnám; csak úgy van az mindenikünknél — a rang csupa bajba keveri az embert.

IRMA. Szegény Biri,... de ott látom jönni bátyámat, ő talán segíthet még.

NEGYEDIK JELENÉS.

Előbbiek. Vilmos.

IRMA. Jó, hogy jösz.

VILMOS. Hála az égnek, legalább végre rendben vagyunk... minden elkészítve, — apám reggel szólt a tiszteletessel, utána a gróf jött, s midőn most nála valék, a jámbor öreg könytelt szemekkel mondá, hogy ha százszor elvesztené is hivatalát, miután a két apa megegyezett, örvendene, hogy boldogságom eszköze lehet. Ilka szintén megegyezett s nincs többé akadály.

Irma. Itt azalatt oly dolgok történtek, melyek által egész ügyesen szőtt terved semmivé lesz.

Vilmos. Talán csak nem változott föltételed?

Irma. Tudod, nem szokásom; — ha szülőim jól bánnak velem, nincs földi erő, mely által arra bírhattál volna, hogy tervedet kövessem, — soha apám megegyezése nélkül senki az oltárhoz nem vezetett volna. Miután tanúja valék a méltatlanságoknak, melyeket Gyula atyja miattam házunknál tűrt; miután legérzékenyebben sértve, apámban pártfogót nem találtam: a dolgok megváltoztak. Érzem, hogy Perleginek elégtétellel tartozom, s miután apám maga el akar küldeni házától: nincs, mi többé visszatartóztatna.

Vilmos. De hát mi új nehézség támadhatott?

Irma. Egy levél jött hozzám, a mint mondják, Gyulától, s ez Gáborszky kezeibe jutott.

Vilmos. A levél szerencsére Ilkától való, — Gyula csak Julinak adta át; de hogy' jutott Gáborszkyhoz?

Biri. Juli másnak adta, ez ismét másnak s úgy jött az inashoz s az inastól — mert az öreg János vele összeveszett — Gáborszkyhoz.

Vilmos. Hisz' ez egész történet! De mit tegyünk? (Gondolkozik.) Ilka, a mint mondá, csak összejövetelünknek helyét s óráját írta meg levélkéjében. De ki tudja ezt bizonyosan? Hátha sorainak utóirata van... valami rólad s Perlegiről? — Oh, asszonyok, aszszonyok! Már miért írni mindig! De úgy van, a penna egy nyelvecskével több, s az forog-forog, míg bajba kever.

Irma. Ismét a szegény nők ellen?

Vilmos. Mondd magad, nincs-e jogom boszankodni? Elkészítek mindent lehető vigyázattal s előrelátással, s egy pár vigyázatlan sor mindent új veszélybe hoz.

Irma. De ha Ilka csak magáról írt, végre nem nagy baj.

Vilmos. Ugyan mit is tegyünk? (Gondolkozva.) Maga, Biri, menjen át mindjárt Ilkához, vigyen neki virágot, ruhát, könyvet, akármit, csak hogy ürügye legyen, s

mondja, hogy ma este ne a barlanghoz, amint kicsináltuk, mert ott talán valaki leskelődhetnék, hanem a nagy hárshoz jőjjön, mindjárt a kis ajtó mellett. — Egyikünk ott majd várni fog rá.

BIRI. Jól van, teins uram, mindjárt ott leszek. (El.)

VILMOS. Mi pedig várjuk be a történeteket.

IRMA. Magam is úgy hiszem... bízzál sorsunkra is valamit; te eleget segítetted.

VILMOS. Hidd el, kedvesem, szinte fáradt vagyok bele, annyit hazudtam három nap óta; becsületes ember holtáig beérhetné ennyivel; apámnak, mostohámnak, az öreg Perleginek, a tiszteletesnek, hajdúknak, cselédeknek — mindenkinek, a kire csak néztem... egy egész költemény; s ha mindez haszontalan volna?...

IRMA. Ha már te is elvesztéd bátorságodat...

VILMOS. Bátorságomat? Azt, remélem, végig meg fogjuk tartani, noha, megvallom, több áll játékomon, mint hogy nyugodtan maradhatnék; — de visszalépnünk nem lehet többé, előre hát! Új akadálynak új merészség! — Ime ott jönnek az öregek, te menj szobádba, én majd Ilka leveléről tudakozódom.

IRMA. Mi szörnyű, hogy hazudnunk kell!

VILMOS. Ki tehet róla, ha szükséges,... s ha jól veszszük, panasza sem lehet senkinek, mindenik legalább egy féligazságot hall s az még elég szerencse a világon.

IRMA. Szerencse, csak most ne hagyj el! (El.)

ÖTÖDIK JELENÉS.

Vilmos, Hegyfalvy és *nője.* Kalaposan jönnek.

VILMOS. Honnan ily jókor, édes apám?

HEGYFALVY. A szőlőben voltunk; már két negyed nyolcztól járkálunk.

VILMOS (halkan.) Még nem látták a levelet. (Fönn.) Felséges idő!

HEGYFALVYNÉ. Hogy' is volna máskép ily örömnapon? No s te honnan jösz? Fogadni mernék...

VILMOS. S megnyerné fogadását. — Ilkánál voltam... kezeit csókoltatja....

HEGYFALVYNÉ. Kedves leány! Te boldog leendesz, Vilmos.

VILMOS. Ha szerelem boldogíthat, bizonyosan.

HEGYFALVY. Csak azt adja Isten, hogy tíz év múlva is úgy szeressétek egymást, mint én s Erzsikém. (Nőjének kezet csókol.) Úgy-e kedvesem?... Egyébiránt a Hegyfalvyak mind jó férjek voltak.

VILMOS (halkan). Ments meg minket!

HEGYFALVYNÉ. Hidd el, Vilmos, én való részt veszek boldogságodban, de ha a grófra gondolok, nem tudom, mit csináljak örömömben. — Oh, azok a mágnások! Nem képzelheti senki, miként gyűlölöm őket; — büszkék, pedig szeretném tudni, miért? Talán a kis szócskáért, melyet nevök elé ragasztanak, s melyről azt sem tudni, mit jelent, vagy miért méltóságozzuk? — Szép ok! S hogy fog dúlni-fúlni mérgében, s leánya azért mégis nemes-ember nője marad, hacsak mi nem akarjuk, hogy máskép legyen. Mért nem lehetnél te is valami báró, példának okáért; mit gondolsz, Vilmos?

VILMOS. Mi jut eszébe?

HEGYFALVYNÉ. Báró Hegyfalvy nem oly rosszúl hangzik... s vannak példák...

HEGYFALVY. Csak a gróf haragján estünk volna már át! — Megvallom, békeszerető ember vagyok... és...

HEGYFALVYNÉ. Talán félsz? Bánom is én, ha boszankodik! Heimburgban haragszanak, Dévénben föl sem veszik — mi közünk boszúságához? Ki magának epét csinál, önszája ízét keseríti.

VILMOS. Én igen nyugtalan vagyok... Gáborszky szüntelen leskelődik, s a mint mondtam, félek, más zsoldjában áll.

HEGYFALVY. Pedig világosan az ellenkezőt parancsoltuk.

VILMOS. Bánja is ő parancsolatait; még ma reggel is egy levélke, melyet Ilka nővéremnek írt, az ő kezei közt sikkadt el.

HEGYFALVYNÉ. Ez lehetetlen! Vagy ha tette, ne félj, elégtételt kapsz.

VILMOS. Fogadni mernék, hogy a gróf zsoldjában áll; de ép itt jő, mindjárt megkérdezhetjük. (Halkan.) Így, anyám szép haragban van, talán szóhoz sem jöhet.

HATODIK JELENÉS.

Előbbiek. Gáborszky.

GÁBORSZKY (mély meghajtással). Szerencsés jó reggelt kivánok...

HEGYFALVYNÉ. A többi közt, nem emlékezik arra, mit tegnap parancsoltam?

GÁBORSZKY. Én?

HEGYFALVYNÉ. Igen, igen — arra, a mit én parancsoltam az úrnak.

HEGYFALVY. Hogy többé kémkedni ne merészeljen.

GÁBORSZKY. Alázatosan engedelmet kérek... de...

HEGYFALVY. Igen, hogy kémkedni ne merészeljen.

GÁBORSZKY. Bizony... én...

HEGYFALVYNÉ. Hallgass, Józsi! hadd szólok előbb én vele. Kérdem még egyszer: nem parancsoltam-e, hogy gyermekeimnek hagyjon békét?

GÁBORSZKY (halkan). Mi lelte ezt? (Fönn.) Kérem nagysádat... de...

HEGYFALVYNÉ. Hol a levél, melyet ma reggel elcsempészett? — Ide vele!

GÁBORSZKY. A levél?

HEGYFALVYNÉ. Ide vele!

GÁBORSZKY. Ha nagysád maga volna... de....

HEGYFALVYNÉ. Férjem vagy fiam előtt szégyenkedik? Ide vele, mondom!

GÁBORSZKY (elővészi a levelet).

VILMOS (elkapja). Ide vele! (Sebesen átfutja, halkan). Jól van! (Mostohájának adja). Ím feltörve.

HEGYFALVYNÉ (halkan olvas). «Ma este, mihelyt apám szobájába ment, nálatok vagyok, — várjatok tíz órakor a barlangnál». (Férjének adja). Olvasd.

GÁBORSZKY. Ah! már méregben van — tudtam.

HEGYFALVYNÉ (legnagyobb haraggal Gáborszkyhoz). És ön, alávaló kém, hogy' merte feltörni e levelet?

GÁBORSZKY (mindig hátrál Hegyfalvyné előtt).

VILMOS (halkan). Jó hangon kezdi.

GÁBORSZKY (halkan). Mi a manó, rám haragszik?

HEGYFALVYNÉ. Mikor világosan megtiltottam, — mikor én tiltottam meg . . . . feleljen, ha tud.

GÁBORSZKY. Nagyságtok iránt való hűségem . . . .

HEGYFALVYNÉ. Azt hiszi, hűségét alávalósággal bizonyíthatni be?

GÁBORSZKY. Sokan úgy tartják, s a jelen esetben . . . .

HEGYFALVYNÉ. A jelen esetben? S mit a jelen esetben?

GÁBORSZKY. Ha nagysád e kis levélkét átolvasta — itt világosan szökésről van szó.

HEGYFALVYNÉ. S mi köze önnek ahhoz?

HEGYFALVY. Igazság! Mi köze fiscális uramnak, ha azt akarjuk, hogy gyermekeink elszökjenek? Talán csak nem bíztuk az úrra a fölvigyázást?

GÁBORSZKY (halkan). Érteni kezdem. (Fönn.) Gondoltam, mert nagyságtok Perlegi ellen oly elhatározottan nyilatkoztak . . . .

HEGYFALVY. Hát ez a Perlegi írása . . . . férfiírás?

VILMOS (titkon atyjához). Ne árulja el magát, Gáborszky a gróf embere. (Fönn.) Az egész tréfa, s ez a bölcs valóságnak veszi. (Mostohájához.) Vigyázat!

GÁBORSZKY (halkan). Érteni kezdem.

HEGYFALVYNÉ. Takarodjék az úr szemeim elől!

GÁBORSZKY (menni akar).

HEGYFALVY. Nem még; várjon csak: hogy' merészel az úr ilyeket tenni?

VILMOS. Ne boszantsa magát, kedves atyám, ily ember miatt; kergesse el, s azzal legyen vége az egésznek.

GÁBORSZKY (elfojtott méreggel). Oh, volnék kígyó!

HEGYFALVY. Hadd eresszem ki egész boszuságomat ez emberen, — annyi bajomra volt életemben.

HEGYFALVYNÉ. Nem érdemli, hogy csak egy szót szólj vele. (Gáborszkyhoz.) Holnap kitakarodik házamból; érti?

HEGYFALVY. Holnap, és pedig úgy, hogy Hegyfalván többé senki se lássa.

VILMOS. Menjünk, menjünk, kedves anyám! (Kifelé menet közben Gáborszkyhoz.) S tanulja meg e tapasztalásból: gazságok által nyerhetni pillanatnyi kegyet: állandó barátságot csak becsület szerez. (Elmennek.)

GÁBORSZKY (egy ideig utánok néz, később a legnagyobb haraggal). Barátság! Pillanatnyi kegy! Gazságok! Becsület! Ez asszony akarja, hogy gyermekei elszökjenek; no ha most nem fordult ki az egész világ sarkaiból, ha nem őrült meg az egész emberi nem, s én nem őrülök meg a többiek után, mert eszökre nem hozhatám: e főben nem volt egy csepp velő soha! (Körüljár.) Elküldenek házukból; s miért? mert javokra kémkedtem, — hallott-e ilyet a világ!? Házukba fogadnak, mert előbbi uram korteseit Hegyfalvy mellett s uram ellen voksoltattam; tíz évig tartanak maguknál; s ha egy dolog van, melyet ez a háladatlan asszony parancsolt s nem teljesítettem: legyek akármi! Hallgatóztam, leskelődtem, árulkodtam, s most elkergetnek, csak mert egy ostoba levélnek pecsétjét törtem. — Oh, égbekiáltó háladatlanság! Én örökre elvesztém bizalmam' az emberekben; — ha ily nő egyszerre erényhőssé válhatik, mi biztos a világon? (Szünet.) Erényhőssé! (Kaczag.) Sokat hallottam erényről beszélni, — literatoraink különös szót faragtak rá újabb időkben, — magát a dolgot nem láttam még, legalább soha ott, hol gyakorlása áldozatokat kivánt. Hol erény s haszon együtt jár, ki nem volna erényes? Hol ellenkezésbe jönnek, ki nem terhelné meg szívesen erszényét s lelkiismeretét egyszerre?! — — Nekik érdekökben kell lenni. — Lássuk! (Gondolkozva.) A levél nem Perlegitől, nem is férfiírás .... tehát asszonyé! A tulsó udvarból jő, tehát Ilkáé! — Ilka Vilmosba szerelmes,

maga az alispán többször mondá, — a Hegyfalvyak e házasságot kivánják .... mindenfelé suttogás, jobbra, balra. A tiszteletes egy napon kétszer látogattatik meg .... s én ne hallgatódzzam! (Szünet.) Úgy van, úgy! (Diadali örömmel.) Legalább hát boszúlva leszek, boszúlva az egész családon, s leginkább az agyafúrt Vilmoson, ki mindennek oka. — — Előbb elrontok mindent, azután az öreg Perlegi által kivettetem vicispáni székéből; majd meglátjuk, Gáborszkyt ki veti meg büntetlen! Ha szolgálatom' nem akartátok megfizetni, magam fizetem ki magamat károtokkal. De miként? (Szünet. — Gondolkozik.) Így legjobb: Perlegi a gróf ügyvéde, — ha Vilmos Ilkát elveszi, három pernek vége; az öregnek legnagyobb érdekében fekszik, hogy a házasság meggátoltassék. Hozzá megyek! (Indúl s gondolkozva megáll). Igaz, őt is gyűlölöm, s ez hasznára lesz; de ki tehet róla! — Beh kár, hogy oly ritkán árthatunk valakinek a nélkül, hogy másnak ne használnánk! (El.)

VÁLTOZÁS.

HETEDIK JELENÉS.

A gróf kertje.

PERLEGI (jön). No várjatok, várjatok csak, — kikosarazni engem, 300.000 forint értékkel, jó, becsületes névvel, s csak mert ügyvéd vagyok, s apám becsületes mesterember módjára kereste kenyerét! — Hallani fogtok felőlem a tisztújitásnál! Az öreg Perlegit nem sértette meg senki büntetlenül. — Engem kikosarazni! .... szörnyűség! — Pedig mi jó szándékaim voltak irántok! — Becsületes embereknek tartám, s grófomat arra akarám birni, hogy Ilkát fioknak adja, s így végezze perünket. Ne féljetek, ebből ugyan mi sem lesz; — ha ti gőgösek vagytok, legalább érezzétek, hogy fölöttetek is vannak mások, kik reátok lenézhet-

nek. Ha grófom megegyezik is, s ha életembe kerülne, én meggátolom. — Fiamat kikosarazni! Mágnás s nemes-ember között mindig volt különbség, mióta Isten e világot teremtette, vagy legalább mióta grófok, bárók adattak pótlékúl teremtéseihez. — Gróf mindig gróf marad, de nemes és nemes közt különbséget tenni, s ily régi nemes közt, mint én vagyok! Ha 30,000 forintomba kerül is, azért jótállok, Hegyfalvy nem lesz alispán.

NYOLCZADIK JELENÉS.

Volt. Gáborszky.

PERLEGI. Mit akar ez itt?

GÁBORSZKY. Alázatos szolgája tekintetes collega uramnak! (Meghajtja magát.)

PERLEGI (halkan). Collega! Lássa az ember! — (Fönn.) Mivel szolgálhatok kegyednek?

GÁBORSZKY. Inkább én jöttem ajánlani szolgálatomat.

PERLEGI (halkan). Itt valami csalás lappang. (Fönn, megvetéssel.) Sajnálom, de úgy hiszem, nem igen fogjuk használhatni. — Az ügyvédi helyek, melyeknek kinevezése tőlem függ, jó kezekben vannak . . . . és . . . .

GÁBORSZKY (halkan). Szemtelen büszkeség! (Fönn, alázattal.) Mégis vannak esetek, hol mindenkinek — a legcsekélyebbnek is — jó hasznát vehetni. Mi egy darab papiros? Semmi, — legfeljebb ha pipagyujtásra használjuk, de írjon rá kötelezvényt 100,000 forintról s kincs! Gondolta-e a peczér, ki századok előtt kutyát ütött agyon, hogy bőrére majd a legbüszkébb családok, egész nemzetek fognak hivatkozni? Így egy kis titok vajmi nagy változást tehet egyes ember becsében is; helyzetünkben, mint tekintetes collegám tudja, mélyebben avattatunk be némely viszonyokba.

PERLEGI (halkan). Aha! titkot árul az ellenfél meghitt embere . . . . lássuk! (Fönn.) S hát mibe kerülne, ha e kutyabőrbe kissé beletekintenénk?

GÁBORSZKY (halkan). Mindig vagdalódzik. (Fönn.) Én pénzért nem árulom szolgálatomat.

PERLEGI. Értem, — csak úgy jó reménység fejében, későbbi viszontszolgálatokért; néha jó számolás . . . . szüntelen szedjük kamatainkat, s adósunk azért megmarad. De így nem szerettek egyezkedni.

GÁBORSZKY. Ne értsen félre, tekintetes collega uram, én csak a grófi család iránti tiszteletből . . . .

PERLEGI. Mi a manó! Csupa becsületből! Ez valóban ritkaság, hogy ügyvéd csupa becsületből árulja el felének titkait. — (Halkan.) A semmirevaló mindig collegájának nevez.

GÁBORSZKY. A teins úr méltatlanúl bánik velem; én nem vagyok többé a Hegyfalvyék szolgálatában, másként bizonyosan . . . .

PERLEGI (halkan). Ah! hát onnan fúj a szél? Egy kis boszú? — Az is jó, ha használhatjuk.

GÁBORSZKY. Látni fogja, hogy az, a mit mondok, a teins úrnak is legnagyobb érdekében fekszik, mert bizony három szép pere nagy veszélyben forog.

PERLEGI (halkan.) Tudtam, hogy valami törvényes titok. (Fönn.) Háladatosságomra számolhat, főkép ha egyszer hozzáfog titkához.

GÁBORSZKY. Jól van hát. — A méltóságos gróf leánya ma éjjel el akar szökni.

PERLEGI. Elszökni?

GÁBORSZKY. Hegyfalvy Vilmossal, — magam olvastam levelét; — ha a gróf lefekszik, átjön kertünkbe, az úrfi ott vár rá és azután . . . .

PERLEGI (kezeit összecsapja) Ilka, a legártatlanabb leány, kit ismertem? . . . .

GÁBORSZKY. Hígye el a teins úr, azok az ártatlan leányok néha oly dolgokat tesznek, az ember alig győzi csudálni.

PERLEGI. S ön azt mondja, hogy tulajdon szemeivel látta?

GÁBORSZKY. Tulajdon szemeimmel, — a levél Irma kisasszonyhoz volt írva, és ép ez oka elküldetésemnek

is. Mihelyt Vilmos megtudta, hogy a levélke kezembe került s általam feltöretett, a legutolsó szolgaként kergettek el .... az egész család annyira kivánja e házasságot ....

Perlegi (félig hallhatólag). A dolog világos; jó, hogy tudjuk, legalább elejét vehetjük; de még most is alig hihetem.

Gáborszky (magában). Végre fölhevült.

Perlegi. S ki hozta a levelet?

Gáborszky. Én inastól kaptam, de neki, a mint mondá .... engedelmet kérek, de tőle hallám ....

Perlegi. A kisasszony maga adta?

Gáborszky. Nem, — alig hihetem, de az inas azt mondta, hogy a teins úr fiától kapta.

Perlegi. Fiamtól! (Halkan.) Oh, értem, értem .... visszaélnek a fiúval, barátságát használják s kinevetik; mi volna elég rossz ily embereknek! (Fönn.) És hogy' tudja ön, hogy a levelet Ilka kisasszony írta?

Gáborszky. Én nem ismerem írását, s eleinte, megvallom, egészen másra gyanakodtam; a teins úr fia és Irma kisasszony szeretik egymást, s én meg valék győződve, hogy a levél Gyulától jő ....

Perlegi. Az hibáznék még! .... De tovább, tovább ....

Gáborszky. Midőn e gyanút közlém, Vilmos szemembe nevetett s mondá: láttam-e ily férfiírást valaha? S csak ekkor értém az egész dolog összefüggését.

Perlegi (halkan). Világos! (Fönn.) A levélben mi volt?

Gáborszky. Csak az, hogy tíz órakor át fog jőni, s hogy a barlangnál várjanak rá; .... az aláirás hibázott.

Perlegi (halkan). Ott leszünk, ott! (Fönn.) Ön háladatosságomra számolhat.

Gáborszky. Köszönöm alássan.

Perlegi. Ön nekem valóban nagy szolgálatot tett.

Gáborszky. Nem mondtam, úgy e? Ha nem szólok, három pernek örökre vége.

Perlegi. Három pernek? Nem értem.

GÁBORSZKY. Ha e házasság megtörténik, vajon a gróf s Hegyfalvy perlekedtek volna-e még?

PERLEGI (haraggal). S ön azt hiszi, azért akarom meggátolni e házasságot?

HÁBORSZKY. S hát mi más okból?

PERLEGI. Én, a perekért?

GÁBORSZKY (ravaszúl). Hisz' magunk közt vagyunk, minek e tettetés; mintha bizony nem tudnám, prókátor inkább akármit, mint egy szép perét látja kimúlni a világból.

PERLEGI. Gáborszky!

GÁBORSZKY. Hisz' magam is ügyvéd vagyok, fájdalom, olyan, ki csak szegényebb perlekedőkre akadtam, s azért hol a teins úrnak ezerek, nekem alig egy-két forint jutott; — mi önnél mesterfogásnak neveztetik, nálam szerényebb nevet kap, de a dolog végre mégis ugyanaz marad és ....

PERLEGI (a legnagyobb haraggal). Ember, most mindjárt takarodjál szemeim elől!

GÁBORSZKY (halkan). Mi lelte ezt?

PERLEGI. Semmirevaló! hogy' mersz becsületes emberhez így szólani, — hogy' mered czimborádnak tartani azt, ki pirúl, ha arra gondol, hogy valaki társadnak tarthatná?

GÁBORSZKY. De teins uram ....!

PERLEGI. Alávaló kém, ki uradnak, jóltevődnek titkait árúba bocsátod; ki a szent igazság templomába lopni mégysz; — ki a törvény szavával polgártársaid nyugalmát elrablod! Keress magadnak czimborákat rablók közt, ne nálam, s most takarodjál, távozzál tüstént szemeim elől.

GÁBORSZKY (a legnagyobb zavarban, halkan, midőn kimegy). Világos: a Hegyfalvyak ezt is megvesztegették.

PERLEGI. Átkozott ember! mily méregbe hozott. De közlését használni fogom; inkább történjék akármi, mint hogy Hegyfalvy valaha Ilkát magáénak nevezhesse; s ha az egész világ frigyre lépne is ellenem, én nem engedek! De ép ott jő a gróf, tüstént fölfedezek mindent.

KILENCZEDIK JELENÉS.

Volt, a Gróf.

GRÓF. Mi baja volt, barátom? Egészen szobámba hallottam....

PERLEGI. Ne is említse nagyságod! Ha csak rágondolok, vérem felforr. Ez az alávaló Gáborszky....!

GRÓF. Gáborszky? Mit keresett az itt?

PERLEGI. Képzelje nagysád.... de hagyjuk ezt, s szóljunk dolgokról. Méltóságos uram, itt szörnyű dolgok készűlnek, de méltóságod férfi, és bármi méltán érezze is megbántva szivét, nem fogja magát szenvedélyek által elragadtatni.

GRÓF. Beh pompásan kezdi, barátom, — remélem, az egész csak tréfa.

PERLEGI. Épen nem az; de mielőtt szólok, igérje meg becsületszavára, hogy mindenkinek meg fog bocsátani.

GRÓF. Megbocsátani? De szabad tudnom, kinek?

PERLEGI. Nem mondom addig, míg becsületére nem igéri, hogy tenni fogja.

GRÓF. Szinte megijeszt bevezetésével; de ám legyen, becsületszavamat adom, hogy mindenkinek, legyen bárki, szivemből megbocsátok.

PERLEGI. Jól van, s méltóságod férfi, gondolja meg, a fiatalság könnyelmű, szenvedélyes; — csábítók, rossz tanácsadók....

GRÓF. Nos hát végre meg fogom-e hallani a nagy titkot?

PERLEGI (habozás után, nagy erőltetéssel). Ilka kisasszony ma éjszaka el akar szökni.

GRÓF. Leányom? Perlegi, mi jut eszébe!

PERLEGI. Fájdalom, hogy nemcsak nekem jutott eszembe, — a dolog bizonyos, ép most volt itt Gáborszky; a Hegyfalvyak elkergették s ő boszuságában mindent fölfedezett.

GRÓF. Ez valami félreértés.

PERLEGI. Fájdalom, nem az! Gáborszky maga olvasta a levelet, melyet a kisasszony Irmának írt; — ma éjszaka, ha méltóságod lenyugodott, Ilka átmegy, Hegyfalvyék a barlangnál várják, és....

GRÓF. Leányom levelét?

PERLEGI. Fájdalom, nincs kétség, — a levél ugyan, természetesen, nem volt aláírva, s Gáborszky, ki Ilka kisasszony írását nem ismeri, előbb fiamra gyanakodott; de alig közlé e gyanúját, s Vilmos szemébe nevetve, kérdezé: látott-e már ily férfiírást? — Lehet-e még kételkednünk?

GRÓF (halkan). Érteni kezdem. (Fönn.) No s a levél hogy' jutott Gáborszky kezeibe?

PERLEGI. Ő inasunktól kapta, s annak — fájdalom, hogy meg kell vallanom — kötelességfelejtett fiam adta át....

GRÓF (nevetve). Fia, tulajdon fia!? (Halkan.) Ez gyönyörű tréfa.

PERLEGI. Hígye el nagysád, inkább történt volna akármi, minthogy épen fiamról kelljen ilyeneket mondanom; de az igazság mindenek fölött....

GRÓF (halkan). Természetesen, leányomra fogta levelét. (Fönn — nevetve.) És hát még ma éjszaka — a barlangnál, úgy-e? — és a vőlegény?

PERLEGI. Vilmos; ki volna más? — nem értem méltóságodat.

GRÓF (mindinkább nevetve). Vilmos barátom, s ma éjszaka? Hisz' ez egész regény, — ki gondolta volna ezt, barátom! nemde? — (Nevet.)

PERLEGI. De, kérem méltóságodat, mi van ebben kaczagásra méltó?

GRÓF. Csak örömemben nevetek.

PERLEGI. Örömében? S mért, ha szabad kérdenem?

GRÓF. Hogy leányom így egészen kedvem szerint választott. Csak igaz lenne! Mit gondol, barátom Perlegi?.... (Nevet.)

PERLEGI. Ez hallatlan! De méltóságod csak tréfál, úgy-e; e botrányt nem fogja tűrni?

GRÓF. Botrány? S miért, ha helybenhagyom?

PERLEGI. Helybenhagyja?

GRÓF. Vilmos ellen mi kifogásom lehetne? Hisz' maga mondta, kedves Perlegim, ő oly elmés, nyájas, csinos ember....

PERLEGI. De kérem méltóságodat....

GRÓF. Vilmos egyetlen figyermek — Hegyfalvyéknak szép jószágaik vannak, jogaik roppantak, — hisz' maga mondta....

PERLEGI. De az egekre kérem!....

GRÓF. És pereink — maga e jószág, melyet máskép elvesztenék; — nem javasolják-e minden törvényes tekintetek e házasságot?

PERLEGI. De, méltóságos uram, ha mondom, hogy a pereknek vége nem lesz, appellálunk, opponálunk, repellálunk, novizálunk, — végre még novum cum gratiát kérünk...

GRÓF. Miért bajlódnánk annyit, ha máskép is elvégezhetjük?

PERLEGI. És a világ, méltóságos uram, mit fog az mondani a dolog módjához?

GRÓF. Bánom is én, ha leányom boldog lesz, s most legalább bizonyosan fogom tudni, hogy szeretetből választott, — hisz' maga javasolta...

PERLEGI (elkeseredve). És nagysád maga ellenzé akkor...

GRÓF. Mert nem tudtam, hogy Vilmos leányomat szereti, s az ártatlant perorvoslatnak használni nem akartam; de ha a dolgok úgy állnak, mint maga mondja...

PERLEGI. És méltóságod rangja, — a grófi czím...?

GRÓF. Századunkban semmi, — hisz' ismeri nézeteimet.

PERLEGI. Mindenható!

GRÓF (nevetve). Ha csak ez vala titka, még egyszer szivemből megbocsátok mindenkinek. (Nevet.) A czím...? Mintha én bánnám. Ah! de ép ott jő Vilmos.

PERLEGI. Csak olyan Hegyfalvy-féle képet ne látnék! Oh átkozott szabadelvűség! (El.)

TIZEDIK JELENÉS.

A volt, Vilmos.

VILMOS (Perlegi után néz). Az öreg úr kissé haragos, a mint látszik; képzelhetem; — csak utóhangjait hallám a vésznek, melyet mostohám hihetőleg egész erejében dörögtetett el feje fölött s már ebből itélve, képzelhetem az egésznek nagyszerűségét.

GRÓF. Nem képzelheti haragját; tegnap mondta, hogy inkább kitagadja fiát, mint hogy Irmát menyének elfogadja.

VILMOS. Nem ő volna az első, ki nehezen szerzett vagyonát arra használná, hogy rajta gyermekeitől boldogságukat vásárolja meg. Szülőknek gyakran kedvencz eszméjök, hogy a balgaságok, melyeket éltökben követtek, haláluk után gyermekeik által folytattassanak, — ki tehet róla! — ez is egy neme a halhatatlanságnak; egyébiránt az öreg Perlegi okos ember, ez megnyugtat.

GRÓF. Igaz; — én a legjobbat remélem. E világon, hol minden ember kisebb vagy nagyobb mértékben önző, a legjobbak azok, kiknek elég eszök van, legalább önhasznuk nélkül, másokat föl nem áldozni, s az öreg Perlegi ezek közé tartozik; — csak ön szülői ne makacskodjanak.

VILMOS. Azt bízza reám, — a mint a dolog megtörtént, nem lesz kifogásuk ellene; oly okok, mint az öreg Perlegi 300,000 forintja, végre mindenkit önsúlyok által győznek meg; — azonkívül egész házunk tele lesz kortesekkel, szükség esetében segítségül hívjuk azokat is. — Hát a tiszteletes mit mondott?

GRÓF. Soha senkiben még inkább meg nem csalódtam; mindig kétkedő s féltékeny embernek gondolám, s részéről nagy ellenzést vártam; remélém ugyan, hogy nagy ügygyel-bajjal végre rábírhatom, de hogy szót sem emelend akaratom ellen, hogy mosolyogva fogja ajánlani szolgálatát ily tárgyban: azt, megvallom, nem gondoltam felőle. Csak igaz marad: az embereket nem

ismerheti más, mint ki segélyökre szorúlt; mit tesznek, s mit megtagadnak, sokszor egyenlőn meglepő.

VILMOS. Nem mondtam-e mindig? Én ismerem az embereket!

GRÓF. Korában nem nagy nyereség; — szomorít s nem őriz, mert végre emberismeretünk, mint egyéb elveink, közönségesen theoriában maradnak.

VILMOS. Legalább, ha nőt veszek magamnak, meg fogom választhatni...

GRÓF. Ön nőt? — (Nevet.) Szegény tatárné!

VILMOS. Én, s miért nem én? Huszonhat éves vagyok.

GRÓF (nevetve). S hát mikor tartjuk a lakodalmat? Remélem, meghí...

VILMOS. Hogyne! — Örömapának.

GRÓF. Ha azt elérhetném, hígye el, nem adnám sokért...

VILMOS. S miért?

GRÓF. Ön elveivel... (Nevet.)

VILMOS (nevet). Igaz, s van-e nevetségesebb e világon, mint embert látni, ki elveivel homlokegyenest ellenkezésben él?

GRÓF. Én nem ismerek semmit, s mégis a hová csak nézünk, ily látmány jő elénk; ez épen, mi az életet oly tréfássá teszi; az egész világ egy nagy komédia.

VILMOS. Tele kis szomorújátékokkal; szinte csuda, hogy a műkedvelők, kik eljátszszák, annyi örömet találnak a színpadon.

GRÓF. Csak a mi kis vígjátékunk sikerülne!

VILMOS. Remélem; én legalább jó szerepet választék magamnak.

GRÓF. De mi ez ahhoz képest, ha ön legénységének torát üljük?

VILMOS. Az sem lesz szebb, — fogadom.

GRÓF. Ön mint becsületes, jó házastárs? — Jó éjszakát! (Nevetve el.)

VILMOS. S miért nem? Mért nem lehetnék szintoly becsületes házastárs, mint bárki más? Mert néha a

házasság ellen elméskedem? — Szép ok! Ki nem tette ezt soha életében? Szinte boszankodom e kaczagáson. — Ne féljen, gróf úr, én boldog férj leszek, s ön tudom, nem fog kaczagni lakodalmamon. — De mit töprenkedem? Nem lesz-e pár óra múlva Ilka enyim — éltem angyala, boldogságom!? Nem fogom-e őt szivemhez szoríthatni! Oh, csak kaczagjatok, vessétek szememre elmésségeimet, vádoljatok következetlenséggel, — én egy szóval felelek: szerettem!

A függöny legördűl.

NEGYEDIK FELVONÁS.

ELSŐ JELENÉS.

Sötét est. — Kert Hegyfalvy házánál, mint a III. felvonásban. — Jobbra barlang, előtte néhány fa, hátúl balra egy nagy fa.

Vilmos, — Gyula.

VILMOS. Bizonyos vagy, hogy senki észre nem vett?

GYULA. Bizonyos; — lovamat a határcsárdánál hagytam s gyalog jöttem az erdőn át. — Egy lélekkel sem találkoztam.

VILMOS. Hiszem, — mert kinek csak tánczolni lába s inni gégéje van, kasznárunk házánál dorbézol, — s hála az égnek, korteseink oly lármát ütnek, hogy biztosak lehetünk; a kapuk nyitvák, kutyáink lánczon, nem veheti senki észre, ha távozunk. Nem mesterileg készítettem-e el mindent?

GYULA Barátom, én még sem vagyok nyugodt; — ki tudja, mily akadályok támadhatnak még? S ha nem is, lám — hadd valljam meg — én egész életemben becsületes ember voltam, s lelkemet sérti a gondolat, hogy épen legfontosabb lépésemet, mint valami roszszat, titkolva teszem.

VILMOS. Kérlek, ne kínozd szüntelen magad; mi va-

gyunk-e okai, hogy titkolódznunk kell? S ha hiba, észszel tenni, mit szivünk sugall: minket illet-e a szemrehányás? Játszd csak játékodat nyilt kártyákkal, s jótállok, elveszted. Csak tervünk szerencsésen sikerüljön, a többit magamra veszem.

GYULA. Adja az ég! — Úgy hozzászoktattál boldogságom gondolatához, hogy csak életemmel veszthetném.

VILMOS. Ne félj, — a gondolat valósúlni fog; mostohánk kérésemre szobájába zárkózott, míg mindennek vége lesz; — apám korteseivel bajlódik, — nincs veszély. De vigyázz magadra, hogy a kricskeiek kezébe ne kerülj: apám veled tart, s mint főbíróra, már rád köszönté poharát; — ha valahogy egy párral összeakadnál, az ördög sem szabadítna ki karjaikból, — reggelig hurczolnának körül s lakodalmadnak vége! — Hány az óra?

GYULA. Fél tízre elmúlt, ha ugyan nem csalódom. — Oly sötét van, nincs mód az órát megnézni.

VILMOS. Annyival jobb, nincs szükségünk világosságra; átkozott idő, hogy nem tud sietni!

GYULA. Váró szerelmesnek egy óra egész öröklét.

VILMOS. Házasoknak is, úgy mondják legalább némelyek. De (hallgatódzik) lépteket hallok, — vonúljunk vissza. (A barlang előtti fák mögé rejteznek.)

MÁSODIK JELENÉS.

Előbbiek (rejtve), *három kortes* (palaczkokkal).

HARMADIK KORTES (énekel).

> Végig mentem a nagy utczán,
> Hegyfalvy lesz a vicispán.

ELSŐ KORTES. Ne ordíts, Pista.

HARMADIK KORTES. Miért ne?

ELSŐ KORTES. Mert az egész világot fölbolygatnád lármáddal — s itt már alszanak.

HARMADIK KORTES. Kicsoda?

ELSŐ KORTES. Hát a vicespánné.

HARMADIK KORTES. Majd megörül, ha fölébred s hallja, hogy férje vicespán lesz. — (Kiált.) Éljen Hegyfalvy, a vicespán!

MÁSODIK KORTES. Hallgass, fiú! mert pórúl jársz.

ELSŐ KORTES. Mit is akartam csak az előbb hamarjában mondani? Igaz! hallottátok-e, a mit az a fiscalis mondott?

HARMADIK KORTES. Majd bizony — hallgatok is én másra. Az öreg Pitykésy kiadta a parolát: — Hegyfalvy alispán, Perlegi főbíró; — mi közöm a többihez?

MÁSODIK KORTES. No hát mit mondott az a fiscalis?

ELSŐ KORTES. Hogy Hegyfalvy szörnyű gőgös ember: minden nemes-embert megvet.

MÁSODIK KORTES. Csak nem oly ostoba? — Hisz' maga is nemes-ember.

ELSŐ KORTES. Te azt nem érted, öcsém; látod, ezeknek a hintós nemes-embereknek igen furcsa gondolataik vannak: mert nem daróczban járnak, azt hiszik, hogy ők nem meztelen jöttek a világra.

MÁSODIK KORTES. No, az hibáznék még!

ELSŐ KORTES. Az a fiscalis azt beszélte, hogy Perlegi — hisz' tudjátok, az, kit főbírónak akarunk...

MÁSODIK KORTES. Az áldott ember! Ma is ő fizette a szekereket, melyeken ide jöttünk, — szinte örülök, hogy a vicespán megengedte, hogy rá voksoljunk.

ELSŐ KORTES. A mint mondom: Perlegi Hegyfalvy leányát megkérte, s kikosarazták, mert nem mágnás.

HARMADIK KORTES. Nekem nem kell mágnás, nem kell paraszt, nem kell purger! — A ki nem nemes, az előttem semmi.

MÁSODIK KORTES. Kikosarazta? Az lehetetlen, hisz' oly szép pusztája van és most meg a vicispán mellett korteskedik.

ELSŐ KORTES. Az mind semmi; — restaurátiókor minden csak a környülállástól függ, — a kinek sok kortese van, avval kezet csapnak, ha maga az ördög

volna is, — a kinek nincs, az ott marad, s avval vigasztalhatja magát, hogy barátai vannak.

Harmadik kortes. Mikor úgy adják ki a parancsolatot, ki tehet róla!

Második kortes. Hát kend, bácsi, csakugyan azt hiszi, hogy a mi szeretett alispánunk csakugyan gőgös ember?

Első kortes. Biz' azt én, s ha kend visszagondol taval ilyenkorra: akkor nem bántak ám így velünk, mint most.

Második kortes. Hát mit tegyünk?

Első kortes. Most igyunk, később majd megválik; ha az, a mit a fiscalis mondott, igaz...

Második kortes. Én bizony másnak adom a voksomat.

Harmadik kortes. Már én meg mindig csak bátyó után ordítok.

Első kortes. Sokan Ákosyt emlegetik, talán majd ahhoz állunk, — minden voksot 3 pengő huszassal fizet.

Második kortes. Biz' az sem rossz szegény legénynek.

Harmadik kortes. De most igyuk előbb ennek a borát. (Indúlnak.)

Második kortes. Több esze van a fiúnak, mint gondoltam.

Első kortes. Mert, látja kend, ha a vicespán csakugyan gőgös, s leányának mágnást keres... (E beszéd alatt elmennek.)

Vilmos és *Gyula* (előjönnek).

Vilmos. Im ezek is szövetségeseink; — Gáborszky, tudta nélkül, mellettünk korteskedik. Csak igaz marad: a ki mer, azt segítik az istenek.

Gyula. Ez új gazság Gáborszkytól. Mindig gondoltam, hogy apádnak nem hű embere.

Vilmos. Nem tudod, hogy szegényt azóta elkergettem? Hadd élje világát, — úgyis van-e valami szebb,

mint gazembert látni, ki homloka izzadtságában, a nélkül, hogy akarná, becsületes emberek javára dolgozik? De most menjünk, én Irmát hozom, te ott a fánál várj Ilkára, mindjárt itt leszek. (El jobbra. Gyula hátul a nagy fához megy.)

HARMADIK JELENÉS.

GÁBORSZKY (jő lassú léptekkel előre s megáll). Mindjárt itt lesznek — háromnegyed elmúlt — a gróf ablakai sötétek — s a vicispánné nőcselédeit aludni küldte; — minden rendén van — csak rajta — nincs akadály többé, nemde, Vilmos úrfi s vén Perlegi uram? Vigan leszünk, csak egyedűl rólam feledkeztek meg. Hogy' is juthatna eszetekbe, hogy az alávaló kém, a kurta prókátor, a nem tudom mi — egész ügyességteket semmivé teheti? — Egy kis szám, egy zérus, melyet elfeledtetek; — s nem mind e sok számolás hiában, nemde? Ki gondolta volna, hogy egy csepp ennyit is tehet!? — Ámde ha méreg volt! (Szünet.)

Előbbiek, Vilmos, Irma (lassan a nagy fához jőnek, melynél Gyula áll).

GÁBORSZKY (nem veszi észre a történteket). Mintha neszt hallanék! (Hallgatódzik.) Minden csöndes ismét. (Gondolkozva.) Kém! semmirevaló! Ki jóltevőjének titkait elárulja! Nemde, úgy vala, teins collega uram? S miért? Mert Perlegi uram Hegyfalvy által megvesztegettette magát, mert urát ő is elárulta, s most fél, hogy terve miattam füstbe megy; ha ez nincs, ha árulatom hasznára van: Gáborszky becsületes, legkedvesebb barátja, — rajta kívül nincs több ember a világon! Csudálatos, mennyire gyűlölnek minden roszat, ha véletlenűl ellenök fordúl!

Előbbiek, Ilka (a fához jön, s a mint megérkezett, Gyulával, Irmával és Vilmossal el balra).

GÁBORSZKY. Ismét lépteket hallok, — de kifelé mennek... talán valami részeg kortes, ki erre kóborol. (Körülnéz.) Nem szeretném, ha valaki itt találna: — az egész ház gyűlöl; — mert engem elcsaptak, az öreg János s a kertészlegények csupa örömből lerészegedtek; — ha így éjjel rám akadnának, nem állok jót... s főkép Vilmos! Csak bátran, Gáborszky, bátran! Hisz' végre egy kis verés nem a világ! S mi Gáborszkyak nemes-emberek vagyunk, — nem rosz lenne egy kis majorpotentiát kezdeni valaki ellen. Eldődeink is verekedve keresték jószágaikat; mai nap, ha nemes-embert vernek meg, csak pénzben kap elégtételt, de azért nincs is annyi veszély a dologban. (Hallgatódzva.) Lépteket hallok... erre jő... férfi! Ez bizonyosan Vilmos lesz... bújjunk el. (Fa mögé rejtezik.)

NEGYEDIK JELENÉS.

Volt, — Perlegi.

PERLEGI. Végre helyen volnék; — itt a barlang, — Ilkának szükségkép erre kell jönnie. (A barlang felé megy.)

GÁBORSZKY. Furcsa, hogy arról az oldalról jő, s járása sem olyan, mint Vilmosé, — hátha igazam lett volna?...

PERLEGI (a szín közepe felé jő.) Még minden csöndes; bárcsak jőnének már, — nem szenvedhetem a várakozást.

GÁBORSZKY. Az úrfi, úgy tartom, únja magát; ne félj, majd gondoskodom mulatságról.

PERLEGI. Csak a grófot érthetném;... kérdés sincs: nem hiszi az egészet... (A barlang felé megy.)

GÁBORSZKY. Megint közelít, — csak valahogy össze ne akadjunk; ha tanú nélkül verettetném meg, nem venném föl a világért.

Perlegi. Hiúság, nagyravágyás! — Furcsa dolog, hogy nincs ember, de csak egy sincs, ki tőlük ment volna; vagy oly magasnak gondoljuk magunkat, hogy emelkednünk nem is kell, vagy fölebbre vágyódunk; — egyik büszke, a másik hiú, s mindenik — ha már sasként emelkednie nem lehet — szívesen csúszik legalább fölfelé. — Hejh, beh bolond az egész világ! (A barlang felé megy.)

Gáborszky. Csak ne járna mindig föl s alá, — valahányszor közelít, remegek.

Perlegi. Mégsem jő; hátha az az átkozott Gáborszky bolondnak tartott?

Gáborszky. Ha nem jönnek, végre magam is azt hiszem, hogy Vilmos az egészet csak azért gondolta ki, hogy elkergettessen.

Perlegi. S még széket sem talál az ember!

Gáborszky. Csak elmehetnék a nélkül, hogy észrevenné.

Perlegi. Lépteket hallok!

Gáborszky. Jön!

Perlegi. De lika hogy' jöhet onnan? Házuk erre van...

Gáborszky. Irma, kétségkívül Irma, — házunkból jön!

ÖTÖDIK JELENÉS.

Előbbiek, Hegyfalvyné.

Hegyfalvyné (hátúl jobbról). Még minden csöndes!

Gáborszky. Most el, egyenesen az alispánhoz, — meglátjuk végre, kinek volt igaza. (Halk léptekkel el arra, merről Hegyfalvyné jött.)

Hegyfalvyné. Vagy talán már a templomba mentek?

Perlegi. Bizonyosan előbb Irmánál volt, onnét jő, — hisz' a Hegyfalvyak mind egyetértenek.

Hegyfalvyné. Remélem, nincs új akadály, — a gróf ablakai sötétek. (A barlang felé megy.)

Perlegi. Felém közelít, — mozdúlni sem merek; mit csináljak vele?

Hegyfalvyné. Ő méltosága bizonyosan nem álmodik arról, hogy veje nemes-ember lesz.

Perlegi. Ha mindjárt megszólítom, azt fogja mondani, hogy csak sétálni jött, — vén bolondnak fog nevezni s én nem bizonyíthatok be semmit. Ha Vilmost megvárom, in flagranti találom, az igaz, de nem engem vesznek-e űzőbe? az más kérdés; — csupa baj!...

Hegyfalvyné. Lakodalmamon nem örültem úgy, mint most a gróf boszuságára örülök.

Perlegi. Repositióknál voltam, brachiumot hoztak ellenem, de ily aggodalomban nem voltam még.... nincs félelmesebb dolog az asszonynál: ritkán bánt, az igaz, de oly könnyen megbántatik, s akkor mit csinálhat a becsületes ember!

HATODIK JELENÉS.

Előbbiek, Gróf (hátúl balról jő).

Gróf. Mégis jelen kell lennem az első haragnál, — mulatságos lesz, s talán segíthetek is a szegény fiatal embereken.

Hegyfalvyné (mindig közelg Perlegihez). Az Ábrányiak szép család, általuk mennyi nagy névvel jövünk atyafiságba, — az egész világ irígyleni fogja házunk megtiszteltetését.

Gróf. Világosságot látok; vonuljunk e fa mögé. (Elvonúl).

HETEDIK JELENÉS.

Előbbiek, Hegyfalvy, kit *Gáborszky* kézen vezet. *Biri, huszár* lámpással, *cselédek* fáklyákkal hátúl jobbról jönnek.

Gáborszky. Itt vannak, teins uram, — ha szavamnak nem hitt, higyjen önszemeinek. (Midőn Perlegi és Hegyfalvyné egymást, Gáborszky és Hegyfalvy e kettőt meglátják, közcsudálkozás.)

Hegyfalvyné. Perlegi!

Perlegi (kezeit összecsapja). A teins asszony!

Hegyfalvy (haját simítja). Feleségem!

GÁBORSZKY (éghez emelt kezekkel). Oda vagyok! (A cselédek, egymás közt sutlogva, visszavonúlnak.)

HEGYFALVY (zavarodva). Kedves Erzsikém, engem Gáborszky hítt . . .

HEGYFALVYNÉ. Ismét Gáborszky! Hol van az az aláváló ember?

GÁBORSZKY (halkan). Ezt az alispán nem bocsátja meg soha; — ide hozom, s ő nem is mondhatja, hogy nem látott semmit.

PERLEGI (Hegyfalvyhoz). Remélem, a teins úr nem gondol semmi rosszat felőlem; becsületemre mondom, nem is tudtam, hogy ily közel vagyok a teins asszonyhoz.

HEGYFALVYNÉ. Még az hibázott! — e vén bolond védelmezi magát; — no várjon, Gáborszky, várjon!

HUSZÁR (ki azalatt fáklyával körűljárt — a fa mellett, hol a gróf van rejtve.) Itt még egy van, teins uram!

MIND. Ah, a gróf!

PERLEGI. Hála az égnek, hogy nagyságod itt van. Legjobban fogja bizonyítani, hogy igazat mondtam.

HEGYFALVYNÉ (haraggal). Nincs bizonyságra szükség. — (A grófhoz.) Minek köszönhetjük e szerencsét?

GRÓF. Az est oly szép, — kertemben voltam, magam sem tudom jóformán, hogy' jöttem idáig.

PERLEGI. Bizonyosan nagyságod is azért jött, miért én; ez az átkozott Gáborszky szépen rászedett.

HEGYFALVY. Gáborszky?

GRÓF (halkan Perlegihez). Ne szóljon semmit.

PERLEGI. Már engedelmet kérek, ha sötét éjjel idegen helyen találnak, én bizony megmondom okát, nehogy valami rosszabbat gyanítsanak, — úgyis nagyságodról sem igen fogják hinni, hogy csak úgy véletlenűl bújt e fa mögé; — tehát gondolja meg csak a teins úr, ma reggel Gáborszky nálam volt s tudtomra adta, hogy az éjjel a gróf leánya s Vilmos úrfi együtt elszöknek; — azért jöttem hát, hogy megakadályoztassam.

HEGYFALVY (Gáborszkyhoz). Aláváló!

GÁBORSZKY. Nem voltam már szolgálatukban, — elkergettek.

GRÓF (nevetve Hegyfalvynéhoz). Valóban, nagyságtok ügyes kémet tartottak.

HEGYFALVYNÉ. Talán ügyesebbet, mint a gróf gondolná!

GRÓF. S vajon önházukban ép annyi ügyességgel űzte mesterségét, mint nálam? Vagy csak Ilkámra fordította egész figyelmét! (Nevet.)

HEGYFALVYNÉ. S ha talán mégis ez esetben igazat mondott s Ilka kisasszony Vilmossal talán a templomban volna....?

GRÓF (halkan). Megesnék! Ah, de nem lehet. (Gúnyolva.) Megvallom minden tisztelettel, több gyanúm volna Irmára.

HEGYFALVY. Lányom rég aludni ment.

HEGYFALVYNÉ. Ez rágalom! De mindjárt meglátjuk. (El.)

HEGYFALVY. Én, megvallom, barátom, nem értelek; — hogy' gondolhatsz ilyet leányomról?

GRÓF. Épen úgy, mint te Ilkáról; — egyébiránt nem látok semmi oly véghetetlen borzasztót az egész történetben; ha leányod Perlegit szerette, s látva, hogy megegyezésedet nem nyerheti meg, végre titkon követte oltárhoz, — ki veheti ezt rossz néven?

HEGYFALVY. Ah, az nem lehet, — az tökéletesen lehetetlen.

GRÓF. Megvallom, igen valószinűnek hiszem.

HEGYFALVY. Férjhez menni szülői megegyezése — Erzsikém megegyezése nélkül . . . szörnyűség!

GRÓF. Ha a szülők gyermekeiktől lehetetlenséget kivánnak, vehetik-e rossz néven, hogy engedelmességet nem találtak?

NYOLCZADIK JELENÉS.

Előbbiek, Hegyfalvyné, s mindjárt *Gyula, Irma.*

HEGYFALVYNÉ (legnagyobb haragban). Elszökött az alávaló! — A templomba! — az egész világba — oh, ez szörnyűség! (A cselédek szerte futnak; Gyula, Irma jönnek.)

Irma (Hegyfalvy lábaihoz borúl). Atyám! bocsánatot....

Hegyfalvy (neheztelve). Ez nem jó volt, leányom, ezt nem érdemeltem tőled.

Hegyfalvyné. Nem jó? — nem érdemelted? Mondd: aláváló — szemtelen — csúfos! s mit tudom én, — a magyar nyelv oly átkozott szegény!

Irma (fölkel, méltósággal). Apám bocsánatát kértem....

Hegyfalvyné. Az enyimre, úgy-e, nincs szükség? Várj csak, várj! Majd jobb rendbe szedünk! A házasság úgy sem ér semmit, — titkos, haszontalan házasság! Majd adok én a tiszteletesnek is....

Hegyfalvy (halkan nőjéhez). Elfeleded, hogy magam kértem meg?

Hegyfalvyné. Megbódulok!

Gróf (titkon Gáborszkyhoz). Menjen a kortesekért, tán hasznukat vehetjük.

Gáborszky (halkan a grófhoz). Értek mindent. (El.)

Hegyfalvyné. De ez nem lehet, nem maradhat így. — Te leányodat egy jött-ment prókátornak adni nem fogod.

Perlegi. Jött-ment prókátor! Már ez sok!

Gróf. Nyugodtan, barátom! (Hegyfalvynéhoz.) S nagysád engedje meg, hogy egy pár szót szóljak.

Hegyfalvyné (dühösen). Méltóztassék, hisz' úgyis tudjuk, kinek köszönhetjük e gyönyörű meglepetést.

Gróf. Jól gyanítja. Én, megvallom, munkás valék leánya boldogításában s becsületemnek tartom; Gyula Irmát szereti; én őt gyermeksége óta ismerem s mindinkább becsülni tanultam; — már mondd magad, barátom, (Hegyfalvyhoz) midőn Ilkától hallám, hogy leányod e szerelmet viszonozza, miután ez öreg barátom (Perlegire mutat) kérését indulatosan elutasítottátok s meggyőződtem, hogy e fiatal emberek boldogsága csak akaratotok ellen eszközölhető — hibáztam-e, hogy tevém?

Hegyfalvy. Az mind igaz, de....

Hegyfalvyné. Egy prókátor fia!

Gróf. Hát tulajdon gyermeked, legkedvesebb gyermeked boldogsága nem ér többet egy előítéletnél, —

oly előitéletnél, melyet még barátid előtt sem mernél megvallani, melynek ellenkezőjét évek óta hirdetted?

HEGYFALVY. Igaz, igaz — de Erzsikém! . . . .

HEGYFALVYNÉ. Egy prókátor fia, s nagyapja mesterember! . . . .

PERLEGI. De régi nemes, mint bárki más.

HEGYFALVYNÉ. Ki hiszi azt, hogy nemes, ha mindenki dolgozni látta?

PERLEGI. Már kövesse meg magát a teins asszony: Magyarországban nincs leány, kinek szégyenére válnék, ha Perleginének neveztetik.

GRÓF. Nyugodtan, barátom; mérsékelje magát.

PERLEGI. Mérsékelni! S miért? Mert a teins asszonynak eszébe jutott becsületemben gázolni? Én nem szorúltam senki kegyelmére; a vagyont, melyet bírok, magamnak szereztem, — apám becsületes munkával kereste kenyerét, legalább Istenen kívül senkinek sem tartozott hálával! s ez is egy neme a nemességnek.

GRÓF. Hisz' látja, Hegyfalvy barátom úgyis megegyezik.

PERLEGI. Ha tőlem függene, inkább semmivé tenném az egészet . . . .

GRÓF. Mi jut eszébe? Elrontani két lény boldogságát csupa szeszélyből? (Hegyfalvyékhoz.) Nézzék Gyulát: fiatal, becsületes, teli reményekkel, gazdag! . . . .

PERLEGI. Minden jószágaimat neki adom át s halálom után is csak marad valami, miből eltemethetnek.

HEGYFALVY. Mit gondolsz, Erzsikém?

HEGYFALVYNÉ. Kell is nekem pénze, — azért mégis csak prókátorné marad.

GRÓF. Gyula előtt az egész világ nyitva áll, — most főbíróvá választjuk, — ha te feljebb mégysz, helyedet foglalhatja el, barátom; ha Ilkámat szerette volna, örömmel vőmnek fogadnám.

HEGYFALVYNÉ. Tudjuk, tudjuk! Mintha bizony a gróf nemesnek odaadná leányát.

GRÓF. Én? — No szóljon, Perlegi! Hát azt gondolják, én csak ajkaimon hordom szabadelvűségemet, —

csak másoknak hirdetem elveimet, hogy ellenkezőket kövessek? Nem adnám nemesnek leányomat! Hát nem a XIX. században élünk? Nem érezzük-e, hogy középkori fogalmainknak napunk világosságában végre el kell enyészni; hogy nem a czím, hanem belbecse teszi az embert? Vagy csak én álltam volna meg e haladó világ közepett, hogy az egyenlőségnek ....?

KILENCZEDIK JELENÉS.

Előbbiek, Ilka, Vilmos.

ILKA (az előbbi beszéd alatt bejöve, most halkan atyjához közelített). Oh, atyám! Mi jól esik e szavakat hallanom.

GRÓF (sebesen megfordul). Te itt, Ilka? Honnan, miként?

VILMOS. Velem jött.

GRÓF. Önnel? (Halkan.) Átkozott!

VILMOS. Bocsánatot kérnénk, de szavai fölmentenek e kötelességtől; ha így ismerem nemes jellemét, hígye el, nem így lépnék Ilkával elébe.

GRÓF (halkan). Mit csináljak. (Fönn.) Megvallom, e mód...

VILMOS. Bocsánatot, de a gróf maga ezt javasolta.

GRÓF (halkan). Kelepczében vagyok. (Fönn.) Az más, — szülői Irmát Gyulának soha nem adták volna másként, s azért, megvallom, magam tanácsoltam; de nálam — nálam nem látom át szükségét ....

VILMOS. Nem ismerém a grófot úgy, mint most.... Korunkban annyian hazudnak szép elveket, — mi csuda, ha a legmagasb jellemű férfiak félreismertetnek!

GRÓF (halkan). Még gúnyol az átkozott.

VILMOS. Ilka maga ily tévedésben volt; azonkívül tudtam, hogy a tiszteletes soha titkos házassághoz segédkezet nem nyújt, ha csak azon tévedésbe nem hozzuk, hogy mind a két apa megegyezik s csak más akadályok hátráltatják boldogságunkat ....

HEGYFALVYNÉ. Én, példának okáért.

VILMOS. Mit tehettem mást? S nem érdemlek-e bocsánatot azért, hogy kivánatát teljesítém?

GRÓF. Végre még érdemet csinál magának belőle, s az egész csak csupa barátságból történt, — megérdemlené, hogy...

PERLEGI. Miért tetteti magát méltóságod? Hiszen ma, mikor az egész tervet elbeszéltem, maga mondta, hogy legnagyobb örömére van . . .

GRÓF (halkan). Még ez hiányzott.

PERLEGI (halkan). Törvényes tekintetből Ilka jobbat nem is választhatott.

GRÓF (halkan). Vigye manó törvényes tekintetét!

HEGYFALVYNÉ. Most mindjárt meglátjuk a szép szabadelvűséget . . .

ILKA (atyja mellére símul). Kedves atyám!

GRÓF (halkan). Tulajdon ügyvédemmel rokonságban! — De mit tegyek? Ha nem tettetem magam, kinevetnek. (Fönn.) Jöjjön ide, Vilmos! (Leánya kezét Vilmoséba teszi.) Így, legyetek boldogok!

ILKA és VILMOS. Atyám!

GRÓF. Hígyétek, a forma talán hibás: — a dolog maga legszebb reményeimet valósítja.

HEGYFALVY (szemeit törli). Megvallom, barátom, csalódtam benned, — nem gondoltalak ily valódi szabadelvü embernek.

HEGYFALVYNÉ (halkan). Menyem gróf-leány. (Fönn.) Jer ide, angyali Ilkám!

GRÓF (Irma s Gyulára mutatva). S e pár ne kapjon szülői áldást?

HEGYFALVYNÉ (halkan). Csak semmivé tehetném az egészet!

HEGYFALVY (nőjéhez). Közel 300,000 forint érték...

HEGYFALVYNÉ (halkan). Csak prókátor ne volna.

HEGYFALVY (halkan). Szolgabíró lesz.

HEGYFALVYNÉ (halkan). S nagyapja? . . .

TIZEDIK JELENÉS.

Előbbiek, Gáborszky jő kortesekkel.

GRÓF (halkan Hegyfalvyhoz s nőjéhez). Ezek előtt csak nem fogják mondani, hogy leányukat nem adják nemes emberhez.

HEGYFALVYNÉ. Jól van hát: legyetek megáldva.

HEGYFALVY. Nem mondtam mindig: — Erzsikém angyal.

KORTESEK. Éljen alispánunk! — Éljen főbíránk!

ELSŐ KORTES. Igaz-e, hogy lakodalomra jövünk?

HEGYFALVY. Igaz, s pedig kettős lakodalomra; — ime leányomat Irmát, jövő főbíránknak, Perleginek adtam nőül.

KORTESEK. Éljen!!

HEGYFALVYNÉ. S kedves Vilmosunk méltóságos gróf Ábrányi egyetlen leányát vette el.

KORTESEK. Éljenek!!

ELSŐ KORTES. Lássa, teins úr! pedig a rossz emberek már nekünk azt mondták, hogy leányát nemesnek sohasem adná.

HEGYFALVY. Én? Barátim, nem élünk-e az egyenlőség századában?

GRÓF (halkabban). Mégis, valljuk meg az igazat: ha szerelem nem segítene, néha nem sok nyomát látnók.

GÁBORSZKY (halkan). És a pénz! . . . Csak ne volna Perleginek pusztája, s Vilmosnak joga az egész faluhoz — ki tudja! . . . .

MÁSODIK KORTES. Ez az igazi mágnás, ki leányát nemes emberhez adja!

GRÓF. Hisz' Magyarországban mágnás és nemesember közt nincs különbség.

KORTESEK. Éljen!!

HEGYFALVY. S hála az égnek, nálunk minden nemesember egyenlő.

KORTESEK. Éljen az egyenlőség!

A függöny legördűl.

ELBESZÉLÉSEK

A MOLNÁR-LEÁNY.

I.

Nagy Magyarországban sok szép vidéket találunk. A Kárpátok égbenyúló csúcsai, a dicső folyó, mely Buda mellett áthalad, a Balaton, melynek környékét koszorús költőnk megénekelte, még a külföldit is bámulatra ragadhatják: de ki kedves vidéket keres, melyben az ember magát otthonosan érezheti: menjen Sajógátra, álljon meg a lelkész háza előtt, s tekintsen körül. A Sajó épen a ház előtt kanyarodik nyugat felé, úgy, hogy a folyó mentében épült falunak egy része meglátszik; s a tulsó parton a zöld rónaság, melynek ős erdejéből csak itt-ott egyes százados tölgyek s néhány facsoportozat maradtak meg, távolban kék hegyek, s elválva a többiektől a tokaji csúcs: oly egészszé olvadnak össze, melyet minél többször látunk, annál inkább szeretnünk kell. A paplak nem különbözik semmiben a falu vagyonosabb gazdáinak házaitól; egyszerű az, mint a templom, melynek korát sem felirás, sem az építési rendszer, hanem csak a néhány melléje ültetett százados hárs hirdeti; de a venyige, mely gondosan felnövelve a ház falát födeléig eltakarja, úgy, hogy levelei között csak az ablakok látszanak ki, s a zöld ágak, melyek a templom fedelén, mintha azt védenék, átnyúlnak, különös bájt vonnak az épületek körül: mintha a természet a remény legszebb zöldjével akarta volna felékesíteni a helyet, hol e falu lakói nehéz napokban vigasztalást keresnek. Épen a templom előtt

áll a komp, melyen a falu lakosai a Sajón túl fekvő szántóföldeikre járnak; a túlsó partról a nagy malomnak kopogása hangzik át.

Itt ült egy szép őszi nap délutánján, több mint húsz év előtt, a falunak akkor még fiatalabb lelkésze; dolgait végezvén, ott akarta bevárni feleségét, ki a szomszéd faluba szüléit ment látogatni. Könyvet hozott magával, a római nagy költők egyikét, kit mindenek fölött tisztelt; de rövid olvasás után a padra tette kedvelt iróját s helyette inkább a természetet nézte, miből ő s minden valódi művész kincseit meríté s fogja meríteni, míg a világ fennáll.

Egyike volt azon nyájas napoknak, minőket november vége felé hazánkon kívül talán sehol sem lehet élvezni. A tölgyek alig hullaták el lombjaikat, s ámbár a nap már alkonyhoz közelgett, a levegő oly langyos vala, mintha a tél még hónapokra volna. Mégis az egész táj szinezetében, a felhők formáiban van valami, a mi arra int, hogy e tért, mely még oly zöldben áll, talán már holnap hideg hólepel takarhatja. Nem legszebb képe-e ez életünknek, hol a ki hivatásának eleget tesz, hasznos munkássága közepett szenderűl álmába, mint a föld, melynek termékenysége az utolsó meleg pillanatig tart. A fiatal lelkész véghetetlenűl jól s megelégedve érzé magát e pillanatban. Más hasonló tehetségekkel és tudománynyal bíró ember talán szűknek tartotta volna a kört, melyet elfoglalt; ő tudta, hogy minden körben, bármi szűkek határai, legalább magasabbra törekedhetünk, s áldotta végzetét a szerény szerencseért, melyet e faluban talált. E gondolatok közt a komp vonta magára figyelmét, mely körűl, a mint az este közeledett, élénkebb élet vala észrevehető. A megrakott szekerek sora a túlsó parton, a lárma, melylyel az onnan megérkezettek marháikat a meredek parton szólítgaták; a révész, ki a várakozókat majd fenhangon türelemre inté, majd egy tréfával nyugtatá meg, mely tíz év óta ismételve mindig nevető közönségre talált; a fenhangú beszélgetés, mely egy part és

a másik között folyt, a nélkül, hogy a hallgatónak füleit sértené, egészen elfoglalák a lelkész figyelmét, főkép midőn a Sajó túlsó partján egy idegent vőn észre, kit egy ideig hatalmas lépésekkel közeledni látott, s ki épen most a kompba szállt.

A mennyire az innenső partról látszott, tisztességesen volt öltözve. Hosszú sötét kabátban, alacsony széles karimájú kalapban, hátán egy kis utazó-zsákkal, melyet, mihelyt a hajóba lépett, maga mellé állított; hóna alatt kis négyszögű köteggel. Mikor a komp kikötött, a révész, kivel útközben beszédbe ereszkedett, a paplak felé mutatott. Az idegen egyenesen ide irányzá lépteit, s bizonyos méltósággal hajolva meg a lelkész előtt, jó estvét kivánt, s elmondá, hogy a szomszéd falu lelkészétől jő, ki a tiszteletes úrnak sógora, s azt a hírt hozza, hogy a tiszteletes asszony ma estve nem fog haza jönni.

A lelkész nyájasan viszonzá a köszöntést s kérdezé, nem akar-e a házba jönni, mert a levegő kissé hűvösödni kezdett.

— Igen megtisztelve érzem magamat — szólt az idegen, ismét meghajtva magát, — megvallom, fáradt vagyok. Négy órát gyalogoltam reggel, s ámbár a tiszteletes úr sógora magyar szivességgel fogadott, s rég nem ebédeltem olyan derekasan, mint úri házánál, mégis messzebbnek találtam ezt a falut, mint gondoltam, mikor elindulék. Régi tapasztalás: síkföldön a czél, a hová törekszünk, távolabb fekszik, mint hittük; hegyek közt pedig a távolság helyett más akadályokat találunk. Fáradni mindig kell, erősen vagy sokáig.

A lelkész kijelenté sajnálkozását, hogy sógora szekéren nem küldte őt által.

— A tiszteletes úr oly kegyes volt, hogy ajánlotta — szólt utasunk udvariasan, — de nem fogadtam el. Jól mondja a közmondás! «Pauper Aristoteles cogitur ire pedes», vagy magyarúl mondva:

Deliberatum Ártándon,
Hogy a deák gyalog járjon. — Nem jó oly dolgok-

hoz szokni, miket csak ritkán élvezünk, s ilyen rám nézve minden kényelem.

Az utolsó szavakat keserűség nélkül, de oly hangon ejté, mely szívre hatott. Egyáltalában volt valami az idegen egész személyében, a mi érdeket gerjesztett iránta. Magaviseletének szegletessége talán nevetséges benyomást tehetett volna. A száraz magas alak, rendkívül hosszú arczvonásai, s a bokros szemöldökök, melyeket beszélgetés között fel és alá vont, teljességgel nem voltak szépeknek nevezhetők; de a férfi egész megjelenésében mégis volt bizonyos méltóság, mely tiszteletet gerjeszte. Első tekintetre meglátszott, hogy azon emberek egyike áll előttünk, kin a sors csapásai mély sebeket hagyhatnak, a nélkül, hogy magokat legyőzötteknek vallanák. S a lelkész csaknem zavarba jött, mikor szolgálatát ajánlá vendégének, ha netalán segedelmére szüksége volna.

Az idegen erre előadta, hogy a szomszéd faluban hallá, miszerint Sajógáton megürült a rektori állomás, s azért jött, hogy magát e helyre ajánlja.

— Talán irodalmi érdemeimre is hivatkozhatnám — mondá, midőn a hóna alatt hozott kötegből két könyvecskét átnyujtott. — Ime két munkám: *A régi történetekből a jövő kor hasznára szerkesztett erkölcstükör,* melyet Kolozsvártt, és *101 jeles mondat az ifjuság számára,* melyet Debreczenben adtam ki. Ha vevőkre találnak vala, talán hasznosabb olvasmányúl szolgálhattak volna egyéb könyveknél, melyeket a közönség élénk érdekkel fogadott. De szóljanak helyettem mások.

Ezzel zsebéből kendőbe takart bizonyítványait vette ki s a lelkésznek átadá.

A bizonyítványok a legkitünőbbek voltak; csak egy volt felötlő azokban, hogy az elsőt kivéve, mely egy nagyobb helységben hét évig kitünő szorgalommal és képességgel tett szolgálatait tanusítá, a többi aránylag mind igen rövid időről szólt. A lelkész kijelenté csodálkozását e fölött s kételyeit, vajon ily bizonyítványok-

kal ellátva, e helység igen csekély jövedelmekkel járó rektori állomását elfogadhatónak fogja-e tartani.

— A tiszteletes úr kétségen kívül így gondolkozik magában — szólt az idegen szomorúan: — ez ember nem tud megférni sehol; házsártos ember lehet, egyike azoknak, kikről semmi rosszat nem mondhatni, de a kikkel egy jó órát sem tölthetünk. Ne rázza fejét, szemeiből látom gondolatát s nem neheztelek érte. Ki vádolja a szelet, mely a kórót magával ragadja, vagy a földet, melyben az erős gyökeret nem verhetett? A kóró haszontalan; miért kóborol?!

— Ön félreértett — szólt a lelkész nyájasan, — csak bámulásomat akartam kifejezni, hogy képességével és azon szorgalommal, melyet irományai bizonyítnak, biztosabb állást nem szerezhetett magának.

— Ennek oka félig a tanítói pálya nehézségeiben kereshető, félig magamban, miért választám e pályát s miért kerestem rajta saját hasznomon kívül egyebet? A ki mindig csak arra gondol, hogy minél továbbra haladjon pályáján: oly helyek mellett, hol kényelmesen megpihenhetne, elsiet, s estve többnyire hajlék nélkül találja magát. A ki ideálok után jár, nem szokta megtalálni mindennapi kenyerét; s a ki valamely életmódot választott magának, ne keressen abban hivatásánál egyebet. Ha iró, írjon, ha nevelő, neveljen, ha pap, papoljon, mint a varga bőrét, a szabó ruháját, az asztalos padjait készíti. Az élet költészete nem szegény legénynek való.

A lelkész tagadta e keserűséggel mondott nézetet, s állítá, hogy valamint a legszerényebb hivatásnak megvan költői oldala, úgy épen foglalatosságunk e költői oldalának köszönhetjük a megelégedést, melyet abban találunk.

— Megengedem az elsőt, tagadom a másodikat, — szólt az idegen, ki szemöldeit, melyeket a lelkész beszéde alatt fölhúzott, most megint összevonta. — Minden pályának megvan költészete: szintoly tagadhatatlan, mint azon állítás, hogy a ki szárazon jár,

épen úgy a csillagok szerint irányozhatja útját, mint a tenger hajósai. Csakhogy a ki ezt teszi, magas útmutatásra fordítva szemeit, sokszor botlik, sőt gödörbe is esik. Így jártam én is. A jövőnek embereket nevelni: egyike a legszebb hivatásoknak. Nem kénytelenségből, de lelkesedéssel választám e pályát, szüleim kérése, barátaim tanácsa ellen. Soha ember komolyabban nem fogta föl feladatát. Elkövettem mindent, hogy magamat tökéletes nevelővé képezzem ki, s azért az időt, melyet külföldön tölték, hittudományi tanulmányok helyett arra szenteltem, hogy Németország és Helvetia akkor híres intézeteit bejártam. Nagy reményekkel és föltételekkel tértem vissza hazámba, s kevés ember lehet boldogabb, mint én akkor valék, midőn nem sokára egy nagyobb helység iskolájának vezetésére hívtak meg. Hét évig működtem itt, s mint bizonyítványom mutatja, nem siker nélkül. De e helyzet nem felelt meg várakozásimnak. Minél tovább folytatám hivatalomat, annál inkább láttam, mi csekély az iskolamester hatása, minthogy az egész élet ellentmond oktatásainak. Ha egész életemet e falusi község művelésének szentelem is, mi befolyást gyakorolhatok ez által az emberiség vagy csak a nemzet jövőjére; mindez föl fogja-e tarthatni nevemet? — így gondolkoztam magamban, s elszomorodtam e gondolatban. Nagy embert akartam nevelni a hazának, ez volt ideálom, ez rögeszmém; s örömmel hagytam el falumat, midőn az akkori alispán fiai nevelésére meghívott. Azóta egy hosszú vándorlás életem, melynek pihenő helyei rám nézve kínpadok voltak. Tanítottam egy grófi, két bárói családban, alispánoknál és előkelő nemeseknél. Könyveket irhatnék tapasztalásaimról; de nem akarom a tiszteletes urat untatni, elég, hogy a közmondás: «Quem dii oderunt, pædagogum fecerunt», vagy magyarul:

Csak a kit az Isten megver,
Abból lesz iskolamester,

rajtam szomorúan beteljesedett. Rögeszmémből most már fájdalommal ugyan, de tökéletesen kiábrándúltam. Nagy embereit Isten és a kor maga neveli magának. Az anyag, melyet a nevelő kezébe adnak, nem mindég olyan, a miből nagy egyéniségek válhatnak. Fából vaskarikát csinálni: ez a nevelő feladata; s jaj neki, ha el nem hitetheti a szülékkel, hogy ennek megfelelt, vagy épen bevallja, hogy e csodára elégtelen. Több házban csak azért nem volt maradásom, mert a szüléket fiaik gyönge tehetségeire figyelmeztettem; egy helyen túlszigorúnak tartottak, másutt meg szerfölött engedékenynek; míg néhány háznál azt vették rossz néven, hogy oly elveket csepegtetek a gyermek szívébe, melyek az életben nem alkalmazhatók; sőt egy háznál a tánczmester lépett föl ellenem, mert tartásom és viseletem által, melyet tanítványom utánzott, művészetének eredményeit állítólag meghiusítám. Szóval, sehol sem feleltem meg a várakozásnak, s ámbár nem küldöttek el, úgy bántak velem, hogy magamnak kellett elmennem; s itt állok most, ötven esztendős koromban, nem tudva, hol hajtsam le fejemet.

A lelkész meghatva hallgatta az egész előadást, s azon igérettel felelt rá, hogy kivánatát minden kitelhető módon elő fogja segíteni.

— Fogadja köszönetemet — szólt érzékenyen az idegen. — Nagyobb jótéteményt nem tehet embertársának, mintha számomra a rektori állást megszerzi. Jótéteményképen kérem, hogy koldúlnom ne kelljen — tevé hozzá, összevonva nagy szemöldjeit, melyek alatt köny ragyogott szemében. — A tél küszöbén állunk, s nőm és gyermekem van.

A lelkész és a jövevény még sokat beszéltek ez estve egymással. Másnap a lelkész bemutatta vendégét az egyház elöljáróinak, s egy hét múlva Zátonyi Illés családostól a rektor-házba költözött.

Az öreg Zátonyi nem bírt azon tulajdonokkal, melyek által a nép szeretetét megnyerhetni. Szigorú elvei, magaviseletének szegletessége, főkép pedig azon

körülmény, hogy magát nem érzé otthonosnak a tanácsbeliek társaságában, megannyi okok voltak, melyek miatt népszerűséget nem szerezhetett, bár soha ember hívebben nem teljesítette kötelességét. Az öreg molnáron kívül, ki egész életén át csak magánál tudósabb- vagy magasabbak társaságát kereste, senki sem volt, a ki vele szorosabb viszonyban állt volna. A többiek csaknem ellenséges állást foglaltak el, legalább egy alkalmat sem mulasztottak el a szegény rektor valamely gyöngeségének kiemelésére. Hiába, ilyenek az emberek! Ha nem tudják vagy nem akarják mondani, miért nem szeretnek valakit, addig törik fejöket, míg valami okot találnak. Ez nemcsak Sajógáton, hanem más helyeken is így szokott történni. Felhozták ellene a feszes méltóságot, melylyel iskoláját igazgatta, s hogy beszédébe deák mondatokat vegyített; nevetségesnek találták, hogy mindennek, a mihez kezd, oly nagy fontosságot tulajdonít; rossz néven vették, hogy órákat tölt kis zongorájánál, s rajta Haydn és Mozart műveit, azaz oly darabokat játszik, melyeknek nótáját — mint a parasztok mondák — még öregapjok sem hallotta, s melyeket a czigány sem hegedűlhetne utána; mindezt annyiszor pengették a rektor ellenségei, míg végre a faluban azt nevették ki valamennyien, a ki mindnyájoknál többet ért.

Az öreg Zátonyi jól tudta ezt és sokszor panaszkodott, nem annyira a nép, mint saját maga ellen. Mit ér — mondá sokszor, — hogy szívünk szeretni tud, ha tőlünk a sors megtagadta a mesterséget, mi által magunkat szerethetőkké teszszük. — De hivatalához kötve családja által, melyet szerény jövedelméből tartott, nyugodtan elviselt minden kellemetlenséget. A szeretet, melylyel egyetlen gyermekén függött, mindent kipótolt.

Mit bánta ő, ha a világ saját érdemeit nem ismerte el, ha minden tervei meghiusúltak, s a dicsőség helyett, melyet ifjú korában, mint az ország első nevelője, várt, most egy kis falu népszerűségét sem bírta megnyerni.

A sors a fiúnak fogja megadni, a mit az apától megtagadott: e remény föntartá őt az élet kisebb-nagyobb kellemetlenségei között.

Kevesebbet tanulunk tapasztalás útján, mint közönségesen gondoljuk. Ritka ember tudja azokat csak saját gyermekeinek javára is használni. Megbuktunk a pályán, s ugyanazon ösvényre vezetjük, melyen mi megbuktunk; újra átéljük ifjuságunk álmait, s tapasztalásaink ellenére bizalommal tekintünk a jövő elé, mintha e világon csak mi csalódhattunk volna.

Ez volt az öreg Zátonyi gyöngesége is. A ki minden tehetségei mellett alig biztosíthatta mindennapi kenyerét, fia fényes jövendőjéről ábrándozott. A dicsvágy, mely jellemének egyik fővonását tevé, vén korában abban találta kielégítését, hogy fia számára fényes terveket alkosson. Volt abban valami nevetséges és mégis megható, ha a szegény iskolamester elmondá, mire fogja nevelni gyermekét. Nem volt czél oly magas, mit elérhetőnek, sőt biztosnak nem gondolt, ha kis fia vonásait látta maga előtt. Csak az volt szomorú az egész dologban, hogy e fényes ábrándok a gyermek nevelésére rosszúl hatottak, s hogy a szegény fiú, kit apja mindég nagyra szánt, tulajdonkép semmire sem mehetett; már azért sem, mert anyja, nem osztozva férje reményeiben, a gyermek nevelésénél egészen ellenkező irányt akart követni.

A rektorné, vagyonos falusi gazdának leánya, szeretetből ment Zátonyihoz, s a nyomorúság, melyen átment, annál nagyobb gyűlöletet támasztott benne minden tudományos pálya iránt, minél inkább bámulta férje eszét. — Homlokod izzadtságával fogod munkálni földedet: ez áll a szentirásban — mondá sokszor, — nem esze, hanem a keze után él az ember, s én nem tűröm, hogy fiamat nyomorúságra neveljék. Legyen mesterember, legyen gazda, mint nagyatyja volt, de ne vesztegesse életét arra, hogy másokat olvasni tanítson.

A tudomány és iskolamesteri hivatal kapcsolatban tűntek fel a rektorné képzeletében, s a jó asszony

meg akarta őrzeni fiát azon nyomorúságtól, melyet maga tapasztalt.

Hogy a rektornénak ezen nézetei, melyeket tartózkodás nélkül kimondott, nem növelték fiában a tanulási vágyat, szükségtelen mondanom.

Az öreg Zátonyi azonban férfiasan meg akart küzdeni neje előítéleteivel, s látva, miként házi tanításával nem sokra megy, elhatározá, hogy iskolába küldi fiát. Kész vala ő minden áldozatra, melyekkel a terv kivitele szűk körülményei mellett járt volna. Mindent kiszámolt és rendbe hozott; de mit használt? Nincs ellenállhatlanabb oly nőnél, kinek szeretetén nem kétkedünk, főkép, ha erős meggyőződése ellen csak reményeinkkel léphetünk fel. Ezt tapasztalta a rektor is. Minél inkább közelített a pillanat, melyben fiával Sáros-Patakra készült menni, annál inkább ingadozott föltételében. Többnyire néhány nappal elutazása előtt a lelkésztől kért tanácsot: nem tartaná-e jobbnak, ha a fiút fél esztendeig még magánál tartja s a pataki iskolára jobban elkészíti? S ha a lelkész ellenkezőt tanácsolt is, Zátonyi az elhatározott napon mégis otthon maradt, s csak aztán panaszkodott gyöngesége ellen. — Meglátja a tiszteletes úr — mondá ilyenkor szomorúan, — feleségem makacssága elrontja gyermekünk jövőjét. Nem jó, ha a szülék annyira ragaszkodnak gyermekeikhez, hogy tőlök megválni nem tudnak. Önzés ez is, annál veszélyesebb, mert a szeretet palástjába takaródzik.

Az egész világ tudta, hogy e vádak Zátonyit magát legalább ép úgy illethetnék, mint feleségét; s maga a rektorné végre annyira meg volt győződve erről, hogy férje terveit, melyekről előre tudta, hogy nem sikerülnek, nem is ellenezte többé. Kik azonban e gyermeket ismerék, nem bámulhatták apja gyengeségét. Szeretetreméltóbb fiú nem vala az egész környékben. Észbeli tehetségeire nézve az öreg Zátonyi alkalmasint csalódott. A nyugtalan kiváncsiság, a bő beszéd, a tudákosság, szóval mindazon, idegenek előtt kellemetlen tulaj-

donok, melyek gyermekeknél észre mutatnak, hiányoztak fiában; de a kihez e gyermek közelített, lehetetlen volt őt nem szeretnie.

A nép nem érzelgős. Kemény élethez szokva, keményen bánik saját gyermekével is, idegenekkel épen nem sokat gondol; de a kis Lajos kivétel vala. Őt mindenki kényeztette, hozzá a legkomolyabb parasztok is nyájasan szóltak; őt a legzsugoriabbak is magokhoz hívták, s ha kalácsot sütöttek a háznál, megvendégelték; mindenki örült, a ki őt magával szüretre vagy kocsiján a mezőre vihette. Fia által az öreg Zátonyi is csaknem népszerűvé vált a faluban.

Részben szépsége okozta azon varázst, melyet a gyermek mindenkire gyakorolt. Külsőnk soha sincs nagyobb hatással jövőnkre, mint gyermekkorunkban, mikor az első benyomás, melyet reánk az élet tesz, azon módtól függ, a mint az emberek hozzánk közelítenek, s ezt azon hatás határozza meg, melyet mi reájok tevénk.

De nem a kék szemek, nem az arany fürtök, nem a kedves gyermekarcz, mely oly derült szelídséggel mosolygott mindenkire, hanem inkább a kifejezés, mely mindazt egy bájló egészszé olvasztá, hatott azokra, kik e gyermeket látták. Véghetetlen jóság volt kifejezve ez arczon, s mély érzés, minőt gyermekben ritkán találunk. Derült volt, s mégis különös szendeség mutatkozott egész magaviseletén. Csaknem osztozni kellett a lelkészné véleményében, ki mindig mondá: kár, hogy a kis Lajosnak nőni kell; ő sem szebb, sem jobb nem lehet e világon.

Noha az öreg rektornak szive boldogsággal telt el, ha fiára nézett, ez öröm nem volt aggodalom nélkül, valahányszor a jövőre gondolt. Ő bizonyosan nem hanyagolta el nevelését, s a kis Lajos többet tudott más egykorú gyermekeknél, kik tanulmányaikat a fölvett rendszer szerint folytatják; de mindez, rendes iskolai bizonyítványok nélkül, a fiúnak jövőjét nem biztosíthatta, s közelgett az idő, mikor számára pályát

kelle választani. Zátonyi, mint mindig, egy új nádparipát választott magának.

Fia teljes mértékben öröklötte zenészi szenvedélyét, s ahhoz képest, hogy csak apjától tanúlt, csinosan hegedűlt. A rektor új fellegvárakat épített e hajlamra. Egyes nagyobb zenészek fényes helyzetéről szólt, s fiát néha már ezek sorában látta. De ha a nehézségek s a bizonytalanság iránt elámíthatta volna is magát, melyek e pályán nagyobbak, mint bármelyiken: neje, ki a czigányok mesterségétől nem tudta megkülönböztetni a zenészetet, még kérlelhetetlenebb ellensége volt annak, mint a tudományoknak. A szegény asszony még azt is restelte, hogy fia hegedűlni tanúlt, s néha vasárnapokon egy vagy más gazda udvarán szivességből elhúzta nótáit. Nem hallotta-e saját füleivel, mikor a kisbiró őt egy ilyen alkalommal szőke czigánynak nevezte?

Mind e bajok és aggodalmak azonban szerencsésen eltávolíttattak.

Zátonyinak — mint mondám — a faluban egyedüli pártolója és barátja a molnár volt. «Nagy molnár»-nak nevezték, nem testi nagysága miatt, hanem mivel a Sajó mentén három mérföldnyire nem volt nagyobb malma senkinek.

Csalódik, a ki a nagyravágyást csak palotákban és udvarok körében keresi; hatalmas szerepet játszik az falvainkban is a nép azon osztályai között, melyeket közönségesen az aristokratiával ellentétben képzelünk, s melyek saját körükben ép annyi aristokrata hajlammal birnak, mint bárki más. A felsőbbséget sehol sem követelik szigorúabban, sehol sem ismerik el oly könynyen és általánosan e követeléseket, mint a nép között; csakhogy ezen aristokratia alapját a népnél majdnem kizárólag a vagyon alkotja. A telkes gazda, a ki szebb házzal vagy több marhával bír, tiszteletet követel és szomszédai többnyire zúgolódás nélkül hódolnak felsőbbségének; s midőn még a biró választása a gazdáktól függött, csaknem kivétel nélkül mindig a leg-

vagyonosabbakra adták szavazatukat. A molnár mintája volt e falusi aristokratiának. Középkori zászlós úr nem nézhetett le büszkébben jobbágyaira, mit ő azokra, a kiktől a malomvámot szedte. Minden mozdulatából kitűnt az öntudat, hogy a Sajó mentében az ő malmánál nincs nagyobb, egyet kivéve, mely három mérfölddel magasabban áll, de a melyet nem lehet az övéhez hasonlítani, mert korona-jószághoz tartozik és zsidó bírja haszonbérben. — Ki a kis vastag emberkét látta, ha malmában szüntelen pörölve körüljárt, s majd legényeit dorgálta, majd az őrlőkkel vitatkozott, itt kegyelmeket osztva és soron kívül töltetve fel egyeseknek gabonáját a garádra, ott szidva a türelmetleneket s mindig azzal végezve beszédét, hogy a kinek nem tetszik, máshová mehet őröltetni ; a ki, mondom, mindezt látta, nevetett néha ennyi méltóság fölött, de jaj neki, ha e nagy molnár észrevette. Ha gazdaember követte el a felségsértést, annak a sajógáti malomban bizonyosan nem őröltek többé; cseléd vagy siheder pedig nem kerülte el a verést. A molnár sokkal inkább becsülte önmagát, hogysem ily sérelmet megbocsáthatna. Senki sem tartá magát fontosabbnak, szükségesebbnek a világon, mint ő. A mi csak a faluban történt, mind ő tevé, sőt meggyőződése szerint, még messzebbre terjedt befolyása. Ha ő nem szól vala a főispánnal, midőn az egyszer erre járva, malmát megnézte, máig sem készült volna el a töltés, mely most erre megy. Kis Mihály gazda soha sem nyeri meg perét, ha ő nem ajánlja azt a főbirónak, s az egész falu annyiszor hallá mindezt, hogy végre elhitte, s a molnárt csakugyan hatalmas nagy embernek tartá. S e hibái mellett voltak neki jó tulajdonai is. Becsületessége ellen senki nem panaszkodott. Sokszor történt, hogy egy özvegy asszony, vagy más szegény ember életét ingyen őrölte meg, sőt midőn leánya született, malma egy egész nap vám nélkül járt ; mindez azonban nagyúri leereszkedéssel történt, hogy a ki jótéteményeit elfogadta, inkább megalázva érezte magát, mint

hálára kötelezettnek. Gazdag volt s azért tisztelték, goromba, és azért féltek tőle, s felsőbbségét senki sem vonta kétségbe; s még sem elégedett meg helyzetével. Minél inkább hódoltak szomszédai, minél inkább tűrték, hogy lenézi őket: annál inkább vágyódott magasabb, magához illőbb társaság után, s tulajdonkép csak ez volt a kapocs, mely őt Zátonyihoz köté. Zátonyi tudós ember volt, a ki könyveket írt és sokszor megfordúlt a földesúr házánál. Maga a főispán, kinek egyik rokonánál mint nevelő működött, mikor ő excellentiája utolszor a megyében volt, kedves barátjának nevezte, s a büszke molnár megtisztelve érezé magát ily férfiú barátsága által, s elkövetett mindent, hogy azt magának biztosítsa.

Mikor a kis Lajos tizenkét éves lett, felszólítá szüléit, adnák őt a malomba; ezzel a rektorné legforróbb óhajtásai teljesűltek, míg a fellegvárak, miket férje épített, elpárologtak. Zátonyi sokkal józanabb volt, hogysem a biztos jövőt, mely fia előtt nyílt, s mire az maga is kedvet mutatott, el ne fogadná; de ki bámulhatja, hogy a ki ez egyetlen gyermekének születése óta fényes jövendőjéről álmodozott, nem barátkozhatott meg a gondolattal, hogy őt molnárnak fogja látni. Igaz, csak reményeiről kelle lemondania; nem is voltak remények már, hanem ábrándok, melyekkel magános óráit vigasztalá; de ki bír lemondani fájdalom nélkül ábrándjairól?! S még azok közt is, a kik felsőbb körökben élve, az örömtelen fényt megunva, irígyléssel szólnak a nép boldogságáról, kevés van, ki gyermekét fájdalom nélkül láthatná a magáénál alantabb körbe szállani.

— Ki gondolta volna — szólt a rektor szomorúan; — mikor sorsom az ország egyik határáról a másikra kergetett, hányszor kértem Istenemet, hogy helyet adjon, a hol családommal megpihenhessek. Meglett. Gyökeret vertünk végre, én mint iskolamester, fiam mint molnárlegény. Ne vigasztaljon — tevé hozzá, midőn a lelkész, kinek ezt mondá, az előnyöket

kezdé felszámolni, melyek Lajosnak a malomba való fölvételéből várhatók; — ha fiam boldogságához vezet, nem panaszkodom semmi ellen. De ismerem fiamat, vannak keblének vágyai, melyek azon körben, hová lép, kielégítést nem találhatnak. Feleségem nem hiszi, s talán a tiszteletes úr sem; de Lajosomat Isten művésznek teremté, s az írásnak példabeszéde a vasfazék- és cserép edényről nemcsak a gazdag és szegények közötti érintkezésre illik, mire ott használtatik: — jaj annak is, a ki gyöngéd érzelmekkel durvább körbe lép; szétzúzzák, s nem gyanítja talán senki, hogy csak meg is sértheté.

Saját házában szegény Zátonyi ezekről nem szólhatott. Neje sokkal boldogabb volt, hogysem kételyeket tűrt volna. Ő már a gazdag molnár utódjának, a nagyszerű malom és terjedelmes földbirtok örökösének, a vidék első gazdájának látta fiát, s csakugyan úgy tetszett, mintha mind e reményeknek teljesülniök kellene.

A molnárnak volt egy, a kis Lajosnál két évvel fiatalabb leánya; s nem mondta-e számtalanszor, hogy ha a gyermekek később is úgy illenek egymáshoz, ő a rektor fiánál jobb vőt soha sem kiván magának? És ugyan hogyne illenének később egymáshoz, gondolá magának a rektorné, elmerengve a boldog jövő ábrándjain, mikor már most is az egész falu mondja, hogy ebből pár lesz s gyermek létökre már is szeretik egymást, s ha e szót gyermekekről használhatjuk, a viszonyban, mely Lajos és Mariska között csaknem találkozásuk első pillanatától fejlődött, csakugyan volt valami, a mit szerelemnek nevezhetnénk.

Szép, szeretetreméltó gyermekek voltak mindketten, jók és kedvesek; egyébként nem hasonlítottak egymáshoz.

Ha szomorú idők vonúlnak el valamely család fölött, megmarad azok nyoma a gyermekeken is. A kisded nem ismeri a nélkülözéseket, melyeken keresztűl megy, nem érti a gondteli tekintetet, melylyel szülei játékát

követik; a panaszok, melyeket hall, a könyek, melyeket lát, egyaránt megfoghatatlanok előtte; de a szomorú kör, melyben felnőtt, észrevétlenűl hat kedélyére, s a zajos gyermeki vidámság — életünk eme legtisztább boldogsága, — az egyetlen, a mit tőlünk senki sem irígyel, jókor eltűnik a gyermeknél, kit szülői gondok között neveltek föl. Lajos kitünőleg csendes gyermek vala, ábrándozó, szende még örömei közt is.

— Nézze csak fiamat — mondá Zátonyi többször, ha vasárnap délután a tiszteletessel a templom körül játszó gyermekeket nézte, — mennyire kiválik a többiek közől. Már most is meglátszik benne az ember, ki csak a tudomány és művészet körében érezheti jól magát; hej be kár, hogy nem keményebb kedélyű — tevé hozzá sóhajtva, — keményebb ércz lármásabban hangzik minden érintésre.

A gyermek feltünőleg nyugodt, de derűlt volt. Ha anyja neki téli estvéken József történetét vagy valami mesét mondott el, melyben a jó gyermek egész háznépére szerencsét hoz, vagy ha apja tanulás után vállát megveregette s mondá, hogy megelégszik: a szelíd gyermekarczon mondhatatlan boldogság kifejezése látszott. — E gyermek valóságos angyal — mondá egy öreg szomszédasszony; — már kinézése is olyan, minőnek az angyalokat festik: arany haja, mint a fénysugár, foly körűl fején. Sajnálom a rektornét! angyaloknak nincs maradások e földön. Nekem is volt két olyan gyermekem, s eltemettem mind a kettőt, mielőtt felnőttek volna.

A kis Mariska épen ellenkező, piros, víg, kedvesen csintalan gyermek vala. Nyájas csevegése elűzött minden gondot, s jöttében a csengő ének s a kedves gyermekhahota, mely őt csaknem mindig megelőzte, távolról hirdette a mezőn és faluban, hogy itt öröm közelít.

A rektor és molnár közötti barátság mindig szorosabb viszonyba hozta a gyermekeket is, s alig múlt néhány hónapja, hogy Zátonyiék Sajógátra jöttek, s már elválhatatlanokká lettek. Azon időt kivéve, mely

alatt Lajos atyjánál tanúlt, vagy a kis Mariska anyja mellett sok fészkelődés között kötött, majd mindig együtt voltak. A malom mögött a nagy tölgyek alatt, hol hő nyári napokban az őrlők megálltak, az erdőben, a Sajó partján ott ültek és jártak együtt. Ha a többi gyermekek játékaiban részt vettek is, azért csak együtt mulattak. Mariska csintalanságai Lajoshoz voltak irányozva, s ez csak kis barátnőjét követte szemeivel, lesve az alkalmat, melyben valamely kivánatát teljesítheti. S e szűntelen együttlét annyira hatott mindkettőre, hogy Lajos vidorabb, Mariska csendesebb lett. Mint két hang, mely, ha az egyik néhány fokkal magasabban szól, annál szebb összhanggá olvad; mint két szín egy napsugár fényében: ilyenekké váltak ők e szüntelen érintkezés s e közös örömök befolyása alatt. A különbség megmaradt, de a mi ellentmondónak látszott jellemökben, eltűnt. Mintegy kiegészíték egymást, úgy, hogy ha őket elválva gondoljuk, a kedves hatás, melyet személyességök mindenkire tesz, félig elenyésznék.

Mindezek kicsinységeknek látszanak, de hisz én csak egyszerű falusi történetet mondok el, s hallgatóim nem várhatnak meglepő változatosságot, melyet úgy is inkább csak regényekben találunk. Az élet, kevés kivétellel, sokkal csendesebben foly. Valamint az erdőben a téli álom után a fák ágait zöld lomb takarja, s őszkor a lomb lehúll s az ágak ismét szárazan állnak, a nélkül, hogy a fejlődést és fonnyadást fokozatonként észrevennők; valamint ott egyik fának sudara hatalmasan emelkedik ég felé, míg a másik fonnyadni látszik, a nélkül, hogy ismernők az erőt, melynek amaz növését köszöni, vagy meg tudnók mondani, hol és mily féreg rágja ennek gyökerét: ilyen többnyire az emberek élete is; az idő rendes folyamában vesz és nő a szerencse. Ritka fa, melyet villám dönte meg; s a szívek többnyire zajtalan csapások alatt vérzenek el.

Miután a kis Lajos a malomba jött, még szorosabbá lett a családok viszonya; de Zátonyiék állá-

sára nézve sem maradhatott e változás befolyás nélkül a faluban.

Gazdag embernek egyetlen leánya, falun mint városban, csaknem születésétől fogva sok fényes remény tárgya szokott lenni, s a falu jegyzője és többen a legvagyonosabb gazdák közől nem szivelhették, hogy Lajos évekig ápolt reményeiktől most minden valószinűség szerint megfosztja őket. Zátonyival a közvélemény lassanként részint megszokásból, részint mivel a rektor érdemei tagadhatatlanok voltak, már kibékült; most ismét jött-ment embernek nevezték, s Lajos valamennyiek előtt irígység, némelyek előtt gyűlölet tárgya lett. Szelídségét gyávaságnak, nyájasságát aljas kedvkeresésnek tulajdoníták, s épen mivel tudták, hogy a rektornét sértik, fiát azóta mindenki csak szőke czigánynak szokta nevezni.

Lajos sokkal érzékenyebb volt, hogysem e változást észre ne vette volna. Azon szerencsés vagy szerencsétlen egyéniségek közé tartozott ő, kik senki iránt nem maradhatnak közönbösek, s a kiket mások hidegsége szintúgy sért, mint a szivesség legkisebb jele boldoggá tehet. A hiúságnak egy neme ez is, de kétségen kívül csak a legnemesebb szívek hiúsága. Az ártatlan fiú nem értette ugyan a változás okát, kedélyére azonban az a hatása volt, hogy őt félénkebbé tevé. Az elevenebb Mariska a kedves pajtásán elkövetett sértéseket türelmetlenebbűl viselte el. Mióta a faluban úgy bántak Lajosával, apja egész büszkesége felébredt keblében. Mint egy kis herczegné járt a többiek között, s a kik hozzá közelítettek, bő mértékben visszanyerték, a mit Lajoson elkövettek.

A szívnek tulajdona is csak az ellenhatások által válik biztossá; s valamint azok, kik egymásnak birtokában keresik boldogságukat, körükből minden egyebet szívesen kizárnak: úgy semmi sem hozhat két embert közelebb egymáshoz, mintha magát a többiektől visszataszítva érzi. Így a viszony, melyben Lajos és Mariska boldogok voltak, szinte csak még szorosabbá lett.

A rektorné azonban aggodalommal nézte a közirígység jelenségeit. — Baj, ha az embernek egy nagy ellensége van, — mondá egyszer a lelkészhez, ki őt meg akarta nyugtatni; — de sok apró még rosszabb. Amaz egy csapással terítheti le az embert, de kitérhetünk előle; ezek aláássák a földet, s nincs menekülés. Minden bajnak az az átkozott hegedű az oka. Ha ez nem lenne, nem volna semmi, a mit fiam ellen felhozhatnának.

Mindamellett a kárhoztatott hangszer nemcsak Lajosnak, de mindazoknak, kik őt hallák, sok kedves élvezetet szerzett. Kivévén néha a földesúr házánál, — idegenek előtt most ritkán játszott; de ha a hosszú téli vasárnapokon a tiszteletes nejével, s a molnár és Zátonyiék családja a nagy kályha körül összegyűltek s Lajos hegedűjéhez fogott, még a molnár arczai is szelidebb kifejezést vettek föl, a rektorné pedig, minden ellenszenve mellett, örömittas szemekkel nézte fiát. — Be kár, — mondá sokszor az öreg Zátonyi, a tiszteletessel a malomtól haza felé ballagván, — a szegény fiú az elsőrangú művészek egyike lehetne, — és most —

— Inkább soha se tanítottad volna hegedűre a szegény fiút — szólt a rektorné, — legalább senki sem nevezné szőke czigánynak a faluban; s meglátod, ebből végre is még baj lesz.

Semmi sem igazolá e szomorú jóslatokat. Évek folytak változás nélkül. Lajos a munka között nőtt erős ifjúvá. Mariska a legszebb leánynyá serdült, s ha a versek, melyeket a jegyző fia, aranykarikás papiron, nevenapjára általadott, hizelgők voltak is, nem volt leány hét vármegyében, kire jobban illettek volna a régi dal szavai:

Nem anyától lettél,
Rózsafán termettél,
Piros pünköst napján
Hajnalban születtél.

Soha két ártatlan kebel biztosabban nem nézett a jövő elé, mint ők. Hisz Mariska Lajosnak mátkája volt,

mi állhatott útjában boldogságuknak? Mihelyt Lajos egy évi vándorlásból visszajő, az öreg molnár igérete szerint megtartják a lakodalmat; s ők olyan ifjak voltak mindketten.

Az öreg molnár annyira megszokta legényét, kire mindent bízhatott, annyira szeretni látszék őt, hogy maga volt, a ki mindig halogatta a vándorlás idejét. De végre Lajos tizenkilencz, Mariska tizenhat éves volt; a tiszteletes, a két család közös barátja s tanácsadója, mindinkább sürgette az elindulást, míg végre csakugyan kitűzték napját.

Lajos egy szép májusi reggelen indult el. Szülei, mátkája és a tiszteletes az erdőig kisérték a távozót. Itt vettek bucsút egymástól. Apja keblére szorítá s elfordúlt, hogy se ő, se az asszonyok ne vegyék észre szemeiben a könyeket. Mikor mintegy száz lépésnyire ment Lajos, megállott és visszanézett; a rektorné még egy áldást kiáltott egyetlen fia után, oly hangon, minőt csak anyáknak adott a természet; míg Mariska még egyszer kedveséhez futott, hogy őt még valamivel tovább kisérje. A szülők meghatva néztek e szerető pár után. Kezetfogva mentek egymás mellett egy nagy vadkörtefáig, melyet most virágai egészen elborítottak. Itt megálltak, s még egy ideig beszéltek egymással. Végre Lajos két kis ágat szakított le. Egyiket mátkájának nyujtá, kebléhez szorítá őt, s még egyszer bucsút intve kezével, elsietett. A szegény fiú nem is nézett vissza többé, — talán mivel érzé, hogy ha visszanézne, nem mehetne tovább.

Midőn Mariska visszajött, szeme tele vala könyekkel, de arczán megelégedés látszott, mintha mondaná: mégis én vagyok az utolsó, a ki tőle bucsút vettem.

— Ne sírj kedvesem — szólt Zátonyiné zokogva, — hisz jövő tavaszra visszajön, s akkor nem hagy el többé soha e világon.

— Tudom, tudom — válaszolt Maris, míg piros arczán könyek gördűltek le, — nem is azért sírok, csak hogy olyan nagyon szeretem fiát. Mikor utolsó

bucsút vettünk s Lajos ez ágat leszakította, felülről, mint az áldás, egész virágeső hullott reánk, s az öreg Bodóné, ki az egész falunak kártyát vet, mikor tegnap kértem, hogy nekem és Lajosnak is jövendöljön, azt mondta: nem is szükséges a kártyavetés, mert a ház, melynek fedelén a gólya fészket rakott, nem olyan biztos, mint a ki szeretőjének, ha útra ment, szivében készen tartja helyét. De egy esztendő mégis sok és a malom oly üres lesz Lajos nélkül.

II.

Eleinte úgy látszott, mintha Lajos eltávozása senkinek nem esnék nehezebben, mint gazdájának. Mióta kedves legénye elment, boszúságot látott, a hova csak nézett. Az őrlők szemetes búzát hoznak, a legények csak szájokat tátják, a Sajó is kétszer áradt meg három hét alatt; mintha minden csak azért volna a világon, hogy őt boszantsa. Szidta legényeit és az őrlőket, néha megverte kocsisát, s ha a tiszteletessel vagy Zátonyiékkal találkozott, órákig elpanaszkodott az ostoba czéhbeli törvény ellen, mely a legényeknek kötelességül teszi a vándorlást, s mi miatt neki most jöttment himpellér ficzkókat kell fogadnia Lajos helyett. Pedig szeretné látni azt a malmot, a hol valamit tanúlhatna, a ki nála tanúlt. Rossz kedvét most még Mariska sem űzhette el; sőt miután a molnár azon nem ritka egyéniségek közé tartozott, kik, ha magok vígadnak, nem foghatják meg, miért nem nevet az egész világ, s ha magok rossz kedvűek, nem értik, hogy' mosolyoghat valaki körükben: ha leánya őt fel akará deríteni, csak szidta könnyelműségét, mivel Lajost feledve, megint nevetni és dalolni tud. Pedig soha sem volt vád igazságtalanabb.

Mint a rózsa néha lehajtja harmatos fejét, de azért szintoly derűlt színekben áll, mint egyébkor: ilyen az, a kit a vidámság isteni adományával áldott meg az ég. Ilyen volt e napokban Mariska is. Le kell törni a vi-

rágot, levelenként széttépni kelyhét, hogy elveszítse az örömszínt, melylyel a természet fölékesíté. Az élet és az emberek megteszik néha ezt is.

Ez időben épen változás történt a megyei tisztviselők közt. Egy szolgabíró meghalt; a sajóháti járás esküdtjét tették helyette ideiglenes szolgabírónak, e helyett pedig egy fiatal embert választottak, ki, miután iskoláit végezte s erejét többféle pályán megkisérté, apja halála után ősi telkére vonúlt vissza, hol egy év alatt azt a keveset is elfeledte, a mit tanúlt. Miután az előbbeni esküdt halála után az a kérdés forgott fenn: vajon a helyettesítés választás vagy főispáni kinevezés útján történjék-e, az ügy az egész megye figyelmét magára vonta. Azon nap, melyen Ékesyt megválasztották, fontos politikai győzelem napjának tekintetett, s az új esküdt, főleg a sajóháti járásban, melynek kisebb nemessége magát benne képviselve látta, egy ideig a legnépszerűbb ember volt.

Miután a molnár jelleménél fogva szigorúan ragaszkodott minden jogához, csaknem szűntelen perben állt molnár szomszédaival, s ily ügy alkalmával, melynek elintézésére a főszolgabíró lőn kiküldve, történt, hogy Ékesy esküdt úr a malomban megfordúlt.

Meglehet, hogy Ékesyt sok ember nem tartá vala szeretetreméltó embernek. Arczának éles vonásai, a rikácsoló hang, a hízelgés, melylyel felsőbbekkel, a gőg, melylyel alattvalóival bánt, az iszonyú hahota, melyre főleg saját mondatai fölött fakadt, vagy ha a főbíró és alispán valami tréfásat beszélt: e vegyűlete a gőgnek és alázatosságnak, az úri és inasi rossz tulajdonoknak, sokakra talán kellemetlen hatással lehetett; de azért voltak, kik az esküdtet csakugyan fájin embernek tartották, értve e szép szó alatt oly úri embert, ki ha az útczán végig megy, megérdemli, hogy megnézzék. E csodálói közé tartozott a molnár is. Felfogása szerint nem volt ember a vármegyében, a kit az Isten inkább úrnak teremtett volna. Tekintélyes emberré tevé őt már azon mód, a melylyel bajuszát hegyesre

pödré, s magatartása, ha falusi bíróval vagy más alattvalóval szólott, s kezeit hátra téve, lábait kissé széttámasztva, térdeit felváltva meghajtá s így testét különös mozgásba hozta, mitől a néző csaknem elszédült. Hát még a méltóság, a mint pipázás közben köpni tudott, miben az amerikai szövetséges államok minden polgárát felülmúlta. Csoda-e, ha a mi esküdtünknél – főleg miután, a molnár hite szerint, az imént érintett pört az ő befolyása következtében döntötték el kedvezőleg – csoda-e, mondom, ha csakhamar senki sem volt a malomban kedvesebb vendég. Ékesy mindennapos lett a házban, s jól esett a molnárnak, ha a bírák, oda hivatva, levett kalappal állottak a vármegye esküdtje előtt, míg ő kényelmesen tovább pipázott háza előtt, mintha maga is esküdt vagy szolgabíró volna már.

Mariska szépsége vagy csak a molnár vagyona volt-e, a mi Ékesyt arra bírta, hogy a leány ellenszenve daczára is folytassa udvarlását, bajos volna meghatározni. Az emberi kebel a szép és aljas tulajdonoknak oly csodálatos vegyületét hordja magában, hogy az érdek a legnemesebb s az érzelem a legaljasb emberekre is mindég gyakorol befolyást; annyi azonban bizonyos, hogy néhány hét múlva ép oly kevés kétség lehetett az esküdt szándokai iránt, mint az iránt, hogy a molnár szívesen látja leányának ezen új udvarlóját. Ki azelőtt minden alkalommal említé Lajost, most, ha csak nevét mondták is ki, már másra fordítá a beszélgetést; szóval egész magaviseletéből kitűnt, hogy előbbi összeköttetéseit minél lazábbakká igyekszik tenni. — A rektorné mindég nyugtalanabbá lett s álmatlan éjeket töltött. Aggodalmaiban mindenki osztozott, a kivel csak szólott. Csak Mariska és Zátonyi néztek bátran a jövő elé; amaz, mivel bízott saját szivében, s meg volt győződve, hogy apja jobban szereti őt, hogysem oly valamire kényszerítse, a mi által örökre szerencsétlenné válnék; Zátonyi meg, mivel emberismereténél fogva lehetetlennek látszott előtte, hogy valaki

másnak eljegyzett mátkája után járjon, vagy hogy a molnár ünnepélyesen adott szavát megszegje.

Így múlt el a nyár. Beszüreteltek. A tarlók egy része föl vala szántva, itt-amott már új vetés is látszott, vidám zöldjével vigasztaló reményként terülve el a dérsárgította rétek és mezők közt. Megváltozott a fák színe; arany vegyült a fejér nyárfák ezüst lombja közé; az erdőben vörös foltok látszottak, s a finom szálak erdőn és mezőn, a hosszú ősz eme hirdetői, ezernyi fonállal szőtték körül az ágakat, de nem bírták lekötni a hulló lombot. Már a legkisebb szellő érintésére száraz levelek szállongtak a fák között ide s tova. Vasárnap volt. Mariska, mint Lajos távozása óta szokása, magányosan ült egy facsoport alatt a malomtól nem messze, s míg szemei majd az égen uszkáló könnyű fellegeket, majd a Sajó csöndes folyását kisérték, eltávozott kedvesére gondolt. Mit is tehetett volna egyebet? Elvégezte dolgait, s tudta, hogy apja nem szereti, ha Zátonyiékhoz vagy a tiszteleteshez jár, s hogy vele Lajosról beszélnie sem szabad többé. Itt, hol annyiszor járt kedvesével, legalább szabadon gondolhatott rá. Mintha a lomb róla susogna, mintha a folyó tükréből is az ő képe mosolygana felé; itt Maris nem érzé magát egyedül, s a múlt emlékeinél elfeledte sok baját, melyek között töltötte életét, mióta Ékesy a malomba jár.

— Milyen bolond ember az az Ékesy — szólott magában, míg Lajos utolsó levelén függöttek szemei, melyet többször elolvasva, még mindég nem hajtott össze, mintha szemei nem tudnának megválni a kedves vonásoktól; — azt hiszi, hogy végre majd elfelejtem Lajosomat. A Sajó nem foly el hamarébb egyik határról a másikra, mint változik a leányszív: ezt mondta apám a minap. Igaz, e folyó partján sok tárgynak veti vissza képét; de valamint mély közepén, le egészen addig, a hol a Tiszába szakad, mindég csak az ég tükrözik: úgy Lajos képe sem vesz el szívem mélyéről soha, soha!

Míg Mariska a Sajó partján mindinkább elmerült ábrándjaiba, addig apja elvégezve délutáni álmát, melylyel a hosszú vasárnapokat rövidíteni szokta, fölkelt a lóczáról, pipára gyujtott, s fölnyitva ablakát, kinézett. Az ablak nem a Sajóra, hanem az udvarra, kertre és ezen túl a termékeny térségre szolgált, mely a Sajót a hegyektől elválasztja. Itt látta földjeit, a fölszabadúlt réten legelt a falu csordája között kilencz tehene, s távolabb a város és hegyek látszottak, hol háza és szőlei voltak. Bő volt a termés, s a szüret is megfelelt a várakozásnak. Megtelt a pincze; új évig sem bírják kicsépelni, a mit a csűrben összeraktak, s a padlásra sem fér többé a vámba szedett gabona. A molnár megelégedéssel tekintett végig gazdaságán, s a boglyák, a kazlak fölött, melyek a kert mögött látszának; nem büszke, csak a gazda által ismert öntudat emelte keblét, hogy takarmánya tavaszig nem fog elfogyni. Viszszagondolt azon időkre, mikor legénykorában először ide jött. Mennyi minden változott azóta; maga az özvegy molnárné, kivel a malmot kapta, sem ismerne most saját házára. Födele új, fala új, kerekei újak, csak a hely maradt a régi, s mégis csak annak köszönheti szerencséjét, hogy a malomba jutott. — Csak megfészkelhesse magát az ember egy helyen, csak itt álljon meg erősen, a többi magától jön. A malom kereste a földeket, a földek a szőlőt, a szőlők a házat; s végre mégis mindent vén feleségemnek köszönök, — Isten nyugtassa meg szegényt, most úgy sem élhetne többé. Nyalka legény voltam akkor, s a faluban azt mondták, kár, hogy magamat pénzért eladtam; mintha bizony azok, kik magokat ingyen adják el, nem koptak volna meg szintúgy, mint én. A kovács, ki akkor leginkább nevetett, ott dolgozik rongyos viskójában, s a bíró fia, ki akkor állott katonának, mikor megházasodtam, most mint vén obsitos koldúl házam előtt. Engem tisztel az egész világ. Hiába, a kitől valamit várnak, mindenki támogatja azt, mint a gyümölcs-terhelte almafát. Úr vagyok; hát még ezentúl! — Ekkor Marisra gondolt, s

Ékesyre, a szolgabíróságra és alispánságra, a czímerre s kiváltandó nemesi jószágokra, az unokák unokáira. Nem is vette észre lelkesedésében, hogy rég kiégett pipája, s még a füst is csak képzelődés, melyet szájából ereget.

Gondolatai közepett egy hintó vonta magára molnárunk figyelmét. Az egyenetlen sebességből, melylyel az az országúton majd vágtatva, majd lassan haladott, a mint a kocsis lovainak gyöngeségét vagy azon intéseket vette tekintetbe, melyek időről-időre háta mögött hallatszottak, oly tapasztalt ember, mint a molnár volt, könnyen észre vette, hogy a hintót előfogat húzza; a forgós huszár a bakon arra mutatott, hogy benn a hintóban a nemes vármegyét viszik. Sokkal jobb összeköttetései voltak a járásban, hogysem attól félhet vala, miszerint az előfogatot az ő lovai fogják felváltani, azért nyugton, sőt valódi gyönyörűséggel követte a hintó mozdulatait. Hisz a forgó és előfogat épen oda illettek ábrándjai közé. Egykor, ki tudja mi hamar, előfogattal s a bakon forgós hajdúval jár majd Mariska is.

A hintó egyszerre csak elhagyta az országútat.

— Biz' Isten, ide tartanak. Nem is tudom, ki lehet, talán maga az alispán? Julis te, Vikta, — kiált a molnár. — Átkozott leányok, utoljára valamennyien elmentek a templomba, s ha vendég jő, még cselédet sem talál aháznál. Vikta, Julis! — ordított a gazda újra, míg a hívott leányok végre előkerültek.

— Megint aludtatok? Látott-e az ember ily álomszuszikat?

— Mit csináljon az ember — válaszolt Vikta rossz kedvűen; — dolgozni nem lehet, mert a tiszteletes tiltja; tánczolni meg nem szabad, mert kelmednek nem tetszik.

— Csak az volna még hátra, — te nyelves, te kofa! Mossátok ki hamar a poharakat, s hozzatok föl két czilindert abból a 34-diki egriből, jobbról a pinczeajtó mellől. Maga az alispán jön.

— Nem a biz' a, — szólt elkedvetlenedve Julis, ki e hírre nagy érdekkel nézett ki az ablakon; — hisz ez nem Miska, hanem Jancsi.

— Persze hogy Jancsi, — kiáltá Vikta földerűlve. — Már pödrött bajuszát is látom.

— Igaz, csak a főbíró, — szólt a molnár nyugodtabban; — hát csak a miskolcziból hozzatok föl balról a pinczeajtó mellől.

— Hát Jancsinak? — kérdezé Vikta.

— Annak is adhatsz egy pohár bort, de csak idevalót, érted-e? — S ezzel a molnár már követni akarta a szolgálókat, ha eszébe nem jut, hogy a főbírónak az utolsó tisztujításkor háromszáz forintot adott kölcsön, miből eddig irásán kívül egyebet nem látott. Elhatározá tehát, szobájában várni be vendégét. Nyugodtan ablakához állott, s csak akkor ment ki vendégei elé, mikor az ablak alatt elhajtottak s már az ajtó előtt állt a kocsi, — sajnálva, hogy Jancsin és a szolgálókon kívül nem volt több tanúja azon fesztelenségnek, a melylyel ő molnár létére fogadja a főbírót.

— Isten hozta a teéns urat — szólt, alig billentve meg kalapját, míg a bíró Jancsi segedelmével kiszállt a hintóból. — Jó napot Ékesy... Vigyék azt a kocsit az állás alá... Méltóztassék besétálni; talán egy pohár borral szolgálhatok.

S ezzel a molnár fölnyitva a konyhába vezető ajtót, beereszté vendégeit. A főbiró egész magaviseletében különös ünnepélyesség látszott. Ékesy sokat-mondólag köszörűlte torkát, s egyet köpött, midőn a szobába lépett. Jancsi, mint látszik, legújabb dolmányát húzta fel. — Mégis csak abból az egriből hozhatsz föl — súgott a molnár Vikta fülébe; s ezzel bement ő is.

Eleinte csak általános dolgokról folyt a beszélgetés. A főbiró a molnár szüretjéről, ez a főbíró felesége felől tudakozódott; de miután Julis a két czilinder egrit s a csengő poharakat az asztalra téve, eltávozott, s a molnár vendégeivel az első poharat kiürítette, komolyabb irányt kezdett venni a beszélgetés.

— Fogadni mernék — szólt a szolgabíró, midőn poharát az asztalra tevé, — Farkas úr ki nem találná, mi járatban jövünk házához. Pedig fontos ám a mi dolgunk, úgy-e öcsém?

— Fonto· bizony, — visszhangzá az esküdt.

— Tudom már — szólt a molnár rosszkedvűen, — bizonyosan újra szomszédom adott fel a nemes vármegyénél; pedig hazudik, ha azt mondja, hogy az én malomgátam szorítja ki rétjére a vizet. A gát egy hajszállal sem magasabb, mint azt maga a teéns úr kimérte az inzsellérrel.

— Nem vízrűl van itt szó, Farkas uram, hanem tűzről. Nem feladás hoz minket ide, hanem itt akarjuk találni a feladást, vagy megadást, vagy általadást. Mi pedig a gátat illeti, különösen azért jöttem, hogy minden gátokat elhárítsak; úgy-e, öcsém?

A molnár nem tudta még tisztán, mihez tartsa magát; de miután észrevette, hogy a főbíró tréfál, nevetett. Ékesy hahotája az állásig kihallott. Bogasy főbíró, ki, más egyéb tulajdonsága mellett, a megye leghíresebb toasztozója volt, nyugodt maradt. Az általános elismerés, melylyel találkozott, most, mint egyébkor, csak arra bírta őt, hogy nyugodtan kiürítve poharát, újra megtöltse.

— Nem értem a teéns úr czélzatait — szólt a molnár jókedvűen.

— Meghiszem, barátom — mondá a szolgabíró. — Mi házas- és özvegy emberek nem értjük a buzgóságot, melylyel az efféle nőtelen legény szabadságától szabadúlni kíván, s az embert kéri, hogy kérője legyen; de volt idő, mikor mi is fiatalok voltunk, mikor mi is azt hittük, hogy az öröm, mint az iskolásfiú sárkánya, csak akkor repűl magasra, ha megkötik. Igyunk egy pohár bort e szép ostoba idők emlékére!

Farkas gazda most már tökéletesen megérté a főbíró czélzatát; s ha az első benyomásnak enged, nyakába borúl vala az összes járásbíróságnak, s eljegyezte volna Mariskát, még mielőtt megkérték. De mint a

hajó, mely elegendő terhet hord: úgy az olyan ember sem billen föl egy könnyen, a kinek telvék zsebei. Miközben kiüríté poharát, visszanyerte nyugalmát, s csak azt jegyzé meg, hogy a főbiró úr rendkívül jó kedvében lehet.

— Nem akarják megérteni példázgatásainkat, öcsém, nyiltan kell szólanunk — mondá a főbiró mosolyogva esküdtjének. — Én tehát minden sujtás és csűrés-csavarás nélkül kimondom, hogy Ékesy öcsémmel leányt kérni jöttem a nemzetes úr házához.

Bogasyt nagy szónoknak tartották a megyében. Elbeszélt félórákig a nélkül, hogy a tárgyat kimeríté vala s ha kivánták, tíz poharat köszöntött fel egy huzamban; de soha semmiféle szónoklat sem hatott jobban hallgatóira, mint az egyszerű szavak, melyeket a molnárnak mondott. — A gondolat, melyet egykor, magányos óráiban, mint hiú ábrándot, sóhajtva el kelle utasítani magától, — a remény, mely, mióta Ékesy házához jött, napról-napra erősbödött, de mindeddig mégis csak bizonytalan remény maradt: most már teljesűlt. Tekintetes asszony lesz leányából; most immár bevégzett tény az, bármit mondjanak a tiszteletes, a szomszédok, a földesúr, az egész vármegye. Megtörtént dolog, melyet többé nem lehet elvitázni, hogy leányát maga a főbíró kérte meg Ékesy számára.

Ha Ékesy helyett a szomszéd járás esküdtje kérte vala meg leányát: első pillanatra akkor is szint oly boldognak érezte volna magát. És nem volt-e Ékesy fiatal legény, nem volt-e derék legény? A ki őt pitykés dolmányban, pörge kalappal, rövid szárú, csúcsos kupakú tajtékpipával látta, — s ki látta őt valaha másképen? — nem volt-e kénytelen megvallani, hogy az egész megyében nincs nyalkább legény? Magas termete, a szikár tagok, a hegyes orr, a vékonyra pödrött bajusz, a feje közepén hegyes üstökbe összekefélt haj, az egész sovány alak mintegy arra látszottak teremtve, hogy a leányok szívébe belé fúrja magát. Éles hangja diadalmasan hatott át a kortes-zaj tengerén; miért ne találna

végre útat Mariska szívéhez is? Farkas uram, ki midőn saját vágyait követé, egyszersmind legfőbb kötelességét vélte teljesíteni, boldognak érezte magát; de sokkal tapasztaltabb ember volt, hogysem belső érzelmeit elárulja azok előtt, kik tőle valamit kérnek. Miután egy pohár egrivel lecsillapítá első fölgerjedését, látszatos közönbösséggel csak azt jegyzé meg, hogy Mariska még fiatal, s hogy csakugyan nem gondolná senki, mennyi szerencsét tehetett volna már addig is. — Igaz, — tevé hozzá, — a leány csinos, s miután mindenemet ráhagyom, maholnap nem áll rosszúl, a ki őt elveszi. Azt a jószágot, melyet Sajógáton zálogban bírok, s városi házamat és szőlőimet mindjárt átadom vőmnek. Hála Isten ő szent felségének, adott annyit, hogy jusson is, maradjon is.

Ékesy ez utolsó szavaknál nagy lélekzetet vett s egyet köpött utána; a főbíró nem kétkedve győzelmén, biztosan folytatá ostromát. — Épen mert a kisasszony fiatal, azért kérjük meg — szólt nevetve, — ha vén lenne, nekünk sem kellene, nemde, öcsém? És a mi a szerencsét illeti: Farkas uram annyira köztiszteletben áll, hogy kétségen kívül sokan vágyódnak Mariska kisasszony keze után.

A molnár csaknem megzavarodott örömében, mikor leányát kisasszonynak nevezték, s hallá, mily tiszteletben áll a megye előtt.

— De — tevé hozzá a főbíró emeltebb hangon — a mi a szerencsét illeti, Farkas uram, a valóságos szerencsét, melynél természet szerint nemcsak a jelen pillanatra, hanem a jövőre is kell tekintenünk, ne vegye rossz néven, tisztelt barátom, de leánya nagyobb szerencsére nem számolhat, mint Ékesyvel. Nem azért mondom, mert öcsém. Nekem annyi öcsém van (Bogasy úr osztályoknál sokallotta is számát), annyi öcsém és bátyám, én igazságos tudok lenni atyámfiai irányában is. De nincs egy sem esküdtjeink közől, kire szebb jövő vár. Hogy jövő tisztújításkor szolgabíró lesz, most is már kicsinált dolog, s aztán mi akadályoztatja őt

fölebb menetelében? Én nem! Nem én, Farkas uram; ha arról lesz a szó, hogy helyettem főbíró legyen, szívesen engedek neki helyet. Ha arról van szó: ő legyen-e főbíró vagy én, visszalépek; emlékezzék rá, Farkas uram, én visszalépek.

A főbíró oly érzékenyen szólt, hogy a gazda, kire az egri bor szintén nem maradt hatás nélkül, megindúlva törölte szemeit, míg Ékesy roppant határozottsággal köpve egyet, megesküdött, hogy ő azt bizony a világ kincseért sem teszi, hogy üsse meg a mennydörgös mennykő, a ki olyasmit csak gondolni is merne, hogy a sajóháti járásban más legyen főszolgabíró, mint Bogasy úr.

— Tudom, öcsém — szólt az előbbi nyájasan, — ismerem szívedet; de utóljára sem tőled függ és a megyének több járása is van. Én csak azt akartam mondani, hogy előbb-utóbb főbíró lesz belőled. Hígye el, Farkas uram, főkép ha feleségével egy kis pénzhez jut, s ősi jószágait kiválthatja, végre még alispán lehet; azután tudja Isten, mire viheti. Ha nekem leányom volna, azaz férjhez adható leányom, soha sem kivánnék magamnak jobb vőt.

— Hát én mondtam-e egy szóval is, hogy jobbat kivánok? — szólt a molnár, ki már nem bírta eltitkolni érzelmeit. — Itt a kezem. Mariskám Ékesy felesége lesz. A mi pedig a jószágot és szőlőket illeti, nálam egy szó annyi, mint száz.

— No, mit mondtam? — szólt a főbíró összecsapva kezeit; — nem megmondtam én neked, hogy ha én kérem fel régi, kedves, jó barátomat, nem tagadja meg. Nem megmondtam-e, öcsém? Borúlj nyakába s köszönd meg jövendőbeli ipad szivességét.

Az esküdt, ki eddig egészen főbírájára bízta az ügy vezetését, s csak az által mutatta rendkívüli érdekeltségét, hogy szétterpesztett lábain sebesebben ingadozott, mint vallatásoknál szokása volt, s hogy még hegyesebbre pödörte bajuszát s még többször és még nagyobb elhatározással köpdösött: e felszólításra most

nyakába borúlt a molnárnak, megcsókolta jobb és bal arczáját, s éles hangon, szokott ékesszólásával, melynek elismert érdeme volt, hogy senki sem tudott gyorsabban beszélni, adta elő köszönetét.

Miután, Bogasy főbíró úrral egyetértve, én is azt hiszem, hogy azt, a mit Farkas uram Ékesy szavainál érzett, csak apa foghatja föl tisztán — s ez is valószínüleg csak midőn saját leányáról van szó — elhagyom az esküdt köszönő-beszédét, valamint szintén a czifra köszöntést is, melyben a főbíró Ékesynek és Mariskának annyi boldogságot jósolt, hogy azt az esküdt, ki azalatt poharát kezében tartva, egyhuzomban mosolygani iparkodott, maga is megsokallotta.

Kiüríték poharaikat, s Farkas uram egy új czilinder bort akart felhozatni a pinczéből. Azonban a főbíró a kisasszony után kérdezősködött, s Ékesy csakhamar észrevette, hogy Mariska közelg.

— Hát hídd be, öcsém; hadd mondjam el kérésedet neki is, — szólt a főbíró, — úgy hozza magával a dolog formája.

— Majd behívom én, — szólt a gazda. S alig hogy kiment, Mariska egy percz múlva kérői előtt állt.

A főbíró, oly ember módjára, ki nem először jár el hasonló dologban, czikornyás szavakban adta elő kérését. Ékesy a legédesebb arczokat vágva hallgatta szószólóját.

— S mit mond ehhez a kisasszony? — így végzé a főbíró.

— Mit csúfolódik a teéns úr, — szólt Mariska, s remegő hangján meglátszott belső megindulása. — Nem vagyok én kisasszony.

— Nem azt kérdeztem én, galambom — ingerkedett a főbíró, — feleljen csak kereken kérdésemre; eltérésekkel, kétértelműséggel, hallgatással nem megy velünk semmire.

Maris, mielőtt felelne, egy kétkedő tekintetet vetett apjára; de az meg levén győződve, hogy leánya az ő akarata ellen nem mer szólani, oly jókedvüen mosoly-

gott a főbíró szavaira, hogy a leánynak visszatért bátorsága.

— Ha a teéns urak azt akarják, hogy kereken kimondjam véleményemet — szólt elhatározottan, — hát kimondom: hogy nékem Ékesy úr nem kell, s hogy igen kár volt a teéns főbíró urat ide fárasztani, miután rég tudja szándékomat.

Ékesy csak mosolygott e szavakra, a főbíró meg nevetni kezdett. — Már miért szomorítja szegény öcsémet? Miért tetteti magát, lelkem, mintha csakugyan nem szenvedhetné?

— Bizony nem is kell nekem — szólt Maris, kinek, főleg midőn Ékesy kényszerített mosolygását látta, haragjában könyek tolúltak szemeibe. — Nem is szenvedhettem soha sem.

— Eszem a lelkét, be szépen tud haragudni, kedvesem — szólt a főbíró, kinek a kedve Mariska haragjával nőni látszott. — Valóságos szerencse, hogy házasember vagyok, máskép magam is beleszeretnék. S milyen komolyan szól; az ember azt hinné, hogy szegény öcsémet gyűlöli, pedig...

Azon mód, a mint a főbíró az egész dolgot fölvette, lecsillapítá a molnár haragját, ki máskép leánya határozott föllépését nem vette volna oly jókedvüen; de épen ez fájt leginkább Marisnak. Keble szorúlt, mintha meg akarna repedni, s mikor körültekintett, részvétel helyett még csak komoly ellenzést sem talált, melylyel szembeszállhatott volna.

— Hogyne gyűlölném őt — szólt a leány a legnagyobb indulattal, megvető tekintetet vetve Ékesyre, — mikor olyan rossz, alávaló hazug ember, ki a teéns úrnak bizonyosan azt beszélte, hogy szeretem: pedig tízszer mondtam neki, hogy szívemet és szavamat más bírja; itt, ugyane helyen mondtam neki.

— Már arról csak nekem is kellene valamit tudnom, — szólt a molnár, ki a további hallgatást tekintélyével nem tartá megegyeztethetőnek.

— Nem is apám uram tudta nélkül történt —

mondá Maris bámulva; — nem mondta-e százszor, hogy ha Lajos vándorlásából visszajő, felesége leszek?

— Ördögöt mondtam én olyan ostobaságot — szólt a molnár, haraggal akarván elütni zavarodását, — vagy ha mondtam, hát tréfából mondtam; vagy megkértek-e a maga rendjén, volt-e kézfogás, gyürűváltás? Majd bizony én egy jött-ment sehonnainak, egy olyan embernek adlak feleségűl, kit csupa kegyelemből tanítottam ki.

— Hát arról a szőke molnárlegényről szól — kérdezé a főbíró jókedvűen, — annak a hóbortos rektornak a fiáról, a kit szőke czigánynak neveztek? No ez jó, ez csakugyan kapitális egy gondolat. — S a főbíró annyira nevetett e gondolaton, hogy végre a molnár is nevetni kezdett, s mikor amaz fülébe sugta, hogy a szeretőket legjobb magokra hagyni, szinte kaczagva ment ki a főbíróval. Miből azonban egyáltalában nem következik, hogy Farkas uram nem boszankodott belsőképen. Csakhamar kitört az belőle egy kis káromkodásban: hogy majd megtanítja ő így meg amúgy engedelmességre azt a rossz leányt.

— Föl se vegye, Farkas uram — szólt a főbíró jókedvűen. — Megszelidűl ő magától is. Akármit beszél most, a lakodalomnál mégis csak igent mond. Csak nem kell elveszteni a flegmát. De úgy látszik, Ékesy nem sokra ment, — szólt, a ház felől közeledni látván esküdtjét. — No öcsém, ugyan hamar végeztél.

— Mariska rosszkedvű, — válaszolt emez, szintén nevetésre kényszerítve magát, mi közt azonban belső haragja látszott. — Csak úgy szórta a szitkokat, s mikor kezénél fogva meg akartam nyugtatni, kiragadta magát és elszaladt. Mind azért az átkozott molnárlegényért, de ha egyszer kezem közé kerűl — —

— Tréfaság, öcsém, csupa tréfaság — szólt a főbíró. — Ha szitkok helyett egyebet szórna, még akkor is csak nevetni kellene. Bírjuk Farkas uram szavát, a többi tréfadolog.

— Majd megmutatom én, ki az úr a háznál — szólt a molnár.

— Soha se nehezteljen, tisztelt barátom. Becsületes leánytól nem is várhatni mást. Csak nem mondhat igent, mihelyt megkérik. Egyik elpirúl, másik, ha hozzá nyúlnak, kiragadja kezét s elszalad, a harmadik meg talán kezével is védelmezi magát. Egyik szelídebb, másik tüzesebb, de végre mindenik csak megadja magát. Olyan az a leányféle, öcsém, mint a mézesszájú méhecske. Megszúr, ha hozzá nyúlsz, de csak egyszer, — aztán elveszti fulánkját.

E szép hasonlatosság, melyet a főbíró, hogy hallgatóinak figyelmét valamikép ki ne kerülje, különféle formákban többször ismételt, tökéletesen megnyugtatta a molnárt is. Az egész társaság jókedvűen tért vissza a szobába, s az újra megtöltött czilinderek előtt minden egyébről megfeledkezett.

Késő éjszakáig folyt a mulatság, pohár poharat, tréfa tréfát, czilinder czilindert követtek. Felköszöntöttek, kezet csaptak, megölelték egymást. Az esküdt főbíráját, ez az esküdtet, mindketten a molnárt, s a molnár mindkettejöket a világ legderekabb emberének mondá, — s tán annak is tartotta; szóval, három vármegyében nem mulatott ez este senki jobban a molnár vendégeinél.

Megtörtént, hogy valamint többnyire mindhárman egyszerre szóltak, úgy egyszer véletlenül mindhárman egyszerre hallgattak, s akkor a molnárnak úgy tetszett, mintha zokogást hallana.

— Ni, hogy sír mérgében — szólt nehezedő nyelvvel; — de a méhecske is szúr és... hogy' is mondta a teéns úr?

— Aztán elveszti fulánkját — pótolá ki a főbíró.

— Mindez csak azért van — szólt ismét a molnár, — mert azt a haszontalan szőke czigányt szereti. Koldús, valóságos koldús még az apja is, mégis azt szereti.

— Tréfaság — szólt megnyugtatólag a főbíró, — valódi tréfaság!

— Úgy-e bár? Én is azt mondom — szólt a molnár. — Mit tehetünk mi róla, hogy oly zokon veszi.

— Az csak neki baj — jegyzé meg az esküdt nagy philosophiával, míg a poharakat újra megtölté. — Igyunk egészségére.

S ittak és lármáztak és nevettek. Mariskának baj, hogy oly zokon veszi! Miért ne vigadnának azért mások?

III.

Még aludtak a molnár és vendégei, s alig kezdett szürkülni, mikor Mariska másnap a kis ladikba ült s átevezett a Sajón. Hideg őszi reggel volt. A folyó fölött sürű köd terült, melyen át csak a paplak egyik ablaka világított. Erre hajtá csónakát. Ki segíthetne rajta inkább e nehéz bajában, mint a ki őt és Lajost felnövelte?

A lelkész, midőn Maris szobájába lépett, s az álmatlan éjtől halvány arczát látá, első pillanatra azt gondolta, hogy a molnárt érte baj; mikor aztán megtudta e váratlan látogatás okát, oly szelíd szavakkal vigasztalá a leányt, oly biztosan igérte, hogy apjával még ma szólni fog, miszerint Maris egészen megnyugtatva érezte magát.

— Talán igazán csak tréfa az egész; különben aligha nevetett volna apád — úgymond. — S ha csakugyan megkértek és apád azt mondja is, hogy neki magának ellenvetése nincsen, gondolod-e, hogy azért szerencsétlenné fogna tenni? Bizonyosan nem tudja, menynyire szereted Lajost; s azt hiszi, hogy Ékesyvel, a ki nemes ember és tisztviselő, boldogabb lehetsz; de azért melyik apa áldozná föl gyermekét saját szeszélyének?

Mariska eddig oly boldog napokat élt, oly valószinűtlennek tartá, hogy valaha szerencsétlen lehetne, miszerint a lelkész által tökéletesen megvigasztalva érzé magát. Letörölte könyeit, előre köszönte a tiszteletesnek közbenjárását, s könnyült szívvel evezett át

ismét a Sajón. Itt is oszolni kezdett már a köd, s midőn haza érve, mindent csendesen talált, meggyőződött, hogy nem vették észre távozását. Alig foghatta meg, miért is aggódott annyira. Nem mondta-e apja sokszor, hogy szeme világát sem szereti jobban nálánál; nem tett-e mindent kedvére; hogy' tenné most szerencsétlenné? — Tréfa volt az egész, a tiszteletes úrnak igaza van; különben hogy' nevethetett volna apám, midőn zokogni látott.

A tiszteletes úr azonban korántsem volt annyira meggyőződve közbenjárása sikeréről, mint Marisnak megnyugtatására mondá. Senki sem ül oly erősen lován, mint nádparipáján, s a molnár épen azon egyéniségek közé tartozott, kik a lovaglás e nemében legkitűnőbbek. Minél szűkebb volt eszmeköre, minél inkább bele élte magát saját gondolataiba, annál tántoríthatlanabb volt a meggyőződésben. Azok közé tartozott, kik évek óta könyvnélkül tudják a feleletet, melyet bizonyos kérdésekre adni fognak, s kiknek épen azért hasztalan beszélünk. Nagyravágyás volt egész életének vezéreszméje, azon pillanattól fogva, hogy legénykorában elvette az özvegy molnárnét, a ki anyja lehetett volna; azért fáradott mind mostanáig. Rábírhat-e valakit bármely okoskodás, hogy rögeszméiről vagy szenvedélyeiről lemondjon? — De hisz nem is okokkal fogok előállani, — vigasztalá magát a tiszteletes, — csak szívéhez szólok. S ha a legmakacsabb ember lenne is, lehetetlen, hogy rögeszméinek saját gyermekét feláldozza. S e meggyőződése által annyira biztatva érezte magát, hogy midőn délután a malomba átment, csak azon törte fejét, miként hozza szóba a dolgot?

Azonban alig lépett ki a kompból, a molnár, ki őt beszállani látta, a malomból elébe jött, s azon kérdéssel fogadta: nem hallott-e semmi újságot? S nem is várva feleletre, maga mondta el a tegnap történteket.

— Már ez nagy dolog — szólt a tiszteletes, — nagy dolog, Farkas uram.

— Bizony nagy dolog, úgy-e? Ki gondolta volna, Mariskából ilyen hamar teéns asszony, tán alispánné lesz. Ékesy nagyra mehet, ha pénzzel segítik.

— De hát Mariska mit mond ehhez? — kérdezé a lelkész a lehető legártatlanabb hangon.

— Hát, a kisasszony — szólt gúnyosan a molnár, — azt mondja, hogy neki nem kell az esküdt.

— Nekem úgy látszik, Farkas uram, hogy leányának véleménye nem épen közömbös e dologban — mondá a lelkész, ki e beszélgetés közben a molnár szobájába érve kalapját és botját az asztalra tette, s bármennyire föl volt gerjedve belsőképen, nyugodtan leült.

— Még csak az volna hátra — szólt a molnár haraggal. — Én parancsolok és a leánynak engedelmeskedni kell. Majd meglátjuk, ki az úr a háznál?

— Nem uraságról van itt szó, kedves szomszéd, hanem egyetlen gyermeke boldogságáról — válaszolt nyugodtan az előbbi.

Mihelyt észrevette a molnár, hogy a lelkész más színben látja a dolgot, neheztelni kezdett. Most, mikor látta, hogy valaki meg meri támadni határozatát: egyszerre haragra lobbant.

— Gyermekem boldogságáról? — kiáltott. — Tehát mégis az én gyermekem boldogságáról, kit én neveltem fel, nem más; kit én tartok és nem más; ki csak én tőlem várhat valamit a világon s nem mástól, s kihez rajtam kívül senkinek semmi köze.

— Csalódik, Farkas úr — válaszolt a lelkész komolyan. — Ha nem említem is a barátságos viszonyt, melyben állunk, de lelkészi kötelességem...

— Az már más — szólt megnyugtatva a molnár, — ha a tiszteletes úrnak kötelessége, jól teszi, ha szól. Rám hivatkozhatik a papi gyűlésen, tanúságot teszek, hogy mindent elmondott. A tiszteletes urat feleletre vonhatják; nekem nem parancsolnak. Többet adok az eklézsiának, mint akárki; de úr akarok lenni házamban. Ilyen dologban nekem a vármegye sem parancsol.

Az egész vidék ismer, szavam annyi, mint a szentírás. Ékesynek igértem leányomat, Ékesyné lesz és azzal punktum, ha az egész világ fejére áll is.

A lelkész elmondott mindent, a mi, véleménye szerint, a molnárnak szivére hathatott s ez elég nyugodtan hallgatta meg szavait, kivéve, midőn Zátonyiéknak adott igéretét említé. Ekkor, mivel nem volt egészen meggyőződve ügye igazságáról, indulattal félbeszakasztá.

— Zátonyiék? — kiáltott haraggal; — nem bántam-e elég jól velök szegénységökhöz képest; nem kölcsönöztem-e a rektornak 100 forintot, mikor a faluba jött, a mit csak második évben fizetett vissza? Nem tartottam-e fiát, s nem én tanítottam-e mesterségére? S nem mondom, hogy még többet is nem teszek érte, — tevé hozzá valamivel nyugodtabban. — Ha visszajő, talán két-háromszáz forintot adok neki, hogy malmot bérelhessen. De ha boszantanak, egy fillért sem lát tőlem, Isten engem, egy fillért sem.

— Hát adott szava? — kérdezé a tiszteletes; — szomszéd uram azt mondá, hogy szava szent, mint az írás. Mit fognak mondani az emberek?

— Micsoda emberek, — szólt a molnár, s homlokán kidagadtak az erek, hogy szinte félni lehetett, hogy baj éri, — a parasztok? Szeretnék annak a szeme közé nézni, a ki rólam szólni mer. Nem szőke czigánynak nevezi-e Zátonyit az egész falu: s én neki adjam leányomat? Mikor Marist neki igértem, még nem tudtam, hogy őt szőke czigánynak nevezik, s azt sem gondoltam — tevé hozzá, — hogy leányomra oly szerencse vár. Ékesy, mint a főbíró úr mondja, még sokra viheti: nemes emberből Magyarországban minden lehet.

— S ezért a szomszéd feláldozná egyetlen gyermeke boldogságát? — szólt a lelkész szomorúan, mert érezni kezdé, hogy beszéde hasztalan.

A molnár nevetett.

— Majd meglátjuk, ha teéns asszonynak nevezik, s

a vármegye-urak eljönnek lakodalmára — mert mind el fognak jönni; olyan lakodalom még nem volt a környéken, a milyet én tartok — majd meglátjuk, mit fog akkor mondani. Sírni fog, igen. Hisz a leányok mindig sírnak az esketésnél; talán panaszkodni is fog, de utoljára is nem lesz senki boldogabb nálánál. Van-e nagyobb boldogság a világon, mint ha az embert az egész világ süvegeli?

— Ez szomszéd úrnak boldogság lehet — szólt a lelkész; — de leánya, mint sok mások is, másban keresheti boldogságát.

— Mert nem ismeri a világot — vágott szavába az előbbi. — Sokszor hallottam beszélni oly emberekről, kiknek vagyon nem kell, s kiknek mindegy, akár első, akár utolsó helyen állanak; a tiszteletes úr maga azt prédikálja, hogy ilyennek kellene lennie a keresztyénnek; meglehet, hogy ilyen emberek találkoznak valahol, de én nem láttam még, s azért mindvégig azt hiszem, vagyonnak és czímernek mindenki örűl. Nincs is egyéb boldogság a világon. — Az Isten minden embert egy sárból teremtett, azért ízlésök sem lehet annyira különböző.

— Hisz minden dolognak az adja meg becsét, hogy mily gondolatot kötünk azzal össze — szólt a lelkész.

— Ez is csak beszéd — válaszolt a molnár, — puszta beszéd. Egyik ember olyan, mint a másik. Nekem hasztalan beszél a tiszteletes úr. Ismerem a világot s legjobban tudom, hogy miként tehetem boldogabbá leányomat, mint én voltam. A tiszteletes úr is bizonyosan azt hitte, hogy szerencsés vagyok, hisz az egész környék azt gondolta; de most megvallhatom, hogy nem voltam az soha! A ki nem nemes, nem is lehet szerencsés a világon. Évenkint növekedett vagyonom. Irígylették pénzemet, s elég úr fordúlt meg házamnál, kinek contractusát előmutathatnám, s ki csaknem porig alázta magát előttem. Irígylették pénzemet, de restórácziókor, vagy ha a szomszéd faluból a nemeseket gyűlésre vitték be, én csak

parasztnak éreztem magamat. Ha vőm szolgabíró lesz, velem is máskép beszélnek, mint eddig; már pedig, hogy ő belőle az lesz, azért jót állok. Ha az egész világ a fejére áll is, megtartjuk a lakodalmat a jövő tavaszkor.

A lelkész sokkal jobban ismerte az embereket, hogysem tovább is vitatkozott volna, midőn minden szava csak növelte a molnár makacsságát. Fölkelt tehát és menni készült.

— Csak remélylem, a régiek maradunk, azért hogy leányomra nézve a magam szándékát követem — szólt a molnár.

— Én csak a szomszéd uram érdekében szóltam. Tudom, hogy szereti a leányát és...

— Tréfa az egész — vágott szavába az előbbi, — csak tréfaság, a főbíró is azt mondá. Maris tűzről pattant leány, s pár napig boszankodik. Fel sem kell venni. A méh is megszúrja az embert, ha hozzá nyúlnak, de épen így veszti el fulánkját.

— A főbíró úr ez egyszer rosszúl választá hasonlatosságát — szólt a lelkész szomorúan; — a méh ilyenkor nemcsak fulánkját veszti el.

— Tréfaság! Mikorra Ékesy házát kiigazítják — ahhoz is én adtam a pénzt — s a lakodalmat megtartjuk, Mariska háromszor is megváltoztatja gondolatát.

Ez volt az egyetlen vigasztalás, melyet a lelkész magával vihetett.

Mennyi történhetik fél év alatt, hányszor megváltoztathatja apja föltételeit: ezzel vigasztalá Marist, s végre a leány is nyugodtabbá lett egy időre, s reménylени kezdett. Mikor oly szükséges volt neki a remény!

Csak Zátonyiék maradtak vigasztalhatlanok. Életök végső reményét vesztették el, s először történt, hogy meg lőn zavarva az egyetértés, mely annyi éven át és viszontagságon keresztűl uralkodott a házaspár között. A rektorné mindent a hegedűnek tulajdonított; s ha százszor föltette is magában, hogy e meggyőződést,

mely férjének fájt, nem fogja többé említeni: valahányszor fiáról szólott, végre is mindig csak arra tért vissza, hogy ha fia nem muzsikálna, senki sem nevezné szőke czigánynak, s ha nem neveznék szőke czigánynak, a molnárnak sem lenne ürügye igéretét visszavonni. Zátonyi maga ellenben az egész szerencsétlenség okát saját gyöngeségében kereste. — Ha nem engedek feleségemnek, s fiamat arra nevelem, a mire hivatva volt, most boldog lehetne, — így szólt többször. — Lajosom eddig mint művész nagy nevet szerzett volna magának, és most!... Azt mondták, minél szerényebb körbe állítom fiamat, annál biztosabb jövője; nagyobbat bukhatni a magasból. De ez mind balgatagság; nem úgy lehetünk boldogok, ha alább szállunk, hanem csak azon a helyen, melyre születtünk. S fiamat az Isten is művésznek teremtette.

Belsőleg egyik a másikra rótta a baj egész okát; így történt, hogy e csapás, mely a rektort és feleségét egyaránt érte, épen akkor távolítá el őket egymástól, mikor legtöbb szükségök vala egymásra. Mindeniknek magánosan kellett hordoznia bánata egész terhét.

IV.

Az ősz elmúlt s utána a tél, a nélkül, hogy változott volna valami azon személyek helyzetén, kiknek egyszerű történetét írom; azt az egyet kivéve, hogy a rektor és családja, kik iránt, mint mondám, azelőtt ellenszenv mutatkozott, most egyszerre köztisztelet tárgyaivá lettek. A molnár és a járás esküdtje hatalmasabbak voltak, hogysem őket valaki szemben sérteni merné, de annál többet szitkozódtak ellenök magok között; s a hol csak sajógátiak — főkép a falu asszonyai — összejöttek, széltében folyt a beszélgetés a molnár fölfuvalkodottságáról és a koldus esküdtről, ki csak Mariska vagyona után sóvárog. Mindenki sajnálta Zátonyiékat, s azon volt, hogy irántok részvétét bebizonyítsa.

A molnár észrevette mindezt, de nem gondolt vele. Mióta a főbíró s a megye alsóbb tisztviselői házánál naponkint megfordúltak, annyira elkapta hiúsága, hogy még azt sem bánta, ha az egri ugyancsak fogyatéknak indúlt. Fontos személynek tartotta magát a megyében. Mondogatta, hogy ha száz akó borába kerül is, szolgabíróvá teszi vejét a jövő tisztujításon, s hogy esküdt is csak az lesz, a kit ő akar. Ha panaszról hallott, azonnal igérte pártfogását; szóval, annyira élvezte jövendő nagyságát, hogy alig vette észre a változást, mely leányán történt; s ha figyelmeztették rá, azzal vigasztalta magát: ha most halványabb is leánya, majd pirosabb lesz, ha férjhez megyen.

Hisz a szegény leány nem panaszkodott senkinek; csöndesen végezte házi dolgait, szó nélkül teljesítette apja minden parancsát, s még Ékesy irányában is csupán hideg közönyösség által mutatta megvetését. De a kik őt régebben ismerték, jól látták, hogy a bú, mely életén rágódik, nem olyan, melyet az idő megorvosolhatna. Néha a fergeteg a virágot nem tépi szét; kelyhe édes illatot áraszt, mint azelőtt, s csak mikor azt látjuk, hogy az eső cseppjei rég fölszikkadtak szirmain, s mégsem emeli föl fejét, és hogy a szelíd nyári fuvalom érintésére nem mozdúl, mint testvérei: akkor veszszük észre, hogy le van törve az ág, melyen éltető tövével egybefüggött. Így volt Mariskánál.

Eleinte reményekkel biztatta magát. Nem volt-e meggyőződve apja szeretetéről; nem teljesítette-e eddig legkisebb kivánatait? Jönni fog oly pillanat, mikor vele szólhat, s ez nem fogja magától eltaszítni egyetlen gyermekét. Órákig gondolkozott erről. Ha mind elmondhatja, a mit érez, mit magában föltett, hogy el fog mondani: lehetetlen, hogy apja ne engedjen. De mikor végre a rég várt pillanat eljött, s apja előtt egész szívét kitárva zokogott és lábaihoz borúlt, s ez őt harag nélkül végig hallgatta, aztán nevetve csak azt válaszolta: majd megjő az esze, s át fogja

látni, miszerint mindez csupán javára történik; s midőn, nem ijedve vissza kérése sikeretlenségén, újra megkisérté a szerencsét, megint kért és rimánkodott, s minden esdeklésével legfölebb is csak azt vihette ki, hogy a lakodalmat születésnapjáig elhalasztották, akkor lemondva minden reményről, nem is küzdött többé sorsa ellen. Az egykor oly vidám leány sötét közönyösségbe sűlyedett.

Igy jött meg a tavasz.

A fűzfák a Sajó partján friss leveleket hajtottak, s már a tölgy is, lerázva a múlt év száraz lombjait, új életnek indúlt. A kizöldűlt vetések fölött vigan danolta énekét a pacsirta, s a réten kerepelve járt fel és alá a megjött gólyasereg. A tavaszszal Mariska magaviseletében nagy változás történt. Minél közelebb jött a pillanat, melyben tavaly Lajosától bucsút vett, s melyben őt visszavárta: annál inkább növekedett nyugtalansága. A hányszor csak szerét ejthette, átosont a lelkészhez vagy Zátonyiékhoz; napjában kétszer is elküldte az egyik szolgálót vagy legényt, mindig azon kérdéssel: mégsem jött-e meg Lajos? Beszélgetésbe ereszkedett mindenkivel, a ki megfordúlt a malomban, hogy megtudhassa: nem hallottak-e valamit Zátonyiékról?

Ezek azalatt nem kevesebb nyugtalansággal várták fiuk visszatértét, annál inkább, mert őt eddig nem tudósították a történetkről. A lelkész többször tanácsolta, s a rektorné is mindig úgy vélekedett, hogy jobb lesz, ha fiát előkészítik e csapásra. De Maris eleinte, mikor még remélt, annyira kérte, hogy ne tegyék, hogy mindig elmaradt a tudósítás. — Minek tudná meg szegény fiú pár hónappal előbb, hogy mindenét elveszté. Ne rövidítsük boldogsága napjait. Ilyen csapásra úgy sem készíthetni el senkit. S ha visszajött, könnyebben viseli el körünkben baját, mint idegenek közt.

Elmúlt az év, melynek elteltével szülői és kedvese haza várták a vándorló legényt. Óráról órára nőtt nyug-

talanságuk, mert a rektorék rég nem kaptak levelet fiuktól, s mindinkább közelgett a nap, mely Mariska lakodalmára ki volt jelölve.

— Bizonyosan beteg, különben írna — így aggódott a rektorné. — Ki tudja, talán ő is elfelejtett! — szólt Maris. Utolsó időben neki minden lehetségesnek, sőt valószinűnek látszott, a boldogságon kívül.

Május vége felé közelgett. Maris lakodalma másnap reggelre volt határozva s a malmot szokatlan mozgás tölté el. Künn a tölgyek alatt a molnárlegények az erdőn vagdalt friss galyból sátort készítettek a násznép számára. A konyhában, Zsuzsin és Viktán kívül, a városból hozott két szakácsné s a faluból segíteni jött asszonyok egész serege dolgozott; míg a molnár majd a pinczében az úri asztalra szánt palaczkokat állítá rendbe, majd szobáról szobára járt, szorgalomra intve a súrolókat, rendezve, parancsolva, szidva és káromkodva, de mindig jó kedvben. — A molnárnak úgy látszott, mintha életében soha sem lett volna annyi dolga, s mégis soha sem tetszett a nap előtte hoszszabbnak, soha sem unta magát jobban, sőt minden jó kedve mellett is soha sem boszankodott többet; mert nem volt-e valóságos gyalázat, hogy míg ő fárad és pénzét költi, s az egész szomszédság segíteni jő, csak az nem nyúl semmihez, a kinek kedveért mind e készületek történnek? Maris jókor reggel elment a háztól, s azóta vissza sem jött, mintha nem is őt illetné az egész. Farkas uram nem adná sokért, ha leányát jól megverhetné, s tán meg is tette vala, ha tele nincs háza emberekkel, s Ékesy maga nem kérte volna, hogy a világért se tegye, nehogy végre még azt kiáltsák rá, hogy leányát kényszerítette.

Maris addig a Sajó tulsó partján mulatott, mintegy bucsút járva a helyeken, hol egykor Lajossal együtt volt. A templom hársai alatt, a réten, künn az erdőben, hol kedvesétől bucsút vett s mindenütt boldogabb idők emlékei támadtak szivében. Mint a ki egy sírkertben bolyong, hová kedveseit eltemették, megnyílni

érzi keble sebeit s még sem válhatik meg e helytől, hol magát egykori boldogságához közelebbnek érzi. Szíve kimondhatatlan fájdalmakat tűrt, de fájdalma nem volt édesség nélküli. S alig szakíthatta el magát azon helyektől, hol, mint az alkony a nap után, egykori boldogságának legalább emlékei maradtak meg. Csaknem dél lett, mire visszajött az erdőből a faluba.

A tiszteletes épen ablakánál állott, a malomra nézve, melynek kerekei ma álltak, s honnan épen most víg kurjongatás hallatszott. A lelkész fölsohajtott, az örömhangok fájtak szívének. — Szegény leány — gondolá magában, — ez örömrivalgás között ki hallhatja sohajtozásidat! Virággal hintik útadat, koszorút fonnak homlokodra s így kisérnek az oltárhoz, nem is gyanítva, hogy áldozat vagy. Hisz ők szeretnek téged! Apád minden nélkülözést tűrne inkább, hogysem vagyonodat csonkítaná, életével védne minden bántás ellen; most is csak azért oly kérlelhetetlen, mert leányának emelkedése, leánya boldogsága forog kérdésben. Csakhogy nem értenek: ez az egész baj. Szomorú egy Bábel a világ. — E pillanatban nyílt meg az ajtó. Hátra tekintett, s a szobában Mariska állt előtte.

A melegtől és sebes járástól neki pirosodott arcza, az egyszerű ruha, a virágos faág, melyet kezében tartott, minden azon pillanatra emlékezteté, mikor Maris egy év előtt elbucsúzván kedvesétől, e szobában volt. S mégis minő változás, ha az arcz kifejezésére nézünk; mennyi fájdalom, mily szomorú elhatározottság van kifejezve e gyöngéd, csaknem gyermeteg vonásokon.

A lelkész meghatva fogadta a jövevényt, s jobbját nyujtva kérte, hogy üljön le és pihenjen meg.

— Nincs időm, tiszteletes uram — szólt a leány. Hír nélkül jöttem el hazulról, s apám . . . . Maris arczán fájdalmas kifejezés vonúlt át. — Csak egy kis kérésem van; tudom, tiszteletes úr megteszi kedvemért. Ekkor a leány egy bepecsételt levelet vont ki kebléből s a lelkésznek nyújtá. — Ha majd elmegyek — szólt elfojtott hangon — és Lajos visszajő:

adja át neki e levelet. Zátonyiéknak akartam adni, kétszer is voltam házuknál, de megint csak elmentem. Szegények! eleget szenvedtek úgyis, miért növelném bánatukat az által, hogy fölkeresem őket. Mégis csak én vagyok oka az egész szerencsétlenségnek. Ők is csak átkozva gondolnak rám. Meg fognak vetni, gyűlölni, s engem többé senki sem fog szeretni e világon!

— Szegény leány, hogy' gondolhatsz ilyeneket — szólt a lelkész nyájasan. — Zátonyiék ismernek, s bármint fájjon nekik, a mi történt, jól tudják, mennyire szeretted fiokat.

— Azt nem tudhatják — mondá Maris, szomorúan rázva fejét; — magam is csak azóta tudom, mióta oly szerencsétlenné lettem. Ha Lajos eljött volna, most talán megmondhatnám neki, s talán megértene. Meg akartam írni, de én gyönge író vagyok; a mit érzek, azt nem lehet szavakban kimondani. Isten maga úgy akarta, hogy legalább valami legyen a világon, a mit nem lehet hazudni. Csak legalább láthatnám, csak félóráig szólhatnék vele. Így válni meg tőle, örökre!... ez fáj lelkemnek.

A lelkész szelíd szavakkal vigasztalni akarta őt.

Maris szó nélkül hallgatta végig.

— Ki tudja — mondá végre szomorúan, — talán ő sem szeret többé; másra gondol, s engem elfelejtett. Ha így volna; ne adja neki levelemet a tiszteletes úr, dobja tűzbe és ne említse nevemet. De ha a régi maradt, ha azon szívvel jő vissza, melylyel elment: ó, akkor mondja meg neki, hogy apám kegyetlensége szakasztott tőle el, de hogy csak őt fogom szeretni végső pillanatomig, hogy az ő nevét fogják kimondani ajkaim végső fohászommal. Ne epedjen. Jobb ha egészen elfelejt. Mondja neki, hogy felejtsen el! — — Nem, nem, az Istenért, ne felejtsen el; hisz én őt oly nagyon szerettem, s miért éltem volna a világon, ha ő is el tudna felejteni? . . .

Rég visszatartott könnyei kitörtek s egy székre vetve magát, keservesen zokogott. — A jámbor lelkész vigasz-

talni akarta, de úgy érzé, hogy az ő szemei is könybe lábadtak. Egy idő múlva Maris megtörölte szemeit s föltekintett.

— A tiszteletes úr sír — szólt keservesen, — látja, hogy szerencsétlen vagyok, s megesik szíve rajtam. Atyám fél éve, hogy látja kínjaimat; térdre esve rimánkodtam előtte, s ő nevet, tegnap estve lábával taszított el magától. Oh Istenem! csak anyám volna, tudom, könyörülne rajtam. Ezerszer jobb lenne, ha a leányt, kinek anyja meghalt, vele temetnék el; apja nem érti őt soha e világon!

A hangból, melylyel Maris e szavakat mondá, atyja iránt végtelen elkeseredés volt észlelhető; s a lelkész tisztének tartá őt az isteni parancsra inteni, mely a szüléket tisztelni rendeli.

— Oh én ismerem e parancsot — szólt az előbbi: — tiszteljed apádat és anyádat, hogy hosszú életű légy e földön. Nemde így tanultuk; a ki apját nem tiszteli, nem lesz hosszú életű, Isten maga rendelte így. — Maris az utolsó szavakat félhalkan mondá, mintha csak magában beszélne. Arcza egész kifejezésében volt valami, a mitől a lelkész megijedt. De mielőtt még valamit mondhatott volna, a leány, mintegy erőszakkal elűzve sötét gondolatait, nyájasan kérte őt, hogy ha olyasmit mondott, a mit nem kelle, ne neheztеljen rá; legalább ő ne itélje el. S ezzel, megcsókolva a már ősz férfiú kezeit, elsietett.

Mikor a Sajó partjához ért, csolnakját nem találta ott. A molnár, csak hogy leányát boszantsa, rég áthozatta, s Maris kénytelen volt a kompon menni át. Épen indúlni készült. A komp telve volt szekerekkel és emberrel; de alig lépett be, midőn a komp elején fülhasító hangok szólamlottak meg. A szomszéd mezőváros czigányai, kik a holnapi lakodalomra jöttek, mikor a menyasszonyt a kompba láttak lépni, harsány trombitaszóval üdvözlék váratlan útitársukat. A révész s az idősebb férfiak gyönyörrel vagy legalább elgondolkozva hallgatták a marsot, melyet a czigányok húsz

év óta minden lakodalomnál fújtak; a fiatalok jókedvűen nézték a zenészeket s nevettek a primáson, a ki kondor fejét ide s tova rángatta, mintha vonójához volna kötve, míg kontrása — mint kontráshoz illik — félig behúnyt szemekkel, álmosan követte pajtását; a czimbalmos pedig mintegy kétségbeesve hadarászott körül nyakába akasztott czimbalma húrjain. A klarinétos és trombitás felfuvalkodva állottak társaik mellett. A révészek megfeledkeztek kötelességökről s kicsibe múlt, hogy a komp a Sajó közepéről visszafelé nem ment ismét. Az innenső és tulsó parton hallgatók gyűltek össze, irígy szemekkel nézvén a boldogokat, kik szép muzsikaszóval kelnek át a Sajón. Maris azalatt, mintha észre sem vette vagy már elfeledte volna, hogy az egész az ő tiszteletére történik, a komp egyik végén ült, s hallgatva nézett le a vízbe.

— Ez sem úgy néz ám ki — szólt a révész egy vén paraszthoz, mikor a komp megállott s Maris eltávozott, — mintha nagyon örülne lakodalmának.

— Nincs is miért, kényszerítik szegényt — mondá a megszólított.

— Hiába, Ékesy úr nemes ember — szólt gúnyolva az előbbi, — a molnár is csak olyan akar lenni és leányán kezdi.

A molnár épen háza előtt állt. Maris, kire a lelkész intései nem maradtak hatás nélkül, mikor apját látta, közelítni akart. Azonban visszariasztá őt a kaczaj, melylyel apja fogadta, látván, hogy leánya, ki a mennyegzői készületek elől ment el, most egy czigánybanda kiséretében jő haza. Hallgatva ment be a házba s szobájába zárkózott.

Farkas uram rendszerető ember volt; a malomkerekek nem jártak pontosabban, mint ő maga. Házában minden dolognak meg volt szabva ideje, minden embernek foglalatossága, s a félelem és megszokás, a világ e nagy rendtartói, az év első napjától az utolsóig kellő kerékvágásban tartották az egészet. Ha a nagy kakukkos óra a cselédszobában megállna, — a mi azonban

soha sem történik, mert Zsuzsi, kire a felhuzást bízták, csak e lehetőségtől is elszörnyed, — de hogy ha mégis meg találna állani, bátran lehet azon órát az emberek szerint igazítani. Ha Vikta behozza a levest, oly bizonyosak lehetünk benne, hogy épen tizenkettő az óra, mintha tíz faluban harangoznának.

Az esteli harangozás után a molnár naponkint szobájába jött, s ha épen vendégei nem voltak, magánosan költé el vacsoráját, mi csak egy pohár borból és kenyérből állott. E mellett azonban néha egy óráig is elült. Mióta Maris annyira nőtt, hogy a kenyeret és palaczkot rábízhatták, ő hozta be apja vacsoráját s ez sokszor órákig elbeszélt gyermekével, s nem vágyódott más társaság után. Mióta Marist Ékesynek igérte, megszűnt a régi bizodalom; a leány néha félóráig elült szó nélkül az asztal mellett és sem ő, sem apja nem tudták, min kezdjék a beszélgetést; de hogy leányát maga mellett lássa, hogy ez hozza be borát, ez tegye elébe a tányért, melyen a kenyér és kés minden nap ugyanazon módon fekszik, szükségessé vált a molnárnak, s alig képzelhette, hogy az valaha máskép lehetne. — Maris, ha apjától valamit akart kérni, mindig ez időt szokta használni; ilyenkor szólt vele tegnap is Ékesy iránt. Kétségbeesése erőt adott, hogy annyiszor tett kérését ismételje. Apja lábaihoz borúlt, elmondott neki mindent, mi szívére hathatott. Az apa előbb boszankodott, azután észrevevén a hatást, melyet leánya szavai tettek reá, szenvedélylyel taszítá őt el magától. A szerencsétlen lábával lökte el könyörgő gyermekét, botot emelt reá s azt mondta, hogy megveri.

— Ma sem ő fogja behozni boromat, — szólt a molnár magában, mikor az estharangot hallva hazafelé ballagott. — Pedig nem fél tőlem, tegnap sem félt, bátran szemem közé nézett, sőt azt merte mondani, nem bánja, ha agyonütöm is. Makacs egy teremtés. Elkényeztettük s most nem akar szót fogadni apjának. Se baj. Egy nappal előbb vagy utóbb szokom el tőle, mindegy; ha ő nem hozza be boromat, majd behozza

Zsuzsi vagy Vikta. Bánom is én. S ezzel a szobába lépett Farkas uram, s rosszkedvűen az asztalra csapva sapkáját, épen le akart ülni, midőn az ajtón, szokott mód szerint, Maris lépett be.

A molnár, mikor leányát látta, első pillanatra meg volt hatva. — Tehát mégis eljött — gondolá magában. — Jó leány, csakhogy ember kell neki. Jó estét, Maris — szólt nyájasan, midőn ez a poharat és tányért az asztalra tevé. — Szinte furcsán esik, ha meggondolom, hogy boromat esténkint más fogja behozni. No de asszony lesz belőled, s majd megszokom.

— Édes apám, akár haláláig szolgálom.

— Az nem megy — szólt az öreg fejét rázva. — A leánynak férjhez kell menni. Majd bizony szolgálónak tartalak, mikor teéns asszony lehet belőled.

— Én nem akarok az lenni, apám — mondá Maris, ki a néhány nyájas szóhoz új reményeket kötött, — nem vagyok én arravaló.

— S miért ne volnál arravaló? — szólt a molnár boszankodva. — Nem vagy-e gazdag; de csak úgy, ha én akarom. Ékesy uram megköszönheti, hogy ily feleségre tett szert.

— Én oly boldog voltam házában — mondá az előbbi esdeklő hangon; — oly boldog lehetnék ezentúl is. Ne taszítson el magától, hisz én nem kivánok semmi mást. Itt leszek körülte, soha, soha sem hagyom el.

— Tudjuk — szólt a molnár gúnyosan, — hogy ha aztán a vén bolond maholnap meghal, ahhoz a sehonnaihoz mehess. Hohó, az én házamban bizony soha sem parancsol e koldús nép. Óh én keresztül látom az egész trafikát. Halálomra számoltok, úgy-e? De én nem oly hamar fogok meghalni, vagy legalább addig élek, míg téged Ékesynél látlak, s a szőke czigány majd ott muzsikálhat házad előtt.

— Atyám, atyám! hogy' gondolhat ilyet — szólt Maris; — hát oly elvetemedettnek hisz, hogy fölteheti ezt rólam?

— Akár gondolsz halálomra, akár nem — folytatá mindig több ingerültséggel az előbbi, — a leánynak kötelessége engedelmeskedni, különben nem jóravaló. Akár sírsz, akár nem, Ékesyné lesz belőled, ha az egész világ fejére áll is.

— Az Úr kínszenvedésére kérem, apám, — esdeklett Maris kétségbeesve, — legyen irgalmas irántam; kivánjon tőlem akarmit, csak ezt ne. Életem függ szavától; legyen irgalmas irántam... S apja lábaihoz rogyva a leány, kezét akarta megragadni. Az öreg molnár dühösen fölugrott.

— Nem teheted? Majd meglátjuk, ki állja szavát, te-e vagy én? Mindjárt üssön meg a mennydörgős mennykő, ha e haszontalan pityergés miatt az egész vármegye által vén szamárnak neveztetem magamat. Ha agyonsírod magadat, mégis Ékesyhez adlak. Inkább halva látnálak, minthogy saját gyermekem által parancsoltassak magamnak.

S ezzel a molnár felkapva süvegét, magára hagyta leányát.

Maris még térdepelve, sokáig nézett utána.

— Bocsássa meg Isten bűnömet — szólt végre fájdalomtól elfojtott hangon. — Én nem tehetek róla. — S fölkelvén, ő is elhagyá a szobát.

Farkas uram körüljárta házát és udvarát; pipára gyújtott s a Sajó partján nézte a holdat, mely épen a templom tornya fölött állt. A csend és a hűs esti levegő csillapítólag hatott a molnár indulatára s félig sem szítta ki pipáját, mikor ismét nyugodtan haza ment, azon gondolkozván, hogy' is veheti föl ennyire egy ostoba leány haszontalan beszédét. Rövid idő múlva elaludt.

Minden hallgatott a malom és falu körűl. Csak a kerekek egyforma kopogása, a fülmileének, s időről időre a könnyű zaj, melyet a réczék s más vízi madarak szárnycsapásai okoztak, szakíták félbe az ünnepélyes csendet. Mint mikor őszszel a cserjén a szellő átszalad, olyan e zaj. Sietve közelít. Fejünk fölött hallatszik a repülő

madarak rikkanó hangja, s pillanat múlva minden eltűnt, a nélkül, hogy a fölöttünk átvonuló vándorokat láthatnók. A holdvilág tiszta fényét önti el a táj fölött, s szelídebb világításnál minden tárgy szebbé válik, mint egyébkor. Az erdő sötétebb, a fák nagyobbak, a hegyláncz, mely a határon elvonúl, magasabbnak látszik; maga a köd, mely a Sajó partján álló lápok fölött lebeg, csak fehér fellegnek tűnik föl, mely a földről lassankint a csillagos égen szállongó testvereihez emelkedik. — De a faluban rég alszanak, s nincs, ki a tavaszi éj leírhatlan szépségeit élvezné. Csak a révész maga van még ébren. A komp oldalához támaszkodva néz át a malomra, melynek kerekei ezüst hullámokat csapnak föl a sötét folyón. Úgy tetszik neki, mintha a tulsó parton valaki járna. Mi köze hozzá, talán az is a holdvilágot nézi. Végre a révész is elálmosodik. Még egyszer föltekint a gönczöl szekerére, hogy megtudja, hány óra lehet, s lehever bundájára.

Szemeit a csillagokra függesztve, fekszik a szunnyadás és éberség közti állapotban, mely az álmot megelőzi, mikor egyszerre különös nesz üti meg füleit. Mintha a Sajó másik partján valami nehezet dobtak volna a vízbe. Bizonyosan a malomnál volt. Fölkel és átnéz: de nem lát senkit. Talán csak álmodott. De nem: a folyó felszinén széles habgyűrűk láthatók, melyek az innenső partig terjednek. A révész gyöngén ingani érzi kompját, mikor az oda ért habok aljához csapódnak. — Tudom már — szólt végre rövid gondolkozás után, — a Sajó ismét egy darabot mosott le partjáról. A gyürűk mind a malmon túlról terjednek el. Mély ott a víz és sebes.

A habok megint elsímúltak. Tiszta tükörként fekszik a folyó, fölötte ezüst sugaraiból hidat épített a holdvilág. A révész még egy ideig körülnéz s gondolkodik. A Sajón túl, a molnár kertjében, olyan szépen énekel a csalogány.

V.

Alig önté el a nap első sugarait a táj fölött, mikor a czigánybanda a színből, hol az éjet tölté, kijött s a molnár ablakai alatt rázendíté a nótát. A révész fölugrott kompjában s szemeit dörzsölte; a part melletti házakból asszonyok és gyermekek jövének elő, s maga a klarinétos, kit a molnár jó bora úgy elaltatott, hogy félig öntudatlanúl, mint az alvajáró, fogott hozzá a muzsikához, tökéletes éberségre fújta magát s a nóta mértéke szerint erősen hajtogatta fejét. Pár pillanat múlva mind talpon valának a malom lakói; de senki sem ugrott ki vígabban ágyából, mint az öreg molnár. Zsuzsi az új rojtos csizmát és a búzavirág színű ruhát tevé ágya mellé, melyet ez alkalomra varratott. Az asztalon feküdt új selyem kalapja. Farkas uram saját lakodalmára nem öltözködött oly jó kedvvel, mint ma.

— Ördögadta czigányai, milyen keservesen fújják; még megfájul a fejem.

S ezzel fölnyitá a zsalut és kikiáltott. A primás, a nélkül, hogy félbenhagyta volna a hegedülést, az ablakhoz jött.

— Már mit lármázzátok föl az egész falut ilyen jókor reggel, — szólott nevetve.

— Nemzetes uram, — válaszolt a megszólított nagy alázattal, — ez így szokás; mikor a teéns alispán úr leányát házasította ki, ezzel a nótával költöttük föl a menyasszonyt.

— Hát húzd rá — szólt a molnár mosolyogva, ki a viczispán említésénél szinte nőni érezte magát. — S aztán gyertek be egy kis papramorgóra.

Mikor a nótát elvégezték, ő is fel volt öltözködve, s nagy ezüstgombos köntösében, melyet fölül nehéz filegrán láncz ékesített, kilépett cselédjei közé. Már mind a pitvarban állottak, csak Maris hiányzott.

— Menj be, Zsuzsi, siettesd az öltözködéssel.

— Magam is be akartam menni — felelt a megszóli-

tott, — de ajtaja zárva van s nem is mozdúl semmi a szobában.

— Ennek jó álma van — szólt a molnár nevetve. — Ide, czigányok, húzzátok el a «Földiekkel játszó»-t, Maris azt szereti.

A czigányok beállottak a konyhába, honnan Maris szobájának ajtaja nyílik, s elhúzták a kivánt dalt oly hatalmasan, hogy a falak is megrengtek belé. Menynyire bámult a molnár, mikor a helyett, hogy leánya ébredésének valami jelét adná, fülébe súgott Vikta, hogy jőjjön ki csak egy kicsit.

— Maris nincs szobájában — szólt ez, mikor a molnár az udvarra jött. — Nem is aludt ideheza, ágya azon módon van, a mint tegnap estve volt.

— Hazudsz, semmirevaló!

— Nem hazudok biz' én, nézzen csak be ablakán.

A molnár az ablakhoz sietett. A fehér függönyök egyike félig oldalvást vala húzva, úgy hogy a szobába láthatott. Maris ágya vetve, s ő nem volt szobájában.

— Megszökött — ordítá a molnár csaknem magánkívül haragjában, s az ajtó felé rohant. — Lóduljatok pokolba — kiáltá a czigányoknak, — ide egy baltával. De mielőtt azt elhozták, oly dühösen rugta meg az ajtót, hogy az megnyílott.

A muzsika elhallgatott, a cselédek ide s tova futkostak. A molnárhoz senki nem mert közelíteni, s ő, leánya szobájában egy székre vetve magát, haját tépte.

Épen akkor jött át a komp a Sajón, s még mielőtt a parthoz érhetett, valaki elbeszélte a történteket.

— Hát Maris lett volna! — szólt a révész eliszonyodva.

— Hol látta kend, hogy utána mehessünk — szólt az egyik molnárlegény, ki épen oda jött. — A gazda száz forintot igért annak, a ki visszahozza vagy megmondja, hol van.

— Hol van? — szólt a révész megilletődött hangon, — te is elmész egyszer oda gazdáddal együtt,

csakhogy onnan senkit sem hozasz vissza. Isten legyen irgalmas lelkének. A szegény leány vízbe ugrott.

A révész, a molnárlegények, sokan a faluból, hova a hír pár pillanat alatt eljutott, gyalog és ladikokon indúltak keresni a leányt. Csak a molnár maradt a háznál, ő nem hitte, nem akarta hinni a haszontalan beszédet. Mind csak alávaló cselszövés. A leány Zátonyiéknál vagy talán a tiszteletesnél rejtette el magát; csak rá akarják őt szedni. De ő nem enged; nem, ha az egész világ felfordúl is. Ugyan miért ugrott volna az ő leánya vízbe, mikor mindene megvolt, a mit csak szíve óhajthatott; egy báró kisasszonynak sem lehet jobb dolga.

Dühösen járt fel és alá szobájában, boszút esküdve mindazoknak, a kik hálátlan gyermekét a megszökésben elősegítették. Így találta őt Ékesy, ki a főbíró társaságában egy zötyögős hintón három, csupa atyafiakkal megrakott szekértől követve, a többi vendégek előtt a malomhoz jött.

Miután az esküdt és társai a történtekről értesítve, a keresőkhöz csatlakoztak, a főbíró maga maradt a molnárral. Az érdemes tisztviselő egészen osztozott a gazda nézeteiben. Elég hasonló esetet tud ő is, hogy a leányok eltűntek a lakodalom előtt; mindenfelé keresik és nem találják, vagy valami ruhadarabot találnak a folyó mellett. Az egész világ azt mondja, hogy vízbe ugrottak, szülőik — ha t. i. gyengék — kétségbeesnek. Végre az elveszettnek gondolt kisasszony visszajő, s az egész csak tréfa. Hiába, az ilyen leány mindent megpróbál.

— Úgy-e, hogy csak próbálgat — szólt remegő hangon a molnár, ki a főbíró szavaira leírhatlan figyelemmel hallgatott. — Csak bolonddá tartanak. A teéns úr több ilyen esetet tud. Ugy-e, ez már sokszor megtörtént a világon? Semmi különös nincs a dologban. Már ugyan ki hinné, hogy az én leányom vízbe ugorjék, mikor olyan gazdag, szép és fiatal. Épen tegnap volt tizenhét éves. Ugyan ki hihetné azt! És még effélével

ijesztgetik az embert. — A molnár nevetett, oly keservesen, hogy maga a főbíró sem tudta, mit mondjon hozzá, s végre más szavakkal megint csak ismétlé, a miket már előbb mondott.

— Ne gondolja a teéns úr, hogy olyan könnyen rászedetem magamat — szólt az előbbi mindig nagyobb fölgerjedésben. — Nem vagyok bolond, hogy az efféle mesének hitelt adjak. Az lehetetlen, hogy Maris a vízbe ugrott; teljes lehetetlen! Ugy-e, teéns uram?

De a molnár már alig hallotta a főbíró feleletét. Pillanatról pillanatra növekedett nyugtalansága. Szemei majd az ablakon függtek, honnan a Sajó partjára látott, majd az ajtón. Időről időre, ha közelgő lépteket gondolt hallani, fölkelt és kinézett. Orczaját halálos sápadtság lepte el. — S még hírt sem hoznak — szólt, székére vetve magát. — Eddig rég megtalálhatták volna; meg is találták, csakhogy nem mernek vele haza jönni. Legalább két órája, hogy keresik.

— Ne aggódjék, Farkas uram — mondá a főbíró, — fogadni mernék, hogy Mariskának semmi baja. Hisz' ha meg akarta volna magát ölni, legalább levelet hagyott volna szobájában, hol megírja, miért tette....

— Igazság — szólt a molnár homlokára csapva; — hogy nekem ez nem is jutott eszembe! — S ezzel fölugrott és a főbírótól követve, Maris szobájába sietett.

Lázas nyugtalansággal kutatta fel az egész szobát. Kinyitott minden fiókot. Remegő kézzel emelt föl minden papirdarabot, a melyet talált. Fölhányta az ágyat és almáriumot. Minden tagja reszketett, mintha hideg lelné. — Nincs levél, egy sor sincs sehol, — szólt végre, fáradtan egy székre vetve magát. — Pedig úgy-e lehetetlen, hogy ne írt volna, ha olyan szándéka volt? — A molnár nagyot sóhajtott, mintha könnyűlni érezné lelkét.

E pillanatban a lelkész lépett a szobába. A molnár fölugrott és elébe szaladt.

— Hol van leányom, tiszteletes úr; miért nem hozta őt magával? Hisz én nem haragszom rá. Istenemre,

nem haragszom. Nem fogom bántani, — egy rossz szót sem mondok neki.

A lelkész hallgatott. Halvány arczán mély fájdalom volt kifejezve,

— Vagy tudja-e mit, tiszteletes uram, vezessen engem hozzá. Ott van tiszteletes uraméknál. Én nem haragszom senkire, csak leányomat akarom vissza. Hisz egyetlen leányom, az én gyermekem, hogy' bántanám. Mondja meg neki, hogy ha épen olyan nagyon ellenére van, Ékesy visszalép. Lajoshoz mehet. Mindent, mindent; csak jőjjön vissza. Az egy élő Istenre kérem a tiszteletes urat, hol van leányom?!

A főbíró is meg volt hatva. A lelkész szemében köny ragyogott.

— Barátom — szólt, megszorítva a molnár kezét — legyen férfi! . . . . Leánya nincs többé az élők közt.

— Hazugság, aljávaló hazugság! Látni akarom leányomat, vezessen hozzá! — ordított a molnár, s csaknem magánkívül rohant az ajtó felé.

Itt találkozott azokkal, a kik leánya holttestét hozták.

A leány nem volt elváltozva, csakhogy a szép arcz valamivel halványabb vala, mint azelőtt, s fájdalom helyett most a halál szelíd nyugodalma volt rajta kifejezve.

Míg a szomorú terhet az ágyra tevék, a révész elmondta, hol keresték és hogy' találta meg végre ő a testet a Sajó hajlásánál, a hol a fűzfák állanak. A szerencsétlen apa nem hallgatott semmire, nem látott semmit maga körül; szemei leányán függtek. Melle nehéz, rendetlen lélekzettől emelkedett. Néha vadon tekinte körül, mintha valakit keresne, vagy valamit akarna mondani, a mi ízekre zúzza szívét, oly teherrel fekszik rajta, s mit ő egy világért nem tudna kimondani. Most lépett Ékesy a szobába.

A molnár alig hogy meglátta, szenvedélylyel rohant felé. — El innen, el, — ordítá, — te gyilkoltad meg őt! Légy átkozott!

— A gazda magánkívül van, — szólt emez elég nyugodtan. — Különben nem beszélne így.

— Te gyilkoltad meg, te! — kiáltá a molnár fájdalmasan, s magánkívül rogyott le leánya ágya mellett.

Mikor ismét magához jött, egészen meg volt változva. Mintha reggel óta tíz évvel idősebbé lett volna. Oda ült a kedves halott ágya mellé s órákig elnézte, reszkető kezekkel megsimítva nedves haját; de a dolgok összefüggése csak homályosan — mint egy borzasztó álom emléke — állott előtte. Csak néha villant föl agyában a szörnyű valóság, s akkor leányára borúlt és keservesen sírt.

Azoktól, a kik életöknek magok vetnek véget, meg szokták tagadni a rendes temetést. Mintha meghalva sem nyughatnék a többi emberek közt, a ki nálok gyöngébb vagy szerencsétlenebb! Minden botrány kikerülése végett a főbíró, mint legfőbb tekintély, azon meggyőződését jelenté ki, hogy Maris halála véletlenűl történt. A szegény leány vigyázatlanúl nagyon közel jött a meredek parthoz, s az leszakadt alatta. Nem hitte senki, de ellenmondás nélkül elfogadták e magyarázatot, s midőn harmadnap fehérbe öltözött leányok vitték a koporsót a temetőbe, a falu minden lakója meghatva kisértę ki a leányt, végső nyughelyére. Hisz neki csak egy bűne volt: hogy nagyon is híven szeretett!

*

A holdvilág újra elönti fényét a Sajó és a falu fölött, mely partjain épült. A csalogányok édes dalt zengenek az orgonavirág-bokrokon, melyek a temetőt környezik, elrejtve az újonnan fölhányt sírdombot. Az emberek rég aludni mentek. Oly csendesen és bájolón fekszik a környék, mintha mind csupa boldog emberek laknának ott.

Tarisznyájával hátán s bottal kezében egy utas jő a faluba. Egyenesen a rektor házának tart. Sötét minden. Koczog. Vár, s megint kopogtat. Zátonyiék alkalmasint nincsenek otthon. A paplakhoz siet, mely mindjárt a rektorház mellett áll, s melynek ablakán át még

világosságot lát. Halkan az ablak mellé vonúl. Zátonyiék csakugyan ott vannak. Kopogtat. Belép.

A rektorné felugrik s az idegent karjai közé szorítja.

— Lajos! kedves, szegény fiam!

Az anya, hosszú távollét után, zokogva tartja karjai közt egyetlen gyermekét; s a könyek, melyek arczán leperegtek, keserű fájdalom könyei valának.

*

Kevéssel a történtek után megint eltávozott Lajos. Katonának állván, oda veszett a háborúban, mely a következő évben kitört. Zátonyiék ott pihennek Mariska mellett; s magát a lelkészt is kiragadták az idő vészei azon körből, melyben élete üdvös működés közt folyt le.

Több év, s nagyszerű események, melyek alatt a Sajó csendes környékét hadi zaj töltötte el, háttérbe szorították e szomorú történetet, s talán egészen elfelejtették volna, ha az öreg molnár nem élne még s kisértethez hasonló alakjával nem emlékeztetne mindenkit a múltra.

Legalább húsz évvel idősebbnek látszik. Egészen meghajlott; ezüst haja hosszú fürtökben lóg alá halántékain, csaknem eltakarva a halvány arczot, melynek redőit nem simítják el többé szerető kezek. — A malom elégett a háború alatt, birtokának nagyobb része elpusztúlt, a többit a távol-rokonok foglalták el, kiket a hatóság az egészen elgyöngűlt s magával tehetetlen öreg gondnokainak nevezett ki. Így él ő, maga is egy rom, egykori házának romjai között. Lelkét csak egy emlék tölti el, minden egyéb iránt eltompúlt, s úgy látszik, csak fájdalma által függ össze az élettel.

Orákig, napokig ül a Sajó partján, s gondolataiba merűlve nézi a folyó csendes folyását. Az öreg révészen kívül alig van, ki őt néha megszólítaná.

A molnár nem kerüli, de nem is keresi az ember társaságát; s valahányszor vele találkozik, mindig leányára viszi a beszélgetést. — Hisz' kend találta meg

szegényt! Úgy-e ott a fűzfák alatt feküdt a szerencsétlen?

— Ott biz az — válaszol a révész megindúlva, — Isten nyugosztalja szegényt! Ki tudja, talán jobb neki, hogy e szomorú időket nem érte meg!

— Jobb bizony — szólt az agg remegő hangon, — sokkal jobb! Csak az fáj, ha arra gondolok, hogy mikor Marist a Sajo elragadta s karjait segítségért nyujtotta ki, én nem voltam ott, s nem foghatám meg kezét! Csaknem megőrulök, ha eszembe jut. Szüntelen előttem van. Mintha most is hallanám szavát. Kétségbeesve nyujtja felém karjait, s nincs kéz, mely felé nyúlna s őt a partra vonná!

S a szerencsétlen agg elmerűlve fájdalmában, ismét hallgatva ül ott a Sajó partján. Hab hab után suhan lábai alatt; hónapok és évek folynak el: de a képet, melyet a Sajó tükrén lát, sem idő, sem a víz folyása nem viszi el magával.

(1854.)

PUSZTA-LAK.

A nagy síkon, mely a Tisza és Duna között terjed el, körűlbelül egyforma távolságban mind a két folyótól, még távolabb minden országúttól és várostól, fekszik Puszta-lak, a megyei összeírás és geographiai kézikönyvek szerint egyike az ország nagyobb pusztáinak, de melyet mindenki, kit mostoha sorsa a homokbuczkák és lápok közé vezetett, melyek azt minden oldalról környezik, tisztességes falunak tartana; még hegyestornyú templom sem hiányzik, s ha van valami, mi azt a szomszéd helységektől megkülönbözteti, ez csak az úri lak és kastélyok nagy számában áll, csaknem azt mondhatnám, Puszta-lak minden épületei között nem találni egy parasztházat.

Van gyékény és nádfedél akármennyi és sok helyen,

hol a vakolás leesett, meglátszik, hogy a falak vályogból vagy vert földből készültek; de a tornácz előtt álló oszlopok, a kettős ajtó, mely egyenesen a konyhába vezet, s ha más nem, egy pár zöldre festett zsalú vagy egy félig bedőlt fa-staketa, a legszerényebb épületnél is arra emlékezteti az embert, hogy gazdája magasabb igényekkel építé házát.

Egész Puszta-lak a legtisztább magyar curiális stílusban épült, s ki ezt az építési rendszert tanulmányozni akarná, nem tehetne jobbat, mintha odautazva, mindazon házakat lerajzolná, melyek kissé rendetlenül, de nem nagy távolságban egymástól a szépen befehérített templomot körülállják.

Egyszerű emeletes házak, melyeknek fedele valószinűleg ép oly magas, mint az aranysárgára festett falak; alházak, melyeknek fedelét közepén magas kúp ékesíti, olyanok, melyeknek fedele két kúppal végződik, míg mindjárt mellette görög peristilen gyönyörködhetünk. Egy ház fehér, a másik zöld, a harmadik kék oszlopokkal díszlik; míg itt-ott egy még bevégezetlen vagy régtől óta elhagyott lakház, vakolatlan falaival az emberi dolgok mulandóságára s legszebb terveink kivihetetlenségére emlékezteti a halandót.

Ha magyar ember Puszta-lakra jön, első tekintetre látja, hogy compossessoratusba jött, azon helyek egyikére, melyeket hajdanában respublicáknak is neveztünk, s hol meglehetősen sok szabadság, de egyenlőség csak annyiban létezett, a mennyiben e kúpos és nádfedelű házak tulajdonosai mindenikének megvolt a maga pere; és Puszta-lak e tekintetben annyira nem tartozott a kivételek közé, hogy a sok ezer holdra menő határon talán nem volt egy talpalatnyi föld, mely iránt curiális, repositionalis, metalis, successionalis vagy más valami per nem folyt volna.

A puszta-laki közbirtokosság mint testület perlekedett szomszédaival s perlekedett maga között a curia, az alispán, a szolgabíró előtt, házról-házra folyt a vita, ivadékról ivadékra, az év minden szakában. A termé-

szet — úgy látszik — oly finom jogérzettel ajándékozta meg e nemes közönséget, hogy az soha kielégítve nem érezheté magát; a puszta-lakiak farsangkor is minden társadalmi élvezetek helyett csak abban találták boldogságukat, hogy a törvényes igazságnak teljes diadalt szerezzenek.

Csak két ház volt az egész pusztán, mely e részben kivételt tett. S ámbár a két család leányágon osztályos atyafi volt, s birtokuk majdnem egy mérföld hosszában csak egy mesgye által választatott el, sőt curiális telkök egymásnak tőszomszédságában állt, Latkóczy István és Pétery Jakab harmincz esztendőig minden baj s kellemetlenség nélkül éltek egymás mellett; mintha Latkóczy marhája sohasem ment volna át Pétery határára, s Pétery úr apró marhája nem tett volna soha kárt Latkóczy udvarán, és majd az egyik, majd a másiknak béresei soha nem szántottak volna egy barázdát a szomszéd földjéből a magokéhoz, mi által még a mesgye is elveszté egyenes vonalát.

Az egész közbirtokosság bámulta majd Latkóczy tudatlanságát, ki fiatalabb korában katona lévén, a törvényhez mit sem ért, majd Pétery könnyelműségét, ki gyermekeinek érdekeivel nem gondol s ősi birtokát gonoszúl el hagyja veszni; de mind hiába, a szomszédok nem vesztek össze és oly könnyen megegyeztek egymás között, mintha törvényes igazság és bíró, ki arról ítél, nem is léteznék az országban. Még az asszonyok is megfértek egymás között és Vértesy János és Érczi Antal, a két családnak érdemes ügyvéde, mint hadseregek béke idejében, csak azért húzták fizetésöket, mert előkelő nemes családtól az illedelem is megkivánja, hogy állandó ügyvédje legyen.

A két háznép példás egyetértésben élt sok évekig egymás mellett, s úgy látszott, mintha még a halál sem szakíthatná szét a szoros viszonyt, melyben életökben álltak, mert miután Latkóczyt eltemették, Pétery olyan rövid idő múlva halt meg utána, hogy sírköveik is tőszomszédságban állnak, s ha a nagy ítélet napján

végre a puszta-laki temető halottjai is föltámadnak, az első, kivel Latkóczy találkozik, ismét csak Pétery lehet s ez valószinűleg ismét ugyanazt mondja neki, mivel őt, ha bajban voltak, mindig vigasztalni szokta: No semmi baj, csakhogy ismét együtt vagyunk, pajtás.

Mind a két házban özvegy maradt s ezek is folytatták a régi viszonyt, sőt úgy látszott, mintha az a férfiak halála után még szorosabbá vált volna. A két özvegy csak egymásban találta vigasztalását. Ki Péterynével szólni akart, azt többnyire Latkóczynénál találta, ha Latkóczynét keresték, Péterynéhez kelle menni, s ámbár kertjeiket csak egy ösvény választá el, mindketten nem egyszer sóhajtoztak azon, hogy házaik oly távol állnak egymástól, főkép, miután a remény, melylyel magokat előbb kecsegtették, hogy a két ház idővel úgy is egygyé lesz, napról-napra inkább eltűnt.

Péterynének fia, Mátyás, meghaladta huszonkettedik évét, s Latkóczy Klára elérte a tizenhetediket; a birtokot, a mint mondám, csak egy mesgye választá el, kertjeik között még a sövényt is elhagyták, s minden ember átlátta, hogy e fiatal embereket maga az Isten egymásnak teremtette, csak nekik magoknak nem jutott eszökbe, és ha mások emlékeztették is reá, nem mutattak semmi kedvet.

Mátyás eleget hallotta, hogy Klárinál szebb leány az egész vidéken nincs, el is hitte szívesen, csakhogy ép oly kevéssé gondolt vele, mint Klári azzal, hogy Mátyást mindenki derék legénynek mondta; csaknem boszankodtak mindketten, ha anyjok erről kezde beszélni, hisz ők úgyis ismerik egymást, évek óta élnek egymás mellett, nincs titkok egymás előtt, testvérek nem szerethetnék egymást inkább, hát minek való mind e beszélgetés.

A fiatalok e hidegsége vagy közönyössége az anyáknak sok szomorú órát okozott. Nem volt azonban senki, kire a fordulat, melyet a dolgok vettek, nagyobb hatást gyakorolt volna, mint a Péteryek ügyvédjére, Vértesy Jánosra. Azon mértékben, melyben a remény,

hogy Mátyás és Kláriból pár lesz, elenyészett, az öreg úr egészen megváltozott. Újabb időben sok dolog változott, főkép Magyarországban, alig találunk osztályt, mely, miután századunk mindent kiegyenlítő keze rajta átment, nem tűnnék föl más alakban, mint azt apáink látták; de minden osztályok között csakugyan egy sem ment át nagyobb metamorphosison, mint az ügyvédeké, s ki a divatosan öltözött, ujságokat olvasó, kellemes társalgású urakat, kik közül némelyik minden ügyvédsége mellett tánczolni is tud, róka-torkú vagy fekete attilás elődeikkel összehasonlítja, az csakugyan meg fogja vallani, hogy haladtunk. Valamint a Corpus Jurist száz könyv közül első tekintetre megismertük, úgy az ügyvéd, ki egész életén át ezen könyvvel foglalkozott, kivált a többi emberek közűl. Öltözetéből, járásából, mozdulataiból, főkép minden szavából kitűnt, hogy prókátorral van dolgunk. Az ember oly egészen egygyé vált hivatásával, hogy rá nézve, nem is gondolhattunk másra, mint actióra vagy replicára s a beszélgetést akaratunk ellen peres dolgokra fordítottuk. Oly időben, hol az egész családnak sorsa ügyvédének hivségétől és ügyességétől függhetett, az ügyvéd nagyobb befolyást gyakorolt a családnak cselekedeteire is, s ha voltak esetek, sőt számos esetek, hol ez állásával visszaélt, legalább nem hiányoztak olyanok sem, hol az ügyvéd a családdal annyira ugyanazonította magát, hogy jogviszonyainak föltartására nézve sokkal szigorúbb és féltékenyebb vala azoknál, kiket ezek egyenesen érdekeltek. Ez utóbbiak közé tartozott Vértesy János is, ki kopott rókaprémes, hosszú dolmányában, melyet, a kánikulát kivéve, mindig viselt, alacsony kalapjában és a deák törvényes axiomák miatt, melyeket beszéde közé vegyített, néha nevetségesnek látszhatott, de ki egész életén át a törvény tekervényes útjain járva, azért oly talpig becsületes ember volt, minőt keresni kell, s kinek a Pétery család jogai inkább szívén feküdtek saját vagyonánál. Az öreg úr, ki fiatalabb korában a fél megye peres dolgait vitte, régtől óta fölhagyott terjedtebb praxisával, s Puszta-

lakra visszavonulva, hol magának egy kis birtokot szerzett, csak még néhány családnak ügyeit kezelte, közöttük a Péteryékét, kikkel ifjusága óta a legszorosabb barátságban élt s kiknek érdekeit, mióta Pétery Jakab halálos ágyán nejét s gyermekeit reá bízta, még inkább szívén hordá.

Mióta özvegy Péterynétől hallotta, hogy fia és Klári semmi különös hajlandóságot egymáshoz nem mutatnak, Vértesy mintha nyugtát vesztette volna el. Fél napokig járt körűl a Péteryek birtokán, többnyire azon barázdát követve, mely azt a Latkóczyak részétől elválasztá. Méregetve szemével a vonalt, megnézve minden egyes fát és emelkedést, különös figyelmet vetve a lápokra, melyekben nád terem. Sokszor a boltozott szobába zárkózott, melyben a levéltár tartatott, s ha a cselédek az ablakon benéztek, látták őt poros irományok között, vagy a nagy földabrosz előtt, melynek vonalait plajbászával nézegeté, majd jegyzéseket téve, melyekkel ismét ki a mezőre ment, hogy ott nagy lépésekkel a rátának szélességét bejárja, mi között időről-időre megállott és nagy elégedetlenséggel rázta ősz fejét.

Maga a csősz és hajdú is észrevevék, hogy az öreg úr valami nagyon töri a fejét, ő azonban nem szólt senkinek s Péteryné kérdését sokáig azon megjegyzéssel utasította vissza, hogy maga idejében majd minden ki fog sülni. Végre ez az időpont eljött. Vértesy az özvegyet a levéltárba vezette. Itt az eredeti osztálylevelet, mely szerint a puszta-laki birtok 1730-ban a két család között felosztatott, s minden azóta a birtokról készűlt irományokat fölolvasta, hosszasan megmagyarázta a térképet és sok deák törvénynyel és decisióval bebizonyította azt, hogy a Latkóczyak és Péteryek birtokának tökéletesen egyenlőnek kell lenni, holott a Péteryek, mit ő Isten s világ előtt bebizonyíthat, jelenleg hét holddal és egy fractával kevesebbet birnak, nem is említve azt, hogy a Latkóczyak a nádlás alkalmával, melyet a közös tavon gyakoroltak, sokkal kijebb terjeszkedtek, mint jog szerint tehették volna; hogy saját

határukon csárdát állítottak föl, s a Péteryek rátáján több utat használnak, melynek a térképen legkisebb nyomát sem találni, mi mind együtt véve azon sérelmekkel, melyeknek az oklevelek bővebb megvizsgálása után talán nyomára lehetne jönni, a nemes Pétery családnak oly károsodásával jár, hogy azt többé eltűrni nem lehet.

Midőn Péteryné megtudta, hogy mindössze csak hét hold forog kérdésben, melynek egy része futó homok, egészen megnyugtatva érzé magát s azzal vigasztalta Vértesyt, hogy a károsítás valószinűleg nem is szándékosan történt, s hogy ő adandó alkalommal szólni fog Latkóczynéval, mire Vértesy ez egyszer megnyugodott és csak arra kérte asszonyát, hogy a dolgot mentűl előbb rendbe hozza.

De Péteryné, mint békeszerető asszony, részint restelte, részint nem tartotta érdemesnek szólni. Hisz ő tulajdonképen azt sem tudja, miként kezdje a beszélgetést és Latkóczyné talán még rossz néven vehetné, pedig ő azért mégis legjobb barátnője és az egész hét hold nem ér annyit, hogy miatta háboruságot kezdjen.

Mindezen okok más embert talán megnyugtathattak volna, de hol jog és törvény forgott kérdésben, Vértesy nem tekintett semmire: s a gondolat, hogy a Pétery birtok azon idő alatt, melyben ő a családnak ügyeit vezette, kisebbé vált, hogy a vad körtefa, mely a földabrosz és osztálylevél szerint a két birtok közötti egyik határpontot képezte, most a Latkóczyak rátáján belül áll, nem hagyta őt nyugodni. Addig zaklatta asszonyát, oly komolyan inté azon kötelességére, hogy ő mint özvegy a család jogain csorbát ejteni ne engedjen, annyira ijesztette elnézésének lehető következéseivel, mert ugyanazon joggal, melylyel a Latkóczyak hét holdat szántottak a magok rátájához, 17-et vagy 107-et vagy 1777-et tulajdoníthattak volna el és ha az ember nem mozog, nem tudja soha, mi hamar válhatik valami usussá, míg végre fölhatalmazá, hogy a Latkóczyak ügyvédével s ha szükséges, magával Latkóczynéval

szóljon s az egész ügyben saját belátása és lelkiismerete szerint járjon el.

Vértesynek csak ez kellett. A gondolat, hogy a Pétery családnak letiport jogait ismét helyreállíthatja, föléb-reszté fiatalabb éveinek egész tevékenységét, s midőn a levéltárból egyenesen Érczi Antal házához indúlt, fejében a *Hármaskönyv* rég nem használt elvei, a törvényeknek egész serege s minden idevágó curiális decisio, mint csata előtt a fegyveres seregek, talpra keltek, hogy a Latkóczyak ügyvédét, ha csak moczczanni merne, visszaverjék, porba döntsék, megsemmisítsék. A fogadás, melyet Vértesy ezen érdemes collégájánál talált, olyan vala, minőre ez hasonló esetben Vértesynél számolhatott volna. A Latkóczyak régi ususra hivatkoztak, említék, hogy tulajdonkép ők a károsultak, mert az első osztály alkalmával nekik rosszabb föld jutott, s hogy ad rectificationem procedálhatnának. Mire Vértesy ünnepélyesen kijelenté, hogy teéns Péteryné asszonyság és ő maga is ellenségei minden pernek, de hogy azért jogaikat védeni fogják, s hogy mi a jogtalanúl használt útakat illeti, azokat még ma fölárkoltatják. Érczi még hangosabban válaszolá, hogy ők meg be fogják huzatni.

Mind Vértesy, mind Érczi még aznap teljesíték igéretöket s midőn az előbbi még az nap estve Latkóczynéhoz ment, hogy az árok behuzása ellen panaszt tegyen, ez neki azt válaszolá, hogy ügyvéde csak kötelességét teljesíté s hogy ő nem is foghatja meg, miként juthat valakinek oly bolondság eszébe, hogy az útat, melyen rétjére jár, elzárja.

Latkóczyné sértve érzé magát leginkább az által, hogy Péteryné, ha már panaszra volt oka, azt nem személyesen, hanem ügyvéd által akarta végezni, de minden hevessége mellett a gondolat, hogy azokkal, kikkel egész életén át oly barátságban élt, perbe keveredjék, fájt neki s azért még aznap estve átment a szomszédba, hogy Péterynével személyesen szóljon. Talán Latkóczyné hangosabban szólt, mint a szükség kivánta, mi által ismét Péteryné érezte magát sértve,

vagy talán félt vitatkozásba ereszkedni, de egyedüli válasza az volt, hogy ő mint asszony törvényes dolgokban nem járatos, de hogy fiának jogaiból semmit nem vétethet el. Mire Latkóczyné csak azt felelé, hogy szegény leányát ő sem hagyja el, bármily szomorú dolog is, hogy ily kicsiségen perre kerülnének. Péteryné pedig csaknem elijedve a gondolattól, bizonyossá tevé szomszédját, hogy ennyire semmi esetre sem mennek a dolgok, s hogy ők mind a mellett a régiek fognak maradni.

S midőn az asszonyok elváltak, bizonyosan ez volt szándéka mindkettőnek; de hiába. Vértesy meg akarta mutatni, hogy mikor az útat fölárkoltatta, ő nem volt bolond. Érczi nem akart engedni semmiben. Árkok ásattak és huzattak be; szekerek zálogoltattak, tilalomtörések és behajtások történtek. A közbirtokosoknak egy része a Péteryeket, másik a Latkóczyakat pártolá s ha a szomszédok találkoztak, a beszélgetés akarat ellen e tárgyra fordúlt s élesebbé vált; míg végre a szomszédok mindig ritkábban s utoljára épen nem találkoztak többé s még mielőtt a nádlás ideje bekövetkezett, melyre az ügyvédek különösen készűltek, mert Vértesy ez alkalommal akarta a jogos állapotot helyreállítani és Érczi az usust bebizonyítani, a két egykor oly baráti ház között valóságos ellenségeskedés uralkodott.

Vértesy működésének ez eredményét látva, maga is elszomorodott. Nem saját esztelensége, hanem az emberek rosszasága miatt. Hisz ő csak szoros kötelességét teljesíti, s miként gondolhatta, hogy Latkóczyné, ha tőle oly valamit követelnek vissza, mi jogszerűleg másé, ennyire neheztelni fog. De a koczka el volt vetve; s ha Vértesy most egész befolyását arra fordítaná is, hogy békét szerezzen, nem álli hatalmában. Az asszonyok annyira el voltak keseredve egymásra, annyira meg voltak győződve ügyöknek igazságáról, hogy többé semmi áron nem engedtek volna; az atyafiságos barátság helyett atyafiságos gyűlölet támadt köztük, s Péteryné,

ki előbb a pernek említésénél is már megijedt, most alig várta megkezdését, hisz akkor legalább ki fog sülni, az a Latkóczyné milyen asszony.

Mind a két háznak egész életmódja megváltozott. Péteryné, ki előbb boszankodott, ha Mátyás máshová, mint Latkóczyékhoz ment, most maga fogott hozzá a szomszédok látogatásához, s főkép oly helyekre, hol a háznál leány volt, fiát is elvitte magával; mikor pedig a farsang eljött, csaknem kényszeríté őt, hogy a szomszédban, ha majd hirét hallják, boszankodjanak. Latkóczyné pedig megnyitotta házát az egész környéknek, mert hisz szegény árva leányának ismerkedni kell, s Péteryné a sok vendéget látván, talán megpukkad mérgében.

Házasságról természetesen szó sem volt többé; Latkóczyné előre örült a pillanatnak, mikor leányát másnak adhatja, és a szép birtok, mely után Péteryné annyira áhitozott, más kezekre jut, míg ez utóbbi csaknem minden nap megdicsérte fiának okosságát, hogy nem szeretett Kláriba. A legcsudálatosabb a dologban az volt, hogy a fiatalok, kik, midőn anyáik a házasságot annyira kivánták, a legnagyobb közönyösséget mutatták egymás iránt, most sokkal többször gondoltak egymásra, mint előbb.

Mátyás, ki csak huszonkét éves lévén, mint kiskorú, anyjának eljárását nem akadályozhatá, rosszalta, sőt szégyenlette az egészet, s nyiltan kimondá nézetét. Teljességgel nem fért fejébe, hogy azon barázda, melyet Latkóczyék béresei pár öllel beljebb szántottak, közte s Klári között áthághatatlan akadály lehetne, s nem csak nem kerülte, sőt keresé az alkalmat, melylyel neki barátságát bebizonyíthatá. Klára pedig, valahányszor anyja a Péteryek ellen kikelt, fölszólalt Mátyás mellett, ki az egészről nem tehet semmit, és utoljára is a legbecsületesebb fiatal ember az egész környékben.

Csak mióta oly ritkán találkoztak, mióta Mátyásnak néha fél napokig leskelődni kelle, hogy Klárival valamely harmadik házban összejöhessen, mióta Klári néha

egy óráig állt a közös ösvény mellett, mely a kerteket elválasztá, míg véletlenűl Mátyással találkozott, azóta érezék, mennyire összeszoktak gyermekségök óta s mennyire jól esik nekik, ha egymással beszélgethetnek. Mátyás soha nem tudta eddig, hogy Klári oly szép leány; s az utóbbinak úgy látszott, mintha Mátyáson egy idő óta nagy változás történt volna. Hiába, arra, hogy jó tulajdonainkat észrevegyék, semmi nem szükségesebb egy bizonyos távolságnál, a baj csak az, hogy ezen optikai törvény nem terjed ki a rossz tulajdonságainkra is, s hogy ezekre nézve a szemnek élessége a közelséggel nő. Így történt, hogy míg azok, kik távolabb állanak, az arcznak angyali szépségét bámulják, a legközelebbiek a vörös bibircsó miatt sóhajtoznak, melyet az orron észrevesznek.

De hagyjuk az elmélkedéseket. Ott, hol két fiatal egymásba szerelmes kezd lenni, sőt néha házasságról is gondolkozik, a reflexió nincs helyén. Úgy is Mátyás és Klári nem sokat gondoltak az okokkal. Érezék, hogy naponként inkább szeretik egymást s azóta mindketten sokkal boldogabbak.

Nagy baj e világon, melyet, a ki életében szerelmes volt, sőt az is, a ki nem volt szerelmes, de kinek a jövedelmei szerint szerelmesnek kellett volna lenni, nagy kellemetlenségére tapasztalta, hogy az emberek és főkép az emberi nemnek azon extractusa, melynek első példányát mint oldalbordát vonták ki ősapánk kebléből, szerelem dolgában nemcsak a valót veszi észre, de a valónál mindig még többet is, s így nem csudálhatni, hogy mind Latkóczyné, mind Péteryné a változást, mely gyermekeiken történt, hamar észrevették. Az utóbbi csak bámult fiának következetlenségén, s az egész dolgot még akkor sem értette, mikor Vértesy neki megmagyarázta, hogy a kölcsönös szeretet a gyermekekre bizonyosan az apáktól származott és talán nem támadott volna soha, ha mindketten leányok volnának. De Latkóczyné dúlt-fúlt. Elébb a gonosz Péteryné el akarta perelni jószágát, s mert ezen úton czélt nem érhetett,

most el akarja csábíttatni leányát, hogy így jusson a birtokhoz. Ő, Latkóczyné, világosan belátja az egész trafikát, de majd megválik, oly könnyen járnak-e keresztűl eszén, mint Péteryné asszonyom hiszi.

Latkóczyné először ahhoz az eszközhöz nyúlt, melylyel Éva óta asszonyokkal legkevesebbre mehetni, azaz eltiltá leányának, hogy Mátyással szóba álljon. Vesse szemét bárkire, szóljon bárkivel, menjen bárkihez, csak Pétery Mátyáshoz ne, ez volt a szigorú parancsolat, de hogy czélját még biztosabban elérje, egyszersmind arról is gondoskodott, hogy Mátyásnak helyét más töltse be. Érczi Antal ügyvédnek elmélete szerint, kinek nézetei egy idő óta mindenben követtettek, a szerelem, valamint a scorpio sebeit csak azzal lehet gyógyítani, mi a sebet okozta, s azért a sebek olyanoknál, kik magoknak az egyedűl czélszerű orvosságot meg nem szerezhetik, veszedelmesekké válhatnak; kire, mint Klári kisasszonyra csaknem ötezer hold pusztai birtok néz, annál nincs mit félni. Nevezzék akárminek, ha ő maga tíz kérőt nem hoz a házhoz, kik közűl mindenik Pétery Mátyásnál többet fog érni.

És Érczi Antal úr csakugyan elhozta kérőit; mások közbenjárása nélkül jöttek, mert szép vagyonú leány körűl a kérők ép oly kevéssé szoktak hiányozni, mint fizetéses hivatal körében és az meglehet, hogy mindezen kérők Pétery Mátyásnál sokkal többet értek, csakhogy Klári máskép gondolkozott. Mióta Mátyást ismerni tanúlta, — mit kétségen kívül anyjának köszönhetett, ki őt tilalma által az egész férfi nemtől mintegy külön választá — ő nem szerethetett mást, s furcsa dolog, mentűl inkább lármázott anyja, annál hangosabban dobogott szíve Mátyás mellett. A szerelemben sok van a puskapor tulajdonságaiból, mely, hol szabad tért talál, egyszerű lobot vet, s hatalmassá csak akadályok által válik.

Talán Latkóczyné nem ismerte a szerelem e természetét, vagy azt hitte, hogy valamint a puskaporral, úgy a szerelemmel arra czélozhatunk, a merre legjobb-

nak tetszik, annyi azonban bizonyos, hogy ő Klárinak egész magaviseletében csak megátalkodott makacsságot látott, melynek engedni nem lehet, nehogy Péteryné végre mégis czélt érjen. Azonkívül Latkóczyné, mint sok asszony, ha azon koron, melyben maga szerelmes lehetne, egyszer túlhaladt, leánya számára annyira beleszeretett Ormos Gyulába, hogy csaknem anyai kötelességének tartá, ha Klárit, miután ő saját szerencséjének belátására elég észszel nem bír, arra kényszeríti.

Latkóczyné el volt határozva, hogy leányát csak Ormos Gyulának s másnak nem adja. Ormos Gyula azon ildomos emberekhez tartozott, kik megelégszenek, ha a vár helyett legalább parancsnokát nyerhetik meg és kevesebb dicsőséggel, de ép oly biztosan birtokához juthatnak. És így Klári, ki természetesen valamennyi kérői között épen Ormos Gyulát utálta leginkább, nagy aggodalmakkal nézett a jövőnek elébe. De bármennyit törte fejét, sem neki, sem Mátyásnak, kivel majd a sövény mellett, majd a közbirtokosok valamelyikének házánál összejött, nem jutott semmi eszébe, mi által bajukon segíthetnének.

Mióta a két ház összeveszett, Puszta-lakon nem fogyott el a mulatság. Mentül inkább visszavonúltak a családok előbb a többi közbirtokosoktól, annál inkább foglalatoskodtak ezek most bajaikkal s hónapokig mind e kúpos és emeletes kastélyokban csak erről folyt a beszéd. Egy rész inkább Latkóczynét, a másik Péterynét vádolta, de a nélkül, hogy azért összevesztek volna. Az emberek ily alkalommal mindig rendkívül engedékenyek egymás iránt, s csupa udvariasságból, ha épen úgy kívántatik, egy helyett kettőt szidnak. Mátyást és Klárit mindenki sajnálta, csakhogy mindez a dolgon ép oly kevéssé segíthetett, mint az, hogy az öreg Vértesy, ámbár most is teljesen meggyőződve, hogy a hét holdat, mely a Péteryektől elszántatott, minden bíróságnál visszanyeri, midőn látta, hogy az egész Latkóczy birtok idegen kezekre juthat, kezde gondolkozni. Érczi Antal csaknem gúnynyal útasítá

vissza ajánlatát, hisz nemsokára lesz Latkóczyék házában is férfi, ki a család jogait védelmezni tudja.

Így álltak a dolgok, midőn Mátyás egyszer estve a kertben szokott helyén Klárára várt. Egy sűrűség volt ez mindjárt a sövény mellett, mely ugyan a múlt télen kiigazíttatott, de melyen a fiatal Pétery az erős karók és új fonás ellenére, mihelyt kedvesét közelíteni hallá, oly könnyen mászott keresztül, mintha sima úton járna. Közel e sűrűséghez a Latkóczyak kertjében egy út vezetett volt, mely csaknem a sövényig jött, s melyen, ha elsötétedett, Klári jönni szokott. Május vége vala, a sűrű lomb között csalogányok énekeltek s a borús égen csak itt-ott játszottak egyes csillagok. Vannak pillanatok, hol még a falusi nemes ember is, habár soha franczia regényt nem olvasott is s a vidéken a legjobb agarásznak tartatik, ideges állapotba jöhet; Mátyás is, mikor egy negyed a másik után elmúlt és Klári még mindég nem jelent meg, végre nem tudta, mit csináljon.

Könyvekben a szerető ily alkalommal hallgatja a csalogányok énekét és az úti szellő suttogását, nézi a csillagokat, beszívja a langy nyári levegőt, mely őt illattengerként környezi és gyönyörködik, midőn kedvesét mindezekhez egyenként hasonlítgatja; a gyakorlati életben az ember ily körülmények között könnyen elveszti türelmét s én még azért sem állhatnék jót, Mátyás nem káromolta-e egy kissé azon akadályokat, melyek miatt Klári szavát nem tarthatja, midőn lépteket hallott.

Az öröm, melyet szívében gerjesztett, azonban nem tartott sokáig.

A könnyű lépések, melyekkel kedvese máskor közelíteni szokott, majd gyorsan haladva, majd megállva a legkisebb nesznél, hogy azután inkább siessen, e rendetlen lépések helyett, melyből szinte kihallani a szívnek küzdését, mely nem tudja, tovább haladjon-e és mégis érzi, hogy mennie kell, Mátyás egy pár sétálónak nyugodt, kényelmes lépéseit vette ki, és hogy soká

bizonytalanságban ne maradjon, Latkóczyné és Érczi úr szavát ismeré meg. Mátyás a sövény mögé vonúlt, melynek magasságát ez egyszer áldá, s míg a szomszéd kertben sétalók nem távol tőle egy padon helyet foglaltak, legnagyobb kényelemmel végig hallgatá beszélgetésöket.

Hogy Latkóczyné prókátorával a perről szólt s a közben róla és anyjáról nem igen kedvezőleg nyilatkozott, ezen Mátyás nem indúlt meg, de annál inkább azon, midőn hallá, hogy Klárit már a jövő héten elviszi, vagy a parádi vagy a füredi fürdőbe, mert ennyi boszúság által megromolt egészsége fürdőt kiván, s innen elmegy vele Pestre, Bécsbe, akárhova, és nem is jön többé vissza, míg Ormos Gyula nem vette el. Mire Érczi Antal válaszolá, hogy ez csakugyan bölcs gondolat, mert máskép végre is csak az fogna történni, mit megakadályozni akartak s mitől Latkóczynét csak különös gondviselés mentette meg eddig is.

Latkóczyné nem bámulhatott inkább, mint Mátyás, midőn hallá, hogy különös gondviselésre vala szükség Latkóczyné hatalmának föntartására.

— De gondolja meg nagysád a helyzetet — szólt az ügyvéd halkabban. — Klári kisasszony szerelmes. Nagysád nem foghatja meg: miért? én sem; de a szerelem oly dolog, mint a jog; készítenek törvényt akármennyit, ismerjük a gyakorlatot még oly jól és mégis oly esetek fordúlnak elő mindig, melyekre sem a törvény, sem a gyakorlat nem illik; s így vagyunk mi is; Klári kisasszony minden valószinüség ellenére mégis csak Mátyásba szerelmes és az úrfi, úgy látszik, épen mióta nagyságod és Péteryné asszony minden házassági gondolatokat fejükből kivertek, azt saját fejébe vette. A magyar törvény az anyai tekintély föntartásáról igen rosszúl gondoskodott. Ha a kisasszony Pétery Mátyással megszökik és valami pap előtt megesküszik, a házasság érvényes, akár mit mondjunk ellene. A kérdés csak az, vajon a szökés lehetséges-e és én csakugyan azt hiszem, hogy a két curia fekvését te-

kintve, nem csak lehetséges, de nagyon könnyű is. És én csakugyan alig foghatom meg, hogy ez a fiatal embereknek még nem jutott eszökbe. Ha például Mátyás kisasszonyunkat nagynénjéhez, Latkóczy Margithoz vezeti...

Latkóczyné e névnél hevesen szavába vágott. — Nagyságod neheztel rá s igaza van — szólt Érczi nyugodtan, — mit elegyedik oly dolgokba, melyek őt nem illetik, s mit boszantja nagyságodat leveleivel, melyekben a gyűlölt összeköttetést ajánlgatja. De Klári kisasszony őt rendkívül tiszteli. Gyermeksége óta arra tanították, mert Margittól szép örökség vár rá és nem is soká fogna ellenezni, ha neki Mátyás azt ajánlaná, hogy őt nénjéhez viszi. S legyen csak egyszer házánál és a házasság annyi, mint bizonyos. Nem is léphetünk föl ellene, úgyis az egész világ romlottságában a fiatal párt pártolja.

Latkóczyné és érdemes ügyvédje még hosszabb ideig szóltak a tárgyról, míg végre fölkeltek és a házhoz visszasétáltak.

Mátyás nem tudta, mit csináljon örömében. Annyi haszontalan tépelődés, gondolat és aggodalom után, most végre egy remény, egy biztos kilátás nyílt előtte, s az útat, mely őt biztosan czélhoz vezeti, legnagyobb ellensége mutatta neki, s vajon lehetett-e még kételkedni Klára szerelmében?

Egyetlen kivánsága az vala, hogy kedvesével még ez este beszélhessen, de úgy látszott, mintha ennek ez egyszer nem kelle teljesűlésbe menni. Azt a helyet, hol máskor Klára jött, ma anyja használta sétálásra, s tulajdonkép minden valószinűség szerint Klári ez este többé nem jöhet. Nagy szerencse, mert ha ez nem lenne, sok szép és nagyszerű dolog nem történnék a világon, hogy egyesek minden valószinűség ellenére hisznek és remélnek. Ezek közé tartozott ez egyszer Mátyás is. Még ma este akart szólni Klárával, érzé, hogy még ma este kell szólnia, hogy fog szólni vele s dobogó szívvel várt a bokrok alatt.

Végre nem tűrhetvén nyugtalanságát, tovább áthajolt a sövényen, maga sem tudta, mit akar, csakhogy ezzel is közelebb juthatott Klárihoz, s legalább a falakat látni, melyek között ő él. A ház sötéten állt, csak az ebédlő ablakai voltak kivilágítva, s midőn halk lépésekkel közelített, világosan látta Latkóczynét és ügyvédjét, kik, mint látszott, jóízűen vacsoráltak. Klári úgy ült, hogy kívülről nem vala látható,

Helyzete nem tartozott a kellemesek közé. Ha valaki kedvesével szólni akar és azt vacsoránál találja, az étvágy, a melylyel Érczi uram a sültet és káposztát emészti, s a kényelem, melylyel a török mogyorókat föltördelte, mikkel a vacsora végződött, más embernek a türelmét is kifárasztotta volna; de Mátyás mind amellett nem mozdúlt helyéből, s miután a vacsora végével a társaság elvált s az egyes ablakokon gyertyák jelentek meg; addig várt, míg végre előérzete teljesült és Klári csakugyan a kertbe jött.

Azért jött el, mert, mint mondá, meg volt győződve, hogy Mátyás már régen haza ment, vagy neki is azt súgta belső érzete, hogy kedvesét még itt fogja találni, azt maga Mátyás sem tudta meg, még később sem. Vannak dolgok, melyeket asszonyok még kedveseiknek sem vallanak meg soha, s csak az ismeri a szerelem egész boldogságát, ki ezeket nem kutatja. Bizonyos csak annyi, hogy Klári, midőn Mátyást meglátta, nemcsak vissza nem szaladt a házba, sőt attól távozott.

Sokáig beszéltek egymással. Mátyás elmondá a hallottakat, kérését, reményeit. Klára megijedt, azt mondta, hogy soha sem egyezhetik bele, kétkedett, ingadozott s végre mégis megigérte, hogy ha anyja őt csakugyan kényszeríteni akarná, inkább, minthogy Ormosé legyen, még erre is képes lehetne. Egyszóval a hosszú tanácskozásnak csak az volt eredménye, hogy egy új tanácskozmány ideje tűzetett ki, de azon különbséggel, hogy a tanácskozók még inkább szerették egymást, mikor elváltak, mint mikor tanácskozni kezdtek.

Másnap Latkóczyné Klárának tudtára adta, hogy pár nap múlva fürdőbe mennek s ez alkalommal annyit beszélt Pétery ellen s mindarról, mit ő azon esetben, ha Klári Ormost ezentúl is visszautasítja, tenni fog, hogy a szegény leány, mikor este kedvesével a kertben összejött, már csaknem egészen el volt határozva.

Harmadnap a beszélgetés Latkóczyné és leánya között megújult s ha lehet, még kellemetlenebb módon folyt.

A negyedik reggel Latkóczyné leánya szobájában csak egy levelet talált, melyben Klári megírá, hogy ő anyját, mint legnagyobb jótevőjét, véghetetlenűl szereti, de hogy a méltatlankodásokat, melyeket rajta elkövetnek, többé nem tűrhetvén, Margit nénjéhez ment, s ott is fog maradni mindaddig, míg anyja azon rossz embert, ki mindennek okozója, a házból nem küldi el. A mi pedig Ormos Gyulával való házasságát illeti, ő ugyan haláláig mindenben csak édes anyjának akar engedelmeskedni, de ez egyben nem teheti, mert szívét és szavát Mátyás bírja, kinek társaságában ment el most a háztól és kinél más soha sem lesz férje e világon.

Latkóczyné első pillanatban nem tudta, mit csináljon haragjában, de miután később meggondolta, hogy a dolgot nem változtathatja meg, s hogy a történt botrányt csakugyan máskép, mintha Mátyás Klárit elveszi, helyre hozni nem lehet, főkép hogy Péteryné sem tudott semmit az egészről és nálánál még inkább boszankodik, megnyugodott és midőn Margit néni Puszta-lakra jött, nehézség nélkül adta beleegyezését a házassághoz, mely a két család között támadt pernek örökre véget vetett.

Péteryné kissé tovább neheztelt, de annyira szerette fiát, hogy boldogságát látva, ő is alig várhatá már a menyegző napját. Kevés hónap mulva Mátyás- és Klárából a legboldogabb pár lett, melyet Puszta-lak valaha látott; és a két ház a rövid villongások után szorosabb barátságban élt, mint előbb. Még Vértesy

és Érczi is kibékültek egymással. Az előbbi ugyan halála napjáig meg volt győződve arról, hogy a nemes Pétery család birtokából több mint hét hold elszántatott, az utóbbi pedig halála napjáig hitte, hogy a károsításon, melyet a Latkóczyak az első osztály alkalmával szenvedtek, ad rectificationem divisionális per által kellene segíteni, de bármily hevesen folyt is a vita, ők úgy összeszoktak, mint a Latkóczy és Pétery családok levéltárai, melyek, mióta a házasság megtörtént, egy szekrényben tartattak.

Hisz úgyis a pernek e két család között örökre vége van, s mi legszebb, az eredményt csak a két család ügyvédeinek köszönhetik; mert ha Vértesy a két özvegyet össze nem veszíti, gyermekeik talán sohasem szeretnek egymásba, és ha Érczi Mátyást nem hozza arra a jó gondolatra, hogy Klárit Margit nénihez szöktesse s anyja a kisasszonyt fürdőbe és Pestre viheti, ki tudja, mi történt volna. A legcsudálatosabb az, hogy e házasságban, melyet prókátor hozott össze, soha perlekedés többé nem fordúlt elő.

A «GONDOLATOK»-BÓL

EMBER ÉS VILÁG

EMBER ÉS VILÁG.

Ind fogalom szerint a föld oly hely, hol a magasból lesülyedett szellemek különböző szenvedések által minden salaktól megtisztíttatnak. Neme a szellemi fürdőhelynek, angyalok lelki bajainak gyógyítására; s csakugyan alig ismerek valamit, mi földi életünk jobb képét adná, mint fürdőhelyeink. — Az egész mi szépnek látszik az érkezőnek! Az utak simák, minden oldalról víg zene hangzik, csaknem paradicsomban képzeli magát, s még azon tapasztalás is, hogy a jobb helyek, hol megtelepedne, már mind mások által foglaltattak el, alig rontja jó kedvét. Majd meghúzzuk magunkat valahol. Hisz ha oly kellemes e hely már, midőn abba beléptünk, mennyi élvezet vár reánk, ha annak emeltebb pontjait keressük fel s megismerkedünk az emberekkel, kik oly élénken társalkodnak körülöttünk. — Végre teljesűl e kivánatunk is. Részt veszünk az élénk mulatságban. De im, a vidámnak látszó társaság betegekből áll, kiknek mindegyike saját bajáról panaszkodik, mindegyike avval vigasztalja magát, hogy a forrás reá is csak úgy hat, mint másokra. — Itt-ott egyes érdekes személyiséggel találkozunk, lassanként kör képződik körülöttünk, melyben jól érezzük magunkat. — De néhány nap s e kedves vendégtársunknak ideje lejárt. Mennie kell, s mi később jöttek ismét magunk maradtunk. — Hely most bőségesen volna számunkra, akármennyi üres szállást találhatni, honnan a legszebb kilátást élvezhetnők, de megszoktuk tanyánkat s ott maradunk. Minek változtassuk helyünket, hisz úgy sem érdemes többé! Rég elúntuk magunkat s egyedüli

kivánatunk, vajha társainkat követve, mi is mentől előbb szabadulhatnánk e helyről, hol az embereket nem ismerjük többé. — S így múlik időnk s ha a végnapot közeledni látjuk, mégis sajnálkozva készülünk útra. Csak most jut eszünkbe, hogy a legszebb helyeket még nem kerestük fel, hogy épen a legérdekesebb személyiségekkel nem is ismerkedtünk meg, s az élvezetre ajánlkozó legszebb alkalmakat elmulasztottuk; s a szerencsétlenek között, kiknek panaszait haljuk, hogy orvosuk rendeléséből mégis itt kell maradniok, alig találkozik valaki, ki, ha tőle függne, a rossz lakás, sovány ebédek s az értök fizetett nagy árak daczára, itt mulatását ne toldaná meg szívesen néhány nappal.

*

Életünk égő szövétnekhez hasonló, mely majd lassabban, majd sebesebben, de szüntelen fogy. Boldog, ki midőn létének e mulandóságára gondol, azzal vígasztalhatja magát, hogy sokaknak világított.

*

Kevés embernek van annyi ereje, hogy a körülmények rohamának, melyek őt állásában ostromolják, saját erejével ellentállani tudjon, s biztosan csak az állja meg helyét, ki magát ahhoz kötelességeinek erős kötelékével lánczolva érzi.

*

Mi gyenge szellő elég arra, hogy a fát minden virágaitól s gyümölcsétől megfoszsza, s mily erős vész szükséges, hogy azt földre döntse. — Oh! hogy annyinak kell túlélni azt, mi életét szebbíté és hasznossá tette!

*

A töviskoszorúk életünk rózsaágaiból készülnek; s nem a borongós, de a legmelegebb nyári nap után támadnak vészeink.

*

Hétpecsétü könyv az élet, s ha ezeket egymás után feltörtük s a könyv nyitva fekszik előttünk, benne idegen nyelv ismeretlen betűit találjuk, s miután végre ezt is megfejtettük, hosszú fáradságunk eredménye többnyire csak azon meggyőződés, hogy a könyv nem felel meg várakozásunknak.

*

Napló a szív, hova, a nélkül, hogy tudnók, életünk minden órája beírja megjegyzéseit. Nem éreztünk, nem tapasztaltunk semmit, minek nyomait, ha öntudatlanúl is, nem viselnők kedélyünkben; s valamint a virág s gyom, mely a mezőt ellepi, oly magvakból nőtt, melyeket a véletlen hintett el: úgy örömünk s szenvedéseink nagy része oly benyomások következményei, melyek még emléket sem hagytak magok után.

*

Nincs semmi, miben kínos pillanatokban több enyhülést találunk, mint ha helyzetünket megváltoztathatjuk; s vajon józan-e tehát az, ki életét, melyben annyi fájdalmas vagy legalább kellemetlen időszakokra számíthat, úgy rendezi el, hogy helyzetét megváltoztatni többé hatalmában nem áll?

*

Életem különböző viszonyok között folyt le. Voltam oly helyzetben, midőn sorsomat irígyelték, éltem napokat, midőn talán részvét tárgya valék, de csak egyet tanultam mind e tapasztalásaimból s ez az: hogy megelégedésünk nem helyzetünktől, hanem annak felfogásától függ. — Akár kedvez, akár üldöz a sors, mindig találunk valakit, ki nálunknál még kellemesebb

vagy még szánandóbb helyzetben áll. S hogy el ne bízzuk magunkat vagy el ne csüggedjünk, nem szükséges egyéb, mint hogy szerencsés pillanatainkban azokra, kik még szerencsésebbek, s ha szenvedünk, azokra, kik még szerencsétlenebbek, fordítsuk figyelmünket. — A ki helyzetét megfontolva, az egyik mérlegbe azon javakat teszi, melyeket nélkülöz, a másikba azon bajokat, melyektől ment: az sem arra, hogy magát elbízza, sem arra, hogy kétségbe essék, nem talál elég okot.

*

A síma utak, melyeken kevés fáradtsággal messze juthatunk, s azon javak, melyek után az emberek többsége leginkább vágyódik, legyenek másoké. Nekem, oh Mindenható! adj rögös ösvényt, de szép kilátással, mely mindig fölfelé vezet, s melyen azon meggyőződéssel haladhatok, hogy eltévedni nem fogok.

*

Vallásunk szerint a hit, remény és szeretet által válunk boldogokká, s ezek egyszersmind a legfőbb erényeknek neveztetnek. Szép eszme ez, mely az erénynek és boldogságnak ugyanazonosságát mondja ki, s a mily szép, oly való is; mert ha egyes rossz indúlatnak s bűnös cselekedetnek büntetése elmarad, bizonyosan nem tett, sőt nem gondolt senki jót, minek jutalmát nem élvezte. Csak öntudatunkban, érzéseinkben fekszik az; de nem érzéseinktől függ-e minden boldogságunk?

*

Annyira el vagyunk foglalva minden pillanatban önmagunkkal, hogy még azon érzésekbe s helyzetekbe sem tudjuk belé gondolni magunkat, melyeken egykor magunk is keresztűl mentünk. Mily kevés férfiú érti az ifjú lelkesedését, a gyermek boldogító játékait. Csak később, midőn életünk köre szűkebbé válik,

midőn keveset számítva a jövőre, ismét a múlthoz fordulunk, s mert saját erőnk fogyni kezd, mások számára alkotunk terveket, akkor vonúl el a fátyol, melyet önzésünk szemeink elé vont, s vénebb korunkban ismét értjük a gyermek s ifjú érzéseit.

*

Ifjabb korunkban többnyire a tapasztalás, később az erő hiányzik, hogy valóban nagyot s az emberiségre nézve hasznost vihessünk véghez, s így múlik el életünk, melynek első felében nem tudjuk, mit kezdjünk erőnkkel, a másikban, mit kezdjünk tapasztalatainkkal.

*

Ha visszagondolunk múltunkra s eszünkbe jut, mostanig már mennyit vesztettünk el, alig foghatjuk meg, hogy valaha oly gazdagok voltunk.

*

Ha a tengeren távolból hajót látunk, mely duzzadó vitorlákkal egy irányban tovább halad, szívünket vágy tölti el. A magas árboczokon színes zászlók lobognak, vitorlái hófehérek, s oly nyugodtnak látszik, mintha csak állna, s mégis tudjuk, hogy kedvező szelekkel kitűzött czélja felé halad. De ha ugyanezen hajó fedélzetén lennénk, nem ítélnénk e máskép? A nagy gálya, mely a távolban oly nyugodtnak látszik, nem halad-e épen úgy ingadozva, mint az, melyen magad ülsz ; nem szántja-e föl a karcsú habokat, melyek tajtékozva csapnak föl elején, míg a szorongatott oldalak a küzdelem között recsegnek s nyikorognak, mintha a roppant teher alatt, mely rájuk nehezűl, szét akarnának törni ? S nem járunk-e épen így azon nagy férfiak s események emlékeivel, melyek az idő távolában előttünk feltűnnek ? A történet keserű tengerén nem evezett keresztűl senki nagy küzdelmek nélkűl.

*

Valamint a zátony, melyet nagyobb folyók torkolatánál találunk, azon iszap- s porondból támad, melyet a folyó, midőn futása még sebesebb vala, magával ragad, s később, miután lecsendesedett, lerak: úgy mindazon nehézségek s akadályok, melyekkel éltünk végső szakában találkozunk, többnyire csak azon szebb napok maradványai, midőn éltünk még gyorsabban folyt.

*

Vannak emberek, kik azt hiszik, hogy mivel nagy államférfiak s bölcsek a világ nagy eseményeit játszó egykedvűséggel szokták tekinteni, nekik is ahhoz, hogy hasonló magasságra emelkedjenek, csak az kívántatik, hogy hasonló érzéketlenséget mutassanak. Ha éjszak felé megyünk, hasonló tüneményeket találunk, mint ha magasabb tetőre mennénk. A sarkvidékeken a legkisebb dombon ugyanazon állatokat, növényzetet s hévmérsékletet találjuk, mint midőn a Montblanc csúcsához közeledünk, csak a magasság s a messze látkör hiányzanak.

*

A hatás, melyet reánk látkörünk tesz, nem a tárgyaktól függ, melyeket az magában foglal, hanem inkább az időszaktól s kedélyünk hangulatától, melyben azt látjuk. — Nincs vidék oly szegény, mely tavaszkor oly pillanatban látva, midőn magunkat boldognak érezzük, reánk kellemes hatást ne tenne. Igy vagyunk életünkkel is. Reményzöld tér, itt-ott egy kis virág s fölöttünk a tiszta sugár, mely a magasból jő s mindent átmelegítve világával tekintetünket fölfelé vezeti: kell-e több, hogy magunkat, bármi szűk vagy érdektelen körben is, megelégedve érezzük?

*

Az emberek nagy része, a helyett, hogy jelen helyzetét tökéletesen élvezni vagy használni akarná, mindig

a jövővel törődik s ahhoz készül, mintha épen az, hogy jelen kötelességeinket teljesen betöltjük s azt egészen élvezzük, nem lenne a legjobb mód, melyen a jövőre készülhetünk. — Nem tudunk semmit oly bizonyosan, mint életünk bizonytalanságát, s mégis minden meggyőződéseink közt épen ez az, mely életünkre legkevesebb gyakorlati hatást gyakorol.

*

Saját életére nézve minden ember oly helyzetben van, mint az, ki valamely színi előadásnál a színfalak mögött áll, s míg a közönség a szép jeleneteket megtapsolja, ő csak azon apró nyomorúságokat látja, melyekkel e pompa jár; bámulhatjuk-e, hogy a legjelesb s legirígyeltebb férfiak között alig található olyan, a ki akár magával, akár sorsával megelégednék?

*

Tudom, az élet nem sokat ér, s van oka panaszra annak is, kinek helyzetét legkedvezőbbnek tartjuk; de vajon, ha a színdarab egyaránt unalmas az egész közönségnek, nem jobb-e mégis, ha azt kényelmes páholyunkban, mint a tömött karzaton nézhetjük végig, és a kellemetlen utazásnál nem irígyelhetőbb-e annak helyzete, ki azt hintajában teszi, mint azé, ki rossz szekeren, vagy épen gyalog, kirázva és besározva, jut esti tanyájához? Oh e kis zökkenések és főkép a nagy sár és piszok, melyek között haladnunk kell — mik fiatal korunkban, ha életünk útjára készülünk, soha nem jutnak eszünkbe — épen ezek teszik nyomorúságossá életünket.

*

Mint oly országnak, hol forradalom dúl: úgy a léleknek is, melyet benső küzdelmek gyötörnek, semmi sem enyhítheti jobban szenvedéseit, mint külső ellenséget keresve, az egymás ellen dúló erőket új küzdelemben emészteni föl.

*

Csaknem mindent ismét visszaszerezhetünk, a mit elvesztettünk, de azt, a mit hosszú fáradtság s küzdelem után visszaszereztünk, s a minek birtoka most csak arra int, a mit érte tennünk és szenvednünk kelle, fogjuk-e ismét élvezhetni — ez más kérdés.

*

Nem nyomorúlt lét-e ez, melyben nyugalmunkat csak a közönyösséggel, a szerencsét csak aggodalmakkal együtt találhatjuk fel?

*

Hány ember száll sírjába, ki a pálya végeig nem ért egy derűlt pillanatot, mely alatt a múltnak elvonuló vészeire visszatekintve, lehulló könyei fölött a békének szelíd ívét láthatta volna!

*

Mily nyomorúltnak kell lenni az életnek, ha meggondoljuk, hogy épen azok, kik az emberek között legmagasabban álltak, semmit nem éreztek élénkebben, mint természetünk nyomorúltságát.

*

Mentől magasabban állunk, annál inkább érezzük a természetnek s alkotójának nagyságát és saját nyomorúságunkat.

*

Az emberek nagy része csupa sietés által fosztja meg magát élte legszebb örömeitől. Valamint az, ki a hegytetőn rendkívül nagyszerű kilátást vár, a természet szépségeit, melyeket útközben talál, alig méltatja figyelmére, s így sokszor nagyobb élvezetektől fosztja meg magát, mint a melyeket fárasztó vándorlásának czélján találhat: így cselekszünk sokszor életünkben. Csak végczélunkra gondolva, elsietünk az

élvezet mellett, mely útunkban fekszik, s ki tudja, nem fog-e épen akkor, mikor azt elértük, láthatárunk elborúlni, vagy nem leszünk-e fáradtabbak, semhogy az előttünk nyíló nagyszerű kilátást élvezni képesek volnánk?

*

Átláthatjuk később, hogy az, mi által fiatalságunkban boldogok valánk, mind hiábavaló, de vajon ha a karácsonyfa gyertyái eloltattak, az édességek és játékok, melyek ágain függöttek, leszedettek s a gyermek látja, hogy mi oly reményzöldnek látszott, csak tűk, melyeknek mindenikén megszúrhatja magát, nem néz-e vissza újuló örömmel az estére, melyen oly boldog volt? S nem vagyunk-e hasonló gyermekek mi is? Minden, minek életünkben örültünk, múlékony, de az öröm maga nem tűnik el nyom nélkül.

*

Kinek egész élete nemzetének nagy küzdelmei között folyt le, s ki bizodalmát nem vesztve, azon meggyőződéssel néz a jövőbe, hogy az ügy, melyért küzdött, győzni fog, s hogy akkor a jövő nemzedékek, ha majd azokra, kiknek jólétüket köszönik, visszaemlékeznek, hálával mondják el az ő nevét is — az bármennyit áldozott s bármi kevés elismerést talált életében, nem panaszkodhatik sorsa ellen.

*

Nemcsak minden jó tett, de még minden jobb gondolat és nemesebb érzés is meghozza jutalmát. Mert, ha a világ elfeledi is legszebb tetteinket, szívünk, mint az edény, mely egykor drága illatot foglalt magában, megtartja minden érzésnek nyomait. S ha van valami, mi a jobb embert az élet bajai között vigasztalhatja, ez azon meggyőződés, hogy éltének minden pillanatában öntudatlanúl saját jövőjén dolgozik. Életünk termékeny földjében minden megtermi gyümöl-

csét, s valamint a bűn vagy tévedés nem marad büntetés nélkül, úgy minden jó meghozza jutalmát legalább az által, hogy jobbá tesz bennünket.

*

Mily nyugodtan haladna életünk, ha csak a jelennek gondjait viselve, létünket nem keserítenôk el hiú aggodalmakkal. A régiek a végzet hatalmára utaltak, melynek még az istenek sem állhatnak ellent; a keresztyén hit az isteni gondviselésre int, melyben megnyugodhatunk; de ki az, ki a vallás és philosophia intéseit követi? Sőt mentől magasabban állunk míveltségben, mentől inkább fáradunk, hogy szenvedélyeinket legyőzve, a jelentől függetlenekké váljunk: annál több hatalmat gyakorol fölöttünk a jövő; s ki a környező veszélyekkel szembe száll, aggodalommal tekint a jövő felé, mely sötét felhőként emelkedik láthatárán, pedig tudhatná, hogy ha az végre eljő s körülveszi, csak ép oly ködnek fog mutatkozni, minőn már életében többször keresztűl ment.

*

Ne higye senki, hogy az által, ha tevékenységét megszorítva, a legszűkebb körbe visszavonúl, nyugalmát biztosíthatja. Az élet gondjait bőven pótolják a képzelet szenvedései, s a hypochondria, mely azoknak osztályrésze, kiknek egyéb bajok nincs, egyensúlyban tartja a mérleget, melylyel a sors az egyeseknek boldogságát méri. Sőt a tapasztalás mutatja, hogy valamint közönségesen azt szorítja csizmája leginkább, kinek mindenki szép lábát dicséri: úgy sok ember épen az által szenved legtöbbet, miért leginkább irígyeltetik; s a tudós esze, a fukar vagyona, a becsületes ember jó híre, a szent üdvössége miatt aggódik leginkább.

*

Ha minden haszontalan gondot, minden önalkotta fájdalmat, s azon lelki kínokat, melyeket később

magunk sem értünk, életünkből kitörölhetnők: mily paradicsom lenne e világ. Ebben fekszik az ok, melyért igen fiatal vagy agg korukat már elért férfiakat sokszor oly boldogoknak látunk. Az ifjú élete szegényebb, mint a férfiúé, s az aggnak vállait több valóságos baj terheli, de az agg és gyermek sokszor szabad a képzelt kínoktól, s csak ez boldogságuk.

*

Miután míg élünk, mindig érezünk is valamit, arra, hogy magunkat a legkedvezőbb körülmények között is nyomorúltaknak képzeljük, nem szükséges egyéb, mint hogy minden egyes testi s lelki érzésünkre ügyeljünk s azokat fontosaknak tartsuk.

*

Ki saját személyével s érzéseivel fölötte sokat foglalkozik, — mi, fájdalom, olyanoknál, kik sokat gondolkoznak, nagyon is közönséges, — az e rossz szokás káros következéseit csak úgy kerülheti el, ha énjét s állapotját a lehetőleg tisztán s tárgyilagosan fogja fel.

*

Valamint minden hegy távolról tekintve kéknek látszik, s ha közelebb lépünk, legjobb esetben is csak zöld: úgy a jövő távolában minden égi színben tűnik fel, s ha közelebb lépünk, legfeljebb a remény zöldjében áll előttünk.

*

Az balgatag, ki sorsa ellen azért panaszkodik, mert ifjuságának vágyai és reményei nem teljesültek. — A természet nem azért adja álmainkat, hogy a reájok következő napot létesítésökre szenteljük, hanem azért, hogy szelíd karjaikban megpihenve, a nehéz napi munkára képesekké váljunk.

*

Bizonyos, hogy valamint reményünk, úgy aggodalmaink sem teljesülnek egészen soha. — Ha a jövővel foglalatoskodunk, a jónál elfelejtjük az apró bajokat, melyekkel az mindig jár, a rossznál azon vigasztalásokat, melyek bajaink között soha sem hiányzanak egészen. Képzeletünk jóban és rosszban mindig tökéletes állapotokat mutat. Az életben vegyes és darabos minden, s örömeink mint fájdalmaink egyaránt tökéletlenek.

*

Kivéve azon hibákat, melyek testi szervezetünk következései s így a pathologia és nem a morál körébe tartoznak, nincs olyan, melyet legyőznünk ne lehetne. A természet erre két eszközt adott: egyike a remény, másika a félelem, s minden ezeknek helyes alkalmazásától függ. — Azon hibákra, melyeknek kútfeje erős szenvedély, csak a második, azokra, melyek gyengeségből erednek, csak az első által hathatunk.

*

Elménk s kedélyünk nyugalma a legfőbb, sőt az egyetlen boldogság, melyet a földön találhatunk, s miután az elsőt csak erős meggyőződés, a másodikat csak erős akarat által érhetjük el, életünk főfeladata az, hogy e kettő után törekedjünk.

*

Minden ember saját boldogsága után fárad, de azt mindenki csak másban találhatja fel. Legyen Isten, emberiség, haza, családi körünk vagy bármi más, de mindenkinek saját személyén kívül szükséges valami, a miben s a minek élhessen. Szerencsénk tulajdonképen csak attól függ, hogy saját szívünk szerint választhassuk a czélt, melynek magunkat feláldozzuk. E szabadság és saját személyünk ily alárendelése nélkül nincs megelégedés a világon.

*

A boldogság, melyet a világon élvezhetünk, sokkal kevésbbé függ attól, miként viselik magokat irányunkban mások, mint inkább attól, mint járunk el mimagunk mások irányában. — Az, ki minden kötelességeit teljesíti, ha iránta az egész világ igazságtalan lenne is, mindig boldogabbnak fogja érezni magát annál, ki iránt mindenki méltányos, de ki magát túlbecsüli, vagy kit szeretet környez, de ki szeretni képtelen.

Félig közmondássá vált, hogy csak az boldog, kinek szükségei nincsenek, s valóban helyesen is, ha boldogságunk alatt csak azt értjük, hogy az élet gondjai- s csapásaitól mentek legyünk. Mentől kevesebbre szorulunk, mentől kevesebbet érezünk, kivánunk, egy szóval mentől kevesebbet élünk, annál kevesebbet szenvedünk s ily értelemben csakugyan az a boldogabb, ki nem született, vagy a nemlét állapotjához, mint a crétin, közel áll. Ha azonban a boldogság alatt nem negativ, hanem pozitiv fogalmat értünk, épen az ellenkező meggyőződésre jutunk. Mert, miután minden szükség kielégítése élvezetet nyújt, sőt miután nincs oly élvezet, melyet nem szellemi vagy anyagi szükség kielégítésének köszönünk: világos, hogy boldogságunk mértéke kielégíthető szükségeink számában keresendő.

Midőn a gazda a tavasz kikeltével látja, hogy a tél vetéseit nem rontotta meg, s a téren, melyet őszkor bevetett, minden zöldelni kezd; midőn a hajós a kikötőt megpillantja, vagy legalább méréseiből észreveszi, hogy czéljához közelít; midőn az atya gyermekeire néz, kik közűl egyet sem vesztett el, s kik testben-lélekben épen serdűlnek; midőn a tudós oly igazságot fedezett fel, mely további vizsgálódások alapjául szolgálhat; midőn a hazafi nemzetét haladni látja s azon meggyőződéssel néz reá, hogy szomszédaival

minden téren megmérkőzhetik: nemde szerencséseknek érzik magokat, s mi elmondjuk róluk, hogy sorsuk irígyelhető. S miben áll egész boldogságuk? Meglehet, hogy a gazda a mezőn, mely most szépen zöldel, nem fog aratni; az apa felserdűlt gyermekeit még holnap elvesztheti; a hajós a közelgő parton nem találja azt, mit ott keres; a tudós nagy fölfedezését csalódásnak ismeri; s ki tudja, vajon az, mit a nemzet erejének tartottunk, nem volt-e beteges izgatottság, s azon pillanat, mely jóléte tetőpontjának látszott, nem volt-e kezdete sülyedésének? S nem örűl-e mégis minden ember az ily pillanatoknak; s nincs-e igaza, ha magát szerencsésnek érzi? Hiszen elérte az egyedűli boldogságot, melyet a földön találhatni: remélhetett.

*

Valamint néhány zoolognak nézete szerint az ember mint embryo az állati organismus különböző fokain megy keresztűl: hasonló fejlődésünk szellemi tekintetben is. — A gyermek vastag materialismusa, nem palástolt önzése, s azon könnyűség tekintetében, melylyel majd ragaszkodik, majd visszavonúl, csak a pillanat benyomása után indúlva, minden bántást megbocsát és minden jótéteményt elfeled, mindig követ valakit s mégis mindig azon töri fejét, hogy előljáróinak hatalma alól kivonja magát, a míveletlen tömeg minden hibáiban részesűl. Később ismereteink köre tágulván, lassanként elvesztjük előbbi éveinknek nemcsak előítéleteit, hanem hitét is. Határtalan megvetéssel nézünk le azokra, kik nálunknál még valamivel kevesebbet tudnak. Nem állhatva ellent a legvastagabb hízelgésnek, fellázadunk, ha észreveszszük, hogy valaki kormányozni akar, s megelégedve magunkkal, mégis mindig azon fáradunk, hogy másnak tartassunk, mint mik valóban vagyunk; egy szóval ismét bőven részesűlünk mindazon hibákban, melyek a félmiveltséggel járnak, s nem áll senki oly magasan, ki ha elfogúltság nélkül saját múltjára visszatekint, kedélyi s észbeli állapotjaiban,

melyeken maga keresztülment, nem találhatná mindannak magyarázatát, a mit a tömegben vagy egyesekben leginkább rosszal és megvet. — Önmagunkban hordjuk az emberismereteknek egyedüli, de biztos kulcsát; s ha mégis kevesen jutunk e tudományhoz, az ok abban fekszik, mert kevesen tudunk s még kevesebben akarunk visszaemlékezni saját múltunkra.

*

Sokszor hallottam, hogy az embereket csak rossz napjainkban ismerjük meg; s ez való, habár nem azon értelemben, melyben azt közönségesen mondjuk, hanem az ellenkezőben; mert csak ha nagyobb szerencsétlenség ér, győződünk meg, mennyire csalódtunk embertársainkban; de nem azért, mert őket jobbaknak, hanem mert őket a valónál rosszabbaknak képzeltük. — Az emberi társadalomnak fel kellene oszlani, ha sok nemes elemet, sok nem ismert erényt nem foglalna magában, mely közönséges körülmények között lappang, de nagy pillanatokban, épen midőn reájok szükségünk van, útat tör magának. E részben saját tapasztalásból szólhatok.

*

Ha egyes emberek vagy pártok árnyoldalait ismerni akarjuk, nem kell egyéb, mint hogy őket a szerencse verőfényében lássuk; ilyenkor az árnyak nem maradnak el soha.

*

Csak azt tudjuk valamely korról, hogy mit tartottak az emberek akkor a legfőbb boldogságnak — ez egy már elég a kor erkölcsiségének megítélésére. — Az ember mindig s mindenütt csak boldogságát keresi, s ha vágyait ismerjük, ismerjük irányát is, s én, valahányszor Herodotban ama szép fejezetet olvasom, melyben Solon Crœsusnak azokat sorolja el, kiket ő a legboldogabbaknak tart, vágygyal nézek vissza

azon korra, mely a legfőbb boldogságot ilyenekben kereste.

*

A viszony az ész és szív, az elme s kedélyünk között ahhoz hasonló, mely a melegség és a világosság között létezik. Annyira együtt nyilatkoznak többnyire, hogy látszó különbségek mellett mégis azon gondolatra jutunk: nem ugyanazon egy kútfőből erednek-e?

*

A szív, mint a mágnestű, csak akkor találja nyugalmát, ha oly helyzetbe jutott, mely természetes hajlamának megfelel. Az ember boldog lehet oly helyzetben, mely meggyőződésével, de soha sem olyanban, mely érzelmeivel ellentétben áll.

*

Bármit mondjunk azon uralomról, mely minden fontos elhatározásnál az észt illeti, tagadhatatlan, hogy az emberek, még a legjózanabbaknak nagy része is, épen azon lépésnél, mely egész jövőjükre legnagyobb befolyást gyakorol — a házasságnál — szívét követi, az észt csak arra használva, hogy a helyzetet, melybe érzelmei által vezettetett, rendezze; s még nagy kérdés: vajon azok, kik máskép cselekszenek, józanabbúl járnak-e el?

*

Kiknél az egyik érzék hiányzik, azoknál a többiek erősebbekké válnak; a vak finomabb hallása s tapintata által pótolja szemeit; a siket a szólót sokszor ajkainak mozgásából érti meg; így pótolja azoknál, kiknek kitűnőleg sok eszök van, ez a szívnek, s kitűnőleg jó embereknél a szív az észnek fogyatkozásait; s a tapasztalás azt mutatja, hogy — főkép rendkívüli pillanatokban — igen okos emberek jobban, s igen jók sokkal okosabban viselik magokat olyanoknál,

kik, ha csak eszöket vagy szívöket különállva tekintjük, náloknál magasabban állanak.

*

Valamint egyes érzékeink csak különböző eszközök, melyeknek segedelmével a külvilág ismeretéhez jutunk: úgy az, mitésznek, s az, mit szívnek nevezünk, csak azon egy magasabb tehetségnek különböző érzékei, melyek által a szellemi szépség és saját magasabb hivatásunk felfogásához jutunk.

*

Néha nehéz, de semmi nem szükségesebb, mint az, hogy józanságunkkal józanúl éljünk, s oly dolgokat, melyek csak az érzéstől függnek, ne itéljünk meg a hideg ész számítása szerint. — A mint valóban jó ember csak az lehet, kinek egyszersmind esze van: úgy valóban okos csak jó ember lehet.

*

Gondolataink jutalma érzésünkben fekszik. Minden valóban nagy gondolat nemes érzésekhez vezet.

*

Az emberek ritkábban találkoznak eszméikben, mint érzéseikben. — Természetes képességünk, a míveltség s ismeretek különbsége mindannyi ok, melyek miatt a látszólag legvilágosabb dolgokra nézve is nézeteink eltérnek egymástól. s minthogy egy új tény, melynek ismeretéhez jutunk, látszólag legerősebb meggyőződéseinket néha megingathatja, sőt egészen átalakítja, természetes, hogy azon egyetértés, melyet az emberek eszméiben néha találunk, mindig ingatag s bizonytalan. — Érzéseikben a legkülönbözőbb állású s míveltségű emberek megegyezhetnek, száz új tény s tapasztalás, mely által meggyőződésünk egészen megváltozik, nem gyakorol semmi hatást érzéseinkre, sőt talán csak

még magasabbra fokozza azokat, s szerelmünk még forróbbá válik, midőn azt reménytelennek látjuk. — Ebből az következik, hogy mindenben, mihez sok embernek egyetértése s pedig állandó egyetértése kivántatik, nem azon összehangzásra számíthatunk bizton, mely nézeteikben, hanem csak arra, mely érzéseikben létezik.

*

Mióta ész által pénzt is szerezhetni, az észbeli tehetségek s a tudományoknak legalább azon része, mely vagyonhoz vezethet, nagyobb tiszteletben tartatik; sőt azt tapasztaljuk, hogy korunkban az ész a jellemnél többre becsültetik, s pedig alig ismerek nézetet, mely nemcsak korunk erkölcsiségére károsabb befolyást gyakorol, hanem magában véve is hibásabb. A legeszesebb ember, a legtudósabb csak aránylag az. S ha Newton találmányait ahhoz mérjük, mit tudni szeretnénk, vagy csak ahhoz is, mit eszünkkel elérhetünk s mi Newton óta mások által eléretett, az emberi ész gyarlóságáról győződünk meg, még ott is, hol annak legnagyszerűbb nyilatkozványait bámuljuk. De egy valóban erényes férfiú oly eszménykép, melynél magasabbat még képzelni sem tudunk. Valamint az ész csak relativ, úgy a jellem absolut becscsel bír: s azért ennek kifejlesztése az, a mi után mindenekelőtt törekednünk kell. Az ész maga nemcsak boldoggá nem tesz, de még a boldogságra érdemessé sem.

*

Az ember való becse nem eszének, hanem akaratának erejétől függ. Kiben az hiányzik, azt nagy elmebeli tehetségek csak gyengébbé teszik; s nincs szerencsétlenebb, sőt néha alábbvaló teremtés a világon, mint a nagy ész, melynek a jellem meg nem felel.

*

Helyzetünk s viszonyaink elhatározó befolyást gyakorolnak eszméinkre s meggyőződéseinkre, s ritka az,

kinek észbeli tehetségei függetlenűl fejlődnek ki; de ezen függetlenség még ritkább a jellem tekintetében. Az emberek nagy többségénél a jellem helyzetek által határoztatik meg s a legenda varratlan köntöséhez hasonló, mely a szükség szerint mindig tágabbá válik.

*

Épen, mert egy pontra mutat és ha irányából kimozdíttatott, nem nyughatik addig, míg azt vissza nem nyeré, azért mozog a mágnestű; — így az ember, épen ha egy bizonyos irányt követ, ha mindig egy czél felé törekszik, akkor nyughatik legritkábban.

*

Kitünő tehetségű emberek többféle képességgel bírnak. A kérdés: mily pályán használhatják azokat legjobban, — többnyire nem észbeli, hanem jellemök s kedélyök tulajdonságaitól függ; s ha hivatásukat annyian eltévesztik, ennek oka csak abban keresendő, mert a jellem s kedély hiányait, melyek által valamely pályára alkalmatlanokká válunk, többnyire csak akkor veszszük észre, midőn azon már annyira haladtunk, hogy becsülettel visszalépnünk nem lehet.

*

Ha minden fáradozás, melyet embertársaink javára fordítánk, haszontalan volna, s legnemesebb törekvéseinknek nem lehetne semmi eredménye; ha magasabb vágyaink nem teljesűlhetnének, s a szép és jó soha nem győzhetne a világon: még akkor is e nyomorúlt létnek legszebb része azoknak jutott, kik csalódásaikat sírukig megtarták, s ha nem győztek is, legalább végső lehelletig nemes czélokért küzdöttek.

*

Egy tengerésztől hallám, hogy hajótöréseknél többnyire azok vesznek el, kik úszni tudnak, míg látszólag

sokkal inkább veszélyeztetett társaik a hajótöredékekhez kapaszkodva, megmenekszenek. Hasonlót látunk az életben is, hol a nagy hajótörések után, melyeket sokszor szenvedünk, épen a hatalmasabb egyéniségek, kik saját erejökben bíznak, vesznek el; míg az, ki szétrombolt létének töredékeihez ragaszkodik, nemcsak magát, de néha birtokának legbecsesebb részét is megmenti.

*

Még középszerű színész is ritkábban esik ki a színpadon szerepéből, mint igen kitünő emberek az életben. A színész tudja, hogy kötelessége szerepében maradni, s nem adhat-e erőt ezen öntudat az életben is?

*

Archimedes csak egy pontot kívánt a földön kívül, hogy azt sarkaiból kiemelje. Újabb időben azonban egy — ha nem csalódom német — tudós kiszámítá, hogy e ponton kívül még nem tudom mily hosszú emeltyűre s más készületekre lenne szükség, s így nem sok reményünk lehet, hogy a nagy tudós büszke igérete valaha teljesűljön. Igazabb ez állítás, ha azt az emberre alkalmazzuk; itt csakugyan elmondhatjuk, hogy ki önmagán kívül csak egy megrendíthetlen pontot talál, melyre támaszkodhatik, az önmagával akármit tehet, — míg ily pont nélkül nem bírunk hatalommal önmagunk s így semmi más fölött sem, mert minden hatalom, melyet más tárgyak fölött gyakorlunk, attól függ, melylyel saját magunk fölött bírunk.

*

A ki embereket oktatni vagy felettök uralkodni akar, az előbb győzze le önmagát és uralkodjék saját szenvedélyei fölött. — Ez első föltétele minden hatalomnak, melyet mások fölött gyakorolhatunk, s a keresztyén vallás, midőn tőlünk önmegtagadást kíván, más

szavakban csak ugyanazon elvet hirdeti, mely az életphilosophia alapja. — Minden embernek becse azon aránytól függ, melyben magát akár egy magasabb hatalom parancsainak, akár saját meggyőződésének alárendelni képes.

*

Ki a holdkórost azon pillanatban, midőn a háztetőn jár, nevén szólítja, bizonyosan nem érdemli, hogy barátjának neveztessék: s ép oly kevéssé érdemlik azt azok, kik valamely nemzetet helyzetének veszélyességére olyankor emlékeztetnek, midőn visszalépnie nem lehet többé. Valamint az egyes, úgy népek életében vannak pillanatok, melyeken őket csak önbizalmuk vezetheti szerencsésen keresztűl, s ki azt gyengíti, valóságos honárulást követ el. — Ha a politikában a szenvedélyek egyszer síkra szálltak, a józanságnak többnyire csak egy kötelessége marad: a hallgatás.

*

Vannak emberek, kik a legkülönbözőbb tárgyak között hasonlatosságot találnak, vannak, kik a látszólag leghasonlóbbakban különbségeket fedeznek fel. Az első a költőknek, a második azoknak kedvencz foglalatossága, kik magokat philosophoknak tartják; s miután a legkülönbözőbb tárgyak között mindig legalább valami analógia található, de tökéletes ugyanazonosság a világon nem létezik: kellő gyakorlat mellett tulajdonkép egyik sem igen nehéz. Nehéz csak a különbséget s hasonlóságot egyszerre látni, s pedig ez a való józanságnak jelleme; azért sokkal könnyebben találunk akár költőt, akár philosophot, mint valóban józan embert.

*

A legjobb ember is sokszor azt teszi, mit másoknál rosszal, sőt megfoghatatlannak tart. Általában véve alig találunk valakit, ki személyes viszonyaira ugyanazon mértéket alkalmazná, melyet másoknál használt;

pedig ez a legczélszerűbb. Mert valamint a józanság csak abban áll, hogy másoktól ne követeljünk többet, mint a mit hasonló helyzetben magunk is tenni akarunk: úgy az erény nem egyéb, mint hogy magunk is teljesítsünk mindent, mit másoktól követelünk.

*

Az erény, melyet a sokak által hibásan jóságnak nevezett szenvedő jámborsággal összezavarnunk nem szabad, csak azon rossz hajlamok s tulajdonságok leküzdésében áll, melyekkel születtünk, s e küzdelemnél nincs nehezebb.

*

Az erény, mint Aristoteles mondja, két szélsőségnek kellő közepe. — De épen ebben fekszik a veszély, melynek magunkat az által kiteszszük, ha egyes hibáink ellen következetes erőfeszítéssel küzdünk. — Néha legyőzzük hibáinkat, de ritkán a nélkül, hogy az ellenkezőbe ne esnénk. — A különböző tulajdonok egyensúlya, mely erényünknek s boldogságunknak feltétele, egyes esetekben a természet adománya, néha életviszonyaink s azon befolyásnak eredménye, melyet reánk a társaság gyakorol; de talán nincs senki, ki azt magának reflexió és erős feltételek által szerezhetné meg. — A reflexió jó arra, hogy saját hibáink- és gyengeségeinkről meggyőződjünk, de nem arra, hogy jókká és erényesekké tegyen.

*

Ki a mát csak arra használja, hogy a holnap- s tegnapról gondolkozzék, s kinek jelene csak emlékekből s reményekből áll, az soha megelégedve nem érezheti magát. Nincs oly boldog élet, melynek szomorú pillanatai, sőt időszakai ne volnának; s ki nem tud vagy nem akar felejteni, s a jelen szűk lapjain egész múltjának szomorú történetét följegyezve hordja, ne panaszkodjék, ha arra semmi más nem fér.

*

Csak azt bírjuk igazán, legalább csak azon birtokban találhatjuk megelégedésünket, a mit megérdemeltünk; s innen van, hogy azon gazdagok, a kik azt, miben mások hosszú küzdelmök jutalmát találják, örökölték, ritkán boldogok. Ki nem ismeri az adomát Pyrrhusról, ki miután nagyszerű terveit nem tudom mily philosophussal közlé, s általa kérdeztetett: ha mindazt véghez vitte, mit fog tenni, azt felelte, hogy — pihenni fog; mire a philosoph azon megjegyzést tevé, miért nem kezdi meg tehát inkább a pihenéssel. — Nevelőm, valahányszor nekem e történetet elmondá, nagyon bámúlta a philosophnak nagy bölcsességét, s akkor magam is úgy ítéltem; most azt hiszem, hogy a kettő között a józanabb Pyrrhus volt. — A pihenés, mely, ha a félvilágot meghódítottuk, az élvezetek legfőbbike, legtűrhetetlenebb kín lehet annak, ki nagy tehetségeknek érzetében — mielőtt azokat használhatta volna — pihenni kénytelen.

*

Miután az ember legérzékenyebb fájdalmai ki nem elégíthető szükségeiből erednek és csak anyagi vagy szellemi szükségeink kielégítése az, miből élvezeteinket merítjük, igen természetes, hogy fájdalmaink örömeinknél tartósabbak. — Azon arányban, melyben valamely szükség kielégíttetett, fogy s megszűnik azon élvezet, melyet annak kielégítésében találtunk. A fájdalom, melyet nélkülözésünk okoz, az által, hogy a nélkülözés tovább tart, csak nagyobbá válik.

*

Mily keveset tudunk! szólt a bölcs. Oh volna bár több hatalmam! sóhajt a fejedelem. Van-e ember, ki így tudna szeretni! kiált az ifjú, midőn kedvesére gondol. — Csak mikor szeret, akkor elégszik meg szívünk önmagával.

*

Kevés embert találunk, ki annyira oktalan, hogy oly dolgok után epedjen, melyeket maga is lehetetleneknek tart; de még kevesebbet, ki elég józan arra, hogy azon javak után ne vágyódnék, melyeket elérhetőnek gondol; s azért megelégedésünk leginkább attól függ, hogy a számunkra létező kedvező lehetőségeknek körét fölötte tágnak ne tartsuk. Bármi kellemetlen helyzetünk, azon meggyőződés, hogy az megváltoztathatlan, megnyugtató hatást gyakorol kedélyünkre, s a tapasztalás azt mutatja, hogy oly betegek, kik bajuk orvosolhatatlanságáról meg vannak győződve, vagy oly rabok, kiknek a szabadsághoz semmi reményök nincs, sorsukat könnyebben viselik olyanoknál, kik felüdülésüket vagy megszabadulásukat lehetségesnek, sőt valószínűnek tartják.

*

Csak azt bírjuk, miről, ha kell, le tudunk mondani. Oly kincsnek, melyet nélkülözhetlennek tartunk, nem urai, hanem szolgái vagyunk.

*

Kinek a sors mindent adott, mi után a tömeg vágyódik, szintúgy, mint az, ki homloka izzadságával keresi mindennapi kenyerét, a szerencsét csak saját keblében találhatja. A szikla, melyet a nap sugarai megaranyoztak, azért nem termékenyebb.

*

Az emberek nagy része annyira vágyódik kitüntetés után, hogy ha arra más okot nem talál, legalább azzal dicsekszik, hogy nála szerencsétlenebb vagy bűnösebb ember többé nincs a világon. Ez azon tulajdon, mely a legdicsőbb tettekre erőt ád, s melyben fő gyöngeségünk fekszik; s míg ezt megtartjuk, se a Leonidasok, se a Herostratusok nem fognak hiányzani, s a szabadság s a kényuralom megtalálja bajnokait.

*

Azok, kik a közönség tapsait megszokták, többnyire úgy viselik magukat a közvélemény irányában, mint magukat sokan nejeik iránt viselik. Közönyösek, míg hozzájuk hű marad, a dühösségig szerencsétlenek, ha őket elhagyva, mást karol föl.

*

Nagy szerencse, hogy csaknem minden embernél találunk egy tárgyat, melyről beszélgetésünket érdekesnek tartja: azt, ha vele magáról beszélünk.

*

Miután a teher, mely alatt csaknem leroskadunk, idővel vagy ismét levétetik vállainkról, vagy megszokás által könnyebbnek látszik, az élet bajainak elviselésére csak egy szükséges: a türelem.

*

Ha valaki naponként tükröt tart is maga elébe, abból még nem következik, hogy önmagát ismeri. Mosolygóbb vagy komolyabb, de mindenesetre más arczot mutat mindenki, midőn maga, mint midőn a világ előtt jelenik meg.

*

Nincs a természetnek veszélyesebb adománya, mint a szépség; nem, mert mulékony, mit végre minden adományainkról elmondhatunk, de mert tudva mulékonyságát, szólva róla, azt észre sem veszszük. Leghívebb barátnak nevezzük tükrünket, s ő megteszi kötelességét, s valahányszor hozzá fordúlunk, igazat mond; csakhogy mivel ezt többnyire naponként teszszük, igazságai elvesztik hatásukat. Hajunk egyenként őszül, redőink lassankint támadnak, s a különbség ma s tegnap között oly csekély, hogy azt észre sem veszszük, s végre oda jutunk, hogy ősz hajakkal, redőzött homlokkal ifjabb korunk modorát tartjuk meg s nevetségessé válunk, mire nemcsak nők, de férfiak között is

elég példát hozhatnék föl. Keleti közmondás, hogy Zuleika szépségét csak az ismeri, ki őt Jussuf szemeivel nézi; miért bámuljuk hát, ha sok tisztes matrona vagy úri ember, ki mint szép nő vagy legény vénült meg, magában bájakat talál, melyeket más halandó nem is sejdít. Soha Jussuf nem szerette Zuleikáját annyira, mint ezen urak s asszonyságok magokat.

*

Oh, ha tapasztalásaimmal még egyszer ifjú lehetnék! — így sóhajtanak sokan; — de vajon lehetnél e ifjú tapasztalásaiddal? Nem az évek, hanem mit bennök tapasztaltunk, vénítnek; nem a nyári napok hosszú sora, hanem az egy reggeli dér, melylyel az ősz beköszönt, fosztja meg a fát lombjától.

*

Tapasztalásaink nagy részben azon módtól függenek, melylyel az emberekhez közelítünk; s ha a férfi vágygyal tekint vissza életének azon korszakára, melyben bizodalmát az emberek iránt még semmi nem ingatta meg: az ifjú bizodalma talán nem csalódáson, hanem azon alapszik, hogy az emberek az ifjú irányában csakugyan jobbak voltak, s pedig azért, mert ő maga is más volt irányukban, s mert, mint a növény virága, úgy az emberi szív legszebb tulajdonai csak meleg érintésnél nyílnak meg. A mily arányban magunk megváltozunk, úgy változnak meg az emberek irányunkban, s kit az ég gyermeki kedélylyel áldott meg, az többnyire vég-napjáig megtartja gyermeki bizodalmát is.

*

Az, hogy valakit szegénynek nevezünk, nem nélkülözéseinek számától s nagyságától, — melyekre nézve legszegényebb napszámosunk az afrikai királynál még mindig jobban áll, — hanem azon aránytól függ, melyben saját vagyonunk hasonlóink vagyonával áll. Min-

den osztályban vannak szegények, s a szegény herczeg, szegény báró vagy szegény kereskedő nem érzi magát kevésbbé gyötörve s megalázva azon nélkülözések által, melyeket vagyontalansága szükségessé tesz, habár helyzete igen sok másokéhoz mérve irígylésre méltó, s habár arra, hogy maga s mások által gazdagnak tartassék, csak az lenne szükséges, hogy egy fokkal alább szálljon. A szegény herczeg mint egyszerű nemes, a nagykereskedő mint boltos, a szegény mesterember a napszámosok között, a nélkül, hogy vagyona egy fillérrel szaporodott volna, egyszerre gazdaggá válnék. S mért nem él tehát senki ezen egyszerű móddal, mely által többnyire mindazon gondoktól egyszerre megmenekűlhetne, melyek vagyonából erednek? Mert ha nehéz emelkedni, még nehezebb leszállni, s mert végre minden emberi hibák s gyöngeségek között legnagyobb s legellenállhatlanabb: hiúságunk.

*

Nincs nagyobb gyengeség, mint midőn azoknak, kiket szerelmünk által boldogíthatunk, egész szerelmünket csak azért nem mutatjuk meg, hogy általok s a világ által gyengéknek ne tartassunk.

*

Ha meggondoljuk, mennyi ember nem tart semmit az orvostudományról, s ki mégis, mihelyt magát veszélyben hiszi, gyógyszertárhoz fordúl: akkor látjuk, mi csekély azon befolyás, melyet úgynevezett meggyőződésünk, mely sok esetben csak kételyekből áll, cselekvéseinkre gyakorol.

*

Ki nem érez gyöngeségeket magában? Ki nem tudja, hogy hibái vannak? S mégis az életben hányszor nem veszszük számba mások gyengeségeit, hányszor nem tudjuk megbocsátani másokban azon hibákat, melyekre nézve magunk iránt oly engedékenyek vagyunk. Vajon

van-e jogunk panaszkodni, ha számításainkban csak azért csalódtunk, mert az egész világot magunknál jobbnak s szilárdabbnak képzeltük?

*

Kik a gyöngeséget megvetik s érdemet keresnek abban, hogy magokat irgalom vagy szeretet által soha feltételeikben megingatni nem engedék, azokat kérdezzük meg: vajon ép úgy tudnak e ellenállni a haragnak s gyűlölségnek is? Ha nem, akkor ne irígyeljük felsőbbségöket. Én legalább nem látom át, mért tartsam a szív uralmát eszünk felett csak akkor gyöngeségnek, midőn az kedélyünk nemesebb tulajdonaiból veszi eredetét.

*

Nagy szerencse, hogy a félénk emberek többnyire hiúk is, (mert hisz e két hiba egy kútfőből, túlzott önszeretetből veszi eredetét), máskép sok, mit Voltaire-, Erasmus-, sőt mit Cicerótól bírunk, soha nem mondatott volna el.

*

Szükséges, hogy bizodalmunkban óvatosak legyünk, de még szükségesebb, hogy óvatosak legyünk bizodalmatlanságunkban. Több ember vált azért szerencsétlenné, mert kelletinél kevesebb, mint azért, mert kelletinél több emberben bízott. A kétkedés megőriz egyes bajoktól, de mindentől megfoszt, miben az élet való becse fekszik. Biztosabbakká tesz, de egyszersmind tehetetlenekké.

*

Semmi által nem szigeteljük el magunkat inkább a társaságtól, mint midőn előitéleteit elvetjük; s mentől inkább közeledik valaki a bölcsességhez, annál több szüksége lesz reá, mert annál elhagyatottabbnak fogja találni magát.

*

Bizonyos korig folyvást egy-egy úgynevezett előítéletet teszünk le a másik után; később egyenként ismét visszaveszszük azokat, mert többnyire meggyőződünk, hogy nem oly egészen képtelenek voltak, mint előbb hittük.

*

Nagy része azoknak, kik magokat előítéletek által kormányoztatják, tisztán belátja azok képtelenségét, s nem az ítélőtehetség, hanem a jellem gyöngeségéből követi előítéleteit. Innen magyarázható azon rendkívüli befolyás, melyet a babona s a kuruzsolásnak minden neme épen a skepticismus korszakaiban gyakorol, melyek mindig egyszersmind a jellemgyengeség időszakai is.

*

Ha érdekeinket, sőt legszebb érzelmeinket saját előítéleteinknek feláldozzuk, az szomorú, hanem megfogható; de hányszor nem áldozzuk föl mindazt oly előítéleteknek, melyekben nem is osztozunk, saját meggyőződésünk ellen. Alig képzelhető, mennyire terjed gyöngeségünk. Ezerek között alig találkozik egy, ki, ha a tömegnél józanabbúl gondolkozik, cselekedeteiben is józanabb merne lenni.

*

Azok, kik a születési aristokratia követeléseit nevetségeseknek tartják — mert hiszen azon felsőbbséget, melyet a pénz ád, napjainkban nem vonja többé senki kétségbe — csak egyről felejtkeznek meg, s ez az: miszerint van valami ennél még nevetségesebb, s ez azoknak boszankodása, kik az által, mert néhány, talán igen egyszerű ember, velök társalkodni nem akar, magokat sértve, sőt megalázva érzik.

*

Legtöbb önzést oly embereknél találtam, kik nagy észbeli tehetségek mellett kevés erélylyel, s olyanoknál, kik nagy erély mellett kevés észbeli tehetséggel bírnak.

*

Ki önzését legyőzi, az a legnagyobb akadálytól szabadúl meg, mely minden való nagyságnak és boldogságnak útjában áll.

*

Az önzésnek különböző nemei között — s én e növénynek sokféle válfajaival ismerkedtem meg életemben — a legkellemetlenebb s émelygősebb nézetem szerint azoké, kik, akár akarjuk, akár nem, magokat javunknak feláldozzák.

*

Az önzés legyőzésére nincs jobb mód, mint ha a földi javak hiábavalóságára és saját életünk bizonytalanságára emlékezünk; csakhogy ez úton önzésünkkel együtt egyszersmind erélyünket is elvesztjük. Általán véve többször tapasztaltam, hogy azok, kik saját érdekeik iránt philosophiai közönyösséget mutatnak, még közönyösebbek minden más érdek iránt, s hogy a közjóért többnyire azok legbuzgóbbak, kik akkor is, midőn saját érdekök forog kérdésben, nagy erélyt fejtenek ki.

*

A mely arányban valakit szeretünk, azon arányban aggódunk érte, azért az önzés mindig magában hordja büntetését. Az egoista, ki egész életén át csak saját boldogsága után fárad, minden iparkodásával csak hypochondrikussá tette magát.

*

Valamint a középpont a gömb felszínére, úgy az, ki magát középpontnak tekinti, soha magasra nem

emelkedhetik. — Nincs semmi, a mi minden magasabb törekvéseinket annyira meghiúsítja, mint ha saját személyünknek nagy fontosságot tulajdonítunk.

A ki minden személyes érdek, minden önző gondolat nélkül tehetségeit egy nemes czélnak szenteli, boldognak érzi magát, s azt tapasztaltam, hogy olyanok is, a kik kizárólag magoknak élve, önző czéljaiknak mindent alárendeltek, a szív- s léleknek legfőbb élvezeteit nélkülözték ugyan, de megelégedve élték napjaikat. A baj csak az, hogy valamint az egészen önzéstelen, úgy az egészen önző emberek a kivételek közé tartoznak, s hogy az emberek nagy többsége se az egyikre, se a másikra elég erővel nem bír s a két szélsőség között áll, vagy inkább ingadozik. S ha Aristoteles szerint az erény a szélsőségek kellő közepében fekszik, a szerencsét ne keressük ott; az mindig csak a szélsőségekben található.

Önzéstelennek nevezzük a fiatalságot. Ez tévedés. Soha saját személyünk nem foglal el nagyobb helyet gondolatainkban, mint épen fiatalságunkban. A kiváltság, mely e boldog koré, csak abban áll, hogy az ifjú önzése mások érdekeivel még ellentétben nem áll. — Az emberek szívesen megengedik, ha fenn az égen a legszebb csillagot választjuk ki s azt sajátunknak nevezzük, vagy ha a világ legnagyobb embere akarunk lenni, csak itt a földön ne álljunk útjokban, s azon hivatalért ne pályázzunk, melyet ők vagy rokonuk kivánnának betölteni.

Többször tapasztaltam, hogy az életben épen oly emberek a legönzéstelenebbek, kik elméletben a legdurvább önzést hirdetik, s ha meggondoljuk, nincs is semmi feltünő e látszó ellenmondásban. — Mindenki

nemcsak saját tapasztalásaiból, hanem saját hasznára is alkotja elveit, s azokat védi legtöbb hévvel, melyeket megszegve, többször szenvedett, s melyekre magának szüksége volna; s nékem, ha Montaignet olvasom, a kedves öreg úr kemény okoskodásainál mindig az jut eszembe, mennyit kelle csalódnia, mennyire éreznie szíve gyöngeségét, hogy saját védelmére az önzés egész philosophiáját építé fel erősség gyanánt, s mi haszta-lan volt valószínűleg mégis ezen fáradsága.

*

Nemcsak természeti hajlamból válunk önzőkké; so-kakat csak azon meggyőződés tesz azzá, hogy áldozatjaik által senkit boldoggá nem tehetnek, s mert ezen meg-győződés, akár elébb, akár később jöjjön, senkinél nem maradhat el: innen van, hogy ifjú-korunkat meghaladva, csaknem valamennyien önzőkké válunk. — Egy van, mi ettől megoltalmazhat, s ez a vallás, mely, miután mások boldogítására tett fáradozásaink sikertelenségéről meg-győződtünk, azt, mit elébb éltünk legszebb czéljának tekintének, mint kötelességünket mutatja fel, s midőn szomorú tapasztalásainkkal kénytelenségből már ma-gunknak élünk, saját boldogításunk helyett saját tö-kéletesítésünket tűzi ki életünk feladatául.

*

Épen mert az önzéshez való hajlamunkat legyőzni csaknem lehetetlen, azért szükséges, hogy oly viszo-nyokban éljünk, melyekben saját jólétünk mások jólé-tétől feltételeztessék. Közelebbről tekintve a családias-ság s honszeretet nem egyebek, mint az önzésnek bi-zonyos nemei, melyek által az egyén nemcsak el nem szigeteltetik, sőt még szorosabban lánczoltatik ember-társaihoz.

*

A ki a hibákat, melyeket életében elkövetett, na-gyon is megbánja, avval vigasztalhatja magát, hogy ha

ezeket elkerülte volna, bizonyosan másokat és talán még nagyobbakat követett volna el.

Nincs semmi veszedelmesebb, mint ha valaki belátva hibáit, azokat nemcsak legyőzni, de megsemmisíteni akarja és valamely eszménykép szerint új jellemet akar alkotni magának. — A természet többnyire megboszúlja magát s ki ellene tört, az nyugalmát s azon megelégedést, mely hajlamaink és tehetségeink egyensúlyából ered, örökre elveszíti.

Bármit mondjanak pessimistáink, az emberi természet legnemesebb része most sem veszett el, s állítólag romlott századunkban is elég oly embert találunk, ki a legnagyobb önfeláldozásra képes, csakhogy az ember ezen tulajdonát, mely őt Isten képmásává teszi, korlátolt természeténél fogva csak korlátolt körben gyakorolhatja. Ki tőle többet követel, s azt kivánja, hogy az egész emberiségnek áldozza fel magát, s azon befolyásról, melyet szűkebb körökben gyakorolhatna, lemondjon: az megfosztotta őt legnemesebb tulajdonaitól is, mert megfosztotta gyakorolhatásuk lehetőségétől. S a kosmopoliticismusnak, melyet napjainkban sokan a hazaszeretet rovására hirdetnek, ha az valaha általánossá válhatnék — nem ez lenne-e következése?

Igaz, hogy a baratság, melyet ifjúságunkban öröklőnek gondoltunk, ritkán éli túl férfikorunkat; nem csalódik, ki ezt jellemünk gyöngeségének vagy azon állhatatlanságának tulajdonítja, melyet sokan az embereknek szemére hánynak. E tüneménynek oka többnyire csak a fejlődés szükségében s abban fekszik, hogy e fejlődés két egyénnél soha egészen egyformán nem történhetik, mi által azok, kik előbb közel álltak, észre-

vétlenűl mind inkább eltávoznak egymástól. Innen magyarázható az is, hogy oly egyéneknél, kik észben, kedélyben szegényebbek, s kiknél a fejlődés ezért lassúbb és csekélyebb, a barátság többnyire állandóbb.

*

A szerelem s barátság főkép abban különböznek egymástól, hogy amaz az akadályok által többnyire erősebbé válik, ez néha a legcsekélyebb anyagi érdek miatt elvész. Nincs nehézség, melyet a szerelem le ne győzne, s alig van érdek oly apró, melyen a barátság hajótörést ne szenvedne.

*

Mint a gyöngy a csigának, mely azt magában rejti, egyetlen kincse s orvosolhatatlan baja egyszersmind; ilyen sok női szívnek a szerelem.

*

Oly embernek, ki az úgynevezett nagyvilág sivatagján él, a szerelem többnyire csak azon zsák gyöngyhöz hasonló, melyet a keleti rege szerint a pusztán eltévedt vándor talált, s megnézve, boszúsan eldobott. Helyzetében mit csináljon e kincscsel?

*

A való szerelem a naphoz hasonló, melynek sugarai annál melegebbek, mennél sötétebb helyre esnek.

*

Nem tudom, a szerelemben mit bámuljunk inkább, a hatalmat, melylyel az támad s lelkünket megragadva, egész életünknek új irányt ád, vagy a csendet, melyben az érzés, miután egy ideig egész létünket eltölté, mint a láng, fokonként lelohadva, csaknem észrevétlenűl elenyészik.

*

Az, mit szerelemnek nevezünk, két egészen különböző, sőt ellentétes kútfőből ered. Egyszer az ujság az, mi által vonzódva érezzük magunkat. Valamely személynek testi és lelki tulajdonai, melyekben egyébként semmi rendkívüli nincs, azért hatnak reánk, mert általok meglepve érezzük magunkat. Másszor a megszokás az, mi lekötve tart és egyes nem szeretetreméltó tulajdonokat is tűrhetőkké, sőt jóllétünkre mintegy szükségessé tesz. — Hogy ezen érzésnek e két neme igen különböző s csak nyelvünk szegénységét mutatja, hogy azt csak egy szóval fejezzük ki, bizonyos; de bizonyos az is, hogy az emberek nagy része a szerelem mindkét nemének érzésére képes, de hogy ugyanazon személy iránt a szerelemnek egyik neme a másikba ritkán megy át, s ez csakugyan nagy baj házi boldogságunkra nézve, melyet épen azoknál találunk legkevésbbé, kiket a szerelemnek első neme vezetett egymáshoz.

*

A szerelem éltünk virága s nem több; épen mert ezt csak később tudjuk meg, azért csalódunk annyiszor, s azért bánjuk meg s azért panaszkodunk az ellen, mi tulajdonkép életünknek legszebb része s legfőbb boldogsága volt.

*

Minthogy a szerelem — főkép azon fellengző érzés, melyről a költők énekelnek — a képzelődő tehetségen alapszik: természetes, hogy minden, mi erre hat, befolyást gyakorol ezen érzésre is, s pedig annál nagyobbat, mennél tisztább s látszólag fellengzőbb azon érzelem. Innen van, hogy az uralkodók s oly férfiak, kik bármi által épen híresekké váltak, sőt még a gazdagok is, a női szívre oly nagy hatást gyakorolnak. Nem puszta hiúság vagy haszonlesés hódítja meg szívöket, hanem a fényes környezet, mely között bizonyos férfiak megjelennek s mely a képzelethez szól.

*

Ha mindig egyenlően szerethetnénk, egyenlően boldogok lennénk. De mert szerelmünk oly rövid, azért rövid boldogságunk is.

*

Az egyik bőkezűleg szerelmének egész tőkéjét egyszerre veti oda kedvesének, a másik csak a tőkének kamatait fizetgeti. Bámulhatjuk-e, ha annak később nincs mit adnia s ha ennek szerelme mindig csekélynek látszik?

*

A ki szeret, annak megelégedése nemcsak saját helyzetétől függ. — Hogy egészen szerencsésnek vagy egészen nyomorúltnak érezze magát, saját örömén vagy bajain kívül még az kivántatik, hogy kedvesének helyzetében ne legyen semmi, mi saját boldogságát zavarja, vagy a miben vigasztalást találhat. Ez az ok, melyért az, ki valóban szeret, ép oly ritkán egészen szerencsés, mint egészen szerencsétlen.

*

Ki soha minden valószinűség ellen vakon nem hitt, ki soha nem kétkedett: az soha sem szeretett életében.

*

Szerelmünk is csak azért boldogít, mert kiragadva önzésünk köréből, nyomorúlt létünket s személyes érdekeinket elfelejteti velünk.

*

Két ember, bármiként szeresse egymást, nem olvadhat fel egymásban. Közel egymáshoz csak azok maradhatnak, kik annak, hogy egymáshoz közeledjenek, mindig szükségét érzik.

*

A nap hatalmának műve, ha a fák új levelet hajtanak s a virágok illatozva nyitják kelyheiket; de hány ibolya fonnyad, hány életdús csiga szárad el e meleg sugarak alatt, melyeknek ama virulást köszönjük? Ilyen a szerelem.

*

Arra, hogy a házasságban szerencséseknek érezzük magunkat, nem szükséges, hogy kizárólag egymásnak, de hogy a mennyire lehet, egymással éljünk. Valamint minden tárgynál az, hogy összesímulva, közöttök cochæsio támadjon, nem az anyag hasonlóságától, hanem az érintkezési pontok számától függ, úgy van az szíveinknél is.

*

Nem ismerek semmi kellemesebbet, mint nyári reggelen a madarak énekét. Mindenik csak magának vagy párjának szól, nem alkalmazkodva senkihez, saját dalát csevegi el, s mégis mily csodálatos összhang mindez. Ellenben mi kellemetlenebb oly zenénél, melynél minden zenész azon fárad, hogy saját részét jól játszsza el, de a hangszerek nem hangzanak össze. — Ott, hol természetes összhang nincs, a kölcsönös alkalmazkodás a disharmoniát csak még kellemetlenebbé teszi.

*

A tapasztalás azt mutatja, hogy a legrosszabb házassági viszonyok, ha viharos korszakukban nem bomlottak fel, később többnyire megjavúlnak, s hosszú háborgás után sokszor a legszebben végződnek. Azon arányban, melyben az érzés gyengűl s azon nézetek, melyekhez ifjabb korunkban makacsul ragaszkodánk, előttünk elvesztik fontosságukat, mindinkább előtérbe lépnek az érdekek, s azoknak közössége erősen egybefűzi azokat, kiket minden egyéb eltávolított egymástól.

*

Semmi sem veszélyesebb házi boldogságunkra, mint ha azért, hogy társunkat aggodalomtól vagy kellemetlenségtől megkiméljük, előtte egyes dolgokat eltitkolunk. Mint az adósság, melyhez folyvást fizetetlen kamatok csatoltatnak: úgy minden kellemetlenség csak nagyobbá válik elhalasztása által, s nincs baj vagy aggodalom, mely nejeinknek inkább fájna, mint azon meggyőződés, hogy nem bírják egész bizodalmunkat.

*

Sok igen jónak látszó viszony csak azért bomlik fel, mert az illetők nagyon is közel állnak egymáshoz. Miután a legszeretetreméltóbb embernek is megvannak kellemetlen oldalai, és senki sem oly engedékeny, hogy azon hibákat másoknak megbocsátaná, melyektől maga ment, s melyeket azért könnyen legyőzhetőknek hisz: igen kevés viszony van, mely a bensőség egy bizonyos fokát soká elbírná.

*

Kissé túlságos, de igen közönséges követelése sok férjnek, hogy míg ő maga kemény tőkévé lett, neje mindig virág maradjon.

*

Egészen önzéstelen szeretet, olyan, mely csalódások által gyöngébbé nem válik s többeket hasonló melegséggel fogva körül, egyaránt kész áldozatokra, melyekről tudja, hogy viszonoztatni nem fognak, ily szeretet csak egy van: a szülői. Nincs érzés, mely által az ember az eszményt, melyet Istenről alkottunk, inkább megközelíthetné. S ebben fekszik a családélet emelő hatása.

*

A házasélet — mint egy régi tapasztalt barátom mondá — szép dolog, csak kissé sokáig tart, s ép azért csak az találhatja benne megelégedését, ki a

viszony kötésénél oly tulajdonok által határoztatja el magát, melyek állandók.

*

Ha némely nő, ki látszólag kellemes viszonyokban él, bizodalmasan elbeszéli múltját, mi szomorú történet ez! — S mégis mennyit nem hallgat el minden nő még legmeghittebb barátja előtt is.

*

Kétféle nő van a világon — mondá egy régi ismerősöm: — olyanok, kiknek szívök van, s azok egyet szeretnek; s olyanok, kiknek nincs, s azok szeretnek százat.

*

Senkinek sincs több életphilosophiára szüksége, mint annak, ki egy ideig fényes állásban mindenkitől ünnepelve élt, és e helyzetét saját bűne nélkül vesztette el; s a történet különösen kiemeli azon ritka férfiak nevét, kik e nehéz próbát becsülettel kiállták. — S mégis hány nő, vagy inkább mely fiatalságában ünnepelt asszony nem ment keresztűl e megpróbáltatáson!

*

Néha férfiaknál is, de nőknél mindig, az, hogy maga boldog legyen s mást boldogíthasson, kevésbbé függ jó, mint szeretetreméltó tulajdonaitól.

*

Ha valamely viszony által oly közel jutunk egymáshoz, hogy minden mozdulatnál érintkeznünk kell, a surlódások kikerűlhetlenek, s ezek végre oda vezetnek, hogy azok, kik előbb nagyon is közel álltak, mint egy órának nagyon szorosan járó kerekei, egy bizonyos idő múlva elkopva, többé nem illenek egymáshoz. — Innen magyarázható, hogy nők között, kiknél minden viszony

a túlságig szorossá válik, s kik nálunk férfiaknál többet mozognak, a barátság ritkán tartós.

*

Napjainkban bizonyos nők arról panaszkodnak, hogy a férfiak által egyenlőknek nem ismertetnek el; s pedig épen, ha az valaha megtörténik, s a nők azon kiváltságoktól megfosztatnak, melyeket azért élveznek, mert őket gyöngébbeknek tartjuk, csak az nap kezdődnék elnyomásuk.

*

Erősen akarni csak a férfiúnak kötelessége; talán épen azért ragaszkodik a nő nagyobb makacssággal akaratához, mert tőle senki szilárdságot nem követel.

*

Ismertem nőket, kik életökben a szőlő minden változásain keresztűl mentek. Eleinte rajtok csak az édességet ismertük, később az édes szőlőből részegítő ital vált, míg végre eljött az eczet időszaka is, s az édességnek és szesznek fokát, mely egykor a szőlőben s borban volt, csak az erős savanyúságból vettük észre.

*

Ne legyetek túlszigorúak a nő gyöngeségei iránt, legszeretetreméltóbb tulajdonainak egy része ezekből fejlődik. — Nem támaszúl, hanem, hogy mint a repkény a rideg törzset átölelve, setét kérgét zöldjével és virágaival takarja s úgy a férfiúnak életét szebbé tegye, ezért adta őt a természet nekünk, s ti nem bocsáthatjátok meg neki, hogy nem oly kemény, nem oly hajthatatlan, minőnek ti képzelitek magatokat, s minő ha lenne, nem simúlna hozzátok. — Nádszálnak mondjátok; igaz, az: nádszál, melyet a gyönge szellő is megingat, de mely azért nem mozdúl helyéből, csak megtörik. — Oh ne panaszkodjatok a nő gyöngesége el-

len, ne vádoljátok őt miatta, de ne felejtkezzetek meg e tulajdonáról s óvjátok az élet viharaitól!

*

Legyen elátkozott, ki a gyermeknek akkor, mikor még boldognak érezhetné magát, virágok helyett borostyánt mutat.

*

A gyermekek szüléikben a múltat, ezek gyermekeikben a jövőt látják, s ha a szülékben több szeretetet találunk gyermekeik, mint ezekben szüléik iránt, ez szomorú, de természetes. Hisz ki nem ragaszkodik inkább reményei-, mint emlékeihez?

*

Jó anya után Istennek legnagyobb áldása az, ha jó emberek körében növekedünk föl, mert bizodalmunk az emberek iránt, mely földi boldogságunknak első föltétele, egészen ettől függ.

*

Félig majom, félig angyal, ilyen a gyermek. — Mennyit kell emelkednie s mennyit sülyednie, míg emberré válik!

*

Olyan a természetünk, hogy minden tárgy kedvesebbé válik, ha az némi sanyarúsággal jár; így ragaszkodik a hegyek lakója szülőföldéhez, így tapasztaljuk, hogy épen azon szülők, kik szüntelen gyermekeik örömeiről gondoskodva, tőlük minden fájdalmat s nehézséget elhárítani iparkodnak, többnyire legkevesebb hálára s szeretetre számíthatnak.

*

Előbb az a panasz emeltetett a létező nevelési rendszer ellen, hogy a gyermekek nem tanulnak eleget, je-

lenleg épen az ellenkezőt mondhatjuk s gyermekeink többet tanulnak, mint a mennyit felfogni bírnak. Az eredmény ugyanaz marad, s az, ki húsz mázsa aranyat ád valakinek, de azon feltétel alatt, hogy azt maga vigye el vállain, valóban nem érdemel több köszönetet, mint ha neki semmit nem adott volna.

Mint a fa, mely életre való, mindenfelé terjeszti ágait s épen ezzel válik szebbé s terebélyesebbé: így az ember. Az eltérő, néha ellentétes irányok, melyeket kifejlődésében követ, egyaránt szükségesek, hogy szellemének s érzelmeinek minden része kifejlődvén, egész nagyságát érje el, s kik erről megfeledkezve, a gyermeket azért, hogy egy bizonyos irányban kitünővé váljék, kizárólag erre akarják szorítani, többnyire csakis azt érik el, hogy azon bizonyos tehetség, melynek minden figyelmöket szentelték, csakugyan kitünőnek látszik, de csak azért, mert minden többiek s az egész ember eltörpűlt.

*

Semmi sem gyakorol nagyobb befolyást kedélyünkre, mint ismereteink; a mint ezek terjednek, változnak kedélyi tulajdonaink, egész népeknél szintúgy, mint egyeseknél, úgy, hogy a mívelt s barbár népek általános jelleme között sokkal több hasonlatosságot találunk, mint különbségeket a különböző fajú népek között, melyek a civilisatiónak hasonló fokán állnak.

*

Senkiben sem menthetőbb a hízelgés, mint a nevelőben. Gyermeknél és ifjaknál a nem érdemlett dicséret többnyire jobb hatást tesz az érdemlett dorgálásnál, mely e korban a szilárdabb egyéniségeket csak elkeseríti, s a gyöngébbeket önbizalmuktól fosztja meg.

*

Ha a gyermekben egyes hajlamokat veszünk észre, melyek a többiek felett túlnyomóak s azért veszélye-

sekké válhatnak, a nevelésnek feladata nem az, hogy e hajlamokat gyöngítsük, hanem az, hogy helyesen irányozzuk, mert hisz épen e hajlamok alkotják jellemének alapját; mi jövőjére nézve veszélyessé válhatik, az egyszersmind erejének föltétele, s ki növendékénél az ily hajlamok megsemmisítésén dolgozik, úgy jár el, mint ha valaki azért, hogy magát a gőzhajó katlanának szétrepedése ellen biztosítsa, a tüzet oltaná el.

*

Egész életphilosophiánk legfeljebb annyit ér, mint tengerabroszaink, melyek szerint nyugodt időben kikerülhetjük a zátonyokat, de melyeket, ha a hajót vész ragadta meg, nem használhatunk. Az emberek legnagyobb része nem a kellő ismeret, de a kellő erő hiánya miatt válik szerencsétlenné. S nevelésünk legnagyobb hibája az, hogy erről megfeledkezve, csak az észbeli tehetségek fejlesztésén fárad s az akarat szilárdításával nem foglalkozik. És pedig a ki akarni tud, az úgy szólván tud mindent, mi a gyakorlati életben szükséges.

*

A nevelőnek soha sem kellene feledni, hogy az észnek, mint a kardnak, hogy haszonvehető legyen, nemcsak élre, de szilárdságra is szüksége van, s hogy a felette sok köszörülés nem csak élesít, hanem gyengít is.

*

A viszony a szülők és gyermekek között hasonló ahhoz, mely a törzs és ágai közt van. — Bármennyire függnek egymástól, mégis, mihelyt az ág törzsétől elvált s külön irányt követ, minden évvel távolabb állnak egymástól. — A felnőtt ág találkozik más, egészen idegen fák ágaival, de saját törzsével soha többé és mégis ez hordja ágainak terhét s minden csapásnál, mely azokat éri, megrendűl legmélyebb gyökeréig.

*

Mindazon hibák, melyeknek forrása a szenvedély, s melyek erővel párosulnak, megjavíthatók; s mi Themistoklesről mondatott, hogy fiatalságának hibáit nagy erényekkel javította meg, az a régi s új-kor sok jeles férfiára illik; kinek erős kedélye van, annál arra, hogy megjavúljon, csak meggyőződésének s gondolkozásmódjának megváltozása szükséges. — De máskép van az oly hibákkal, melyek gyengeségből erednek. Könnyebben változtathatjuk meg a gránitnak formáját, mint a puha anyagét, mely a nedvességben elmállik, s ki ily hibák ellen küzd, többnyire csak akkor várhat némi eredményt, ha egy gyengeség ellen más gyengeségre támaszkodhatik, s például abban, ki az élvezet csábjainak ellentállni nem tud — hiúságot, vagy abban, kit hiúsága elragadt, — félelmet tud ébreszteni.

*

A gyermekeknek adandó könyvek iránt szabályképen állíthatjuk, hogy olyanok, melyekben bizonyos viszonyokra vonatkozó tárgyak foglaltatnak, sokkal kevésbbé veszélyesek, mintsem gondoljuk. — Legvilágosabban bizonyítja ezt az a tapasztalás, hogy a gyermekek az életben sokat látnak és hallanak. mi őket még könnyebben vezethetné bizonyos gondolatokhoz, a nélkűl, hogy ennek legkisebb rossz következését vennők észre. — Sokkal veszélyesebbek oly olvasmányok, melyek a gyermekek kedélyére és érzéseire ferdítő befolyást gyakorolnak, s midőn bizonyos irányban mívelni akarják, az egészséges kifejlődést akadályozzák. Sok, a gyermekek számára írt igen jó szándékú könyvet ismerek, melyek bizonyos gyermeki egyediségekre veszélyesebbek, mintha nekik Kock valamely regényét adnók kezökbe, s jelen fiatalságunk beteges kedélyének egyik főoka talán a számos, különösen a gyermekek s fiatalság számára írott könyvekben kereshető.

*

Fiatal korunkban semmi sem bánt inkább, mint az a tapasztalás, hogy csak lépésenként haladhatunk czélunk felé. — A férfiú, ha hosszú küzdés után azt mondhatja magának, hogy azt az ügyet, melynek élt, csak pár lépéssel előbbre vezette: már megjutalmazva érzi magát.

*

Ha forró vágygyal tekintek vissza fiatalságomra, nem azon élvezetekért teszem, melyeket az élet az ifjúnak nyújt, hanem azon reményekért, melyekkel akkor a jövőbe tekinték.

*

Ha a fiatalság a dolgoknak hasznos oldala helyett csak a költőit fogja fel s inkább ábrándjainak, mint gyakorlati feladatoknak él, ne rontsátok örömét mogorva intésetekkel. Magot s gyümölcsöt csak ott várhatunk, hol előbb virágokat látunk.

*

Ifjúságunkban ép úgy keressük a fájdalmat, mint később az örömet, s főkép költőibb természetű fiatal emberek épen úgy fáradnak azon, hogy magukat a szomorúságba belédolgozzák, mint mi idősebbek, hogy vígasztalást találjunk. A különbség e kétféle törekvés között abban áll, hogy ifjú-korunkban erre nézve is sokkal könnyebben érjük czélunkat, mert a legszebb napon is elég árnyékot találunk, de ha a nap egyszer lement, nincs hely, melyet meleg sugarai átvilágítanának.

*

Tavaszkor minden mederben találunk vizet; s így fiatalságában csaknem mindenki költői hajlamot érez magában; később sok, mi akkor dicső folyamnak látszott, kis erecskékre szorúl össze, sőt néha egészen elszárad.

*

Tavasz multával lehullanak a virágok, s így múlik el sokszor az ifjúsággal hitünk, szerelmünk s a lelkesedés, mely által boldogok valánk; de valamint minden gyümölcs virágból fejlődik, úgy az, mi életünkben becses, azon szép napok eredményeként tekinthető, melyekben szívünk még lelkesedni tudott.

*

A tányérvirág is csak addig fordúl a nap felé, míg fiatal; ha megérett, ez is szomorúan hajtja le fejét.

*

Mondják, hogy fiatal korában minden ember költő; inkább az öregséghez közeledve válunk azokká, mert akkor mindenikünk legalább saját fiatalságát látja költői világításban.

*

Ki nem tartja szebbnek azon kilátást, melyet szűk kárpáti völgyeink egyikében találunk, alföldünk határtalan rónaságánál? Nem, ha sok, de ha oly valami áll körünkben, mihez fel kell tekintenünk, az emelő.

*

Az őszileg színezett lomb az év későbbi szakának legszebb ékessége, s egyszersmind intés, hogy végéhez közeledünk. Ilyenek emlékeink.

*

A legszívtelenebb ember is, ha múltjára visszagondol, meg fogja vallani, hogy életének legboldogabb pillanatait nemesebb hajlamainak s érzelmeinek köszöni. Mint a napvilágított tájon, úgy életünkben a legmelegebb pillanatok azok, melyekben körünk legderültebben s ragyogóbban áll előttünk.

*

Édes visszaemlékezni a tavaszra, de a száraz levél, mely a múlt tavaszról maradt, elszomorít; így mindig kedvesebbek azon dolgok emlékei, melyeket egészen elvesztének, mint azoké, melyeknek elfonnyadt maradványait megtartottuk.

*

Ha a fa, midőn gyümölcsét hordja, visszaemlékezhetnék virágozásainak napjaira, mi szegénynek érezné magát! Azon számtalan bimbóból, melyeknek mindegyike egy gyümölcsnek csiráját hordá magában, aránylag mily kevés teljesíté igéretét! Miért panaszkodunk tehát sorsunk ellen mi, ha mindent, mire magunkat ifjúságunkban hivatva gondoltuk, egészen nem értük el? Sok virág hullt le, mely nem gyümölcsözött, de mindenik szebbíté tavaszunkat, és ha minden virág gyümölcscsé fejlődött volna, ki tudja, elbírnók-e életünk gazdag terhét?

*

Nincs szomorúbb gondolat, mint ha az jut eszünkbe, hogy valószinűleg még jönni fog oly idő is, midőn jelen napjainkra, melyek annyira szomorúaknak vagy izetleneknek látszanak, vágygyal fogunk visszatekinteni.

*

Kitünő emberek többnyire igen rossz néven veszik, ha kevesen osztoznak nézeteikben s a többség mások után indúl, — pedig ha jól meggondolnák, be kellene látniok, hogy ha mindenki osztoznék nézeteikben s nem állnának meggyőződéseikben máshol, mint az emberek többsége, nem volnának kitünő emberek.

*

Bűnül rójuk fel az úgynevezett nagy világnak, hogy abban a legkitünőbb emberek többnyire alárendelt szerepet játszanak. — Ez ép oly igazságtalan, mint ha valakinek azt vennék rossz néven, hogy midőn

mulatni akar, Plato vagy Goethe munkái helyett egy középszerű regényben gyönyörködik. Azonkívül a kényelmetlen állás, melyet ily emberek a társaságban elfoglalnak, igen sokszor saját hibájok következése, mert elfelejtik, hogy a társas élet fő kelleme az egyenlőség, és kitűnni akarnak. — Többször találkoztam celebritásokkal termekben, de többnyire oly benyomást tettek reám, mintha valami híres tragikai színész társalgási vígjátékban lép fel.

*

Kitünő emberek biographiája közönségesen azon benyomást teszi, hogy az, kiről szólnak, nem volt szerencsés. — Csaknem minden oly férfiú életében van egy időszak, mely alatt reményeiben csalódva, mélyen sértve érzelmeiben, megbánta a tevékenységet, melynek életét szentelé. Ennek két oka van. Az első az, mert ki nagy körben működik, szükségkép sok emberrel jön érintkezésbe, s mert az emberek nagy tömege csakugyan nem tartozik azon tárgyak közé, melyek jobban ismerve nyernek. — A második: mert csak az válik kitünővé, ki magas czélokat tűz ki és igen sokat követel magától, s mert az, ki ezt teszi, önmagával soha sem lehet megelégedve, s így azt sem érheti el, mi középszerű emberek boldogságának fő forrását képezi, az önmegelégedést.

*

Annak, hogy a legkitünőbb embereket ritkán látjuk megelégedve, egyik főoka abban kereshető, mert csak nagy dolgokkal s eszmékkel foglalatoskodva, azon szakadatlan tevékenységet, melytől megelégedésünk főkép függ, nem fejthetik ki.

*

Vannak emberek, kik, mint a kométák, messze fényt terjesztenek, de kiknek tömör testök véghetetlenül

csekély, s kik csak azért érdekesek, mert pályájukat előre nem számíthatjuk ki.

*

Sok ember a történetben csak oly helyet foglal el, mint kitömött madarak múzeumainkban. Van nevök, tudósok elmondják, hol s mikor éltek, egyébként pedig csak arra valók, hogy a helyet, melyre állíttattak, betöltsék.

*

Midőn a kornak nagy emberre van szüksége, feltalálja azt; mert többnyire épen a közszükség s nem saját érdeme az, mi az egyest nagygyá teszi.

*

A tűznek nappal csak füstjét, setétben csak fényét veszszük észre; ilyenek többnyire az itéletek, melyeket a tömegnél kitünő férfiakról találunk. A csalódás különböző, de egyaránt nagy és lényeges.

*

Minden új név, mely körűl a nemzet lelkesedése egyesűl, egy-egy új szó, melylyel a nemzet nyelve gazdagabbá válik s mely bizonyos fogalmakat tisztán fejez ki, haladásának eszközéűl szolgál.

*

Kitünő emberek nem állhatnak közel egymáshoz a nélkül, hogy kezet ne fogjanak vagy hajba ne kapjanak egymással; s az emberi természetnek nem nagy becsületére válik, hogy az utóbbi sokkal valószínűebb.

*

Valamint a stalaktit barlang annál többet veszt érdekességéből, mennél többet nézik; s a Baradla bámulatas szépségéről tulajdonkép csak akkor lehet

fogalmunk, ha annak oly részébe jutunk, hová a nézők szurkos fáklyái még nem hatottak be: úgy ritka embert találunk, ki nem vesztene az által, ha fölötte sokszor bámultatik. — Ki színpadon áll s tudja, hogy minden szem rajta függ, akaratlanúl is színészszé válik, s azon jellemet, melyben természetét vagy meggyőződését követve fellépett, később mint szerepét folytatja.

*

Egyike azon okoknak, melyek miatt kitünő emberek ritkán szerencsések, abban fekszik, mert az, ki egy bizonyos czélt tűzve ki, egész tevékenységét ennek elérésére irányozza, elméjét s kedélyének egyes tulajdonait egyoldalúlag fejti ki, mi által a kedélyi s elmebeli hajlamok és tehetségek egyensúlya, mely minden megelégedésnek feltétele, megzavartatik. Ha egyes irány vagy tevékenység egyszer — mint mondani szokták — második természetünkké vált, ép úgy nem áll hatalmunkban első természetünkhöz visszatérni, mint ezt egészen legyőzni, s életünk e percztől nem szűnő küzdelemmé és belső ellentétté válik.

*

Némely csillagász véleménye szerint a nap egy setét test, melyet ragyogó felhők környeznek, s a foltok, melyeket rajta látunk, csak onnan erednek, mert a felhők néha szétszakadoznak, s akkor a ragyogó körön át maga a nap tűnik fel. — Ha e nézet helyes, akkor csakugyan jól teszszük, hogy azokat, kik az eszmék világát ragyogásukkal töltik, a naphoz hasonlítjuk. — A világ, melyet terjesztenek, felderíthet mindent, csak a homályt nem, melyet magokban hordanak, s mely legszebb ragyogásuk között is néha feltűnik.

*

Ugyanazon húr, mely a hárfán hangjával szíveket elbájol, ha ívre vonod, öldöklő nyilakat vethet. —

Arra, hogy az élet vagy a művészet körében hatást gyakoroljunk, ugyanazon tulajdonok szükségesek: erő és hajlékonyság.

*

A legszebb vidék állandóan csak úgy tesz kellemes benyomást reánk, ha rajta a termékenységnek jeleit látjuk; ezek nélkül a nagyszerűség, melyet eleinte bámultunk, fáraszt, s inkább elnyom, mint emel. Ezt mondhatjuk a kitünő emberekről is.

*

Isten az által választja népeit, hogy prófétákat támaszt körükben; s mégis, ha a hatalmas egyéniségeket közelebbről tekintjük, kik századokon át egész népeknek irányát elhatározák, mi gyönge s korlátolt a legnagyobb is. Ki magyarázza meg nekünk az ellentétet ennyi hatalom s ily gyöngeség között, ha nem jut eszünkbe, hogy azon emberfölötti hatalom, melyet egyesek a tömeg fölött gyakorolnak, nem az emberé, hanem azon magasabb hatalomé, mely az egyest mint eszközt használja fel; s azon emberek között, kiket nagyoknak nevezünk, alig találunk olyat, ki ezt tisztán ne érezte volna.

*

Valamint világító-tornyok nemcsak kikötők mellett, hanem sokszor azért állíttatnak fel, hogy a hajóst a part legveszélyesebb helyeire figyelmeztessék: úgy azon fényes existentiák, melyekhez fiatal korunkban vágyódva tekintünk fel, sokszor csak azon helyzeteket jelölik ki, melyekhez jobb nem közelítenünk.

*

Minden kitünőbb ember különböző, sokszor ellentétes tulajdonoknak csiráit hordja magában. Innen a belső küzdelem, melyen épen az ily egyéniségek

mindig keresztűlmennek. — S ezen küzdelem eredményétől függ az állás, melyet az életben elfoglalnak.

*

Irígy ember, ha mást kitünő állásban lát, helyén szeretne lenni. — Valóban ambitiósus ember nem kivánja soha másnak helyét, de annál magasabbat. — Ez a kettő között a nagy különbség.

*

Vannak emberek, kiknek élete, mint az Alpok legmagasabb csúcsain az év, csak két szakból áll, s kiknél a legszebb virágzás után közvetlenűl tél következik. Tekintsünk föl bámulva magasságukhoz, magasztaljuk fenségöket, de ne irígyeljük helyzetüket, s ne azokét, kik közelökben éltek. Tavaszuk talán szebb s virágdúsabb vala, de a rövid időszak gazdagabb napjai nem kármentesítenek a végetlen télért, mely reájok következett.

*

Ki a világon kitünő helyzetet foglal el vagy ilyen után vágyódik, mindenek előtt egyet tartson szeme előtt, s ez az: hogy azok között, a kik állásra nézve hozzá legközelebb állnak, soha népszerű nem lesz, s hogy nagyobb balgatagságot nem is követhet el, mint midőn saját osztálya véleményét különösen tekintetbe veszi.

*

Mint a vas, úgy erős jellemek a sors csapásai alatt csak keményebbé s ruganyosabbá válnak, s igaz, hogy a valóban kitünő egyediségeknek legjobb iskolája a viszontagságos élet. De hány van, kinek szelídebb mesterre volna szüksége, s kivel az élet azért nem bánik szelídebben!

*

Kitűnő egyéniségek kortársaiknál soha nem találnak annyi méltánylást, mint az utókor előtt; ennek oka abban fekszik, mert az utódok csak a műveket, a kortársak pedig az embert ismerik, ki azokat véghez vitte.

*

Csak a ki tökély után fárad, az érhet el magasabb állást; de a ki bármiben tökély után nem vágyódik, soha kielégítve nem érezheti magát, s ebből természetesen következik, hogy azok, kik valamely irányban a legmagasabb állásra vergődtek föl, helyzetökkel soha nem elégésznek meg.

*

Nézd a hatalmas csert! Eljő az idő, midőn törzse, mely századok fergetegeivel daczolt, a lombos korona, melynek árnyékában pihenünk, s minden, mit rajta szépnek s nagyszerűnek tartunk, nyom nélkül tűnik el; s ha ott, hol egykor magas sudara emelkedett, a kisebb fák százait látjuk, ha körében egész erdő támad, mely emlékét fentartja, ezt a fa elhullatott magjainak fogja köszönni, melyekről szép napjaiban senki nem szólt. Nem sok kitűnő férfiú életének képe-e ez, melyből az, mi dicsősége korszakában bámultatott, nyom nélkül tűnik el, s épen az tartja fel magát s épen az hat a jövőre, mi akkor senki által számba nem vétetett?

*

Nagy népszerűséggel bíró emberek, közelebbről ismerve, ritkán szeretetreméltók. Az ok ugyanaz, melyért a legszebb frescókép közelről nézve nem tetszik. Az egyes vonások nagyon is durvák és erősek. Arra, hogy a tömeg jó tulajdonainkat észre vegye, szükség, hogy azok túlságig kifejezve legyenek, s a közönséges életben nincs elviselhetlenebb oly embernél, kinek jó tulajdonai a harmadik potentiára emel-

tettek. Vannak emberek — s magam is ismertem többeket, — kiknek erényei körülbelől azt a hatást teszik reánk, mintha valaki a legszebb dallamot trombitán fújná. Künn, az utczán, nagy élvezettel hallgatják a bájló zenét, de jaj annak, kit a sors a trombitás közelébe állított.

*

Minden nagyság az emberre csak akkor hat, midőn azt korlátolt körben látja. A határokkal elvész azon mérték is, mely szerint az egyes tárgyak nagyszerűségéről ítélhetünk. Innen van, hogy rónánk, sőt a tenger is, olyanokra, kik azt nem képzelő tehetségökkel nézik, mihelyt az első meglepetés megszűnt, kevesebb benyomást tesz, sőt idővel unalmassá válik, míg hegyvidékek mindig nagyszerűeknek látszanak.

*

Nagy különbség, vajon saját nagyságunk által vagy csak azért emelkedünk-e ki a tömegből, mert az előttünk meghajolt. Ha az egész világ térdre borúl előttünk, mi magunk nem állunk egy hajszállal magasabban, s mindazon tisztelet, mely által magunkat körülvéve látjuk, nem öntudatunkat, hanem csak azt a megvetést nevelheti, melylyel a tömegre tekintünk.

*

Mikor az iskolában Aristides történetét először hallottam, s az athéni polgár szavait, hogy a nagy férfiút azért akarja számkivetésbe küldeni, mert az egész világ által a legerényesebbnek tartatik, az egész csaknem épen oly hihetetlennek látszott, mint az ezeregy éj meséi; s mégis hányszor történt ugyanez, hány hasonló adomát beszélhetnénk, melyből kitűnik, hogy az athéni nép hálátlansága inkább szabály, mint kivétel. Mint más kitűnő tulajdonok, úgy az erény vagy kitűnő észbeli tehetségek s tudomány imponálhatnak, hódolatra kényszeríthetnek; de szeretni a nép — mint

egyesek — csak azt tudja, kit hasonlójának tart, s ha egyes nagy férfiakat látunk, kik bizonyos időre életökben is népszerűek voltak, ez csak annak tulajdonítható, mert bizonyos, a néppel közösen bírt hibák által vagy közös szenvedélytől vezetve, a néppel egy sorba jutottak s a nép e hibákért és gyöngeségekért nagy erényeiket elnézte.

*

A növény nem fejlődhetik se szebbre, se nagyobbra, mint azt természete engedi, s így kifejlődésének határai már csírájában fekszenek; de mennyiben éri el ezen határokat, az a körülményektől függ, és a kifejlett növény analyziséből látjuk, hogy benne nincs egy parány, melyet nem a környező földből vagy légköréből vett volna fel. Ezt mondhatjuk az emberekről is. A természet csak kifejlődésünk lehetőségét adja. A kifejlődés maga körülményeinktől függ, s ha a lelki tehetségeknek tökéletes analyzise lehetséges lenne, bámulva győződnénk meg, hogy a látszólag legeredetibb szellemben is mennyi van, mit csak korának, s mily kevés, mit magának köszön; úgy hogy az, mit lángésznek nevezünk, tulajdonkép csak azon könnyűségben áll, melylyel bizonyos egyének mások eszméit és ismereteit magokban felvenni s assimilálni képesek.

*

Valóban nagy csak az lehet, ki a népet lelkesítve emelni tudja. — Ki saját nagyságát a népnek alázatos hódolatában keresi s oda törekszik, hogy azokat, kik fölött uralkodik, félni tanítsa, soha valóban dicső állásra jutni nem fog. Gyáva nép nem azon anyag, melylyel dicső dolgokat kivihetünk.

*

Termékeny rónaságunk, a nagy Duna csendes haladása, a hosszú hegyláncz, melynek oldalain bor terem, sokaknak még figyelmét is alig vonja magára, míg a

domb, mely a rónaság közepett áll, a patak, mely néhány ölre lezuhan, s az egyes feltünő alakú szikla mindenkit bámulatra s az útleírók többségét azon kedvelt felkiáltásra ragadja, hogy csak most érzik a természet nagyságát vagy saját parányiságokat. — Nem ítélünk-e hasonlóan az emberekről is, kiknél nem a személyiség vagy tettek nagysága, hanem csak az, mi bennök váratlan s meglepő, ragad bámulatra.

*

Fájdalom, hogy azoknak felsőbbségi érzete, kik a világban kitűnő helyzetre jutottak, többnyire csak abban nyilatkozik, hogy másokat megvetni tanultak.

*

Nem azok, kik valami nagyot tettek, de a kik valami nagyoknak képviselői, foglalják el az első helyeket a történelemben.

*

Nincs nevetségesebb, mint ha valaki dicsőséget keres mellékes utakon.

*

Ki a névnek, melyet maga után hágy, fölötte nagy fontosságot tulajdonít, az emlékezzék vissza a módra, melyen kortársai egyes tetteiről ítéltek. Az utánunk jövő nemzedékek nem lesznek se jobbak, se igazságosabbak annál, melyhez mi tartozunk, s ép oly ferdén fognak ítélni, csak azon különbséggel, hogy valamint kortársaink hibáinkat, úgy az utódok nagyítás által erényeinket torzítják el.

*

Azok, kiknek nevével a legnagyobb tudományos vagy szocziális haladásokat kötjük össze, sokszor ép oly keveset tettek, mint a nagy úr vagy polgármester, ki az épület alapkövét leteszi. Egész érdemök abban áll, hogy azt, mit mások a felszínig hoztak, valamely szép

mondat vagy fényes tett által ünnepélyesen felszentelték. Mint minden, úgy a tudomány s a társadalom nagy épületének alapjai mélyen elrejtve fekszenek. Zaj nélkül, ismeretlenek által rakatnak azok le, s a szerény munkások, kik azt teszik, többnyire magok sem gyanítják fáradságuknak nagyszerű következéseit.

*

Ne bámuljunk, ha épen azok, kik, új eszméket mondva ki, a jövő kifejlődésére legnagyobb befolyást gyakoroltak, kortársaiknál elismerést nem találnak; s oly művek, melyek — mint Baco *Organum*a — a tudományok kifejlődésének irányát századokra meghatározták, megjelenésökkor kevés figyelmet vontak magokra. — A faóriást, melynek erős törzsét csodálják, csemete korában ki vette észre? Akkor más fák emelték sudaraikat ég felé, az emberek másoknak árnyéka alatt pihentek; s épen ez történik az eszmék körében is. A legéletrevalóbb csak jövő kifejlődésnek lehetőségét viseli magában, és csak miután sok időszak változásain keresztűl ment, s gyökereit elterjesztve egész körének termékenyítő erejét magába felvevé, akkor válik uralkodóvá.

*

A visszhang nem válik erősebbé, ha a sziklához, mely szavunkat visszaveti, közelebb lépünk; s így senki nem lesz híresebbé az által, ha a tömeghez közeledik. — Azon visszhangnak is, melyet dicsőségnek nevezünk, egy bizonyos távolságra van szüksége.

*

Ki székre lépett, a közel állók szemeiben nagynak, ki toronymagasságra emelkedett, saját köre fölött kicsinynek látszik. A távolban álló az előbbinek emelkedését alig veszi észre. S bámulhatjuk-e tehát, ha az utókor a múlt idők nagy férfiairól másképp ítél, mint kortársaik?

*

Csak ha kiáltunk, ismétli a visszhang szavainkat s ekkor is csak végtagjait. Ilyen a dicsőség. Egy gazdag életnek leglármásabb helyei, többnyire csak az egésznek vége, ez az, mit a história a legdicsőbbeknek életéből egy rövid időre feltart, — és vajon felér-e ez a meleg emlékkel, mely halálunk után egy szerető kebelben fenmarad?

*

Nincs nevetségesebb, mint ha azon neveket halljuk, kiknek halotti beszédben s hírlapi nekrologokban örök dicsőség igértetett. A legjámborabb tanácsnok alig húnyta be szemét, s azonnal fellép valaki, ki a dicsőültet 3000 frt fizetése helyett a világtörténethez utasítja, hol helye készen áll. — S tulajdonkép helyesen. — A világtörténet, az emberi nem ezen nagy kincstára és cloaca maximája, csakugyan azon hely, hová végre minden összefoly, s nincs ember oly könnyű s nyomatéktalan, ki e föld sarán minden nyom nélkül gázolhatna keresztűl. A kérdés csak az: vajon az utódok a nyomot látva, tudják-e annak nevét, ki azt maga után hagyta?

*

Mint hegytetőre menve, úgy életünkben mentől magasabbra értünk, annál meredekebb az út s annál kopárabb minden. — Kilátásunk tágúl, de körözetünk mindég szegényebbé s pusztábbá válik, míg végre a legmagasabb tetőnek csúcsa is nem egyéb egy darab sziklánál vagy földnél, mely ép elég nagy, hogy egy sírt takarjon.

*

Mint gyermekek sokszor csak azért sírunk, mert azt, mit magunk előtt látunk, kezeinkkel elérnünk nem lehet; így keserveink nagy része később is hasonló okból ered. Többnyire nem fájdalmak, hanem nélkülözések által szenvedünk, s innen van, hogy azon arányban, melyben látkörünk terjed s vágyaink szaporod-

nak, csaknem mindig szerencsétlenebbeknek érezzük magunkat.

*

Ha szétroncsolt zászlót látunk, csaták jutnak eszünkbe, s pedig a zászlók nagy része nem csatákban, hanem az idő viszontagságai által rongyoltatik el. Így az embereknél is. A homlok mély redői s az ajkak keserű mosolygása többnyire csak azon apró mindennapi bajoknak maradványai, melyeken valamennyien keresztűlmentünk.

*

Nincs fájdalom, melynél sok vigasztaló okokat ne hozhatnánk fel; mindenki talál ilyeneket, még saját keserveinél is; de kedélyt találni, mely a vigasztalás elfogadására képes legyen, ez a nehézség. Általán véve alig hihető, mi kevés befolyása van eszünknek arra, hogy magunkat boldogoknak érezzük; minden a kedélytől függ s kinek Isten jó kedvet adott s ezt megtartja, az szerencséjének biztosságát hordja magában.

*

Ha nagy fájdalmak érnek, csak az élet gondjaiban s hivatásunk visszautasíthatatlan kötelességeiben találhatjuk vigasztalásunkat. A szenvedésnek ellentéte s azért legjobb óvszere: a tevés; s az anya, kinek gyermeke sírhantja fölött eszébe jut, hogy többi gyermekei számára még főznie kell, jobban kiragadtatik fájdalmából, mint ha a világ minden philosophjának vigasztalását hallaná. Ez egyike azon okoknak, melyekért oly vagyon, mely minden anyagi gondtól fölment, tulajdonkép nem irígyelhető.

*

Mikor éj lesz, egünkön csillagok seregei tűnnek fel, s mi tudjuk, hogy sokan e fénypontok közűl napunknál nagyobb s fényesebb egi testek, s hogy körű-

lök földünkhöz hasonló gömbök forognak; de vajon e tudomány pótolhatja-e napunk világát s melegét? — Így, ha azon pont, mely körül szivünk forgott, eltűnt s körünk elsötétedik, hasztalan keressük vigasztalásunkat. Meglehet, hogy a sphaerák, melyekre barátaink ilyenkor figyelmeztetnek, szebbek és fényesebbek, de hiába, az emberi szív — mint e föld, melyen dobog — melegét s világát csak onnan nyerheti, mihez vonzatva érzi magát.

*

Ha reggel egy fűszálon több, a másikon kevesebb harmatcseppet találunk, az ok nem a légkörben, hanem az egyes növényekben fekszik, melyeknek egyike a közös légkörből több, másika kevesebb enyhítő nedvet vesz magához.

*

Ha végre oda jutottunk, hogy az élettől különös örömöket nem várunk s vágyaink helyett csak kötelességeinket tartjuk szemeink előtt, ismét szerencséseknek vagy legalább megelégedetteknek érezhetjük magunkat. Nemcsak azért, mert cselekedeteink ez által biztos irányt nyervén, életünk főkínjától, a bizonytalanságtól szabadúlunk meg; hanem azért is, mert azon meggyőződés, hogy kötelességünket teljesítettük, már maga boldogít vagy legalább megnyugtat.

*

Ne panaszkodjunk, hogy az idő oly sebesen halad. — Elfonnyaszt sok virágot, de a törzs, melyen nőttek, az alatt mélyebbre ereszti gyökereit s új bimbókat hajt.

*

Miután csak azt tudjuk, miről biztosak vagyunk, s nemcsak becsünk, de boldogságunk is attól függ, hogy az anyagi és erkölcsi lehetőségek köre iránt tisztában legyünk magunkkal, életünk első feladata nem az, hogy

mentől több ismerctet, hanem az, hogy mentől erősebb meggyőződéseket szerezzünk magunknak, s ez utóbbi sokszor annál nehezebbé válik, mennél több fáradságot fordítunk az előbbire.

*

Ki megelégedését azon öntudatban keresi, hogy akarata által érzékei fölött uralkodni tud, az élvezetet találhat még a nélkülözésben is, s minden, mi erre tanít, mi lelkünket az anyag bilincseitől felszabadítja, akár vallás, akár philosophia legyen az, megérdemli, hogy érte mindent feláldozzunk.

*

A félreértések legnagyobb része onnan jön, mert az, kinek szólunk, megérteni, vagy az, ki szól, egészen megértetni nem akar. Bármi tökéletlenek a nyelvek, két ember, ki egymást érteni akarja, többnyire meg is érti egymást.

*

Gazdák s politikusok csaknem szüntelen panaszkodnak az idő ellen. — A szerencse az, hogy a leginkább ócsárlott idő alatt a vetés azért mégis nő. — S hogy tapasztalás szerint mind a gazdaság, mind a politika mezején ép oly évek a legtermékenyebbek, melyek alatt sokan csaknem kétségbeestek.

*

Angol vagy inkább amerikai közmondás, hogy az idő pénz. De a pénz azért nem idő sem Amerikában, se máshol. Mindazon tényezők között, melyek valaminek előállítására szükségesek, csak az idő az, mit, főkép oly tárgynál, mely csak organikus kifejlés útján állhat elé, semmi más által pótolni nem lehet; s korunk bajainak egyik főoka abban fekszik, hogy azok, kik az állammal tudományosan s gyakorlatilag foglalkoznak, erről többnyire megfeledkeznek.

*

Valamint kilátásunkat nem a hely, melyen állunk, hanem körözete, melyet csak bizonyos távolságban látunk, teszi széppé, úgy szerencsénk nem a jelen pillanattól, hanem azoktól függ, melyek azt megelőzték, s a melyeket a jövőben várunk.

*

Ki a szerencse verőfényében áll, annak az emberek minden bizonynyal észreveszik árnyékoldalát, mely főkép akkor látszik legnagyobbnak, midőn a nap kel s mikor az lefelé száll.

*

A ki egészséges, kinek mindennapi kenyeréről aggódnia nem kell, s kit csak egy lény is szeret igazán e világon, az áldja a kegyes istenséget e jótéteményekért s elégedjék meg helyzetével. Neki a szerencse legegyszerűbb alakban jutott, de ennél többet senki nem élvez e földön. — Meglehet, hogy azok, kik az élet színdarabját páholyokból nézik, valamivel kényelmesebb helyet foglalnak el, de bizonyos, hogy sem nem látnak, sem nem élveznek többet.

*

A szerencse, melyet sok ember életében talál, olyan, minőről az szólhat, ki igen veszélyes és nyaktörő bukáson keresztűl esett és csak néhány karczolást kapott.

*

Valamint kevés ember van, ki valamely hasznos tevékenységre képes ne lenne, és senki sincs, ki tehetségei által minden pályára alkalmatossá válnék: úgy van az a szerencsével is. Minden ember, egyedisége szerint, csak a boldogságnak egy bizonyos nemét élvezheti; s azt tapasztaltam, hogy még többen csalódnak abban, a mit kivánniok, mint a mit tenniök kell.

*

Nem ugyanazon tárgyakban kereshetjük mindnyájan boldogságunkat, de mindenikünknek van valamije, miben e boldogságot feltalálhatná, s egyik legnagyobb bajunk, hogy még azok is, kik kizárólag boldogságunkkal fáradnak, ezt elfeledik. Hány ember lehetne szerencsés, ha kedvesei a helyett, hogy őt saját felfogásuk szerint boldogítni akarják, tűrnék, hogy a maga módja szerint boldogúljon.

*

Nem hiszi senki sem, mennyi erélyre van szükségünk, hogy vagyonunk elvesztését férfiasan elviseljük. Első pillanatban, midőn veszteségünket csak egészben látjuk, összeszedjük erőnket, s azt hiszszük, hogy iránta később közömbösökké fogunk válni. — Az, mit a világ legnehezebbnek tart, épen mert nehéz, s mert annak férfias elviselése hiúságunknak hízelgő, még tűrhető; de midőn látjuk, hogy a vész, mely alatt a villám házunkra lecsapott, nemcsak azt semmisítette meg, de hogy örömeink mezején nincs egy virág, nincs egy fűszál, mely összeroncsolva, beiszapolva ne állna elottünk, akkor a legerősebb férfiú is szomorúan fölsóhajt, néha alig tarthatja vissza könyeit.

*

Ne mondja senki, hogy azon földi javak, melyekről fiatal korunkban megvetéssel szólunk, nem bírnak semmi becscsel. Maga az, hogy a kit a végzet velök megajándékozott, egész erejét nemesebb czéloknak szentelheti, már a legnagyobb előny. Fele az állhatatos szorgalomnak, melylyel ezeren mindennapi kenyerüket keresik, sokszor elég lenne arra, hogy bármily pályán dicsőséget szerezzenek magoknak.

*

Pénz mindég s mindenkinek kell, új vagy nagyszerű gondolat csak ritkán s kevésnek; miért veszszük tehát

rossz néven, ha az emberek nagyobb része inkább a vagyonnak, mint a lángésznek hódol?

*

Kinek pénze van, abból ajándékozhat, kölcsönözhet, attól vagyonának egy részét elrabolhatják. — Észt, bármennyi legyen, ha akarna is, nem adhat senki másnak; sőt az észnek legfőbb gyöngesége abban áll, hogy azt nem közölhetjük senkivel. — S vajon vehetjük-e rossz néven, ha az emberek annak, kinek pénze van, inkább hódolnak?

*

Nem az élet adományaitól, hanem a szívtől, melylyel azokat elfogadjuk, függ boldogságunk. — Ki nem emlékezik gyermekkorában a szép karácsonyfára? Száz láng csillogott-e azon vagy néhány gyertyaszál, aranyokba vagy néhány garasba — melyet a szegény szülők magoktól elvontak — kerűltek-e az ajándékok: nem voltunk-e egyaránt boldogok? S nem hasonló-e minden, mit sorsunktól várhatunk? — A fény, mely néha környez, czímereink, vagyonunk mi egyéb töredékeny játékszernél, melynek egyedüli becse abban fekszik, hogy becstelenségét saját korlátoltságunk miatt nem látjuk át?

*

Ki jót tesz, sokkal inkább vonzódva s lekötve érzi magát jótéteményei által, mint az, ki a jótéteményt elfogadta. A legjobb ember sem emlékezik szívesen oly időre, melyben mások segedelmére szorúlt; s a legszívtelenebb, midőn jót tesz, megelégedéssel élvezi felsőbbségét; s innen van, hogy valamint rossz embereknél semmi erényt nem találunk többször, mint a jótékonyságot, úgy nincs jó tulajdonság, melyre a legjobbaknál is ritkábban számíthatunk, mint a háladatosság.

*

Az emberek bármily sértést inkább megbocsátanak, mint ha velök jót teszünk, de félig!

*

Valamint abból, hogy valaki azok iránt, kik neki hízelegnek, hajlamot mutat — még nem következik, hogy magát hízelgéseik által ámíttatja, úgy tévedünk, ha a hízelgőben mindig ámító szándékot teszünk fel, s az utóbbi sokszor ép oly kevéssé érdemli megvetésünket, mint az első sajnálatunkat. Kevés ember van, ki kellemes dolgokat ne hallana szívesen magáról; s vannak emberek, kik ilyeneket szívesen mondanak el másoknak, nem mellékes czélból, hanem csak mert nekik jól esik; s tapasztalásom szerint ezek nem a rosszabb emberek közé tartoznak. — A hízelgés sok esetben csak azon túlzott udvariassághoz hasonló, melylyel asszonyok irányában élünk, mely által nem csal s nem csalatik senki, s rigoristáink, kik e gyöngeség fölött oly szigorú itéletet mondanak, alig gondolták meg, mivé lenne társas életünk, ha abból a hízelgés minden neme egyszerre száműzetnék.

*

Ha a kis urak magukkal számot vetve, meggondolnák, mily hatást gyakorol reájok a hízelgés, melyet családjok vagy ismerőseik szűk körében találnak, nem itélnének oly szigorúan a nagy urak hasonló gyöngeségéről; — s ha a nagy uraknak eszökbe jutna, mennyiszer hízelegtek koruk s a tömeg előítéleteinek, midőn az czéljaik kivitelére szükséges vala, nem néznék le annyi megvetéssel a kis embereket, kik ő előttök hízelegnek. Általában véve, ki a hiúságnak roppant befolyását egyesek s nemzetek életére nem ismeri el, az nem ismeri az embereket, s így nem ismerheti a történetet sem. — A szobrok, melyek most megkövesült méltósággal néznek le reánk, egykor hozzánk voltak hasonlók; s mi magunk, ha majdan idönk lejárt s csak

szobraink maradnak, hasonlók leszünk hozzájok. — Mint, a közmondás szerint, senki nem próféta hazájában, úgy senki nem az kortársai előtt. S ha az egykorú följegyzéseket nézve csaknem minden században azon panaszszal találkozunk, hogy nincs valóban nagy embere, s a történelem lapjain mégis minden században nagy embereket találunk, annak oka abban fekszik, mert a nagy embereket tulajdonkép csak a történelem teremti, mely az élet apróságait nem ismerve, hőseinek jeles tulajdonait mindig különállva s ezért nagyítva tünteti fel.

Nincs nagyobb hiba, mint ha eljárásunkat nem saját elveink, hanem mások tettei szerint intézzük el, s ha mások irányunkban az igazság s méltányosság szabályait sértik, magunkat azoktól szintén felmenteni akarjuk. — Mellőzve a dolog erkölcsi oldalát, az ily eljárás már azért is káros, mert a becsületes ember, ha azért, hogy másokat megbüntessen, az egyenes útról le akar lépni, soha sem bírja következetesen keresztűlvinni föltételét, s mert nincs semmi veszedelmesebb, mint ha a küzdelem között oly térre lépünk, melyen jártasak nem vagyunk. Becsűletes embernek az ármány fortélya ellen is csak egy biztos fegyvere marad, s az ismét becsűletessége.

Valamint a fa, melyet szűntelen ápolunk, soha sem fejlődik oly erősre, mint az, melyet természetes növésében semmi sem akadályoztat, úgy azon meggyőződésekben, melyek keblünkben önként támadtak, s nem azokban, melyeket fáradtsággal szereztünk, találjuk támaszunkat.

Nem azon viszonyok a legkellemesebbek s legállandóbbak, melyeknél az illetők jelleme s nézetei legközelebb állnak egymáshoz, hanem azok, melyekben

az illetők legtöbb méltányossággal viseltetnek egymás iránt s legtöbbet bocsátanak meg egymásnak.

*

Nem mindig csalnak, néha valók az emberek, s egynek hív szeretete visszaadja azon boldogságot, melyet százszor csalódva elvesztettünk.

*

Akkor halljuk leginkább csörögni lánczainkat, mikor levétetnek.

*

Vannak örömök, melyeket, mint bizonyos növényeket, csak romok fölött találunk.

*

Az élet tapasztalásai semmit sem devalválnak inkább, mint azon bizalmat, melylyel saját eszünk s jellemünk iránt ifjú napjainkban viseltetének; s azért nem árt, ha az ifjú mentől többet vár magától. Ki a pálya kezdetén egy Mirabeau vagy Napoleon szerepére nem érzi hivatva magát, ritkán emelkedik csak a középszerűségig is.

*

Minden ember, ki emeltebb czélok után törekszik, ér oly pillanatot életében, melyben, mint magas hegytetőről, messze határtalan kilátást lát maga körül; de a kört, melyet ily pillanatokban reményeinek s feltételeinek kijelölt, még senki sem járhatta be.

*

Életünk egy hajszálon függ. Álladalmaink s az egész társaság örvény szélén állnak, sőt a tudomány állítása szerint egész földünk izzó lávagömb, melyet vékony földkéreg takar, míg belsejét összeszorúlt gőzök hasogatják, melyek a vékony kérget felszaggatva, itt-ott

egyes vulkánokban törnek ki, mintegy készűlve a nagy katastrophához, mely plánétánknak minden pillanatban véget vethet, — s mi mégis tervezgetünk, reménylünk, aggódunk, s mi mégsem akarjuk átlátni, hogy bölcs Salamon legbölcsebb pillanatja volt, midőn elkeseredve felkiáltott, hogy hiúságok hiúsága minden a világon.

*

Csak ahhoz támaszkodjunk, mit erős karokkal ragadtunk meg; s ki a társaságtól visszavonúl, nem panaszkodhatik, ha később elhagyatva látja magát. A világ, melyet nélkülözhetőnek tartott, könnyen nélkülözni fogja őt is. Mint a mágnes, ha soká vassal érintkezésbe nem jön, gyöngébbé válik, úgy az ember, ki a társaságtól visszavonúlt, lassanként elveszti vonzerejét.

*

Fiatal korunknak egyik legnagyobb csalódása az, hogy magunkban megelégedve, másokat nélkülözhetünk. A társaság mindenkinek szükséges már csak azért is, mert nélküle elveszítjük a mértéket, mely szerint magunkat megitélhetjük, s vagy félisteneknek tartjuk magunkat, vagy — mi még rosszabb — elvesztjük bizodalmunkat önmagunkhoz.

*

Minden ember azon jólétét és szerencsét, melyben részesűl, elbírja saját vállain, legfeljebb családjával s néhány barátjával osztja meg azt; de ha fájdalom érte vagy veszélyt lát, az egész világot hívja segítségre. Ezért az, ki nagyon is sokat vegyűl az emberek közé, mindig több bajt s kellemetlenséget, mint jót várhat társaságukban.

*

Ha hosszabb ideig visszavonúlva, később ismét a társaságba lépünk, körűlbelűl azon érzés lepi meg szí-

vünket, melylyel férfikorunkban a gyermekek játékait nézzük. De balgatag az, ki azért a társasági örömökről megvetéssel szól. Ha abban, miben egykor gyönyörködénk, s mi másoknak a legnagyobb élvezetet szerzi, többé részt nem vehetünk, ez csak saját tehetetlenségünk jele, melyen joggal szomorkodunk, de a melylyel büszkélkedni nevetséges.

*

Mentől nagyobb valami, annál jobban számíthatjuk ki előre mozdulatait. Kijelölhetjük a határt, meddig a tenger dagálya terjed, de ki határozhatja meg, menynyire emelkedhetnek s mennyire apadnak le a pataknak árjai?

*

Egyben legalább a magyar nyelvet illeti a dicsőség, hogy az emberek gondolatát legtökéletesebben fejezi ki, s ez azon szójárás, mely szerint a kit nem becsűlünk, haszontalan embernek nevezzük. A mérték, mely szerint az emberek egymásról ítélnek, haszonvehetőségükben fekszik; mivel senki sincs, kinek mindenki egyaránt hasznát vehetné, azért nem is számíthat senki közelismerésre, kivévén halála után, midőn neve s példája mindenki által szabadon használtathatik fel oly ügyek előmozdítására is, melyek ellen egész életén át küzdött.

*

Nincs nehezebb az életben, mint hogy a helyet feltaláljuk s megtartsuk, mely nekünk való. Az emberek nagy része életének legszebb részét azon kérdéssel tölti el, mily pályát válaszszon magának, s azért talán legfőbb előnye felsőbb osztályainknak, hogy körükben mindenki egy bizonyos helyet készen találva, abban a viszonyok által, sokszor saját akaratja ellen is, megtartatik.

*

Valamint azon észbeli tehetségeknek, melyek kimívelve az embert a föld urává tették, a természettől csak csiráit kaptuk, úgy szívünknek legszebb érzelmeit is csak műveltségünknek köszönjük s nincs nagyobb csalódás, mint azoké, kik az embert míveletlen állapotában jobbnak s nemesebbnek hiszik. Az úgynevezett természet embere legjobb esetben is csak gyermekhez hasonló, ki ösztönének vagy a félelemnek engedve, minden valóban erényes tettre képtelen.

*

Vagyonunkat forintonként, életünket óránként vesztegetjük el; apróságokban engedve, tompúl el lelkiismeretünk; s miként a tudomány újabb felfedezései szerint egész hegylánczok oly állatok maradványaiból állnak, melyeket szabad szemmel nem is láthatunk, úgy alakúlnak életünk legnagyobb nehézségei oly kicsinységek halmazából, melyeket egyenként alig vettünk észre. — Szomorú gondolat, mily apróságoktól függ életünk.

*

Ne szóljunk oly könnyedén az élet apróságairól. A lomb, mely a nap ragyogó sugarait előlünk eltakarja, s melynek árnyékában a dél forrósága ellen menedéket keresünk, apró levelekből áll.

*

Mint a nap meleg sugara a havason nem virágzást, hanem lavinát idéz elő: ilyen bizonyos emberekre a szerelem hatása.

*

Minden élvezet nem a tárgyaktól, melyeket magunk körűl látunk, hanem inkább azon eszméktől függ, melyeket velök összekötünk. Innen van, hogy azonegy vidék vagy zenemű néha vidám s néha szomorú benyomást tesz reánk; hogy műveletlen emberek s a

nep azon osztályai, melyek egész éltökön át az anyaggal küzdve, realisztikusabb felfogásúak, az úgynevezett természeti szépségek élvezetére kevesebb érzékkel bírnak. Mi boldog az, kit a természet mindig alkotójára emlékeztet; csak neki egyaránt szép és fenséges a természet mindenütt!

*

Senki nem tagadja az Alpok festői szépségét, de nem tudom, azok közűl, kik e tájakról legtöbb elragadtatással szólnak, hány cserélné fel saját prózai lakhelyét e sokszor megénekelt vidékkel. — Engem az úgynevezett festői tájak, a patak, melynek tekervényes partjain halmokra terjedő kavicstorlaszokat találunk, a szakadozott bérczek, melyeken semmi sem terem, a hegyoldalok, melyeknek erdeit lerohanó lavinák évenként ritkítják, a roskadozó viskókra vagy rongyos pásztorokra s koldúsgyermekekre emlékeztetnek, kiket mindenki festőieknek mond, de melyekben lakni vagy kikkel társalkodni senki sem akar.

*

Nincs nagyobb képtelenség, mint midőn átlátva, hogy az út, melyen eddig haladtunk, czélhoz nem vezet, a helyett, hogy határozottan azon útra térnénk, melyet jobbnak tartunk, ahhoz csak közelíteni akarunk. — A tér, mely a két út közt fekszik, mindig járhatatlan.

*

Minden haladás nyugtalansággal jár, és haladás nélkül nincsen megelégedés. Innen van, hogy a ki boldogságát nyugalomban keresi, azt soha nem éri el. — Magasabban vagy alantabb kellene állnunk, tisztább vagy állatibb lényeknek lennünk, hogy boldogságunkat a békében találhassuk fel.

*

Bizonyos, hogy az élet legnagyobb élvezetett csak nemes érzelmekben s nagy eszmékben találjuk, s mégis hány szülőt találunk, ki egész életét annak áldozza fel, hogy gyermekeinek vagyont szerezzen — mi végre is csak arra való, hogy felmentse az anyagi nélkülözésektől — s mily keveset, ki arra gondot forditana, hogy gyermekeit az élet legfőbb, sőt egyedűl valódi örömeinek élvezetére képessé tegye.

*

Az emberek, midőn törekvéseik czélját magoknak kijelölik, számba vesznek minden nehézséget és akadályt, mely útjokban áll; többnyire csak egyet nem vesznek tekintetbe: saját tehetségeiket. Innen van, hogy azok között, kiknek látszólag minden sikerűlt, s kik törekvéseik czélját elérték, talán még kevesebb megelégedett embert találunk, mint azok között, kik reményeikkel hajótörést szenvedtek. — Azok csalódásaikat a sors igazságtalanságának vagy az emberek aljasságának tulajdoníthatják s ebben találják vigasztalásukat; de van-e szomorúbb, mint ha azon meggyőződéshez jutunk, miként minden bajainknak egyedűli oka az, hogy magunkat nem ismertük elébb?

*

Lépésről lépésre emelkedni nem fáradtság nélkül, de azon tudattal, hogy ismét valamivel magasabban állunk; észrevenni, hogy látkörünk tágúl s hogy azon akadályokon, melyek kilátásunknak útjában álltak, túlemelkedtünk, míg végre oly pontra értünk, melynél magasabbra jutni nem lehet, s a mire ha körünkben le nem nézhetünk is, az legalább nem imponál magassága által — — van-e nagyobb élvezet, mint ez? S ez az, melyet magasabb tetők megmászásánál találunk. — Csak ne fáradnánk el annyira, hogy az által a magasztos érzések élvezetére képtelenné válunk, — én legalább az ily sétálások költői benyomásait mindig vagy akkor

élveztem, mielőtt még felmentem, vagy később, mint enmeket.

*

Az emberek, mint a vizek, csak úgy helyezhetik magukat tökéletes színvonalra, ha a legalantabb helyen egyesűlnek.

*

A kultura emelkedésével változik a vidékek jelleme is. Ha a vadász-nép pásztorrá válik, az erdő helyébe, mely egykor az egész tért elfoglalá, határtalan legelők lépnek, s ezeket később egészen a szántóföldek zárják ki, míg végre, épen a hol a kultura legmagasabb fokát elérte, ismét minden természetes helyére lép, s föld, rét és erdő felváltva kiegészítik egymást. — Egy vagy más mívelési módnak kizárólagos uralma mindig a kulturának félszegségét bizonyítja; s így van az a társadalmi állapotokban is, melyek épen ott térnek el a természettől leginkább, hol a kultura magasabb foka még nincs elérve.

*

Úgy látszik, az emberi természet nem bírja el a hatalmat. — Legalább a történelem azt bizonyítja, hogy nemzetek azon arányban, melyben az uralkodás az ő kezeikbe megy át, az abszolut fejedelmek minden hibáit felveszik. — Megvetve a jó tanácsokat, csak hízelgőket tűrve maguk körűl s elkapatva saját mindenhatóságuk érzete által, hatalmuk végre, mint minden hatalom, a vele elkövetett visszaélések következtében megtörik.

*

Valamint az ellökő erőt tapasztalva, melyet a mágnes egyik sarka gyakorol, előre tudhatjuk, hogy annak egy más pontja hasonló vonzerővel bír, s hogy a két test, mely egymást most eltaszítja, mindenesetre viszonyban áll egymáshoz, melynek baráti vagy ellenséges ter-

mészete csak helyzetöktől függ: így van ez a rokon- és ellenszenvvel is. — Kik között az egyik létezik, a másik mindig lehetséges.

*

Hogy bizonyos emberek csak szenvedélyeiket vagy ösztönüket követve, szabad akarattal nem bírnak, hogy testi állapotaink lelkünkre befolyást gyakorolnak s nem csak álmunkban, de máskor is, az uralmat, melyet nagy nehezen magunk fölött nyertünk, újra elveszítjük, az nem szenved kétséget; de vajjon ebből az következik-e, hogy az embernek szabad akarata nincsen? Vajjon abból, mert némely egyedek bizonyos tehetségekkel nem bírnak, vagy mert azok egy időre elgyengülnek, az következik-e, hogy ezen tehetségekkel nem bírunk?

*

Ha nyári vihar vonúl át az égen, mindig találkoznak, kik azzal dicsekesznek, hogy azt előre látták. Jól tudták, hogy e rendkívüli hőségnek nem lehet más következése. De vaj on jut-e e bölcseknek eszébe, hány csira, mely később virággá nő, fejlődött a forró órákban, melyek a vészt hozták? S ha életünk későbbi időszakaiban a bajokat érezzük, melyeket ifjúságunk szenvedélyei okoztak, jut-e eszünkbe mindaz, mit szenvedélyeinknek köszönünk. s mi kevésbbé forró sugarak alatt soha sem fejlődhetett volna ki?

*

Meg tudom bocsátani a legvadabb gyűlöletet, a legnagyobb igazságtalanságot, csak arról legyek meggyőződve, hogy az, a ki gyűlöl, szeretni is képes, s hogy a mit tesz, azt igazságosnak tartja.

*

Igen csalatkozik az, ki levelekből az írónak jelleméről itél. Csaknem mindenki, midőn ír, nem saját, hanem

annak képet adja, a mi lenni akarna. Még inkább áll ez oly embereknél, kik kitűnő helyet foglalnak el; azon meggyőződéssel írnak, hogy családi vagy bizodalmas leveleik korunk gyalázatos szokása szerint valamely biograph által a közönség elébe hozathatnak. Azon öntudat, hogy közönség előtt állunk, mely mozdulatainkat figyelemmel követi, nagyobb vagy kisebb mértékben mindenkit színészszé tesz.

TARTALOM.

LESZIK K. KÖNYVKÖTŐ BUDAPEST